

Да се вслушаме в жертвите

Преживявания при установяването,
връщането и помощта в Югоизточна Европа

Да се вслушаме в жертвите

Преживявания при установяването,
връщането и помощта в Югоизточна Европа

Изготвен от:

Ребека Съртийс
Институт за борба с трафика на хора NEXUS
Виена, Австрия

Изследователски екип:

Мария Бабович, Джента Бибо, Милица Джорджевич, Виорелия Русу, Ребека Съртийс
и Диана Тудораче

Екип на МЦРМП:

Соня Буш, Марияна Радева, Даниела Сърбич и Елиза Тросеро

Авторско право:

Международен център за развитие на миграционната политика, 2007 г.

Всички права запазени. Никаква част от тази публикация не може да бъде възпроизведена, копирана или предавана под каквато и да било форма или с каквито и да било средства, електронни или механични, включително фотокопиране, записване или друг вид съхранение на информация и системи за обработване на информация, без разрешение на притежателите на авторско право.

Международен център за развитие на международната политика (МЦРМП)

Gonzagagasse 1, етаж 5

Виена, Австрия

A-1010

www.icmpd.org

Изследването беше предприето като част от регионална, спонсорирана от AAMP програма на МЦРМП за подпомагане създаването на всеобхватни, ефективни и институционализирани транснационални механизми за рефериране (THMP) за жертвите на трафик в Югоизточна Европа. Не е задължително възгледите на авторите, отразени в тази публикация, да отразяват възгледите на МЦРМП, Американска агенция за международно развитие (AAMP) или на Правителството на Съединените щати.

Оформление от ANH & Florin Paraschiv

Печат и подвързия от OstWest Media

ISBN 3-900411-11-5

Предговор

В последните години борбата срещу трафика на хора е постоянно в дневния ред на националните администрации и международни организации. В известен брой проучвания е направен опит да се очертаят измеренията на проблема като аспект на организираната престъпност или на нелегалната миграция; разработени са програми за адресиране на нуждите на жертвите на това престъпление. И все пак повечето от прилаганите политики и практики, както и по-теоретичните проучвания просто дискутират текущото състояние на националното и международно законодателство, адресират необходимостта от изграждане на капацитет за специфична целева група или се фокусират върху превантивни мерки като повишаване на информираността. Проучването *“Да се вслушаме в жертвите: преживявания при установяването, връщането и помощта в Югоизточна Европа”* предлага различен подход към въпроса за трафика. Като се вслушва в самите жертвите, като признава и поставя на преден план техните нужди, формулирани от самите тях, проучването прави опит да покаже различните дилеми, пред които се изправят жертвите на трафик. То показва, че не е възможно едно общо решение, а вместо това са нужни селективни и целенасочени намеси на различни нива.

Проучването отразява динамичната ситуация в областта на борбата с трафика в Югоизточна Европа. В него се прави опит за очертаване на неяснотата

и сложността, които заобикалят въпроса за трафика на хора, за да се заменят едностранчивите решения и мерки на ниво политика. В проучването не се съдържа списък с препоръки, но се предлага “храна за размисъл” на всички засегнати страни. Като описва участието на различните правителствени и неправителствени институции и организации в процеса на установяване, помощ и насочване на жертвите на трафик, проучването загатва за възможно регулиране и подобряване на ролята на всеки един от участниците в борбата с трафика. Именно благодарение на мненията на самите жертви към участниците на ниво държава и неправителствен сектор се отправят полезни предложения. Това е така, особено в областта на реабилитирането и реинтеграцията след евентуалното завръщане в страната на произход, което открива широк спектър от възможности за двустранно и многостранно сътрудничество.

Това проучване е част от *Програмата за подпомагане на развитието на транснационалните механизми за рефериране (ТНМР) за трафикувани лица в Югоизточна Европа*, изпълнявана от МЦРМП и финансирана от ААМР. Като надгражда върху националните механизми за рефериране на жертвите от трафик, които вече съществуват или се разработват в редица държави от региона, Програмата за ТНМР се опитва да разработи транснационални стандартни работни процедури и насоки за рефериране на жертвите на трафик.

Констатациите в този доклад служат като основа за разработването на *“Насоки за транснационалните механизми за рефериране за жертвите на трафик”*. Като инкорпорираат добрите практики на държавите от Югоизточна Европа и обвързването им с опита на страните на произход, Насоките създават модел за всеобхватен отговор, който адресира потребностите на жертвите на трафика.

Вярваме, че този доклад ще бъде полезно средство за разбиране на потребностите на жертвите на трафика и за изработването на ефикасни политики за борба с трафика. Проучването показва колко е важно да се обвърже темата за трафика на хора с беседи в други релевантни области като трудова миграция, трудова експлоатация, интеграция и домашно насилие. По този начин то призовава за целеви интервенции на различни нива за засилване на сътрудничеството между въвлечените участници на национално и международно ниво.

Готфрид Цюрхер
Генерален директор на МЦРМП

Благодарности

Това проучване е част от по-голяма, финансирана от ААМР и управлявана от МЦРМП програма за транснационалните механизми за рефериране (ТНМР) за трафикирани лица в Югоизточна Европа (ЮОИЕ). Искам да започна като благодаря на ААМР за тяхното финансиране на този компонент за изследователска дейност, който се фокусира върху потребностите на жертвите, формулирани от самите тях, и значението на процеса на установяване, връщане и подпомагане. Бих искал също да благодаря на МЦРМП за инициирането и подкрепата за тази оценка в техните усилия да установят въпросите, повдигнати от самите трафикирани лица, като първа стъпка към разработване на решения.

За това изследване са допринесли много хора. Преди всичко, бих искал да благодаря на многото трафикирани лица, които щедро отделиха от своето ценно време, за да бъдат интервюирани за проучването. Техният личен опит при установяването, връщането и подпомагането представлява основата на този доклад и беше от първостепенна важност за разбирането на положението в региона и за разработване на препоръки. Поднасям моите искрени благодарности за тяхното желание, откритост и смелост да дискутират тези трудни и лични въпроси.

В допълнение, няколко доставчици на услуги в региона бяха много отзивчиви по отношение на проекта и проявиха желание да улеснят достъпа

до техните бенефициенти. Макар че ние не успяхме да интервюираме всички бенефициенти от всички организации, бих искал да благодаря на онези, които ни подпомагаха и подкрепяха в нашето изследване. Те включват: в Албания– MOM Тирана, Различни и равнопоставени, Общински център в Гирокастра (GCC), Vatra, Tjeter Vision, Национален приемателен център (NRC) и Qendra kombetare pritesë e Viktimave të Trafikut (QKPVT); в БиХ– MOM Сараево, IFS и Ла Страда; в Молдова– Международен център за защита на правата на жените и център за подпомагане “Ла Страда”, MOM Кишинев, Compasiune и Националният център за превенция на насилието над деца; в Румъния – Младо Поколение, Adpare, Да потърсим връзка, да спасим децата, Conexiuni, Betania и MOM Букурещ; и Сърбия – Атина, Адвокатски услуги срещу семейно насилие (CAFV) и MOM Белград. Освен това, Отделът на MOM за борба с трафика в Женева, подкрепи проучването, като улесни достъпа и подкрепата, оказана от Мисиите на организацията по места. Това че толкова много организации се срещнаха с нас и улесниха достъпа до техните бенефициенти на програми, показва ниво на прозрачност, което е съществено за работата в социалния сектор, както и техният ангажимент за подобряване на услугите за трафикирани лица. Като насърчават своите бенефициенти да говорят открито за проблемите, пред които се изправят, тези организации улесниха това важно споделяне на информация от гледна точка на жертвите. Някои от тези организации за борбата с трафика също бяха интервюирани, като допринесоха за проучването със своето време, опит и проникателност, което ние оценяваме високо и тук им изказваме благодарност.

Някои лица заслужават специални благодарности, заради оказаната помощ и подкрепа. Много благодарности на екипа за борба с трафика на МЦРМП за тяхната текуща подкрепа – както логистична, такта и материална – по време на самото проучване на място и на етапа на изготвянето на документа. По специално, благодарности на Соня Буш, Даниела Сърбич, Елиза Тросеро, Марияна Радева, Бригите Стевковски и Галина Вадаская във Виена, както и местните офицери за връзка във всяка от страните по проекта– Тамара Аголи (Албания), Айли Бахтиярдич (БиХ), Мелита Груевска Грахам (Македония) Татяна Фомина (Молдова), Мадалина Манеа (Румъния) и Ирма Лутовач (Сърбия). Интервютата бяха преведени от екип от талантиливи преводачи в региона, който работиха при в условията на много кратки срокове. Благодарности на Алина Легкобит, Егун Филип, Джулиан Хаса, Ирена Рушай и Милена Маркович.

Известен брой хора също направиха преглед и предоставиха ценен принос към доклада. Тук се включват Соня Буш, Даниела Сърбич и Елиза Тросеро (МЦРМП), Рут Пойман (AAMP), Анелис Араухо (Екипът за подпомагане на БТ към

ОССЕ), Мария Антония ди Майо (Спасете децата), Мария Бабович, Диана Тудораче, Виорила Партас и Рут Розенберг. Много благодарности изказвам на Стефан Уарнат, Изпълнителен директор на Института Нексус който беше много отзивчив към това проучване, включително при прегледа на проекта на различните етапи и винаги предоставяше ценен принос.

И накрая бих искал искрено да благодаря изследователския екип – Мария Бабович, Диана Тудораче, Джента Бибо, Виорелия Русу и Милица Джорджевич – с които беше удоволствие да се работи, и които, въпреки ограниченото време, дългите пътуване и зимното време, събраха неоценима информация за преживяванията на трафикирани лица при установяването, реферирането и помощта.

Ребека Съртийс

Изследовател
Институт за борба с трафика NEXUS
Виена, Австрия

Съдържание

Предговор.....	3
Благодарности	5
Обобщение	10
Акроними и съкращения.....	19
1. Въведение	21
2. Рамка на изследването	25
2.1. Предварителна информация за проекта и цели на изследването	25
2.2. Съществуващо знание и празноти	27
2.3. Методология на проучването и събирането на данни.....	29
2.4. Етически съображения.....	33
2.5. Работни дефиниции и терминологии.....	35
3. Трафик и борба с трафика в Югоизточна Европа	39
3.1. Кои са жертвите на трафик?	39
3.2. Усилия за борба с трафика – установяване, връщане и подпомагане	42
3.2.1. Процедури по установяване.....	43
3.2.2. Процедури за връщане и насочване.....	45

3.2.3. Помощ и защита	46
3.2.4. Национални механизми и системи за рефериране	49
4. Преживявания на трафикирани лица	
във връзка с установяването	51
4.1. Как са били установени трафикираните лица	51
4.2. Как са се почувствали жертвите и как са преживели процеса на установяване	58
4.3. Въпроси и пречки в процеса на установяване	73
4.4. Резюме	105
5. Завръщане и опит на жертвите на трафик	
в процедурата между институциите	107
5.1. Как е протекло завръщането на трафикираните лица	108
5.2. Как лицата, изведени чрез трафик, са възприели завръщането си и насочването им към съответните структури	110
5.3. Проблеми на връщането и насочването на лицата	116
5.4. Резюме	134
6. Впечатления от помощта и закрилата,	
оказана на жертвите на трафик	136
6.1. По какъв начин на жертвите на трафик е била оказана помощ и закрила	137
6.2. Как са се почувствали жертвите и как са възприели етапа на помощ и закрила	137
6.3. Проблеми и пречки при оказването на помощ и закрила – дестинация, транзит и произход	156
6.4. Обобщение	235
7. Изводи и заключения	237
Цитирани източници	247

Обобщение

Докато известен брой проучвания и документи са изучавали процеса на установяване, връщане и подпомагане на трафикирани лица, акцентът основно е поставян на правните и административни норми, в рамките на които се осъществяват установяването, връщането и подпомагането. Това включва принципи и насоки в процеса на установяването и подпомагането, правната рамка и проучвания на рамката на подпомагане, включително добри практики. Далеч по-малко разпространени са проучвания за възприятията и опита на самите жертви в периода след трафика и как те оценяват и какво значение отдават на тази намеса и помощ. Този доклад очертава – от перспективата на жертвите – пълната траектория на интервенцията от участващите в борбата с трафика – от установяването, през връщането и насочването и по време на различните етапи на помощта и защитата. Докато намесите за борба с трафика очевидно са жизненоважни за възстановяването на трафикирани лица, жертвите съобщиха както за положителни, така и за отрицателни преживявания на различните етапи, информацията за които е от първостепенно значение за продължаващите усилия по отношение на системите за транснационално рефериране и подпомагане на трафикирани лица.

Това проучване не е доклад за оценка. То не се стреми да оценява или преценява работата за борба с трафика във всяка една страна, програма или

организация и признава значимата работа, извършена от участниците в борбата с трафика на всички етапи на намесата. По-скоро проучването разглежда как съществуващата рамка за установяване, рефериране и подпомагане се разбира, възприема и преживява от интервюираните жертви. Тези жертви бяха разнообразна група – трафикирани до, през или от Югоизточна Европа (ЮИЕ), както и до огромен брой дестинации. Техните преживявания, свързани с трафика, установяването и подпомагането, са били също толкова разнообразни. Надеждата е, че като се вслушаме в жертвите, като представим техните нужди, така както те са ги определили, ще бъде възможно да помогнем и подкрепим много организации и участници, които се стремят да адресират трафика в ЮИЕ, както и да отидем още по-далеч.

По отношение на етапа на установяване, жертвите се идентифицират от голям брой участници в борбата с трафика (правоприлагане, специалисти, които контактуват директно с целевите групи, служители на посолства, НПО, МО, социални работници, клиенти и самите жертви), както и хора и професионалисти, който най-общо не са въввлечени в идентификацията като служители в транспорта, частни лица и религиозни организации). В същото време има много случаи на пропуснати възможности за установяване. За много жертви преживяването, свързано с установяването, е било стресиращо и водено от различни емоции и реакции. Жертвите съобщават както за положителни, така и за отрицателни реакции към различни служители по линия при установяването, както и на различните етап на процеса на установяване. Не е било необичайно, например, жертвите да чувстват, както облекчение, че са идентифицирани, така и страх и подозрение към лицето, което извършва установяването. Също така не е било необичайно отрицателните чувства (страх и подозрение) да останат на заден план за сметка на облекчението, веднъж след като жертвата се почувства сигурно и се довери на лицето, което извършва установяването. В допълнение към това как се чувстват жертвите, те също така разказаха за проблеми и въпроси, пред които са били изправени в процеса на установяване както в своята страна, така и в чужбина. Тези въпроси се концентрират върху достъпа на жертвите до пълна и изчерпателна информация за тяхната ситуация и възможности при установяването; за ограничените, понякога, умения за установяване на някои от участниците в борбата с трафика; за обидни преживявания и безчувствено отношение, свързани с установяването; за някои преживявания, свързани по-скоро с разпитване и задържане, отколкото с установяването им като трафикирани лица; за някои случаи на корупция сред участващите в установяването; за някои случаи на лошо отношение и пренебрежение; проблеми, свързани с езикови бариери в процеса

на установяване; за това че установяването е осъществено в неблагоприятна среда за някои жертви; за това че много жертви не знаят към кого да се обърнат за помощ; както и въпроси, свързани с трафика на жертви, които не желаят да бъдат идентифицирани.

Процесът на връщане – когато се изпълнява правилно – включва набор от стъпки, предназначени да осигурят сигурното и достойно връщане на всяка една жертва. В идеалния случай връщането следва да включва подготовка на документи; уреждане на пътуване; информиране на трафикираните лица за стъпките в процеса на връщане и възможностите за подпомагане у дома; оценка на риска (за транзитното преминаване и в страната на произход); комуникация и координация между държавите на произход и транзит/крайно предназначение; помощ при транспорта и пътуването (включително придружено връщане, ако е необходимо и помощ при транзита); приемане и насочване при пристигането; както и транспорт в рамките на родната страна. Несигурна процедура за връщане излага на рискове жертвите, което в крайни случаи може да доведе до (повторен) трафик. Интервюираните за това проучване трафикирани лица са се завърнали у дома по различни начини – някои са били подпомогнати, но много други не са били подпомогнати. Говорейки за своето връщане, жертвите съобщават за много различни емоции и реакции. Повечето от тези чувства са били отрицателни – страх, безпокойство, разочарование, стрес и чувство на неудовлетвореност – и са били в резултат не само от самия процес на връщане, но също и от начина, по който той е бил управляван. В същото време жертвите съобщават също така за по-положителни емоции, свързани с тяхното завръщане, включително възбуждане и облекчение, както и чувства на сигурност и увереност. В допълнение, както и на етапа на установяване, много жертви са се мъчили да превъзмогнат едновременно и често противоречащи си емоции. Например, много жертви са били щастливи и облекчени от процеса на връщане. Те са били облекчени да бъдат извън обсега на техните трафиканти, щастливи да видят своите семейства и щастливи, че си отиват у дома. Въпреки това, не е било необичайно, това щастие да се смесва с отрицателни емоции като страх от среща със своя трафикант или нервност за това, което ги очаква вкъщи. Процесът на връщане и рефериране включва набор от стъпки за гарантиране на безопасното и достойно връщане на трафикираните лица. Когато тези стъпки не са предприети изцяло, по подходящ начин или с нужната деликатност, жертвите се сблъскват с проблеми в процеса на връщане и насочване. Трафикираните лица са се сблъскали с набор от въпроси, въпроси които са възникнали преди отпътуването, по време на транзита или при пристигането у дома. Проблемите, за които разказаха жертвите, се отнасят до обща липса на достъп до пълна и изчерпателна

информация за процеса на връщане и рефериране; до това че понякога процесът на транспорт наподобява напълно транспорта по време на трафика; до значението, което отдават жертвите на това да не бъдат идентифицирани и да не им бъде оказвана помощ за връщане; до проблемите, с които са се сблъскали по време на транзита като разпитване и лошо отношение от органите; забавяне на тяхното връщане; до въпроси, свързани с адекватни и подходящи оценки на риска и съображения относно сигурността; както и до техните преживявания при приемането и реферирането в собствените им държави.

Предоставянето на адекватна и подходяща помощ и защита на трафикираните лица е от основно значение за тяхното незабавно стабилизиране и дългосрочно възстановяване и ре/интегриране в обществото. Помощ и защита се предлагат в държавите на транзит, крайно предназначение и произход и при проучването са отчетени намесите, които са достъпни за жертвите на всички тези места. Трафикирани лица бяха поканени за интервю на различни етапи от процеса на подпомагане – при първоначалната спешна реакция, както и в хода на помощта и в по-дългосрочен план – реинтегрирането. Въпреки различията между самите жертви на трафик и техните преживявания, при разговорите с жертвите се явяват някои постоянни теми и въпроси за това как те са видели, разбрали и какви преживявания са имали при оказването на помощта и защитата. Интервюираните трафикирани лица описаха отрицателни емоции – от страх до шок и объркване, от подозрение до стрес и срам. Важно е, че те също така говориха за това как на този етап от своя живот след трафика, те са изпитали и положителни чувства, най-вече комфорт и сигурност, чувство на принадлежност, липса на самота, облекчение и благодарност. В много случаи жертвите съобщават за повече отрицателни чувства на първоначалните етапи на помощта, когато са се чувствали по-малко уверени и спокойни за помощта, но това с времето преминава в по-положителни чувства, веднъж след като се установят доверие и увереност. Подчертаните от жертвите въпроси относно етапа на помощта и защитата бяха многобройни и разнообразни, докосвайки се до широк кръг от свързани въпроси. Тук се включват проблеми, свързани с културните и езикови бариери между бенефициентите, както и между бенефициенти и служители; някои от опасенията и чувствата на жертвите са били породени от съществуващите правила и ограничения в програмите за подпомагане; значението на достъпна, адекватна и изчерпателна информация за възможностите за помощ, както в чужбина така и в родната страна; необходимостта от включването на жертвите в процеса на вземане на решение; достъп на жертвата, (а понякога липса на достъп) до правосъдие в контекста на нейното преживяване, свързано с трафика; проблеми с позора и дискриминацията, с които са се сблъскали много жертви след

преживяването, свързано с трафика; трудностите и сложността на балансиращите въпроси относно автономността на жертвата и зависимостта при предоставянето на услуги; опасения относно правото на личен живот и конфиденциалността за жертвите на трафик; как да се пригледят нуждите от специализирана помощ към разнообразна група трафикирани лица; ситуации, при които предоставянето на помощ се е поставяло под определени условия; обща липса на държавна помощ в региона; сложността на процеса на реинтегриране; както и как най-добре да се осигури професионална компетентност при предоставянето на качествени грижи.

Въпреки че на всеки етап бяха определени специфични въпроси и опасения, идентифицирани от жертвите на трафик, все пак имаше някои общи теми, съотнесими към целия процес на установяване, връщане/рефериране и подпомагане. Те включват:

- *Достъп до информация:* Жертвите се нуждаят и искат повече информация за техните възможности за избор и за процеса, който ще последва; информация, която е конкретна, достъпна, всеобхватна, съобразена с възрастта, на подходящ език и съобразена с културния фактор. Времето при предоставянето на информация е било от значение – с това, че информацията е била предоставена в подходящо време, предоставена повече от веднъж, и че на жертвите е било дадено време да обработят информацията и да вземат съответните решения. Да бъде въввлечен в процеса на вземане на решение, вместо да си просто пасивен получател на информация, също е било от основно значение от гледна точка на информационния поток.
- *Лошо отношение и проблематични взаимодействия:* Някои жертви съобщават за случаи на небрежност, безчувственост или дискриминация, докато други разказват за случаи на лошо отношение. Особено обезпокоително е това, че се съобщава за случаи на злоупотреба с жертви, докато за тях е трябвало да се полагат грижи. Лошото отношение (дори когато е неумишлено) въздейства отрицателно на вече травмираните и експлоатирани лица, включително по отношение на тяхното желание да приемат помощ от подпомагащите лица. Механизмите за отчетност са от основно значение в работа за борба с трафика, включително наблюдение и оценка на дейностите и процедурите за подаване на оплаквания.
- *Въпроси за безопасността и сигурността:* С процедурите за безопасност и сигурност се борава неравномерно и има съществени

разлики между организации, институции и държави. Не само че оценките на риска са най-общо казано ограничени, но и сигурността не се оценява за всеки отделен случай от гледна точка на всички аспекти на живота на жертвата след трафика. В същото време, някои жертви са подложени на много тежки ограничения и опасения, свързани със сигурността, които не винаги са били пропорционални на значимостта на нормалния живот и възстановяване в по-дългосрочен план.

- *Езикови и културни бариери:* На всички етапи на процеса жертвите са се изправяли пред комуникационни бариери – както езикови, така и културни, които се били пречка за изграждането на доверие, за чувството на спокойствие и предоставянето на качествени намеси. Преодоляването на тези празноти – посредством превод, много-езичен персонал, културни медиатори и т.н. – могат да окажат помощ на всички етапи на процеса, въпреки че всяко “решение” има ограничения (напр. разходи, достъпност, обучение), което налага внимателно обмисляне.
- *Модели на намеса и качеството на грижите:* Видът и качеството на интервенциите – от установяването до помощта – са били извънредно различни, не само между страните, но също и в самите страни. В допълнение моделите на програми и философиите се различават съществено от една до друга организация. Самите жертви оспориха някои от използваните модели за оказване на грижи (напр. затворен срещу открит приют, програми за резиденти срещу програми за не-резиденти), както и правилата и ограниченията, които се използват при много програми. Непосредствено свързана с този въпрос е общата липса на мониторинг и оценка на грижите и професионалните интервенции. Приносът на жертвите, обратната информация и оценката на намесите също бяха важни за развитието, изработването и изпълнението на програми и отговора на ниво политика.
- *Нужда от повече подпомагана от държавата намеса и помощ:* Много жертви са се изправили пред проблеми с достъпа дори до най-основните услуги и получаването на дори минимална помощ. Макар някои жертви да съобщават, че държавните институции работят много, за да им предоставят възможности за избор и подкрепа, те често са притискани от ограничените ресурси на държавата. В допълнение, достъпът до услугите често е затруднен, поради бюрократични процедури и много жертви се сблъскват със съществени пречки при договарянето на тези процедури, което в някои случаи е довело до не получаване на необходимата помощ.

- *Участие на жертвите в разработването и прилагането на намесите:* Често жертвите имат ясна идея за своите нужди и за това как могат да бъдат подобрени процесите и процедурите, за да отговорят на техните нужди. Ангажирането на жертвите в дискусия за техните нужди, както и търсенето на техния принос в разработването и прилагането на намесите може да послужи за гарантиране на това, че намесите – независимо дали от гледна точка на правното или социално обслужване – са ориентирани към жертвите и основани на преживени реалности на лицата, за които са предназначени да окажат помощ и съдействие. Системи за интервенция и подпомагане, разработени, приложени и пригодени с участието на тези, за които са предназначени, са по-ефикасни, ефективни и в крайна сметка по-хуманни. В допълнение, ангажирането на жертвите по този начин трябва да бъде непрекъснат процес.
- *Празноти в процеса:* В процеса на установяване, връщане и подпомагане остават някои достойни за отбелязване празноти и въпроси за трафикираните лица. Те включват понякога недостатъчните умения за установяване на лицата, които извършват установяването и пропуснати възможности за установяване; това че жертвите продължават да бъдат задържани/арестувани и разпитвани; продължаването на неподпомогнатите връщания; забавените връщания на чуждестранни жертви на трафик; ограниченият достъп на жертвите до правосъдие и липсата на удовлетвореност от наказателния и съдебен процес; условността на някои видове помощ; незнанието към кого да се обърнеш за помощ; и сложността на процеса на реинтегриране. Макар че тези въпроси не изчерпват пълния набор от празноти и проблеми, те подчертават, тези, които за жертвите са породили най-непосредствени безпокойства и ни дават основание да ги считаме за изходна точка при обмислянето на подобрения в процеса на транснационалното рефериране.
- *Значение на индивидуалния подход случай-за-случай:* Има необходимост от гъвкавост и креативност, за да се отговори не само на различните нужди от установяване и подпомагане, но също и на различния профил на жертвите. Отчитането на уникалността на всеки случай и индивидуалния отговор на основата на разглеждането на всеки случай са необходими, за да се приспособим към това разнообразие и сложност. По-доброто разбиране на по-малко известните форми на трафик, и оттам, на по-малко признатите нужди на жертвите, може да

изиграе роля за подготовката на участниците в борбата с трафика. Също толкова важно е, специализираната помощ да бъде достъпна за повече "трудни" случаи, като жертви с увреждания, разстройство в поведението, пагубни привички, специфични здравословни нужди, жертви със семейства; и т.н.

- *Въпроси на пола и рода:* Въпросите на пола и рода трябва да се вземат под внимание през целия процес – от установяването, през връщането и по време на подпомагането. И жени, и мъже стават жертви на трафик и често имат различни преживявания, нужди и интереси, свързани с трафика. Основните положения за пола и рода често информират за това как се предприемат и предлагат мерки за борба с трафика. Необходимо е далеч по-голямо внимание за това как полът и родът дават информация не само за протичането на трафика, но също и за това какви интервенции за борба с трафика могат по подходящ и ефективен начин да подпомогнат и двата пола.
- *Необходимост от изследване, ориентирано в по-голяма степен към жертвите, оценка и разработване на програми:* Трафикираните лица могат най-добре да определят и изкажат своите нужди – от какво се нуждаят и какво би било от най-голяма помощ за тях. Ориентираното към жертвите изследване може да предостави безценна информация за разработването на намеси за борба с трафика и да гарантира, че нуждите на жертвите определено се поставят в центъра на дискусията на участниците в борбата с трафика. То може да послужи също така като потенциал за даване на възможност на жертвите да поставят своите позиции наравно с тези на професионалистите, което може да играе важна роля в процеса на възстановяване.

Важно е, че този доклад цели да даде гласност и профил на преживяванията и проблемите, пред които са се изправили интервюираните трафикирани лица и тези констатации да се използват като трамплин за промяна. Предпоставка за проучването беше необходимостта от по-независима и основана на изследване информация за процесите на установяване, връщане и подпомагане на трафикирани лица в ЮИЕ. В центъра беше поставена необходимостта от ориентирана към жертвите оценка на този процес, като трафикираните лица сами посочиха какво за тях е било положително и отрицателно преживяване, както и как е било (или не е било) отговорено на техните нужди. Интервютата породиха широк кръг от въпроси, повдигнати от жертвите, по траекторията на установяването, връщането и подпомагането. Техните описания и

наблюдения от първа ръка ни дадоха много информация за това как работят механизмите и процедурите за борба с трафика и предоставиха на участниците в борбата с трафика конкретен принос и предложения, които, надяваме се, ще подобрят политиките и практиките. Следователно, тези коментари и констатации се представят в интерес на подобренията и непрекъснатия ангажимент и се надяваме, че тези заключения и наблюдения ще бъдат прочетени в духа, в който е тяхното предназначение.

Акроними и съкращения

ААА-ЦЕЕАИ	Американска адвокатска асоциация – Централно-Европейска и Евро-азиатската инициатива
АИ	Амнести Интернешънъл
СПИН	Синдром на придобита имунна недостатъчност
БТ	Борба с трафика
ПДВ	Подпомогнато доброволно връщане
БиХ	Босна и Херцеговина
АУНС	Адвокатски услуги срещу насилие в семейството
ОНД	Общност на независимите държави
СЕ	Съвет на Европа
ЦПТЖ	Център за превенция на трафика на жени
КПД	Конвенция за правата на детето
ЦСР	Центрове за социална работа
БТ	Борба с трафика
Р&Р	Различни и равноправни
ЕК	Европейска комисия
КДППТ	Край на Детската Проституция, Порнография и Трафик
ЕС	Европейски съюз
ФТЖ	Фондация срещу трафика на жени
БЮРМ	Бивша Югославска Република Македония
ГАТЖ	Глобален алианс срещу трафика на жени
ОЦД	Общински център Джирокастра
ПО	Правителствена организация

HIV	Човешки вирус на имунна недостатъчност
МЦОРС	Между-църковна организация за развитие на сътрудничеството
МЦРМП	Международен център за развитие на миграционна политика
ВРЛ	Вътрешно разселено лица
МФС	Международен форум за солидарност
МГЗПЧ	Международна група за закона за правата на човека
МОТ	Международна организация на труда
МО	Международна организация
МОМ	Международна организация по миграция
ВУС	Временни условия за сигурност
ФКБ	Фондация Крал Балдуин
ПСК	Полицейска служба на Косово
МЗСП	Министерство на здравеопазването и социалната политика
НПО	не-правителствена организация
НПД	Национален план за действие
НПЦ	Национален приемателен център
НМР	Национални механизми за рефериране
ОДИЧП	Отдел за демократични институции и човешки права
ОССЕ	Организация за сигурност и сътрудничество в Европа
ПТСС	Пост-травматичен стресов синдром
ЦЗЖПТ	Център за защита на жертвите и превенция на трафика
QKPVТ	Qendra kombetare pritesje e Viktimave te Trafikut
RCP	Regional Clearing Point
ЮИЕ	Югоизточна Европа
СРП	Стандартни работни процедури
РГПСТХ	Работна група на Пакта за стабилност по въпроса за трафика на хора
СПБ	Сексуално предавани болести
СПИ	Сексуално предавани инфекции
ТХ	Трафик на хора
ТнХ	Трафик на лица
ТНМ	Транснационални механизми за рефериране
ВРП	Временни разрешения за престой
НМ	Непридружени малолетни
УК	Обединено кралство
ООН	Организация на обединените нации
UNAIDS	Програма за ХИВ/СПИН на ООН
ПРООН	Програма за развитие на ООН
ВКБООН	Върховен комисариат на ООН за бежанците
УНИЦЕФ	Фонд за децата на ООН
МИИППООН	Междурегионален институт на ООН за изследване на престъпността и правосъдието
СВКПЧООН	Служба на Върховния комисар на ООН за правата на човека
ААМР	Американска агенция за международно развитие
НСЖ	Насилие срещу жени
ЖнТ	Жертва на трафик
СЗО	Световна здравна организация

1. Въведение

Този доклад представя заключенията от регионално проучване в ЮИ Европа, което изследва текущия процес на установяване, връщане и подпомагане на жертвите на трафика. Конкретната цел на изследването беше да очертае ясно как в момента се случва този процес от, в рамките на и през ЮИ Европа, като включително се посочат добри практики и срещани проблеми. Като такъв, беше взет под внимание цялостният процес на рефериране и подпомагане – от установяването (независимо дали в чужбина или в родната страна), връщането (като вътрешно, така и международно), реферирането (от ПО, НПО и/или МО) и подпомагането и закрилата (както дългосрочна, така и краткосрочна, у дома и в чужбина, от ПО, НПО и МО). Поради тази причина, проучването беше предприето в държави на произход като Албания, Молдова и Румъния, както и държави като БиХ и Сърбия, които все повече се превръщат в държави на произход, но са също така и точки на крайно предназначение и транзит. И докато проучването беше проведено в тези пет държави, то се позовава на случаи на трафик от или към една от десетте държави в ЮИЕ – Албания, БиХ, България, Хърватия, Управляваната от ООН територия на Косово, бивша Югославка Република Македония (БЮРМ), Молдова, Черна гора, Румъния и Сърбия, както и държавите от Близкия изток, бившия Съветски съюз, различни държави от ЕС и Турция. Най-важното е, че проучването взема за свой основен

обектив перспективата на трафикирани жени и мъже, които са преминали през различни процедури. Следователно подходът е, да се научим от тези, които са в най-добро положение да ни научат за своите преживявания и проблеми. Твърде рядко на жертвите се дава възможност да бъдат изслушани по отношение на разработването и изпълнението на програми и политики за борба с трафика. А това има също така потенциал да се дават възможности на жертвите. Както се е водил спор и на други места,

Основна цел на процеса на даване на възможност е да се поставят маргинализираните гласове в центъра, като се гарантира, че всяко едно лице е чуто и уважавано. Това се прави като се говори за преживяванията на отделното лице в семейството, общността и света като цяло, за да се разбере социалния, политически и исторически контекст на неговия опит (Blitz et al 2003: 160).

Това проучване не е оценка на някоя страна, програма или организация в ЮИЕ. По-скоро в него се разглежда как съществуващата рамка на установяване, рефериране и подпомагане се разбира и възприема, и какви са преживяванията на интервюираните жертви. Надяваме се, че като се вслушаме в жертвите и като представим изказаните от самите тях нужди и желания, ще стане възможно да подпомогнем голям брой организации и други участници, ангажирани с адресиране на трафика в ЮИЕ, както и да отидем по-далеч.

Основната част на доклада е разделена на три главни раздела – преживявания на жертвите при 1) установяване, 2) връщане и 3) подпомагане и защита. Всеки раздел разглежда как, най-общо, се осъществява процеса, как са се почувствали жертвите на този етап от процеса (както положително така и отрицателно) и какви са били за тях въпросите и пречките, пред които са се изправили на този етап. При интервютата с жертвите фокусът беше изместен от дейността на участниците в борбата с трафика, като вместо това е направен опит да се осветли как жертвите са разбрали и преживели тези интервенции. Т.е тук не става дума само за това каква информация и възможности за избор са били предоставени на жертвите, но и за това как отделните жертви са разбрали тези възможности и информация. Аналогично, акцентът не беше само върху предоставената помощ и подкрепа, но и върху възприемането на тази помощ и подкрепа и преживяванията на жертвите. Целта беше по-добре да разберем и положителните, и отрицателните нагласи на жертвите, като се основаваме директно на техните преживявания при намесите за борба с трафика, както у дома, така и в чужбина. Наблюденията и подадената информация не са еднакво релевантни за всички страни. Например, някои от

въпросите по-долу се свързват със специфични видове програми или интервенции, които макар и да са общи в ЮИЕ, не са единственият вид достъпна помощ. Аналогично, някои наблюдения са особено релевантни за държави на крайно предназначение и могат да не са еднакво приложими в държавите на произход. Казвайки това, много от въпросите ще резонират у широк кръг участници в борбата с трафика с много различни гледни точки.

Участниците в борбата с трафика очевидно са отдадени, ангажирани и имат сериозен капацитет в областите на установяване, връщане и подпомагане и важноста и стойността на тяхната работа не трябва да се подценява. Това беше ясно послание в интервютата с жертвите – че тези участници и доставчици на услуги са били незаменими за тяхното възстановяване и реинтегриране, и че различните интервенции са били от основно значение за усилията за борба с трафика. В този смисъл, намерението не е да се критикуват неправомерно тези ангажирани и отдадени професионалисти или предприетите усилия за борба с трафика. По-скоро намерението е да се даде гласност и профил на преживяванията и проблемите, с които са се сблъскали интервюираните за това проучване трафикирани лица и да се използват тези заключения като трамплин за промяна. Тези заключения и коментари се предлагат в интерес на подобренията и непрекъснатия ангажимент и се надяваме, че тези заключения и наблюдения ще бъдат прочетени в духа, в който е тяхното предназначение.

Фокусът и изходната точка на това проучване е перспективата на жените и мъжете, които са използвали и са преминали през този процес на рефериране и по подразбиране са в най-добро положение да коментират процеса и да формулират възможни алтернативи. Ето какво ни казаха самите жертви, когато ги попитахме как са се почувствали относно участието в такъв проект:

Това проучване и важно, важно е, че нашето мнение се взема под внимание.

Аз мисля, че идеята е добра и такива проучвания трябва да се правят, защото само чрез разговори с бенефициентите, доставчиците на услуги ще знаят какво е било лошо и какво е било добро ... важно е, че бенефициентите могат да участват в такива проучвания, и че те се вземат под внимание.

Бенефициентите следва да говорят за помощта, която са получили, и да опишат как са се почувствали.

Добре е и е важно да се чуят проблемите на бенефициентите, за да се разбере как да им се помогне. Това е нещо нормално.

За мен това не беше стресиращо. Бях доволен, че моето мнение беше от някакво значение и считам, че информация, която предоставих, ще бъде полезна. ... Да, обикновено ти става приятно, когато твоите виждания се вземат под внимание. Това проучване ще ни помогне по-добре да разберем нашите проблеми.

Именно преценката, възприятията и оценката на жертвите за този процес е това, което служи за фокус на проучването и основа на тези заключения. И именно в отговор на техните лични преживявания и възприятия и също така на основата на техните мисли и предложения, са изготвени заключенията и препоръките.

2. Рамка на изследването

2.1. Предварителна информация за проекта и цели на изследването

През юли 2006 г., МЦРМП¹ стартира своята регионална програма, финансирана от ААМР, в помощ за създаването на всеобхватни, ефективни и институционализирани транснационални механизми за рефериране (ТНМР) за жертвите на трафик в Югоизточна Европа (ЮОИЕ). Тази програма, изпълнявана в Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватия, Управляваната от ООН

¹ Международният център за разработване на миграционна политика (МЦРМП) е междуправителствена организация със седалище във Виена със статут на наблюдател в ООН. Целта ѝ е да насърчава иновационни, всеобхватни и устойчиви политики в областта на миграцията и да служи като механизъм за обмен на услуги за правителствата и организациите в Европа. МЦРМП работи активно в много области, включително визова политика, гранично управление, въпроси на убежището и реадмисията, и има дългогодишен опит при разработването и изпълнението на проекти за борба с трафика на хора. Програмата на МЦРМП срещу трафика има за цел да подпомогне държавите на национално и регионално ниво като предостави всеобхватни отговори за борба с трафика в съответствие с международните и европейски стандарти и добри практики. Програмата допринася към усилията за институционално изграждане и изграждане на капацитет чрез обучение, техническа помощ и експертна помощ, като прилага последователно мулти-дисциплинарен и основан на участието подход. Като работи тясно с правителства, международни организации и групи на гражданското общество, МЦРМП насърчава подход, ориентиран към правата на човека.

територия на Косово, Бившата Югославка Република Македония (БЮРМ),² Молдова, Черна гора и Сърбия, има за цел разработването на транснационални механизми за рефериране (ТНМР) за жертвите на трафик, за да се създаде подходяща система за управление на случаи между държавите на произход, транзитно преминаване и крайно предназначение.

За да гарантира, че действителната житейска помощ и нуждите от закрила на жертвите на трафик са в центъра на програмата за ТНМР, МЦРМГ възложи на Института NEXUS³ да извърши емпирично проучване в пет държави в ЮИЕ, държави както на произход, така и на крайно предназначение (Албания, БиХ, Молдова, Румъния и Сърбия). Това проучване се фокусира върху преживяванията на трафикирани лица от, в, или през ЮИЕ, по отношение на идентификацията, връщането и подпомагането. Заключениета и препоръките от това проучване ще бъдат използвани като основа и база за насоките за работа относно транснационалното рефериране, и като такива, директно в хода на проекта ще дават информация както за оперативните, така и за предвидените стъпки.

Предпоставка за проучването беше нуждата от по-независима и основана на проучване информация за трафикираните лица относно процесите по установяване, връщане и подпомагане. В центъра беше поставена необходимостта от ориентирана към жертвите оценка на този процес, като трафикираните лица сами посочиха какво за тях е било положително и отрицателно преживяване, както и как на техните нужди е било (или не е било) отговорено. Трафикираните лица бяха помолени да обсъдят как са преживели различните интервенции по време на своя живот след трафика – от установяването, през завръщането и на различните етапи на подпомагането и защитата. От гледна точка на проучването централно място беше отделено на това как те са се чувствали на различните етапи по траекторията и как те

² Оттук нататък наричана Македония или БЮРМ, които са заменими.

³ NEXUS е център за мулти-дисциплинарна политика и специализирани изследвания, със седалище във Виена, извършващ проучвания и анализи, които да послужат като основа за по-добра информираност и по-ефективни закони, политики и практики за борба с трафика. NEXUS специализира в предоставянето на преценки и конструктивни оценки; техническа експертиза, обучение и помощ за изграждане на капацитет. Институтът NEXUS е член на Групата към ОССЕ за координация на експерти от алианса и неговия консултативен включва MOM, Специалния представител на ОССЕ за борба с трафика на хора, Изследователския център на UNICEF Innocenti, Проектът "Защита" на университета Джонс Хопкинс и Европейското училище за обучение по права на човека и демокрация. Към своята изследователска дейност NEXUS добавя богатия опит за изследване на борбата с трафика в ЮИЕ Европа, както и в други региони и е изготвил редица изследвания на трафика, включително за това защо жертвите отказват помощ; трафик на деца за трудова експлоатация и просене в ЮИЕ; програми за подпомагане на жертвите в ЮИЕ; трудов трафик и мерки против трафика; профили и поведение на трафикантите; и трафик на деца в Сиера Леоне.

преценяват и оценяват този процес. В основата си, организационният принцип беше как жертвата е видяла, разбрала и преминала през тези различни етапи.

2.2. Съществуващо знание и празноти

Макар че набор от проучвания и документи са изследвали процеса на установяване, връщане и подпомагане за трафикирани лица, акцентът основно е бил върху правните и административни рамки, при които се извършва установяването и подпомагането. Те включват принципи и насоки в процеса на установяването и подпомагането,⁴ законодателната рамка (национална и международна)⁵ и проучвания на рамката на подпомагане, включително добри практики.⁶ Далеч по-рядко срещани са проучвания върху това как самите жертви възприемат и живеят след трафика и как те самите ценят и оценяват намесите и помощта. Като вземат казаното предвид, някои скорошни проучвания са се опитали да адресират тази празноти, като вземат за своя изходна точка и основен фокус мненията, възприятията и преживяванията на жертвата в рамките на помощта.

Свой собствен живот (2005 г.) е проучване на програмите за реабилитиране в Сърбия и Молдова и е породено от необходимостта от повече основана на изследване информация за съдържанието и ефектите от реабилитирането на жертвите на трафика (Вж. Bjerkan 2005).

Да оставим миналото назад (2007 г.) разглежда причините поради които някои жертви отказват помощ чрез емпирично проучване на въпроса в три държави в ЮИЕ – Албания, Сърбия и Молдова. Причините, поради които някои жертви отказват да се включат в рамките за оказване на помощ, включват, но не се ограничават само до въпроси като различни форми на позор, свързан с трафика, и с оказването на помощ, празноти и проблеми в рамките на оказване на помощ, липса на доверие в системата, ограничено разбиране за рамките на подпомагането, желание да се върнат у дома при своето семейството или

⁴ Моля Вж: Bump & Duncan 2003; EC 2005; EU 2005; EU 2004; EU 2002; FATW, GAATW and IHRLG 1999; GAATW 2000; ICMPD 2003a, 2003b, 2006; ILO 2006; IOM 2005b; Mitchels 2004; OSCE/ODIHR 2004; UNICEF 2005; UNOHCHR 2002.

⁵ ABA CEELI 2005; IOM 2005a; La Strada & OSCE 2006.

⁶ Andreani & Raviv 2004; Dottridge 2004 & 2006; Hunzinger & Sumner-Coffey 2003; ICCO 2004; Kvinna til Kvinna & Kvinnoforum 2003; Kvinnoforum 2003; La Strada Moldova 2005; Limanowska 2002 and 2003; Pearson 2002; Reiter 2005; Rosenberg 2006; Somach and Surtees 2005; Surtees 2005, 2006a, 2006b, 2007; Tdh & ARSIS 2006; Tdh 2005; Tozaj 2006; UNICEF 2004; UNICEF & STC 2004; van der Kleij 2003.

общност, без да се нуждаят от помощ и без да се определят като жертви на трафик (Вж. Brunovskis & Surtees 2007).

Сила или болест – избор и поведение на жертвите на трафик (предстои през 2008 г.) разглежда системите за помощ в ЮИЕ, включително присъщите ценности и философии на програмите. Специално внимание се отделя на правилата и ограниченията в някои програми за жертви на трафик и въздействието, което те могат да окажат върху възстановяването на жертвите (Вж. Brunovskis & Surtees предстои през 2008 г.).

Гласове на жертви (2004 г.) е пилотно проучване на опита на млади жени, проституиращи в Нидерландия. Десет млади жени бяха интервюирани за техните преживявания във връзка с насилствена проституция, както и техните контакти с професионалисти в областта на душевното здраве, полицейски и съдебни органи (Вж. ЕСПАТ 2004).⁷

Смелото показание (2006 г.) обсъжда преживяното от трафикирани жени при даването на съгласие или отказа да дадат показания, включително какво е повлияло на техните решения, тяхната последваща оценка на последиците от техните решения и техните преживявания преди, по време и след съдебните процеси (Вж. Bjerkan & Dyrliid 2006a).

Тихото преживяване (2006 г.) дискутира някои от трудностите за достойно и гладко реинтегриране, включително страхът от позора и предразсъдъците. Тази статия акцентира върху необходимостта да се отчитат тези условия при разработването на програми за реинтеграция и също така доказва, че голямото разнообразие от индивидуални истории, преживявания и бъдещи перспективи за жертвите изискват различни и гъвкави програми за реинтеграция (Вж. Bjerkan & Dyrliid 2006 b)

Откраднати усмивки (2006 г.) е проучване върху психическото и психологическо въздействие на трафика върху жените и младите хора, трафикирани в Европа. Проучването, макар в голямата си част количествено, предоставя и качествена информация за опита на жертвите с получаването на помощ, тъй като те споделят за своето физическо и умствено състояние и подчертава също така какви са кратко- и дългосрочните нужди на трафикираните лица (Вж. Zimmerman et al. 2006 г.).

⁷ Достъпен само на холандски.

По подобен начин, предстоящо регионално проучване “Спасете децата” се извършва в рамките на Програмата за отговор на трафика на деца в Югоизточна Европа. Проучването включва преки интервенции с малолетни и се опитва да отговори на големия въпрос защо децата са трафикирани от гледна точка на трафикираните деца. Проучването се осъществява в седем държави в ЮИЕ (Вж. Спасете децата, предстоящо 2007 г.).

2.3. Методология на проучването и събирането на данни

Това проучване се основава на полева работа и интервюта, взети в ЮИЕ Европа. Полевата работа беше извършена в традиционни държави на произход (Албания, Молдова и Румъния), както и в държави на транзит и крайно предназначение, които са станали и държави на произход (БиХ и Сърбия). Макар че трафикирани лица бяха интервюирани в пет държави, (а именно Албания, БиХ, Молдова, Румъния и Сърбия), важно е да се отбележи, че техните преживявания във връзка с пътуването и/или експлоатацията често са включвали и другите пет държави от региона на ЮИЕ – България, Хърватия, управляваната от ООН територия на Косово, Македония и Черна гора – както и други държави, като страните от Близкия изток, Русия и бившия Съветски съюз, различни държави от ЕС и Турция. Някои жертви произхождат от една от страните от ЮИЕ, други са били трафикирани към или през ЮИЕ, а трети са били идентифицирани и/или подпомогнати там. Важното е, че тези заключения отразяват проблемите в този широк кръг от държави, както в така и отвъд ЮИЕ, и не се срещат единствено в държавите, в които беше проведено проучването. Коментарите и наблюденията на жертвите се отнасят до пълната траектория на намесата за борба с трафика – в държави на произход, транзит и предназначение – и до широк набор от събеседници – държава, НПО и МО. Ето защо е важно да се подчертае, че тези заключения не следва да се разбират като специфични за държавите, в които е било проведено проучването. Също толкова важно е, че заключенията не са показателни само за една организация или институция, а се общи модели, документиращи в многобройни случаи и контексти.

Проведени бяха полу-структурирани интервюта с трафикирани лица на различни етапи от техния живот след трафика. Форматът на полу-структурирани интервюта беше избран, защото той позволява събирането на съпоставими данни, като се следва поредица от теми и в същото време позволява гъвкавост за адаптиране към конкретното положение на анкетираното лице (Kvale 1996 г.) Повечето от интервютата бяха осъществени от изследователи в самите

страни, макар че някои интервюта бяха извършени и от координатора на изследването по време на полевата мисия. Изследователският екип се състоеше от Ребека Съртийс, Мария Бабович, Диана Тудораче, Джента Биби, Виорелия Русу и Милица Джорджевич. Всички те са опитни изследователи и/или професионалисти в сферата на социалните грижи с опит при работа с чувствителни групи от населението, включително жертви на трафик.

По своята природа изследването се основава на принципа на участие, като обединява трафикирани лица около общия въпрос за техните преживявания, свързани с установяването, връщането и подпомагането. Целта беше да се поставят тези лични и индивидуални преживявания в центъра на този процес на дискусия и осмисляне, както и участие в дискусия с трафикирани лица за техните преживявания и възприятия, както и за възможните решения на проблемите, пред които са се изправили. Важно е, че интервютата с жертвите конкретно акцентираха върху преживяното по време на установяването, връщането и подпомагането, а не върху самия трафик. Анкетираните лица не бяха карани да разказват своите преживявания, свързани с трафика, това беше правено само по инициатива на самото анкетирано лице.

При метода за избор на извадка се търсеше максимално разнообразие по отношение на анкетираните лица и техните преживявания. Целта беше да се учим от най-широк спектър от трафикирани лица, като при това бъдат идентифицирани широк набор от преживявания и въпроси. Общо бяха интервюирани 80 трафикирани лица. Бяха интервюирани различни профили жертви – мъже и жени, възрастни и млади – както и лица, трафикирани за различни цели, включително сексуална експлоатация, труд и просене/престъпност. Макар че повече от анкетираните бяха жени, извадката включва и интервюта с дванадесет мъже. Възрастта на анкетираните варира от 15 до 75 години към момента на оказване на помощ. Макар всеки член на изследователския екип да беше професионално обучен и да имаше опит в работата с малолетни, изследователите целенасочено интервюираха само по-големи малолетни (общо 13) – на възраст между 15 и 17 години – поради по-добрата им способност да преценят и оценят процеса на установяване и връщане, както и предоставената помощ. Бяха интервюирани жертви от различни държави в ЮИЕ, както и от други националности, трафикирани в региона. Анкетираните са били трафикирани към голям брой дестинации, включително в рамките на ЮИЕ, ЕС, Русия и бившия Съветски съюз, Турция, Близкия изток и Централна Азия. Някои жертви бяха интервюирани непосредствено след установяването и реферирането, преди завръщането им у дома, други – непосредствено при завръщането им у дома и при началните етапи на помощта и/или вземането на решения, а други бяха интервюирани

на различни етапи на реинтеграция. Жертвите бяха оценявани от различни организации и програми, включително ПО, НПО и МО.⁸

От общо 80 интервюирани лица, преживяванията във връзка с трафика бяха основно свързани с жени, трафикирани за сексуална експлоатация, въпреки че от 52 случая на сексуална експлоатация, един беше за мъж. В извадката са включени също така дванадесет жертви на трудов трафик, 8 от които мъже, а 4 – жени. Има шест случая на трафик с цел просене/престъпност – пет жени и един мъж; една жена експлоатирана за трудова и сексуална експлоатация; и една експлоатирана за сексуална експлоатация и просене. Основно трафикът се извършва в международен план, но включва и случаи на вътрешен трафик. Макар че по-голяма част от анкетираните са били експлоатирани и после официално установени като жертви на трафик, в четири случаи тези лица са били установени преди да бъдат експлоатирани, въпреки че във всеки от тези случаи е имало много сериозни показания за риск от трафик или намерение за експлоатиране. В други три случая, за проучващия не беше възможно да определи ясно формата на трафик, макар, че лицата са били официално установени като трафикирани от подпомагащите организации и са били подпомогнати в рамките на борбата с трафика. Тъй като интервюто е било основно за установяване, връщане и подпомагане, а не за техните преживявания във връзка с трафика, изследователите в тези случаи не са се съсредоточили върху подробностите около тяхната експлоатация.

Макар че фокусът на проучването беше върху преките преживявания, възприятие и мнения на жертвите, в някои случаи беше също така важно да се събере информация от самите доставчиците на услуги. Това беше направено, за да се изясни информацията в определен случай или да се събере повече обща информация за процедурите и практиките при процеса на установяване, връщане и подпомагане. Така изследователите в страните или координаторите по страни проведоха и селективни интервюта с доставчици на услуги и участници в борбата с трафика в региона.

⁸ Тук са изброени организации, които подпомогнаха разследването като улесниха достъпа до техните бенефициенти и оказаха помощ на изследователския екип с ценна информация. Организацията, оказали съдействие включват: в Албания – MOM Тирана, Различни и равнопоставени, Общински център в Гирокастра (GCC), Vatra, Tjeter Vision, Национален приемателен център (NRC) и Qendra kombetare pritesë e Viktimave të Trafikut (QKPVT); в БиХ – MOM Сараево, IFS и Ла Страда; в Молдова – Международен център за защита на правата на жените и център за подпомагане “Ла Страда”, MOM Кишинев, Compasiune и Националният център за превенция на насилието над деца; в Румъния – Младо Поколение, Adpare, Да потърсим връзка, са спасим децата, Conexiuni, Betania и MOM Букурещ; и Сърбия – Атина, Адвокатски услуги срещу семейно насилие (CAFV) и MOM Белград.

Ограничения

В хода на проучването бяха установени набор от въпроси и ограничения, които по необходимост повлияха на заключенията на проучването. Тук се включват:

- *Ограничена времева рамка:* Ограничената времева рамка и периода от годината повлияха на извадковата рамка. Някои трафикирани лица, които се съгласиха да бъдат интервюирани, не бяха на разположение за среща в рамките на времевата рамка на изследването. Макар че бяха положени всички усилия за изглаждане на конфликти при договарянето на графици, това не винаги беше възможно. Това че интервютата бяха проведени в период от четири до шест седмици, който също така съвпадна с коледните и новогодишни празници, беше допълнителна пречка.
- *Предубеждения при избора:* Това че много от анкетираните са получавали в момента помощ по дадена програма, означава наличие на предубеждение при избора, което трябва да се отбележи, когато се четат и анализират данните. Лица, които зависят от помощта, може да се чувстват достатъчно удобно, за да дискутират проблеми, чувствайки че информацията, която споделят, може да има отрицателен отзвук по отношение на текущата помощ или би могла да се възприеме като неблагодарност. По същия начин може да има предразсъдъци по отношение на организациите за жертви, на които бяха предложени интервюта. Анкетираните при някои интервюта се колебаеха да казват нещо, което считат, че би могло да навреди на имиджа на програмата или служителите. На моменти, благодарение на насърчението на самите служители анкетираните разказаха за проблеми, с които са се сблъскали. Това прави споделената информация още по удивителна и значителна. Също така се подчертава, че макар и важна стъпка за ангажиране на жертвите в дискусия за техните нужди и тревоги, това е само изходна точка.
- *Потенциално непредставителна извадка:* В допълнение, спорно е, че подпомогнатите лица представляват определен профил на бенефициенти. Това че те са приели помощ в най-общия случай предполага, че те имат много малко други възможности за избор и могат да представляват особено чувствителна категория трафикирани лица (Brunovskis & Surtees 2007, Brunovskis and Tyldum 2005, Surtees 2005). Затова заключенията могат да не бъдат представителни за трафикирани лица, казано най-общо, и особено за онези, които не са могли да превъзмогнат светото положение на трафик, получили са някои (финансови и стратегически) ползи и/или, които не са искали помощ и намеса.

- *Подбор на изследователи:* Търсени бяха независими изследователи, които не са свързани с доставчици на услуги и подпомагащи организации. Тъй като не винаги беше възможно да се намерят изследователи с подходяща квалификация, в два от случаите избраните изследователи бяха от доставчици на услуги на НПО. Въпреки това високото ниво на професионализъм и безпристрастност на изследователите означаваше, че те бяха отзивчиви и съдействаха за този критичен и оценъчен процес, което послужи, поне отчасти, за смекчаване на това ограничение.
- *Ограничен достъп до жертвите:* Макар че за изследването бяха контактувани голям брой организации, някои организации отказаха да участват, като посочиха политика срещу бенефициентите въпреки факта, че фокусът не беше върху трафика, а по-скоро върху опита при установяването и помощта. Това се различава от други организации, които, след като получиха подробна информация за проекта, параметрите на участието и темите, които ще се проучват, се консултираха с бенефициентите за тяхното желание за участие в проучването, някои от които отказаха, а други приеха. Тъй като някои агенции отклониха участие в изследването, това повлия на самата извадка и означава, че бенефициентите по тези програми не са могли да изразят своите виждания за преживяванията им, свързани с установяването и помощта.
- *Времеви лаг при интервютата:* Макар че повечето преживявания са били съвсем скорошни, някои от заключенията, очертани в този доклад, отразяват по-ранни преживявания на трафик и подпомагане, за разлика от тези, които са преживени в близкото минало. Така, някои въпроси, повдигнати от анкетираните, може да са били адресирани междувременно. Като имаме това предвид, минали преживявания могат да продължават да дават информация за разбирането на жертвите и за желанието им да участват в рамката на установяване и подпомогне и могат в настоящето да имат пряко влияние върху взетите решения.

2.4. Етически съображения

Това проучване беше предприето със специално внимание към етическите въпроси, които неизбежно възникват за всяко ориентирано към жертвите проучване за трафикирани лица. Изследването беше проведено със специално внимание към етически въпроси, свързани с интервюирането, така както се

очертани в доклада на СЗО “Препоръки за етика и безопасност за интервюиране на трафикирани жени”. Етическите съображения бяха изследвани в подробности по време на подготвителен семинар с изследователския екип и беше разработен протокол, съдържащ указания за изпълнението на изследователския проект. Въпроси като информирано съгласие, конфиденциалност, право на личен живот и анонимност и рисковете за сигурността на анкетираните бяха поставени в центъра и всеки изследовател беше задължен да подпише съгласие за конфиденциалност. Изследователите бяха обучени да задават въпроси, по начин, който подпомага, а не осъжда и да очакват проблеми и въпроси, които биха могли да бъдат травматични за анкетираното лице. Съображение от първостепенна важност за изследователския екип, беше интервюто да се възприема успокоително и като цяло положително.

На тези етически въпроси беше отделено специално внимание по време на изпълнението на проекта. Анкетираните лица бяха контактувани посредством различни доставчици на услуги, които са били информирани за проекта и са получили писмена информация за изследователския проект и подробности за ролята на жертвите като потенциални анкетирани. В допълнение, в хода на интервюто, всяко анкетирано лице е било информирано устно за целта на изследователския проект, как ще протече интервюто, как ще се използва информацията, както и за това, че не е нужно да се отговоря на въпроси, които ги карат да се чувстват неудобно, и че те могат да прекратят интервюто на всеки етап без обяснение. Преди началото на всички интервюта отново е получавано устно съгласие.

Интервютата бяха провеждани в частна обстановка, като помещения, предвидени за осъществяване на програмата, домове на анкетираните лица, офиси на организации и по време, удобно за анкетираните. Мястото беше избрано в разговор с анкетираните, като му е била предложена и възможност да присъства друго (доверено) лице. Когато са използвани преводачи, те са подбирани внимателно и подробно брифирани за въпроси като конфиденциалност, анонимност и чувствителност на жертвите и са били задължени да подпишат съгласие за конфиденциалност. В допълнение въпросите за етиката са отчитани редовно от изследователския екип и са правени корекции на процеса на интервюиране, по начин, който да отговоря на етическите въпроси, възникнали в дадената област.

Акцентът на интервютата беше върху преживяванията на жертвата при установяването и помощта, а не толкова върху трафика. Когато се обсъждаха преживяванията, свързани с трафика, това беше по инициатива на анкетираните и интервюиращите са се опитвали да върнат анкетираните обратно към

преживяванията по установяването, връщането и помощ, доколкото това е било възможно. Интервюиращите бяха също така внимателни по отношение на нивата на контрол на жертвата и в хода на интервютата са уверили анкетираните, че могат да откажат да обсъждат неща, които ги карат да се чувстват неудобно.

Тъй като повечето анкетираните са били към момента подпомагани в рамките на дадена програма, в общия случай не е било необходимо насочване към помощ. Въпреки това, всеки изследовател е бил снабден с подробна информация относно помощта, достъпна в дадена страна в случаите, в които е било нужно насочване. На анкетираните също така са били предоставени детайлите за контакт на изследователя в случай, че за тях възникнат някакви съображения или въпроси относно изследването на по-късен етап. Когато ние имаме някои съображения относно анкетираните или когато последващ контакт изглеждаше необходим, изследователите отправяха повторно обаждане или посещение на трафикираното лице и/или подпомагащата организация.

Етиката и сигурността винаги са били от първостепенна важност в подготовката на проучването. Анкетираните не са били задължавани да дават каквато и да било идентифицираща информация, и когато те са давали, това е било прикрито в бележките на водещия проучването и в последствие в доклада. Само локалният изследовател и координаторът на изследването са имали достъп до тези индивидуални бележки и всички бележки са третираните внимателно при спазване на вътрешните стандарти за защита на данните на Института NEXUS и МЦРМП. В допълнение, в самия доклад, всяка лична, идентифицираща информация за отделни жертви е била променяна или изпускана, така че историите на жертвите да не бъдат лесно разпознаваеми в този доклад и да не бъдат представени по начин, който излага на риск жертвата и/или нейното семейство или е в нарушение на правото ѝ на личен живот.

2.5. Работни дефиниции и терминологии⁹

Жертва/трафикирано лице: За много хора терминът ‘жертва’ предполага безсилие и очертава идентичност около виктимизацията на индивида. В същото време от гледна точка на правата на човека, терминът “жертва” е важен, тъй като той определя преживяното нарушение и отговорността за обезщетение. Това е причината, поради която терминът “жертва” се използва в този доклад.

⁹ Много от определенията и терминологията се взети от Втория годишен доклад за жертвите на трафика в ЮИЕ на *Regional Clearing Point* (Вж. Surtees 2005).

Терминът “трафикирано лице” се използва също и за да потвърди, че преживяването във връзка с трафика на лицето заема централно място и е нужно да бъде компенсирано. И двата термина определят лица, които се квалифицират като жертви в съответствие с Член 3 на Протокола на ООН срещу трафика и/или съответното национално законодателство.

Подпомогната жертва: Лице, което е било установено като жертва на трафик и което се е съгласило да получи помощ от неправителствена, правителствена, международна или друга релевантна информация.

Установена жертва: Лице, което е било установено като жертва на трафик в съответствие с формален или неформален механизъм за установяване.

Потенциална жертва: Лице, което е установено преди да бъде експлоатирано, но което е показало сериозни признаци, че е в процес на трафик. То се отличава от предполагаема жертва, чиято дефиниция е дадена по-долу.

Предполагаема жертва: Лица, за които може да се прилага, че са жертви на трафик, (тъй като отговарят на критериите на Протокола срещу трафика на ООН), но които не са формално установени от съответните власти или са отказали да бъдат формално или законово установени. В някои държави тази категория лица се нарича “потенциални жертви”, но в този доклад “потенциална жертва” има различно значение. Моля вижте определението по-горе.¹⁰

Участници в борбата с трафика: Представители на ПО, НПО или МО, които участват в борбата с трафика на хора и които работят в една или повече области като установяване, връщане и подпомагане.

Помощ и закрила: Мерки, програми и услуги, насочени към възстановяването на трафикирани на лица, така както това е посочено в Член 6 на Протокола от Палермо. Те могат да включват, но не се изчерпват само с настаняване/уреждане на жилище, медицински грижи, психологическа помощ, образование, професионално обучение, наемане на работа, правна помощ и транспорт. Помощта може да включва една или няколко услуги.

Малолетен: Лице на възраст под 18 години.

¹⁰ Всяка държава в региона има различна терминология за трафикирани лица, особено за онези, които се считат изложени на риск от трафик и такива, които се считат трафикирани, но официално не са установени като такива от властите. В допълнение различни организации често използват различни термини за тези категории. В контекста на това проучване ние използваме термините “потенциална жертва” и “предполагаема жертва”, така както са посочени в дефинициите по-горе, а не в съответствие с организацията на термините на всяка една страна или организация.

Национален механизъм или система за рефериране: Това се отнася до механизми на национално ниво, които са налице за установяване, връщане и подпомагане на жертвите на трафик. Те съществуват в държави на транзит, крайно предназначение и произход и се отнасят до целия процес на рефериране на национално ниво от първоначално установяване до помощ и закрила, включително сътрудничество между различните правителствени институции и неправителствени организации. Тук могат да се включат една или всички тези стъпки.

Възстановяване: Процесът, чрез който жертвите са били стабилизирани и тяхното добро състояние е възстановено в психологическо, социално и физическо отношение.

Реинтеграция/интеграция: Реинтеграцията или интеграцията на жертви на трафик е съсредоточена върху събирането на лицето отново с неговото семейство или общност или върху интегрирането на трафикираното лице в нова общност. Извън физическия акт на връщане, тук се включва уеднаквяването със социалната среда на индивида, като целта е дългосрочно социо-икономическо решение.

Връщане: Да се завърнеш в своята страна и/или общност на произход. В контекста на работата за борба с трафика, връщането включва не само физическо транспортиране на жертвата, но също и механизми за гарантиране, че връщането е безопасно и достойно.

Доставчици на услуги: Организации и лица, които предоставят една или набор от услуги и помощ за жертвите на трафик. Тук могат да се включат социални работници, психолози, служители от места за предоставяне на подслон, медицински персонал, професионалисти-юристи от НПО, МО и ПО.

Подслон/жилищни помещения: Помещения, които се предоставят за временно или по-продължително настаняване за жертвите на трафик. Подслоните могат да бъдат открити или закрити; предлагат кратко-срочен или дълго-срочен престой; и/или са създадени в отговор на спешна ситуация или помощ за реинтегриране.

Транснационален механизъм за рефериране: Това се отнася до механизмите и системите, определени за всеобхватна помощ и транснационална закрила на жертвите на трафик. Транснационалните механизми за рефериране обвързват целия процес на рефериране от първоначалната идентификация, през

върщането и помощта между държави на транзит, предназначение и произход и включва сътрудничеството между различни правителствени институции и неправителствени организации. Това може да включва една или всички стъпки в процеса.

Защита на свидетели: Наборът от мерки за сигурност, необходими за гарантиране безопасността на свидетелите в правните производства. Защита на свидетел може да бъде предложена преди, по време и/или след правното производство и могат да включват всяка единична мярка или съчетание от мерки, които са насочени към осигуряване на безопасността и сигурността на свидетеля и неговото семейство.

3. Трафик и борба с трафика в Югоизточна Европа

Този раздел ще представи кратък преглед на това как понастоящем се осъществява трафика към и през региона на ЮИЕ. В най-общ план ще бъде обърнато внимание и на профилите на жертвите и на въпроси, свързани с тяхната уязвимост и преживявания във връзка с трафика. Също толкова важно е и това, че в този раздел ще се обсъди текущото състояние на усилията за борба с трафика в региона, със специално внимание на рамките на установяване, връщане и подпомагане, както и на националните системи за рефериране.

3.1. Кой са жертвите на трафик?

Регионът на ЮИЕ е област на произход, транзит и предназначение за жертвите на трафик. Огромен брой жертви са трафикирани до, през и от региона, като буквално хиляди жертви са били идентифицирани и подпомогнати от края на 90-те години¹¹ Някои държави – Албания, Румъния, Молдова и България са основно страни на произход – с голям брой жертви, трафикирани ежегодно от всяка от тези страни. Казвайки това, следва да се отбележи, че има

¹¹ Общият брой на трафикирани жертви, установени и подпомогнати между 1 януари 2000 г. и 31 декември 2004 г. в държавите от Югоизточна Европа, е бил 6255 (Surtees 2005: 12).

предварителни сигнали, че в държави като Румъния и България също има нарастваща тенденция за превръщането им в държави на транзит и крайно предназначение – тенденции, които вероятно ще се засилят с тяхното скорошно приемане в ЕС. Други държави /учреждения в региона – Хърватия, БиХ, Бивша Югославска Република Македония (БЮРМ), Сърбия, Черна гора и управляваната от ООН територия на Косово – традиционно са страни на транзит и крайно предназначение, но наскоро се явяват като страни на произход, с лица, които се трафикират, както вътрешно в рамките на техните граници, така и в чужбина.

Самите жертви са от различни групи от населението с различни преживявания по отношение на трафика и включват мъже, жени и деца от всички възрасти. Със сигурност жените са мнозинството от установени и подпомогнати жертви, като в най-общия случай те се трафикират за сексуална експлоатация, въпреки че в някои случаи и за принудителен труд като домашна работа. В допълнение, през 2004 г. по програмата на Regional Clearing Point (RCP)¹² е документиран достоен за отбелязване брой на жертви мъже сред подпомогнатите жертви в ЮИЕ за 2004 г. Следва да се отбележи най-вече положението в Албания, където 70% от жертвите, трафикирани за труд, просене или престъпност през 2003 и 2004 г. са били непълнолетни момчета. Подобно на нея, 47.8 % от чуждестранните жертви на трудов трафик в Сърбия през 2004 г. са били мъже, както възрастни, така и малолетни. Мъжете жертви се трафикират за труд, просене, престъпност и осиновяване. В изследването на RCP няма документиранни случаи на сексуална експлоатация, въпреки че през 2003 г. двама мъже от Молдова – на 48 и на 23 години – са съобщили за своя случай на молдовската полиция и са били установени като жертви на трафик. Двамата мъже са били подведени от обещания за наемане на работа в Македония, но са били принудени да работят в строителството през деня, а да предоставят сексуални услуги през нощта. (Surtees 2005: 302-303). В допълнение, MOM Скопие проведе проучване на сектора на мъжките сексуални услуги, при което е установено, че шест процента от хомосексуалистите мъже, обект на проучването, са използвали услугите на мъже чужденци, трафикирани с цел сексуална експлоатация, а 16 % директно познават някого от хомосексуалната общност, който е ползвал услугите на мъж чужденец, трафикиран с цел сексуална експлоатация (Handziska и Schinina, 2004: 10-14). За отбелязване е, че известен брой от интервюираните в хода на проучването мъже, са били сексуално експлоатирани.

¹² RCP беше създадена в рамките на Работната група за трафик на хора към Пакта за стабилност през 2002 г., за да гарантира стандартизирани регионални данни за трафик и подпомагане на жертвите и за подкрепа за по-нататъшната рамка на подпомагането на жертвите в Югоизточна Европа (ЮИЕ). През юни 2005 г. програмата RCP беше прехвърлена към Института NEXUS във Виена.

По същия начин, малолетните представляват съществен брой от подпомаганите жертви в някои държави. През 2003 и 2004 г., малолетните са представлявали 20 процента и 65 процента от подпомогнатите сръбски жертви, 100 процента от албанските жертви на трафик с цел труд, просене и престъпност и 58.6 процента от подпомогнатите жертви в БиХ (Surtees 2005: 13).

Преживяванията, свързани с трафика, също са били разнообразни и включват случаи на сексуални експлоатация, труд, просене, престъпност и осиновяване, така както е посочено в подробности в таблицата по-долу. Важно е, че много жертви са били експлоатирани за различни цели. Най-често тук се включват сексуална експлоатация и труд, но също се забелязват и други съчетания на експлоатация.

Таблица 1: Форми на трафик сред подпомогнатите граждани от ЮИЕ, 2003 и 2004 г.

Форми на трафик	2003 г.	2004 г.
Сексуална експлоатация	824 (65.2%)	864 (74.2%)
Труд	91 (7.2%)	48 (4.1%)
Просене и престъпност	51 (4%)	75 (6.4%)
Осиновяване	0 (0%)	9 (0.8%)
Сексуална експлоатация	245 (19.4%)	97 (8.3%)
Сексуална експлоатация, просене и престъпност	10 (0.8%)	27 (2.3%)
Труд, просене и престъпност	11 (0.9%)	2 (0.2%)
Сексуална експлоатация, труд, просене и престъпност	1 (0.1%)	0 (0%)
Потенциални жертви ¹³	31 (2.5%)	43 (3.7%)
Общо	1264 (100%)	1165 (100%)

Източник: Surtees, R. (2005 г.) *Втори годишен доклад за жертвите на трафика в Югоизточна Европа*. Женева: MOM & RCP.

Огромно брой фактори и променливи величини дават информация за чувствителността на индивида към трафика и често изглежда, че дадено съчетание от фактори се превръща в риск от трафик. Основните въпроси включват, но не се изчерпват с: възраст, отношение в семейството, образование, икономически възможности и възможности за работа у дома и етнос. В същото време, макар и потенциални обекти на уязвимост, тези фактори не са неминуеми

¹³ Това определение е било използвано в изследването на RCP, когато лица са подпомогнати за недостатъчно време за ясно установяване на тяхното преживяване във връзка с трафика или когато лицето е било установено и му е оказана помощ преди да бъде експлоатирано, като са били налице сериозни признаци за процес на трафик.

или все-поглътящи и има много изключения, които трябва да се вземат предвид при разработването на програми. Например, докато много жертви произтичат от "бедни" или "много бедни" икономически среди, впечатляващ брой жертви произхожда от "средни" или "заможни" семейства. Също така, макар че много жертви са с ниски нива на образование, което често съответства на нивата на образование сред населението като цяло, малък брой жертви от държави като Украйна, Молдова, Румъния и България също така са завършили университет и колеж. И докато отношенията в семейството в много случаи са катализатор за миграция, много жертви са съобщили и за положителни и подкрепящи семейства и отношения в общността. В много случаи точно това положително отношение (и желанието в резултат на това да се подкрепя и подпомага семейството) е довело жертвите до миграция (Surtees 2005).

В някои изследвания действително се прочуват сложните и често многопластови фактори, които служат като обекти на уязвимостта и потенциално ускоряват трафика. Такъв фактор са стремежите на живота. В едно проучване в Румъния е било установено, че момичета "в риск" са имали много силно желание да търсят работа в чужбина и също така са имало склонност към нарушаване на формални и неформални правила. Тенденцията е уязвимите момичета да са доста независими и поемащи рискове, способни да се справят с несигурността. (Alexandru & Lazaroiu 2003; cf. Bjerkan 2005; Brunovskis & Tyldum 2004). В други изследвания се отбелязва, че много жертви стават жертва на трафик в резултат на криза като болест в семейството или спешна нужда от пари (Brunovskis & Tyldum 2004; Surtees 2005; Bjerkan 2005). В някои изследвания също така се предполага, че трафикът се случва, когато лицата мигрират, за да реализират социални и културни задължения в помощ на техните семейства, и за да изпълнят своите роли, предписани им от обществото – като съпруга/майка, послушна дъщеря или син и т.н. (Surtees 2005; 2003; 2000), нещо, което е било документирано и по време на полевото изследване за това проучване. Допълнителна променлива величина е това, че много от жертвите произлизат от общества, в които миграцията е социално нормативна. (Brunovskis & Tyldum 2004; Surtees 2005 & 2003). Отбелязва се също така, че в контекста на разгръщането на социални и културни беседи, връзката с уязвимост към трафик е нито директна, нито неизбежна и установяването на риска е текущ процес (Surtees 2003).

3.2. Усилия за борба с трафика – установяване, връщане и подпомагане

Помощта за жертвите е описана в общи черти в някои международни документи и конвенции, може би най-забележително това е направено в *Протокола на*

ООН за превенция, потискане и наказване на трафика на хора. Известен също като протоколът от Палермо, този документ очертава в Членове 6, 7 и 8, общите права и услуги, които следва да се предоставят в контекста на подкрепата и защитата на жертвите. На регионално и национално ниво помощта е гарантирана и в различни документи. На пример, в ЕС, където се трафикират все по-голям брой жертви от ЮИЕ, *Планът за действие на ЕС* призовава държавите-членки да предоставят защита и помощ като част от балансирано ефективно съдебно преследване в съответствие с националните условия и практики (4, vii). По същия начин *Конвенцията на Съвета на Европа за действия срещу трафика на хора*, Глава III очертава мерките за защита и насърчаване на правата на жертвите. Допълнителни международни принципи и стандарти, относими към процеса на установяване и рефериране, включват *Планът за Действие на ОССЕ*, *Препоръчаните принципи и насоки за правата на човека* и *Насоките на УНИЦЕФ за защита на правата на деца жертви*.

Установяването, връщането и помощта на трафикирани лица налага да се вземат под внимание широк кръг от фактори, въпроси и ситуации. Предвид наличието на различните форми на трафик, установени в региона, и различни профили на жертвите, механизмите за установяване и подпомагане трябва да бъдат разнообразни и съответно усъвършенствани. В този процес трябва да се обърне внимание на разнообразието на преживявания във връзка с трафика и сложното взаимодействие между избор и принуда.

3.2.1. Процедури по установяване

В ЮИЕ механизмите за установяване на жертви на трафик първоначално са разработени в отговор на това, което се е възприемало като най-ранна форма на жертва на трафик – млада, пълнолетна жена, трафикирана за сексуална експлоатация. Съществуващите критерии за установяване са основно ориентирани в тази насока, като най-общо липсват по-широки, всеобхватни критерии. Тази ориентация е означавала, че много участници в борбата с трафика не са се стремели последователно и проактивно да идентифицират алтернативни форми на трафик и/или различни профили на жертви. В някои случаи, правоприлагането, от една страна, установява “потенциални”,¹⁴ жертви на трафик със сексуални цели, докато от друга страна, не успява да установи жертви на трудов трафик (както мъже, така и жени), като вместо това се отнася към тях като към нелегални мигранти. (Surtees 2005a: 497, 513). Фокусирането

¹⁴ В контекста на този пример, “потенциална жертва” се отнася до някой кой подава сериозни сигнали, че е в процес на трафик, но все още не бил в действителност експлоатиран.

върху възрастни жертви жени може да означава също и това, че участващите в процеса на установяване нямат необходимите умения и обучения, за скрининг и интервюиране по точен и подходящ начин на малолетни лица.

Специфично законодателство за установяване и скрининг на жертвите на трафик не се среща често, макар че някои държави имат разпоредби за установяване в своите национални планове за действие, а *Планът за действие* на ЕС призовава държавите-членки да разработят подходяща правителствена структура за координация за ранно установяване и рефериране на трафикирани лица. Също така рядко се срещат методологии и насоки за скрининг и установяване на жертвите на трафик. Някои държави са разработили списък с индикатори или имат въпросници за интервюиране на предполагаеми жертви на трафик. Въпреки това тези примери са по-скоро изключение, отколкото правило (МОМ 2005а: 12-13).

Друг въпрос по отношение на стъпките, които се следват при установяването на жертви или предполагаеми жертви на трафик. Някои държави имат ясни процедури за рефериране при такива обстоятелства, докато при други липсва систематизация. Дори там където съществуват системи, не винаги е ясно, че всички потенциални участници в процеса на установяване имат еднакво знание за процесите на установяване и рефериране. Както е ставало ясно от интервюта с трафикирани жертви, установяването потенциално би могло да е налице в повече случаи, ако по-широк екип от държавни и частни институции разполагат с информация и са обучени в механизмите по установяване и рефериране. Важно е също така, процедурите за установяване да отговорят на всички форми на трафик и профили на жертви, както и на текущите тенденции и модели, като вътрешен трафик или променени маршрути. (МЦРМП 2006: 46; Surtees 2005).

Въпреки важността на оценката на рисковете за потенциални и установени жертви на всички етапи на процеса на установяване и рефериране, тя не винаги се прави. Необходимо е да се направят стандартизирани оценки на риска непосредствено преди установяването. Рискът също ще варира – ще се повишава или отслабва – според ситуацията, времето, мястото и дали лицето е дало показания или съдейства (или се предполага че съдейства) на полицията, като това е важно за очакването на потенциални бъдещи рискове при предприемането на различни действия. Оценките на риска не са статични; това е непрекъснат процес и отговорност.

Обикновено се приема, че установяването се извършва в страната на крайно предназначение. Въпреки това при интервюта с трафикирани лица е установено, че много от тях са установени в тяхната страна на произход. В някои случаи това е станало при завръщането им (депортиране или самостоятелно

връщане), когато са контактували с правоприлагащи и подпомагащи организации на граничните пунктове или местата за транзит. В други случаи обаче жертвите, сами са се установили, получавайки достъп до помощ, след като са се върнали независимо или след като са преминали през процеса на връщане/депортиране. Това подчертава празнотите при установяването в държавите на предназначение и транзит и в същото време значението на разнообразните и основани на общността механизми в държавите на произход.

3.2.2. Процедури за връщане и насочване

Важен принцип е, че връщането следва да бъде сигурно и достойно за всички трафикирани лица, и че жертвите не следва да се връщат в държави, за които има основателно подозрение, че там те биха претърпели вреда, отмъщение, опозоряване или дискриминация. Когато предстои да се осъществи връщане, има набор от важни стъпки в процеса на транснационално връщане и рефериране, очертани по-долу:

- подготовка на жертвата за връщане (предоставяне на информация за възможности за избор);
- подготовка на документи и уреждане на пътуване;
- комуникация и координация между предназначение/транзит и произход;
- оценки на риска (сигурност и оценка на семейството);
- подпомогнат транспорт и процес на пътуване (включително придружено връщане, ако е необходимо, и помощ при транзита);
- приемане и рефериране в родната страна.¹⁵

Понастоящем в ЮИЕ транснационалните механизми за връщане и рефериране са недоразвити, макар че някои организации демонстрират по-висок стандарт по отношение на процесите на връщане, ескортирани връщания и оценки на сигурността преди връщането. Към момента връщането и реферирането обикновено се извършват според организационните връзки и мрежи, което най-общо означава, че на жертвите не винаги се предлагат пълен

¹⁵ В допълнение, необходимо е специално внимание по отношение на осъществяването на връщане на малолетни. Това включва, но не се изчерпва с охранявани/придружени връщания, оценка на сигурността и семейството преди връщането, приемателен център/сигурен подслон, който да отговори на специфичните нужди на малолетните и назначаването на законен попечител в държавата на предназначение и произход.

набор от наличните услуги в приемащата страна, а по-скоро само към онези, които се предлагат от подпомагащата организация и нейните партньори. Макар че сътрудничеството и комуникацията между организациите в ЮИЕ се е подобрило, някои организации от държавите на транзит и крайно предназначение не разполагат с пълна и актуализирана информация относно наличието и обхвата на услугите за реинтеграция в държавите на произход. Тази празнота в информацията затруднява предоставянето на информация на чуждестранните жертви за наличните възможности за помощ при завръщането, както и прилагането на подходящо планиране на случая. В допълнение, доставчиците на услуги в държавите на произход често насочват жертви, за които имат само ограничена информация, което има за резултат обстойни повторни интервюта и малка приемственост на грижите. Важен въпрос е и сътрудничеството и реферирането извън рамките на ЮИЕ: като се има предвид нарастващия брой жертви, трафикирани към ЕС, Турция, бившия Съветски съюз и Близкия изток, са необходими връзки с организации в тези дестинации, както и между-правителствено сътрудничество (Surtees 2005, 2006a, cf. Vjerkan 2005).

Друг проблем е, че много жертви са преживели неподпомогнато връщане. Много жертви са се върнали самостоятелно, като са пътували независимо (и незащитено) и със собствени средства. В допълнение голям брой жертви продължават да се депортират от държави на крайно предназначение в ЕС, Турция, Близкия изток и се установяват като жертви на трафик само в своята родна страна.¹⁶ Малко жертви от ЮИЕ, депортирани от ЕС и други държави на крайно предназначение, са съобщили, че преди връщането са получили информация за възможностите за помощ, защита и реинтегриране в своята страна на произход в противоречие с международни стандарти и задължения. (Surtees 2006a).

3.2.3. Помощ и защита

Предоставянето на помощ и защита – независимо дали в страната на произход, транзит или крайно предназначение – следва да бъде конфиденциално и да се предприема по начин, който не посочва лицето като трафикирано, не води до социално опозоряване или дискриминация и/или не излага жертвата на

¹⁶ На пример, 2978 български жени са били депортирани от държавите от ЕС през 2003, а 2908 са били депортирани през 2004, определен процент от тях вероятно са жертви на трафик. Според Национална служба "Гранична полиция" 10 % от депортираните жени биха могли да бъдат жертва на трафик, но не са установени като такива преди екстрадицията. Аналогично, 221 от 291 жертви, на които е оказана помощ от една албанска организация са били депортирани в Албания и са установени едва след пристигането си у дома, най-често от правоприлагащите органи (Surtees 2005).

риск от отмъщение от страна на трафикантите. Всяка помощ следва да бъде доброволна, не-дискриминираща, не-осъдителна и в съответствие с принципите за правата на човека (МЦРМП, 2006 г.). Услугите следва да са достатъчно гъвкави, за да отговорят на специфичните изисквания и интереси на широк кръг от жертви (мъже, малолетни, национално- и вътрешно трафикирани жертви) и жертви на други форми на трафик (труд, сексуална експлоатация, просене, престъпност) и следва да са адаптивни спрямо времето, за да могат да се приспособяват към нови тенденции и развития (Surtees 2006а: 15). Специално внимание следва да отдели на малолетни по отношение на оценката на техните нужди и предоставянето на помощ и защита.

В държави на транзит и крайно предназначение

Услугите в повечето държави на транзит и крайно предназначение са ориентирани основно към краткосрочни услуги и интервенции при кризи за чуждестранни жертви, макар те да са най-общо насочени към възрастни, а не към малолетни. Чужди граждани се подслоняват (най-често в закрити помещения) и им се предоставя спешна помощ като медицински грижи, основни потребности (храна и вода), основана на кризата психологическа интервенция, дейности за развлечение и правна помощ (основно под формата на обработка на документи, въпреки че може да бъде и като законно представителство) преди връщането им у дома. В зависимост от мрежата и контактите на подпомагащите агенции, те могат да получат и рефериране за помощ в родната си страна.

В някои държави, в които чуждите граждани получават временни или постоянни разрешения за пребиваване,¹⁷ те имат възможност да оценят дългосрочна помощ (в идеалния случай ориентирана към реинтеграцията). В такива случаи, се предлага предоставяне на услуги като това, което се предвижда за националните жертви.¹⁸ Когато това не е така, помощта

¹⁷ През декември 2002 г. държавите от региона на Балканите, подписаха Изявлението от Тирана за ангажиментите относно легализирането на статута на трафикираните лица, включително молбата за издаване на временни разрешения за пребиваване (ВРП) на чуждестранните жертви на трафик. През август 2003 г. по инициатива на Работната група на Пакта за стабилност за борба с трафика на хора, (РГПСТХ) и със средства на фондация "Крал Балдуин" (ФКБ), МОМ стартира проекта "Създаване на механизми за временни разрешения за пребиваване на жертвите на трафик и свидетелите на Балканите", за да укрепи капацитета на релевантните участниците в региона на Балканите да изпълняват своите задължения в рамките на защитата и оказването на помощ на жертвите на трафик. В рамките на програма за ВРП са издадени тридесет и шест разрешения за пребиваване в региона, след въвеждане на съответното законодателство (кореспонденция по електронна поща с Jovana Skrnjug, МОМ, Белград, декември 2006 г.).

¹⁸ За допълнителна информация относно защита и помощта, достъпна в избрани страни от ЕС, Вж. IOM 2005A, Pearson 2002, van der Kleij 2003. For detail of assistance available in countries in

посредством социалния сектор може да предостави исканата дългосрочна грижа.

В държавите на произход

Жертвите се връщат у дома както подпомагани (чрез програми за подпомагане на връщането на НПО и МО NGO), така и неподпомагани (чрез мерки за депотриране и самостоятелно връщане). Така при завръщането си у дома, някои жертви вече могат да са осведомени за помощта в чужбина (обща краткосрочна/спешна), а други може да не са. Помощта в държавите на произход е основно ориентирана към услугите за реинтеграция, макар че жертвите действително имат избор за достъп до краткосрочна помощ при връщането и/или достъп до услуги като средство на намеса при криза на по-късни етапи. Стандартните форми на помощ, достъпни в държавите на произход, включват сигурно настаняване (кратко-, средно- и дългосрочно), основни нужди (храна, облекло), медицински грижи, правна помощ, намиране на работа, професионално обучение, образование, семейно посредничество, дейности за отдих, помощ в домакинството, финансова подкрепа и т.н. Обхватът и качеството на услугите се различава от страна до страна и дори от организация до организация. Като цяло критичен остава въпросът за липсата на стандарти, протоколи и модели за разработване и осъществяване на услуги и помощ за жертви. Там където са разработени наръчници и ръководства, често те са вътрешни документи, които не се споделят, или са твърде общи, за да имат необходимото приложение.¹⁹ (Surtees 2006a: 16).

Помощта – както краткосрочна, така и ориентирана към реинтеграцията в региона на ЮИЕ обикновено се основава на предоставянето на подслон в столичния град, особено в първоначалната фаза. В допълнение, услугите основно се локализируют в градските центрове и специално някои видове услуги, следователно, са недостъпни за онези, които живеят извън големите градове – например, психологически и психиатрични грижи, специализирани медицински услуги, програми за детоксикация, услуги за лица с увреждания, и т.н. Въпреки това, все повече услуги за нерезиденти стават достъпни под

SEE, see Andreani & Raviv 2004; Dottridge 2004 & 2006; Hunzinger & Sumner-Coffey 2003; ICCO 2004; Kvinna til Kvinna & Kvinnoforum 2003; Kvinnoforum 2003; Bjerkan 2005; Bjerkan & Dyrliid 2006a and 2006b; Brunovskis & Surtees 2007; La Strada Moldova 2005; Limanowska 2002 and 2003; Pearson 2002; Reiter 2005; Rosenberg 2006; Somach and Surtees 2005; Surtees 2005, 2006a, 2006b; Tdh & ARSIS 2006; Tdh 2005; Tozaj 2006; UNICEF 2004; UNICEF & STC 2004; van der Kleij 2003.

¹⁹ Едно изключение е *Наръчникът за пряка помощ* на MOM за ползване от НПО и правителства при предоставянето на услуги за жертвите на трафик, който е достъпен на: http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/books/CT%20handbook.pdf.

формата на услуги в други населени места из страната. Сред услугите, които се предлагат като част от най-типичните за реинтегрирането услуги са възможности за образование и професионално обучение, намиране на работа или генериране на доход и съвети/посредничество относно семейството. Такива услуги се срещат най-често в традиционни държави на произход като Молдова, България, Румъния и Албания. Въпреки това, с нарастващия брой на национални жертви в традиционни държави на транзит и предназначение, като БиХ, Хърватия, управляваната от ООН територия на Косово, Македония, Черна гора и Сърбия, услугите за реинтегрирането се търсят и предлагат с нарастващ темп в тези държави. Получатели на услугите за реинтеграция са основно граждани на страната, макар че със скорошната практика на разрешения за временно пребиваване за жертви на трафик в шест държави от ЮИЕ, помощ при интегрирането се оказва и на чужди граждани.

3.2.4. Национални механизми и системи за рефериране

Националните механизми за рефериране и подпомагане се различават съществено между отделните държави в ЮИЕ по отношение на подход и етап на развитие. В най-широк смисъл те се отнасят до рамката на сътрудничеството, чрез която държавните организации изпълняват своето задължение за защита и насърчаване на правата на човека на трафикираните лица при стратегическо партньорство с гражданското общество и други участници в тази област (OSCE/ODIHR; Reiter 2005: 20). Целта на механизма е да се гарантира, че всички жертви на трафика (национални и чуждестранни; международно или вътрешно трафикирани) имат достъп до и получават достатъчна помощ и защита, така както е посочена в Протокола от Палермо и релевантното национално законодателство. Помощ и защита следва да се предлага и да бъде достъпна от първоначалното установяване през целия процес на връщане и рефериране, до възстановяването и устойчивото реинтегриране. Казвайки това, когато говорим за националните механизми за рефериране, това не означава стриктно спазване към онези, които са очертани в наръчника на ОССЕ/ОДИПЧ. Някои държави – като Сърбия и Македония – са създали национални механизми за рефериране в съответствие с насоките на този модел, като министерството на труда, заетостта и социалната политика отговоря за координацията на предоставянето на помощ и услуги на жертвите, като осъществява връзки и координация с центровете за социална работа из страната, както и с релевантни НПО. Други държави, обаче, са разработили своя собствена уникална и специфична за местните условия система. Например в Молдова, министерството на здравеопазването и социалната политика (МЗСП) отговоря

за координацията на мултидисциплинарните екипи на ниво район (област), които са натоварени с предоставянето на услуги от различни организации и агенции, както от страна на държавата, така и на гражданското общество. В Румъния помощта за жертвите на трафик се ръководи, координира и наблюдава от Националната агенция срещу трафик на хора, която има осем регионални центрове и насочва жертвите към доставчици на помощ и наблюдава тази помощ. В Албания отговорната агенция (съставена от представители на граничния сектор и сектора на борбата с трафика, консулската дирекция и дирекцията за социални услуги) също е натоварена с координацията на процеса на рефериране към първоначална помощ и защита и дългосрочна реабилитация на всички жертви на трафик, в тясно сътрудничество с всички министерства, институции и програми за жертвите на трафик. Така, моделите на национално рефериране във всяка страна/територия от региона се различават съществено, като се различават и по етап на развитие, обхват и степен на приложение.

4. Преживявания на трафикирани лица във връзка с установяването

Едно от основните съображения в проучването беше да се учим от жертвите за техните преживявания относно установяването – как са били установени, как са се почувствали при установяването, и какви са били за тях проблемите, въпросите и добрите практики в процеса по установяване. Този раздел ще отдели специално внимание на три основни точки, като усилието ще бъде да се поставят преживяванията и мненията на трафикирани лица в центъра на дискусията за практиките по установяване.

4.1. Как са били установени трафикираните лица

Интервюираните жертви бяха установени от широк набор от участници и механизми в борбата с трафика – специалисти, които контактуват директно с целевите групи, телефонни линии за помощ, служители на НПО и МО, служители на посолствата, социални работници, клиенти и самите жертви. Установяването се е извършвало също и от лица, които най-общо не са били ангажирани с работа в борбата с трафика, като персонал работещ в транспорта, частни лица и религиозни организации.

Правоприлагащите органи са основен участник при установяването на жертви в ЮИЕ, и отвъд този регион. Правоприлагащите органи включват не

само специализирана полиция за борба с трафика, но също така и имиграционните и гранични власти, местните полицейски звена, военна полиция и звената за борба с организираната престъпност. Много от интервюираните жертви са били установени в резултат на проактивна намеса на провоприлагането. В други случаи семействата на жертвите са подали съобщения в полицията, което е довело до тяхното установяване и освобождаване, дори в чужбина. Една жена е обяснила как е била освободена след като се обадила на съпруга си за помощ, от място, където била сексуално експлоатирана:

Скоро след като започна моята сексуална експлоатация, аз започнах да търся възможност да кажа на съпруга си и след няколко седмици на пълни унижения и насилие, един от клиентите ми разреши да се обадя в къщи. Успях да кажа на съпруга си, че съм продадена от братовчед си и да го помоля да ме освободи от града, чието име успях да кажа. Моят съпруг е подал заявление в полицията и информацията за моето издирване е стигнала до [полицията]. Когато бях при моя собственик [местната полиция] дойде в нашия апартамент и каза на моя собственик, че той би имал много проблеми [заради моето пленничество]. Той ми даде малко пари и подкуп, който да ми помогне да премина през границата. Той имаше интерес, аз да напусна страната.

Други жертви са били установени по подобен начин:

Успях да се обадя на сестра ми от мобилния телефон на един от моите клиенти. Помолих я да ме освободи от робството, в което бях попаднала. ... Дадох ѝ точния адрес на мястото, където бях. Сестра ми се е свързала с един от нашите познати в [полицията] и той събрал информацията, за да я предаде по-нататък. Мислех, че ще бъда спасена на втория ден след моето обаждане. Но не стана така ... Друго момиче казало на собственика за моето обаждане вкъщи и той ме би. ... Ден по-късно успях отново да се обадя в къщи и казах, плачейки, че ще бъда продадена на друго място и ги умолявах да ме спасят незабавно. Преди това вече бях експлоатирана в [друга държава]... Доколкото разбрах, като видяла че действията на [полицията] отнемат много време, моята сестра отишла в [една организация] и предала информацията там. [Организацията] изпратила тази информация на [друга организация в страната на крайно предназначение]. Незабавно след това, ден по-късно, полицията дойде и започна да ни разпитва.

Успях да се обадя на моите роднини и да им дам адреса. Майка ми се свързала с полицията в нашия град. След няколко седмици, служителите

от централния полицейски отдел . . . дойдоха на пазара, на който работех и ме отведоха.

В някои държави само-реферирането е било много често срещано средство на установяване, при което жертвата сама след преценява своето положение като трафик или най-малкото като експлоатация.²⁰ В някои случаи решението за само-установяване е било взето, въпреки големият риск, който се свързва с това. Една жена, която е била трафикирана от своя бивш любовник, било жестоко пребита, когато успяла да избяга и са се върне в своя роден град. Тя описала как е била бита и измъчвана до припадък: "Била съм бита преди, измъчвана. Но той почти ме довърши. Имах ужасни болки, Имах краткотрайна загуба на паметта. Крещях силно." Въпреки това, когато успяла да избяга от него, тя отишла направо в полицията:

Много се страхувах. Първо, поради физическото насилие. После, той ме изнасили, като ме заплаши, че ще ме осакати, ако го издам. Каза, че някой друг ще ми стори това, ако той отиде в затвора. Бях тиха. Това продължи около двадесет и четири часа. На сутринта бях бита отново. В този момент още не бях сигурна дали бих го издала на полицията. . . . Аз го уверих, че няма да го издам на полицията. Молих го да ме пусне да отида при сестра си, за да се възстановя. Страхувах се да остана с него, защото бях сигурна, че той чакаше нова възможност, за да ме продаде отново. . . . Бях отчаяна. Колебаех се дали да го издам. Планирах първо да отида при сестра ми и да помисля за всичко това. Той ми повярва и ме пусна да отида при сестра ми. . . . Аз отидох до автобусната спирка, качих се в автобуса, за да отида при сестра ми. Но тогава реших да го издам. Слязох от автобуса на последната спирка [в града]. Когато слязох от автобуса, се страхувах да вървя. Взех такси и помолих да ме закара до полицейския участък.

По отношение на само-реферирането, телефонните линии за помощ²¹ са били особено важни при търсенето на бягство от ситуацията на трафик, както и по отношение на достъпа до помощ:

²⁰ В БиХ, както през 2003, така и през 2004 г., много жертви са били само-идентифицирани, като сами са получили достъп до помощта, или по предложение на семейството си. Това е особено вярно за националните жертви на трафик, 69.2 %, от които през 2003 г. са били само-реферирани. Макар че броят на само-реферираните жертви спада през 2004 г. (до 33.3 %), това остава основно средство за установяване и рефериране. Чуждестранните жертви в БиХ също в много случаи са само-реферирани в 27.1 % от случаите през 2003 г. и 21.4 % през 2004 г. По подобен начин, жертвите са били само-реферирани в Албания (особено малолетни жертви за труд и просене), България, Косово, Молдова, Румъния и Сърбия (Surtees 2005: 152).

²¹ В региона има редица линии за помощ, които адресират трафика на хора и насилието. Макар че много от обажданията се отнасят до превенция, много от тях се превръщат в начин за

Работех в хотел, в който работеха и други жени. Но те работеха по свое желание като проститутки. Една от тях видя, че плача и ме попита какво е станало. Аз казах, че работя тук срещу волята си. Тя ми даде една брошура с номер на телефонна линия за помощ в [моята родна страна] и ми препоръча да се обадя. Същата вечер помолих един от моите клиенти да ми разреши да се обадя от неговия мобилен телефон. Обадих се на телефонната линия за помощ и им казах какво ми се случва и къде се намирам. Консултант на телефонната линия за помощ ме успокои като каза, че всичко ще бъде наред и полицията ще дойде скоро за мен и аз трябва да им кажа истината. Те ме накараха да направя още едно спешно обаждане на телефонната линия [в държавата на предназначение] и просто да помоля да помощ. Не се наложи да обяснявам нищо, защото информацията вече беше предадена от [моята родна страна]. Направих каквото ми казаха. Следващата вечер полицията дойде.

Впечатляващ е броят на случаите, при които самите клиенти са помогнали на жени, трафикирани за проституция, за бягство от трафика, като са разрешили на жертвите да се обадят от техните телефони, или дори са действали проактивно, както в случая по-долу:²²

Имаше един мъж, който идваше в ресторанта. Той говореше [моя език] много добре. Накарах го да ми помогне, защото бях държана в ресторанта на сила. Той се страхуваше да ми помогне, но накрая се съгласи. Каза ми, че ще ме чака в колата, на края на улицата.

Един клиент реши да ми помогне. Той ме отведе в хотел и плати на собственика за един ден, който се предполагаше, че ще прекара с мен. След няколко часа, ми разреши да си тръгна, така че аз побягнах.

Специалисти, които контактуват директно с целевите групи, са изиграли съществена роля в установяването в държавите в ЕС, но общата липса на такива

установяване на жертви. Анонимността на телефонната линия може да бъде важна за жертвите, които са страхуват или нямат доверие на полицията или други организации. Въпреки това установяването чрез това средство е поставено в зависимост от наличието на линия за помощ, дали тя е свободна в момента, през кои часове работи и какви са уменията на служителя на телефонната линия.

²² В БиХ, известен брой чуждестранни жертви на сексуален трафик са били подпомогнати от клиенти – 12.9 % през 2003 и 17.9 % през 2004 г. Аналогично, 4.8 % от жертвите в БиХ през 2004 г. са били установени от клиент. Тази тенденция се наблюдава и в Румъния. Въпреки това, заслужава да се спомене, че някои жени, които са били подпомогнати да “избягат” от свои клиенти, в последствие са държани от тях като лична слуга “съпруга” (Andreani & Raviv 2004; Surtees 2005).

програми в ЮИЕ, Турция, Близкия изток и бившия Съветски съюз представлява пропусната възможност за установяване. Една жена, трафикирана в Италия, обяснява как, когато окончателно е успяла да избяга, единственото място, за което се е сетила да потърси помощ, е било при специалисти, които контактуват директно с целевите групи:

След като избягах от мъжа, за когото работех, бях с това момче, което имаше голямо желание да ми помогне по всякакъв начин. Той беше твърдо решен да ми помогне да се върна вкъщи. ... Така, че той първо взе телефонния указател и потърси някои номера ... Тогава аз си спомних за онези лекари, които идваха на улицата с фургони и раздаваха кондоми и брошури и други такива ... Така че първо си спомних за тази организация. И аз отидох с него до онова място, на което те идваха [на улицата], отидох при някои момичета, с които се разбирах.... Една от тях ми даде брошурата. За щастие тя имаше у себе си брошура. Същата сутрин им се обадихме.

В някои случаи, държавните социалните работници са установили жертви, подобрене спрямо последните години в ЮИЕ, където социалните работници рядко са били въввлечени в установяването.²³ Една малолетна жертва е била установена в бар, в сътрудничество с местната полиция и изведена от тази ситуация от държавните социалните работници. Аналогично, друга малолетна жертва обяснява, че едва при пристигането на държавните социални работници в полицейския участък, където тя е била разпитвана, нейният случай е бил разпознат като трафик.

В хода на интервютата с жертвите, бяха споменати и по-рядко срещани начини за установяване, включително интервенция от работещи в транспорт, частни лица и религиозни организации. Една жертва, трафикирана в бившия Съветски съюз, при своето бягство е потърсила помощ от кондуктор на влак. Тя нямала паспорт (той все още бил държан от трафиканта) и пари за билет до дома:

В отчаянието си отидох при главния кондуктор и му разказах всичко. Той ми каза, че ще се опита да ми помогне да преминем през всички митници ... За мен нямаше друг начин за измъкване. Това беше единственият и може би последен шанс за бягство. Ако той беше отказал

²³ Много малко трафикирани лица, на които е оказана помощ в ЮИЕ през 2003 и 2004 г. са били установени от държавни социални работници, въпреки че някои случаи са отбелязани в Хърватия, управляваната от ООН територия на Косово и Сърбия (Surtees 2005). Напоследък това се наблюдава и в държави от ЮИЕ като Македония, БиХ и Румъния.

да ми помогне, не знам какво можеше да се случи с мен. Бих се хвърлила под влака ... Беше ми много трудно от психологическа гледна точка. ... Той беше много отзивчив. Както ми обясни, той имал дъщеря на същата възраст и си помислил, че неговата дъщеря би могла да бъде на мое място ... Станало му е мъчно за мен. Той ме разбираше и се отнасяше добре с мен. Не ми поиска никакви пари.

Някои хора, които са избягали от трафика и са се върнали у дома самостоятелно, съобщават, че са били установени и им е било помогнат от частни лица *по пътя*. Един мъж обяснява за срещата с мъж, когото срещнал, докато се опитвал да се прибере пеш – пътуване, което било буквално хиляди километри:

Той просто ми каза, че трябва да си почина хубаво, защото съм бил много уморен и слаб. Каза, че мога да остана там, докато паспортът ми стане готов в посолството. Позволи ми да се обадя [у дома]. Опитвах се да се обадя на някои от моите познати, които се свързаха с майка ми. Ние нямаме телефон вкъщи. Моята майка се обадила на телефонна линия за помощ ... и помолила за помощ. Както вече майка ми каза, [организацията] в нашата страна е контактувала [с организация в държавата на предназначение]. Няколко дни по-късно ми се обади служител от телефонната линия за помощ в страната на предназначение и ми предложи помощ.

Интересни бяха също така малкото на брой случаи, при които религиозни организации са изиграли роля при установяването на жертвите, въпреки че в повечето случаи, те не са били наясно с положението на трафик на отделните лица, а по-скоро са ги определяли като лица, в нужда. Една млада жена – на 17 години в момента на интервюто с нея – е била принудена да проституира, и нейната единствена възможност за помощ се оказала една монахиня.

По време на моите чести посещения в църквата, аз изповядвах различни семейни проблеми на [тази монахиня] и тя винаги беше готово да ме изслуша и да ми помогне. Когато положението ... стана изключително сериозно, говорих с нея. Тя ми каза за нейното убежище и ме увери, че там ще се бъда на сигурно и защитено място.

В друг случай, мъж, който е бил трафикиран в бившия Съветски съюз, е бил установен от църковна група. Той е бил задържан от правоприлагащите органи, поради липса на документи и не е бил установен като жертва на трафик:

За мен беше много трудно да прекарам онези четири месеца в полицейския участък. Никой не ми вярваше. Имах известни проблеми с краката. Те отслабнаха, поради лошо хранене и депресия. Имах късмет, защото [правителството] обяви обща амнистия и бях освободен. Едва можех да вървя. В това ужасно състояние попаднах на християни, които ме отведоха в своя апартамент, където се молеха. Останах там три месеца. Те ми даваха храна и се занимаваха с мен. Обещаха да ми помогнат да се сдобия с паспорт.

Обяснение на друга жена, трафикирана за просене:

Един ден една жена християнка се приближи до мен и започна да ме пита за моя живот. Аз ѝ казах всичко. Стана ѝ мъчно за мен и ми помогна да получа документ за пътуване. Взе моя снимка и отиде в посолството. Тогава един ден тя купи билети и ме придружи до [моята родна страна]. Тя каза, че ще ме заведе в една организация, която помага на хора, които са били експлоатирани. Ето защо аз попаднах тук.

Също толкова важно е, обаче, и това, че жертвите говорят за пропуснати възможности за установяване. В случая с мъжа, трафикиран за трудова експлоатация, възможността да бъде установен е била пропусната от различни участници – от медицинския персонал (на даден етап, той е бил хоспитализиран за наранявания, свързани с работата), гранични служители (при опит да пресече границата на път за дома) и полицейски и затворнически власти, (когато бил арестуван за нелегално пресичане на границата). Въпреки че е разказал своята история на всеки от тези органи, никой не я взел на сериозно, нито е направил опит да му помогне. Единствената помощ, която получил, била от частни лица, които му предложили пари и храна, когато по-късно той пътувал пеш по суша към своята родна страна. Това е обезпокоително, като се има предвид, че за трафикираните лица най-общо казано има малко възможности или начини да бъдат установени. Да разгледаме, например, коментарът на младо момиче, трафикирано за проституция в родната си държава:

Нямаше към кого друг да се обърна, освен [онази монахиня]. Имах семейство, което не ме подкрепяше. През цялото време се чувствах сама, без никаква защита ... Моят брат се отнасяше лошо с мен, бащи ми пиеше, а майка ми почина ... Хората искаха да се възползват от мен. Единственият човек, когото намерих да ме подкрепи и успокои, беше [онази монахиня].

В някои случаи, жертвите не са били установени, въпреки че са контактували и дори директно са молили за помощ различни органи. Една жена, трафикирана до държава от ЕС за сексуална експлоатация, била арестувана за нелегални документи и в последствие ѝ е била отказана помощ от нейното посолство:²⁴

Тогава бяха освободена [от затвора] и ми дадоха малко пари за влак до [столицата], където можех да си извадя паспорт от [моето] посолство. Но възникна друг проблем: в базата данни нямаше никаква информация за мен, тъй като преди това няхах паспорт . . . Посланикът каза, че няма да ми издаде паспорт, докато не платя. Казах му, че нямам никакви пари, а той отвърна “тогава се загуби. Можеш да се обадиш на родителите си от тук и да им кажеш да продадат къщата, всичко, и да изпратят пари тук”. . . Разказах му всичко [затова че съм трафикирана]. Той не прояви интерес в това.

По същия начин, една жертва е потърсила помощ от полицията, разказвайки своята история, и молейки за помощ, но винаги била връщана към своето положение на трафик:

Защото в повечето случаи полицията е корумпирана. Не всички, но в повечето случаи са. Ходих при тях няколко пъти, дори в [страната на предназначение], и всичко беше срещу мен. И трябва да правя всичко сама, за да успея да се махна и да стигна до посолството.

Това как жертвите понякога не са били установени, е важна констатация от интервютата и представлява пропуснатата възможност, която често води до удължаване на техните преживявания в ситуация на трафик. За други жертви, пропусъкът да бъдат установени, е означавал, че те са били арестувани (често като проститутка или нелегален мигрант), малтретирани или дори отново трафикирани.

4.2. Как са се почувствали жертвите и как са преживели процеса на установяване

За много жертви преживяването, свързано с установяването, е било стресиращо и съпътствано от голям брой емоции и реакции. Жертвите са били

²⁴ Като имаме това предвид, служители на посолства и консулски служби от някои държави са били включени в процеса по установяването на жертви, най-общо, когато трафикирани лица се обръщат към посолството на помощ, за документи за пътуване, за помощ при връщането и т.н. Някои държави са обучили своите консулски служители в чужбина в процедурите по установяване и рефериране на жертви на трафик, макар че обхватът на техните интервенции в тази област е неясен (Surtees 2005).

попитани за своите чувства по време на установяването – положителни и отрицателни, за да помогнат по-добре да се разбере как те като индивиди в контекста на експлоатацията са преживели процеса на установяване. Не беше необичайно, например, жертвите да чувстват както облекчение от това че са установени, и все пак страх и подозрение към този, който ги е установил. Също така не е било необичайно отрицателните чувства (страх и подозрение) да отстъпят място на тези на облекчение, след като жертвата се почувства сигурно и започне да се доверява на лицето, което я е установило. Емоционалните реакции често са многопластови и имат обща граница. По-долу следват разкази на трафикирани лица – по техни собствени думи – за тези чувства и реакции.

Страх и подозрение

Може би не е изненадващо, че много жертви са съобщили за страх и подозрение при установяването. Това често е свързано със страха от връщането към положението на трафик, тъй като на много от тях трафикантите са казали, че властите просто ще ги върнат, ако се опитат да избягат.

Молех го да ме пусне да работя долу, в ресторанта. Молех го да бъде добър с мен, както аз бях добра с него. Той обеща, но при едно условие – че не се опитвам да избягам или да кажа на някого. Предупреди ме, че това ще бъде безполезно, тъй като полицията е на негова страна. Той каза, че всичко ще бъде лошо за мен, защото няма да мога да докажа нищо.

Там [в чужбина] не смеех да издам [моя трафикант]. Вярвах му, че има връзки с полицията. Често в ресторанта идваха полицаи.

В допълнение, трафикантите са казвали също на жертвите си, че полицията им съдейства, и че те просто ще бъдат върнати (и после наказани), ако се опитат да избягат:

Страхувах се, че полицаите ще ми върнат обратно на мястото на експлоатация и че, лицето, което ме следваше, можеше да направи същото.

Когато жертвите са чувствали близкото присъствие на своя експлоататор, страхът и подозрение често са били силни. Една жертва, която е била експлоатирана седем години, първо за работа в бар, а после като “съпруга” ни разказа за страха, който е почувствала, когато била интервюирана за първи път от органите, макар вече да е била поета от полицейските и социални служби:

[За социалната работничка] Тя каза, че ако се чувствам неудобно по отношение на каквото и да било, да й кажа веднага. И че ако има нещо,

което искам да я попитам, бих могла. Тъй като в този момент бях объркана, казах, че за момента нямам въпроси, но може би ще имам по-късно. Но тогава се обърках, бях много изплашена, защото съпругът ми беше отвън сградата.

Някои жертви също са се страхували, че трафикантът ще разбере, че те са дали показания в полицията:

Социалният работник и психологът дойдоха при мен, за да говорим, но аз не исках да говоря с никого, защото се страхувах. ... Страхувах се, че това, което щях да кажа, може да достигне до ушите на хората, които ме експлоатираха, а аз ги познавах. Те бяха способни да навредят на моето семейство в [моята родна страна]. Не можех да се доверя на никого.

Самите доставчици на услуги подемаха този въпрос; "Ако трафикантът знае, че тя е подпомогната, той може да се страхува, че тя може да започне юридическо производство. Понякога жертвите на трафик дори казват "Сам го направих", защото се страхуват от трафиканти" (Brunovskis & Surtees 2007).

Страхът от отмъщение – срещу тях или семействата им – е бил проблем за много жертви:

Момичетата се страхуват... Знам, че се страхуват, защото ние си говорихме по между си да избягаме [от трафиканта], но те винаги казваха, че се страхуват да направят това. Те казваха, че се страхуват за семействата си у дома, защото освен онези, които ги държат, има и други, в техните страни, които могат да отидат и да наранят семействата им.

Но аз се страхувах да отида в [моето село], защото неговото семейство беше там ... Не се страхувам за себе си. Ако иска да ме убие, нека ме убие. Но се страхувам за моите братовчеди, че той може да изгори къщата им, да им причини проблеми. Както и да не убие братята ми, по-големия или по-малкия.

Много трафиканти предупреждават жертвите, че ще бъдат арестувани, хвърлени в затвор и депортирани, ако попаднат в ръцете на полицията, поради нелегалния си статут, което често се оказва много убедителен аргумент за лица, чиито преживявания във връзка с трафика са свързани с усилия да избягат от къщи и да спечелят пари. Т.е. в някои случаи жертвите се страхуват от самото установяване:

[Относно търсене на помощ и установяване] Не помолих никого за помощ, защото просто нямаше към кого да се обърна ... Бяхме доста далеч от цивилизация. Най-близкият полицейски участък беше на 70 километра. Не исках да отида в полицията, защото се страхувах, че те ще ме арестуват, тъй като няхах документи. Други организации нямаше. Ето защо реших да изкарам зимата и после да се опитам да стигна до [близкия град].

Тъй като бяхме нелегални работници там, ние се страхувахме от полицията (надявахме се, че ще получим пари за работата) и да не бъдем депортирани. Ето защо паспортите ни бяха у нашите собственици, така че в случай на внезапна полицейска проверка, да не бъдем установени като нелегални работници.

Една от жертвите обяснява как полицията е идвала няколко пъти в бара, в който тя е работила, и са и дали детайли за контакт на подпомагащи организации – информация, която тя е унищожила:

Ние накъсвахме тази [информация] на парчета, тъй като шефът ни каза да не вземаме нищо от полицията, да го изгаряме незабавно. "Те лъжат, те ще ви дадат депортиране [заповед]." Когато [полицията] си тръгна, ние изхвърлихме тази [информация].

Много жертви са се също страхували от лошо отношение в ръцете на властите; страх, често базиран на знанията им за полицейска корупция и бруталност (както у дома, така и в чужбина) и подсилван от разказите на трафикантите.

Бях заловен от друга група [хора от моята страна], които отиваха към [съседна държава]. Когато ни спряха, аз бях уплашен. Казах си, кой знае какво могат да ни направят. Чували сме истории, че [чуждестранните власти], когато те хванат, те бият и убиват. Но благодарение на Бог, нищо такова не се случи. Те ни изпратиха в малък полицейски участък, който беше наблизко, попитаха ни за имената ни и това беше всичко.

[За това, къде да се отиде за помощ] Зависи. Полицията би могла да бъде възможност за избор, но някои полицаи, са свързани с тях [трафикантите].

Страхувах се от полицията... Ако не беше фактът, че няхах паспорт, никога нямаше да се обърна към полицията за помощ. ... Не знам защо,

но очаквах да бъда бит от полиция ... Бях накаран да повярвам в това от собственика, за когото работех ... Собственикът ми каза също така, че полицията е корумпирана.

[Минаха] почти пет години [преди да се свържа с полицията]. В началото се страхуват от полицията. Знаех, че много полицейски служители са тясно свързани с трафикантите. Страхувах се да не бъда депортиран от страната.

Тогава не знаех към кого да се обърна. Никога не бих се обърнал към полиция, ако той не ме беше приближил първо. Знаех, че полицията е корумпирана, че [трафикантите] плащат подкупи на полицаите, които патрулират областта, в която бях експлоатиран.

Това са също страхове, породени от техните собствени преживявания с полицейски служители, които в някои случаи на сексуална експлоатация са били и техни клиенти. Парадоксално, за някои жертви установяването е предприето от същите хора и институции, които са ги експлоатирани и злоупотребявали с тях.

Страхувам се от полицията. Тъй като работех на улицата, те идваха при мен за секс. Страхувам се от тях. Нямам им никакво доверие... [Страхувах се], че отново ще ме изкарат на улицата.

Страхувах се от тях. Защото имах и клиенти, които бяха полицейски служители.

За някои жертви процесът на установяване и рефериране наподобява на това, което се е случило с тях по време на трафика – обещания за помощ и по-добър живот, движение от хора, които не познават, отвеждане в непознати места, където "всичко ще бъде прекрасно" и "за тях ще се положат грижи". Като такъв, за много трафикирани лица, самият процес на установяване изглежда подозрителен, особено през призмата на някой, който вече е стресиран, изплашен и объркан. Една жертва разказва как е местена от един полицейски участък в друг, за да даде официални показания и колко изплашена е била, убедена, че те ще я върнат обратно на нейния трафикант:

Той ме заведе в нов полицейски участък. Този полицейски участък не ми беше познат, затова не му повярвах ... Но когато влязох в участъка, видях и разбрах, че не съм в опасност, така че повече не се страхувах.

Подобни наблюдения са били направени в друго проучване за жертвите на трафика в Албания, Сърбия и Молдова, при което интервенциите от страна на участниците в борбата с трафика са изглеждали подозрителни, само защото са били не по-различни от някои аспекти на техните преживявания, свързани с наемането и трафика. Различни черти на установяването и реферирането са изглеждали на някои жертви като наподобяващи преживяванията, свързани с трафика, което на свой ред е повлияло на способността им да се доверяват на тези служби и организации. (Brunovskis & Surtees 2007).

Макар че страхът и подозрението са били общи емоции за много жертви, важно е че с времето те отслабват, тъй като жертвите разбират, че тяхното установяване е истинско. Въпреки това, необходимото време за смекчаване на страха се различава съществено от човек до човек и се свързва тясно с контекста на установяването и междуличностните взаимодействия с участниците в установяването.

Шок, объркване и дезориентация

Много жертви описват, че са се чувствали объркани и дезориентирани по време на фазата на установяване. До голяма част това се дължи на това, че установяването често се случва непосредствено след бягството от трафик и жертвите често са в състояние на шок и дезориентация. Много жертви са съобщили за голяма степен на обърканост при установяването, както и за това, че не винаги ясно са разбирали дали са спасени, арестувани или отново трафикирани (Brunovskis & Surtees 2007). Жертви описват колко озадачени са се чувствали на този етап:

Говорех абсолютно несвързано, бях изцяло дезориентирана ... Това ми изглеждаше като цяла вечност. Вероятно половин час, но няхах точна представа. Така или иначе, беше твърде дълго.

Бях дезориентирана. Няхах търпение да се прибера вкъщи. Не можех да повярвам. Трябва да видя дома си, за да повярвам.

Аз просто изключих. Не разбирах какво ставаше. Много се страхувах от полицията. Когато трябваше да говоря за нещата, които ми се бяха случили, аз се затварях в себе си, блокирах. И когато полицаят ми крещеше, се затварях още повече в черупката си.

В някои случаи това объркване е било очевидно поради това, че жертвите не разбират напълно процеса на установяване. Една жертва обяснява как не

е била напълно наясно с това какво означава показание. – “Те не ми обясниха какво означава показание. Аз не знаех нищо за това”. По същия начин, условията, при които се извършва установяването в много държави на крайно предназначение – при внезапни полицейски проверки в барове и публични домове, или полицейски операции – могат допълнително да подкопаят усилията по установяването.

Те ми казаха истината, те казаха, всичко както си беше, но аз не повярвах. Беше 50/50. Може би когато човек е вече там, е друго. Но ако никога не си чувал за организацията, е трудно да повярваш. А и беше чужда държава.

В някои случаи, разбирането на предлаганите услуги, е било обвързано с капацитета на индивидуалните жертви. Това може да се отдаде на капацитета за разбиране на жертвата, езикови пречки, липса на знание и опит с помощ, а също и на тяхното психологическо състояние. В резултат много жертви при своите първоначални контакти със служителите за борба с трафика, не винаги са успявали да схванат какво се случва. Този първи етап след трафика може да бъде дезориентиращ и много участници в борбата с трафика са съобщили за трудности с достигането до жертвите. (Brunovskis and Surtees 2007). Например при едно проучване на жени, трафикирани в Европа, се установява, че 56 процента от жените са имали симптоми, показващи пост-травматично стресово смущение при включването им в програма за подпомагане (Zimmerman et al. 2006: 3).

За много жертви шокът и объркването е бил обвързан с времето и много са почувствали, че им е бил нужен кратък период на декомпресия, за да разберат какво става около тях:

Мисля, че в идеалния случай би следвало да ни оставят сами за няколко дни, за да ни дадат време да се успокоим малко ... Бях абсолютно шокирана ... Дори не си спомням какво ме питаше полицията.

Чувства на облекчение, сигурност и комфорт

Установяването не винаги е било отрицателно или стресиращо изживяване за трафикираните лица. За много жертви, установяването е било времето, в което са се почувствали сигурни за първи път от много време. Една жертва обяснява как е избягала от трафиканта и отишла веднага в полицията:

Да, там в полицейския участък се почувствах сигурна. ... Бях попритеснена от това както би ми се случило, ако ме принудят да напусна полицейския участък.

Друго жертва също разказва за чувството на сигурност, което е изпитала, след като е достигнала до полицията и другите участници в установяването:

...когато влязох в полицейския участък, видях и разбрах, че не съм в опасност, така че вече не се страхувах. ... Тогава видях някои снимки по стените на семейно насилие, трафик на хора. Разбрах че това наистина е полицейски участък, а не някаква шега. Тогава се успокоих.

Хората от полицията се отнасяха много добре с мен. Психоложката говори с мен, а после говори с майка ми. Те ми казаха също, че много момчета са били използвани от този [трафикант], и за да доведат случай до край, се нуждаят от известна информация. Те ме увериха, че информацията ще се третира като конфиденциална. За мен беше много лесно да говоря с психоложката.

...Бях много благодарна и радостна. Оцених начина, по който [кондукторът на влака] ме изслуша и разбра. Страхувах се, но така или иначе, се радвах, че това там беше човекът, който искаше да ми помогне.

В други случаи, обаче, на лицето е отнело повече време, за да се почувства сигурно; често, това не е станало, докато не се и прибрало у дома, или не е попаднало под грижите на някаква програма за подпомагане.

За момента се страхувах, защото не знаех къде отивам. Когато отидох там [в приюта], бях толкова уплашена, че не можех да кажа как беше там. Но с времето свикнах.

На въпрос, какво би било от помощ към момента на установяването, някои от анкетираните казаха, че това би бил човек до тях, на когото имат доверие, за да им вдъхне чувство на комфорт и да им даде увереност. Например едно малолетна жена, когато била идентифицирана, не получила разрешение да бъде придружена от майка си, докато давала показания в полицията. Макар тя да признава, че и за нея е щяло да бъде трудно, майка ѝ да присъства – "може би, ако тя беше там, щеше да ми е по-трудно, защото щях да се чувствам още по-засрамена, ако тя трябваше да чуе през какво съм преминала" – тя добавя, че по полезно би било, ако с нея е имало жена:

Бих [предпочела да дам показания пред жена], но дори и тя да не записваше показанията, за мен беше важно там да има жена.

Начините за създаване на удобство бяха обвързани в много случаи със специфичния профил на жертвата, но често и с тяхното изживяване във връзка

с трафика и експлоатацията. Може би най-важното е, че жертвите имат възможност за избор с кого да говорят, включително за избор да поискат или не присъствие на подпомагащ персонал като социален работник. Жертвите описват други неща, които са били или биха могли да бъдат направени за тях за създаване на комфорт в началните етапи на установяването:

Да, доверих им се. Освен това те ме приеха мило. Донесоха ми храна, дадох ми нещо за ядене, питаха ме, дали се нуждая от нещо.

Имах късмет, че можах да говоря с някого от неправителствена организация. Не мисля, че щях да успея да кажа истината на полица, ако не беше онази жена. Първо, няха никакво доверие на полицаите, страхувах се да говоря за трафикантите и второ, просто не говорех [местния език].

Получаването на увереност е заемало централно място в чувствата на сигурност и комфорт на жертвите. Много от тях обясняват колко важно е било за тях да бъдат уверени от тези, които ги идентифицират, че са на сигурно място, че нищо няма да им се случи, и че всичко ще бъде наред.

Отчаяние и възбуда

Някои трафикирани лица обясняват това, което може да се опише като отчаяние по време на установяването. Макар че, както и много други жертви, често са били подозрителни или са се страхували от хората, които ги идентифицират, тяхното положение е било толкова тежко, че те са виждали твърде малко други възможности за себе си. В много случаи жертвите са били установени в моменти на крайно отчаяние:

За мен това беше моментът да бъда в безопасност. Не се интересувах, дали ще получа някаква помощ. Просто беше важно да съм защитен.

За други, отчаянието е означавало, че те са избягвали (или са се опитвали да избягват) от установяването, като са искали само да си отидат у дома и да се опитат да се възстановят:

[за своето пристигане вкъщи]. Просто не исках да бъда измъчвана с въпроси ... Не исках да говоря с никого. Бях в състояние на депресия. Няха с кого да говоря ... Но не исках да говоря за случилото се с мен [в чужбина].

Бях заедно с друго момиче. И тя беше експлоатирана заедно с мен. Първоначално започнаха да разпитват моята спътница и тя им каза всичко. Тя каза, че с мен се е случило нещо подобно. Това беше моментът, в който за първи път чух, че съм жертва на трафик ... Бях много уморена, не ме интересуваше нищо ... Искях са си отида вкъщи във възможно най-кратък срок.

В други ситуации, именно тази депресия е накарала жертвите да приемат установяването и помощта. В много случаи изглежда, че съгласието се свързва с липсата на други възможности и там, където съществуват алтернативи, много жертви често не приемат помощ. (Brunovskis & Surtees 2007).

Някои жертви описват как тяхното поведение при установяването е било трудно, защото са се чувствали възбудени и отчаяни. Една жертва обяснява как се е чувствала и държала по време на установяването, като отбелязва, че с нея е било много трудно да се работи: "[Почувствах се] много зле. Говорех много неприлично. Бях тотално объркана и много слаба".

Както и с други отрицателни реакции, отчаянието, е нещо което отшумява във времето, и което може да се адресира с деликатна намеса на лицата, които извършват установяването. Но е важно да се отбележи, че тъй като отчаянието често може да се прояви като агресия, тази реакция може да се интерпретира погрешно от установяващите лица и да доведе до погрешно разбиране, напрежение и дори конфликт.

Да се чувстваш засрамен и виновен

Някои жертви съобщават, че са се чувствали зле при своя първоначален контакт със службите за борба с трафика, както и с доставчиците на услуги и властите. Други са се чувствали засрамени за това, което са преживели и в някои случаи, отговорни за случилото се с тях. Една жена описва колко добре са я приели и са се отнесли с нея полицейските служители, когато потърсила тяхната помощ, но и също така колко засрамена се е чувствала:

Беше трудно. Чувствах се засрамена, защото за първи път отивах в полицията. Това беше от една страна, но от друга страна, чувствах, че ме подкрепят.

В други случаи жертвите се чувстват засрамени в присъствието на техните любими хора:

Съпругът ми настояваше да отида в полицията. Отидохме заедно. Когато влязохме при този полицай, то беше много внимателен с нас. ... Казах

му всичко, което ми се беше случило. Плачех, докато описвах преживяванията си. Нещо повече, бях засрамена да разказвам тези неща в присъствието на съпруга ми. Той не поиска да излезе от стаята, каза че не иска да крия нищо от него. ..

Или в друг случай, поради отношението и коментарите на техните любими хора:

Чувствах се като че ли ... целият ми свят се срути. Чувствах се смутена. Излезе така сякаш сама съм ги пожелала. Защото дори собственият ми баща ми го каза по-късно и много други хора го казаха – “ти си си го поискала”... Сред тях имаше и жени. [Посланието беше] “Какво си правила там, защо си отишла там? Това е твоя грешка”.

Срамът и обвинението не винаги или не се свързва изключително само със сексуалната експлоатация. Един мъж – жертва, обсъжда как неуспехът да се намери работа и да спечелят пари за семействата поражда у много жертви чувство на срам, до степен, до която те дори биха се подложили на допълнителна експлоатация:

Аз също чух от мъжа, с когото работя сега, че когато те успели да избягат от мястото на експлоатация, те не си прибрали у дома. И не защото не били изтощени и не се нуждаели от добра почивка, а защото се срамували да се върнат при своите семейства без пари. Те смятали, че са виновни за това, че са в такава ситуация. ... Някои от мъжете не са казали истината на никого. Мъжете предпочитат да получат още един шанс в чужда държава, за да се върнат у дома с малко пари.

В някои случаи жертвите описват как с поведението си подпомагащите служители, са ги накарали да изпитат този срам.

Те ме разпитваха и аз говорех на този инспектор и седях [с кръстосани ръце]... А няколко полицаи стояха на вратата, седем или осем от тях, защото вратата беше отворена. Познавах ги бегло. Те познаваха, баща ми и брат ми и как можех да говоря с тях?... И инспекторът ми каза: “Как може да унижаваш баща си по този начин”. И какво можех да му кажа после.

Нашите гранични служители не могат да се сравнят с тези в другите държави... Те само ми се присмиваха. Те ме питаха какво нося от [чужбина], за да им дам нещо и на тях.

Справянето с чувството на срам за много жертви е било централен въпрос за тяхното стабилизиране, както и за дългосрочното им възстановяване. Една жена, попитана, какво би било най-важното послание, което тя би дала на някой, който е преминал през подобно преживяване, каза съвсем просто, "Просто бих й казала, да не се обвинява за нищо". Тя продължи да обяснява:

Да има колкото може повече смелост и винаги да продължа напред
... Защото тук в тази държава, никога не можеш да получиш
подкрепа в такива ситуации. Бих й казала да се подготви, за това че
може никой да няма на нейна страна и след това, да разчита изцяло на
това, което прави сама, да бъде силна. Събери колкото можеш
повече сили и иди да съобщиш за това.

Много жертви съобщават и за положително, не-осъдително установяване, което за тях е било жизнено важно за решението да приемат помощта. За много жертви важното послание, което, подчертават те, трябва редовно да се повтаря, е да не бъдат обвинявани и да бъдат уверени, че станалото не е по тяхна вина.

Гняв, тревога, и разочарование

За някои жертви, това че са установени, не е в основата и само по себе си не е решение на техните проблеми преди трафика, проблеми, които най-общо не са решени, а често се засилват от положението на трафик. За онези от тях, които са били в по-леки условия на експлоатация или са могли да спестят малко пари, въпреки че са били трафикирани, установяването може да изглежда като край на техните икономически възможности. Една жена, която първоначално е била трафикирана в чужбина, но по-късно останала да работи при по-леки условия, била отчаяна от нейното идентифициране, тъй като то повлияло отрицателно на възможността и да изпраща пари у дома на детето си.

Чувствата на тревога и разочарование могат да бъдат особено остри, когато хората са установени по време на транзита; все още не са били експлоатирани и все още имат стремежи за добър живот в чужбина. Когато жертвите са се надявали, че ще бъдат мигранти (и често не са били наясно с риска да бъдат трафикирани), установяването може, поне на първоначален етап, да бъде разочаровани: "Най-хубавото нещо беше пресичането на границата. И когато пресяхохме пеш, беше трудно, но ние казахме, че бихме пресекли всяка граница по този начин. Така че, се почувствахме добре.". Момчета, засечени по време на транзит, обясниха, че за тях най-лошата част е била, когато са разбрали, че няма да достигнат до крайната точка и, следователно, няма да могат да работят и да изпращат пари вкъщи:

Защото за нас беше важно да напуснем домовете си възможно най-скоро. И когато отидохме в полицейския участък, ние осъзнахме, че никога няма да продължим пътуването, никога няма да стигнем до [ЕС].

Те ни спряха, не беше лесно. Бяхме извървели дълг път и ни хванаха накрая.

Важна роля за преживяването на този процес има и това как лицата, които имат роля в установяването, се отнасят към жертвите (и потенциалните жертви). Някои жертви съобщават, че са им се присмивали и подигравали, което е увеличило тяхното разочарование, а често е предизвиквало и гнева им:

Ние слязохме от колата на [чуждата полиция] и се качихме в колата на [националната] полиция. Чакахме около половин час докато полицията приключи с нейните неща и после ни закараха в [града]... Те започнаха да дразнят младите момчета; "Този път не успяхте". На мен казаха: "Как мина тук?" и някои други дразнещи неща.

В зависимост от условията на установяването и уменията на лицето, което извършва установяването, жертвите могат да не бъдат установени първоначално, като бъдат подложени на разпит като нелегални мигранти, проститутки и/или престъпници. В такива случаи, жертвите често са засипвани с въпроси, и това което би трябвало да е интервю при установяването, се превръща в криминален разпит. Тази погрешна идентификация и по подразбиране лошо отношение, може да породи гняв и тревога за много жертви. Когато описва отношението към нея при установяването в чужбина и у дома, една жена обяснява, че е била по-добре в чужбина:

По-добре [чуждата полиция]. Те записаха нашите имена и ни казаха да бъдем спокойни. Тук те ме заблудиха; "как си тръгна", "с кого си тръгна", "какво щеше да правиш там" и не знам какво още... Заплашиха ме, че ще ме вкарат в затвора, ако не им кажа и не приека, че съм тръгнала с онзи човек, който ми казваха.

Доверие и недоверие

За много трафикирани лица липсата на доверие – в хора и институции – е основният резултат от преживяването им във връзка с трафика. Това на свой ред повлиява на тяхното желание да бъдат установени и да приемат допълнителни контакти и помощ. Една жена описва как местен социален

работник ѝ е дал номера на телефонна линия за помощ за жертви от насилие, но тя се страхувала да се обади, поради липса на доверие: "За първи път чух за тази организация, за първи път чух, че такива неща съществуват. И след като бях преживяла нещо толкова ужасно, не се доверявах на никого".

Много жертви също не са имали доверие във властите и това ги е обезсърчило да се идентифицират, дори когато са се явявали възможности за това.

Бих могла да се обърна към полицията, но в [тази държава] в полицията всички са корумпирани. Бих могла да помоля някоя НПО за помощ, но не знаех нито адрес, нито телефон и нямаш пари, за да пътувам или да се обадя.

В онзи момент не се доверявах на никого и не можех да възприема най-общо, че навън има хора, които искат да направят нещо добро за теб.

Не, мислех, че полицията ще ме продаде обратно на сводника. Сред клиентите ми имаше и полицаи. Не се доверявах много на полицията.

Друг въпрос, свързан с доверието е, че някои жертви чувстват, че хората които участват в установяването – било то полиция или доставчици на услуги – не им се доверяват и не вярват на тяхната история. Това е имало отрицателен ефект върху тях. За една жертва това се оказва най-отрицателната страна на нейното установяване:

Това беше недоверието на онези хора, полицията, хората, които вземаха показанията. Това недоверие, което се четеше в очите им и сякаш ми казваха, "лъжеш"... Като че ли щяха да ми кажат "загуби се".

Да чувстваш доверие – в даден човек или организация – е изиграло съществена роля за някои жертви, които се стремят или приемат да бъдат установени. Това е било важно и от гледна точка на тяхното по-нататъшно рефериране за помощ. В много случаи даден елемент на доверието е заемал основно място в процеса на установяване. В някои случаи жертвите отказват установяване от хора, на които не се доверяват, а приемат да бъдат установени от онези, към които изпитват по-голямо доверие.

За някои хора доверието се свързва със самата институция, като църквата в случая с мъжа, установен в чужбина след години на трудова експлоатация. Запитан защо им се е доверил, той обяснява:

Първо, помислих си, че хора, които вярват в Бог, не могат да ме изоставят.... Бях им много благодарен. ... Тя бяха толкова любезни с

мен. Всичко, което правеха за мен, се правеше неегоистично. Те го правеха от дъното на душата си. ... Те се обърнаха към [моето посолство] и скоро щях да си получа паспорта. Бяха нормални хора. Не пиеха алкохол, не пушеха и се отнасяха добре с мен.

Трафикираните лица посочват различни начини, чрез които отделните индивиди и институции им позволяват да почувстват доверие. В някои случаи жертвите чувстват по-голямо доверие и сигурност, когато авторитета на институцията е ясен и видим. Например, за някои жертви е било важно, че полицията носи униформи, а практиката, служители да носят обикновени дрехи, считат за объркваща:

Когато се поуспокоих малко, повикаха някакви инспектори. Един инспектор дойде. Страхувах се да отида при него, да вляза в колата му, защото той беше без униформа. Той ми каза, че е инспектор, и че не трябва да се страхувам от него. Каза ми, че ще ме отведе до другия полицейски участък... Да, [униформите] бяха важни за мен. Инспекторът беше в цивилни дрехи и се страхувах от него. Помолих го да не ме връща при [трафикантите]. Той ми обясни, че ме води в другия полицейски участък, където е по-спокойно, без много хора. Обеща ми да прием кафе там и че там ще можем да говорим спокойно. Каза, че има инспектори, които са в цивилни дрехи, без униформи. Заведе ме в другия полицейски участък. Този полицейски участък не ми беше познат, затова не му повярвах. Когато пристигнахме, разбрах, че той е на работа, но просто е без униформа.

Те дадоха всичко от себе си. Но в главата ми се въртеше една мисъл, че те не трябва да са в цивилни дрехи. Не повярвах, че са полицаи.

Някои са по-склонни да чувстват доверие и удобство, когато жена – жена полицаи или социален работник – присъства при установяването, тъй като това ги кара да се чувстват по-сигурно и комфортно. В един случай, жертвата описва как се е почувствала в по-голяма безопасност в полицейското управление, когато видяла служители жени; "Тогава се успокоих. Имаше и жени. Една правеше кафе, друга чистеше". Казаното не бива да се прилага равностойно към всички анкетирани, тъй като чувствата на доверие са строго индивидуални и специфични спрямо контекста, и са обвързани, поне отчасти, със социалния и културен произход на жертвите. Интервюираните малолетни мъже не са намирали присъствието на жени непременно за по-добро, вместо това са смятали, че по-възрастните хора са по-надеждни (и може да се спори, по-уважавани) от младите хора:

Защо би било по-лошо [да не присъства жена]? Няма да има никаква разлика... Предпочитам по-възрастните хора, защото знаят повече [от младите хора].

По същия начин в някои случаи жертвите съобщават, че са получили безчувствено отношение от полицейски служители жени, както и от техните мъже колеги. Една жертва обяснява своя опит така:

И така, две жени [полицайки] ме разпитваха. Казах, че нищо по-лошо не ми се беше случило в живота. Аз съм жена, ти си жена, но жената полицай, която те разпитва, е най-отвратителното нещо, което може да ти се случи в живота.

Съществено е това, че дори, когато жертвите говорят за липсата на доверие в дадена институция или лица, тя не е била непреодолима. Доверието може да се изгради и изгради отново. Една жена е имала особено лошо преживяване с полицията, след като е била малтретирана, докато е била принуждавана да проституира: "Когато работех на улицата, ме биха много пъти. Там имаше много момичета, но те винаги биеха мен. Не знам защо". Така че да се преодолее този страх и недоверие, не е несъществено. Въпреки това нейното недоверие в правоприлагащите органи е било преодоляно, поради отношението на полицейските служители към нея след установяването, "Да, много се страхувам от полицията. Но вече не. Те също ми помогнаха".

4.3. Въпроси и пречки в процеса на установяване

Скритата природа на трафика затруднява установяването на жертвите. Когато сексуалната експлоатация, трудът, просенето и престъпността се извършват на скрити места или при строгото наблюдение на контролорите, достъпът до тези места е много ограничен. По същия начин, жертвите често не могат да потърсят помощ, нито за спешна помощ, нито като средство за бягство. Така, би било разумно да се заключи, че само малък брой жертви на трафика се установяват и/или имат контакт с програми за подпомагане. (Brunovskis & Tyldum 2005; Surtees 2005: 25).

Проблемите, свързани с установяването, излизат отвъд природата на самия трафик и се свързват с широк набор от въпроси и променливи. Преживяванията на трафикираните лица разкриват широк кръг от въпроси, с които те са се сблъскали в процеса на установяване, както в държавите на крайно предназначение и транзит, така и в своите родни държави.

Достъп до информация при установяването

Получаването на пълна и изчерпателна информация за установяването и реферирането е било важно за жертвите – за да се смекчат техните страхове и да се създаде чувство на комфорт и сигурност. Много от тях са били коректно и напълно информирани на този етап за процеса на установяването и последващите стъпки. Някои жертви са получили информация, която за тях е била ясна, точна и подробна, което е изиграло важна роля за решението да приемат помощ:

Да, жената ясно ми обясни от какви услуги мога да се възползвам в приюта. Всичко беше много ясно. Тя ми даде брошура на [моя език], където също всичко беше много добре обяснено.

Въпреки това, много жертви съобщават, че са получили недостатъчна и/или неясна информация, когато са били установени за първи път и са вземали решения за своето бъдеще и възможностите за помощ. В някои случаи жертвите не са получили никаква информация от органите за възможностите за помощ. Запитани, какво им е било казано – след като са дали показания в полицията, след среща с доставчиците на услуги, и.т.н. – много трафикирани лица разказват за подобни преживявания:

Те не ми казаха нищо специално. После дойдоха за мен сутринта и ме отведоха отново в полицейския участък. ... Като, "Отиваш днес, а утре ще отидеш в [онзи град]".

Полицията дойде на това място и ме закара в участъка. Взеха ми показания и после ме доведоха тук. ... Казаха само, че ако искам да дойде, мога да го направя и да си помисля за това. Казаха, че нещата ще са наред и те ще се погрижат за мен.

След това те казаха, че ще отидем в [столицата]. И това ме шокира много. Ами аз не знаех как е там ... Те не казаха нищо. Само, че ще отидем [в столицата]... Че там ще се срещнем с прокурор. Той каза само това.

В случай с непълнолетни момчета, установени по време на транзит, те са били държани в полицейски участък и после прехвърлени в приют за малолетни, без да им бъде дадена информация за тяхното задържане, какво се случва и/или какво ще се случи:

Ние имяхме този проблем да не знаем какво ще стане с нас, така че не мислехме за храна или вода ... Ние бяхме в очакване какво ще ни направят, какво ще кажат.

В други случаи жертвите са получили информация, но много от тях считат, че тя е била недостатъчна. Една жертва подчертава, че тази липса на информация е дезориентираща и обръща внимание, че няколко пъти в хода на интервюто не ѝ е била дадена достатъчно информация за процеса, а само основна информация за приюта. Когато е била първоначално установена, полицията е била тази, която ѝ е казала за възможността за помощ:

Те само казаха, че това била някаква частна къща, или че ще бъде някакъв хотел... Не знаех какво да очаквам. Не знаех къде отивам. Те би трябвало да ми обяснят малко по-добре какво ще се случи. Когато отидох в полицията, не знаех нещо. Не знаех, че има такъв вид къщи.

Понякога информацията може да се опише само като объркваща. Една жертва описва как е била отведена в приют, но не ѝ е било казано, че това е приют:

Не знаех, че това ще бъде приют. Те просто казаха "ти ще отидеш в една къща"... Те казаха само някаква къща. Обществена къща, нещо такова. Нямах идея каква е къщата. Казах: "Няма да отида там".

За отбелязване в този случай е, че на местния език "обществена къща" има значение, което се отнася също и до публичен дом. И след като жената е била жертва на трафик на сексуална експлоатация, човек може да разбере, че тя е била възпряна от тази неразбираема, дори потенциално плашеща информация.

Това че много жертви произхождат от държави и общности, в които социалната помощ е недоразвита или не съществува означава, че техният досег до и знания за услугите и помощта също са ограничени. Едно скорошно проучване в региона установява, че жертвите често са изненадани от (и подозрителни към) помощта, поради липсата им на предишен опит с тази опция:

Една жертва обяснява за своето връщане, "На митницата, когато полицаят ме попита защо нямам никакви пари, обясних моето положение и той ме отведе настрана и ми обясни за [подпомагащата] организация". Запитана за нейната реакция, тя казва, "Помислих, че съм дар Божи. В нашата страна не можеш да получиш нищо безплатно". Нейна приятелка и също жертва на трафик повтаря нейните подозрения, "Но коя съм аз, че да ми се помага? Особено от полицаи" (Brunovsksis & Surtees 2007).

Наистина, голям брой от интервюирани жертви, на които е оказана помощ, изразяват изненада, че такива услуги и програми за помощ съществуват, тъй като повечето от тях никога не са получавали подпомагане или подкрепа нито

от НПО, нито от държавни организации. Една жертва обяснява как ѝ е била предложена помощ, "Ние всички имаме подозрения, защото за първи чувахме за това, и не вярвахме, че някой ще се погрижи за нас". Друга обяснява как макар че ѝ е бил предложен приют, тя предпочела да отиде в затвора. Тя смятала, че там ще прекара само месец и знаела че може да се справи с един месец в затвора. Знаела какво да очаква от затвора. Но приютът бил непознато учреждение за нея, "скок на вярата". Дори след като разговаряла с екипа от програмата, тя не била наясно за програмата и все още се страхувала. Както казва тя, "Никога ни бих могла да си представя, че такова място съществува" (Brunovskis & Surtees 2007).

По същия начин, преценете коментарите на различни жертви, интервюирани за това проучване, когато са били запитани дали са били наясно с възможностите за помощ, по време на или след трафика:

Не, не бях. Дори не ми хрумна, че мога да помоля някого за помощ ... може би щях да поискам помощ, ако бях имала повече време. Преследвана бях от някои хора. Страхувах се ... Бих се обърнала към някоя организация, която наистина може да помогне, например [НПО]. За момента не знаех за такива организации.

Не, не знаех абсолютно нищо за това към кого мога да се обърна за помощ. Дори не мислех, че такива организации съществуват.

Мисля, че за жертвите на трафик, които произхождат от уязвимите слоеве на обществото и нямат телевизор или радио е много трудно да намерят информация, най-малко за телефонната линия за помощ. Такива хора нямат и телефон. Не знам как биха могли да разберат за помощта [в страната на крайно предназначение].

Не, нищо. Не знаех нищо [за помощта], защото влизах от една кола в друга и бях затворена в дома на съпруга си. Не излизах навън, защото не ми беше разрешено да питам за никого. Докато бях в апартамента, бях там, после бях в къщата. Бях повече вътре, отколкото навън. Когато случайно излизах на пазар или по магазини, се страхувах да питам някого за нещо.

В допълнение, думи като "приют", "сигурна къща" и "помощ" не винаги са познати понятия за трафикирани лица (или хората най-общо). Brunovskis & Surtees (2007) са стигнали до заключението, че при установяването много жертви не разбират ясно какво се има предвид под приют или помощ:

Попитани как очакват да изглежда приюта, една жертва обяснява, че си е и мислила, че това ще бъде къща, пълна с хора, деца и момичета, а също пълна с камери. Друга жертва казва, "Там от където съм аз, нямах никаква идея за това, какво представлява. Видях, че е добро и не знаех това преди да дойда. В [моя град] няма нещо такова и аз не знам какво би могло да бъде". Други казват, как си представят, че това ще бъде "мазе с решетки", "измама", или "дом с много хора" (Brunovskis and Surtees 2007).

Това подчертава, че термините и понятията често са специфични според контекста и заслужават обяснение, за да се гарантира, че са напълно разбрани от целевата група. Езиковите и културни бариери също могат да затруднят съответното разбиране на предлаганите услуги. Набляга се също на необходимостта от ясна и изчерпателна информация за възможностите за помощ при установяването, както и за информация в по-широк контекст за възможностите за помощ в общността като цяло.

Средствата за предоставяне на информация следва да вземат под внимание нивата на език, образование и грамотност на анкетираните, както и изчерпателността и достъпността на информацията. В някои случаи, недостатъчната информация при установяването, може да се отнася по-малко до това дали информация е била предоставена и повече да има връзка с това как жертвите са разбрали информацията. Това че много жертви са шокирани, объркани и се страхуват може да означава, че те не могат да разберат информацията, която им се дава. Brunovskis and Surtees (2007) установяват, че много жертви показват ограничен капацитет да разберат възможностите за помощ и да вземат решения, освен всички други причини и поради шок и травма при установяването. Това показва значението на обмислянето на процедурите за споделяне на информация от гледна точка на преживяванията на жертвите, на съобразяването как и кога да се дава информация според физическото и психологическо състояние на всяко трафикирано лице. От трафикираните лица не може да се очаква да вземат разумно решение за своето бъдеще, докато наистина не разберат възможностите за избор, с които разполагат.

По отношение на информацията, която се предава устно, важно е да се прецени какво да се каже, как да се повтори информацията и как да се потвърди, че потенциалните бенефициенти разбират какво им се обяснява и предлага. По време на интервютата се оказва, че трафикираните лица може да са получили информация, но има нужда да се повторят и подчертая някои моменти, както и постепенно да се въвежда допълнителна информация по начин и в момент, когато това е подходящо и достъпно. Предлагането на писмени материали е важно, особено като се има предвид, че за много жертви е необходимо известно

време да обработят информацията, да преценят възможностите за избор и да достигнат до решение за помощ. Предоставянето на писмени материали позволява също така на потенциалните бенефициенти да се върнат отново към информацията на по-късен етап и да бъдат наясно за целия набор от възможности. В допълнение жертвите могат да получат информация за услугите на различни етапи по време и след трафика. Важното е да се мобилизират центрове за достъп до информация, имащ отношение към живота на жертвите след трафика.

Също толкова важно е от кого се разпространява информацията, предвид големия кръг участници, включително специалисти, контактуващи директно с целевата група, медицински персонал, правоприлагащи органи, работещи в туристическата индустрия, транспорта, служители в посолствата и консулските служби. Да се дадат уменията, информацията и материалите за информиране на жертвите за техните права и възможности по изчерпателен и ясен начин е от първостепенна важност. В най-добрия случай трафикираните лица следва да участват в решението за това как и каква информация може да бъде най-добре представена и споделена с трафикираните лица. (Brunovskis & Surtees 2007).

Свързан с този е въпросът за това, че много трафикирани лица се връщат у дома, без изобщо да са били идентифицирани и в резултат, те не са наясно със своето положение на трафикирани лица. Така, посланията за помощ за жертвите на трафик вероятно няма да достигнат до тези лица, тъй като те може да не се припознаят като жертви на трафик и вероятно няма да разберат, че имат право на такава форма на помощ. В допълнение, много жертви произхождат от селски райони и може да нямат достъп до телевизия или радио в своите родни общества, което означава, че много от тях няма да получат достъп до информация за възможностите за помощ. Това подчертава ролята, която трябва да се поеме от органите на ниво общност – лидери, медицински персонал, учители, религиозни водачи – както при установяването, така и при предоставянето на достъпна информация на трафикираните лица.

Умения за установяване

При обсъждането на своя опит с установяването, трафикираните лица разказват за ситуации, при които те не се били установени, дори в случаи, при които те са молили за помощ. Отчасти това е поради (недостатъчността) на съществуващите механизми за установяване в много държави, както в ЮИЕ, така и в други страни. В много държави липсват съответни процедури за установяване и скрининг, като те не наблюдават незаконните мигранти по най-подходящ начин, не успяват да разпознаят лица, търсещи убежище

и подлежащи на депортиране, за да решат дали не става дума за жертви на трафик.²⁵

Тук може да става дума за способностите на отделните участници в установяването. Някои жертви не са били установени в чужбина, въпреки че са били в процедура по предоставяне на убежище. В някои случаи това е било така, поради това, че те не са били разпознати като жертви на трафик и/или служителите не са били наясно какво означава това и каква помощ следва да се предостави в тези случаи. В случая с малолетна от ЮИЕ, органите от ЕС не са успели да я установят и вместо това са я категоризирали като нелегален мигрант и са я депортирали. Едва когато е пристигнала вкъщи – и след часове на разпити – тя била призната като трафикирана и насочена към помощ. По подобен начин, една жертва мъж, който се е обърнал към полицията и разказал за своето положение, не е бил установен от органите:

Показах им паспорта и когато видяха, че нямам виза, ме вкараха в полицейската кола. Стояха още половин час, чакайки нещо, и ме отведоха в полицейския участък ... Не, не попитаха нищо [за това какво се е случило]. Те не попитаха с кого съм или кой ме е довел тук, или как съм стигнал до тук. Преводачът ми каза само, че ако искам да остана тук, да моля за убежище, те могат да ме заведат на място, където мога да остана, но аз им казах, че искам да си отида у дома. ... [На следващия ден] полицията ни откара до летището. Бяхме седем или осем човека.

В други случаи жертвите не винаги са били наясно, че като разкажат за своето преживяване, свързано с трафика, може да получат право да останат, поне временно, в страната на крайно предназначение и така не са разказали на органите цялата си история. Една млада жена, установена в ЕС, която кандидатства за убежище, но не споменава за своето изживяване във връзка с трафика, обяснява своето положение, както следва:

Да, останах четири месеца, чакайки документите, и после когато пристигна отрицателния отговор те изглежда се страхувах да не избягам

²⁵ Това не е уникално само за ЮИЕ, но се забелязва в ЕС. Например, в ирландското право няма разпоредби за установяване на ЖНТ, нито пък политика на национално ниво, която си поставя за задача установяването на ЖНТ, нито национални индикатори или насоки за имгарционните услуги при установяване. По същия начин, във Великобритания няма национални насоки за имгарционните услуги при установяване на ЖНТ при пристигане, макар отскоро да има усилия за увеличаване на информираността сред служителите на първа линия, а през 2005 г. правителството въведе междинни насоки за установяване на малолетни. Подобни проблеми съществуват и в други страни от ЕС (МОМ 2005а: 68, 88).

от лагера и да остана в [ЕС], така че ме вкараха в затвора, докато ме изпатят [вкъщи]... Не, не исках да говоря с никого за моите проблеми. Исках само да ми подготвят документите и въобще не ми мина през ум да кажа на някого за изживяването във връзка с трафика и никой не ме попита.

В областта на борбата с трафика, очевидно също има проблеми с установяването. Brunovskis & Surtees (2007) са установили в тяхното извадково проучване на арена на улична проституция в Сърбия, впечатляващ брой улични проститутки, които са били трафикирани, но никога не са идентифицирани от полицията, която отговоря за проституцията, което е различно направление от полицията за борба с трафика. В допълнение, критериите за установяване не винаги вървят в крак с поведението на трафиканта и трафикантите редовно променят начините си в отговор на новите закони и политики; промени, които се случват по-бързо в сравнение с мерките на органите за борба с трафика. В ЮИЕ стратегическите промени включват плащане на жертвите на малки суми пари, (за да ги разубедят от бягство),²⁶ мобилизиране на процедурата за даване на убежище или сключване на брак с жертви за легализиране на статута им,²⁷ стратегии, които за кратко време, изглежда са изложили на риск усилията по установяване.

Едно от най-поразителното заключение е, че много хора не са били установени, въпреки че директно са се обърнали към лица, които най-малкото е следвало да ги насочат към някаква форма на помощ. Една възрастна сляпа жена е била трафикирана и експлоатирана в бившия Съветски съюз за просене за шестнадесет години, но никога не е била установена, въпреки че е била в контакт с полицията на различни етапи от нейната експлоатация:

²⁶ В Косово през 2003 и 2004 г., чуждестранни жертви съобщават, че са получавали около 200 и 300 евро на меса от своите трафиканти като заплата, която е била изплащана редовно. В много случаи, това е послужило като анти-стимул за жертвите да избягат от трафика. По същия начин, в Македония през 2003 и 2004 г., на жертвите е плащана малка парична сума, която в много случаи се е оказала достатъчна, за да ги разубеди да търсят помощ и да бягат. Тези плащания, макар и далеч по-малко, от обещаното при наемането, са били важни, предвид това, че мнозинството от жертвите са били трафикирани в резултат на желанието си да работят в чужбина и да печелят пари (Surtees 2005: 247, 316, cf. Andreani & Raviv 2004, Hunzinger & Sumner-Coffey 2003).

²⁷ В БиХ през 2003 и 2004 г., жертвите съобщават за тактиката на принуждаване на трафикирани жени да се омъжват за своя работодател, за да се регламентира статутът им в страната. Това обикновено се правело след известно време, когато би имало риск, жертвата да потърси помощ и целяло упражняването на допълнителен контрол върху нея. Друга тактика включвала принуждаване на трафикирани жени да кандидатстват за убежище и продължаване на тяхната експлоатация, докато тече обработката на молбите им (Surtees 2005: 114, 131-2).

Няколко път бях задържана от полицията и бях зад решетките ... Бях изплашена и мислех, че ще вляза в затвора ... Задържана бях за няколко дни, докато дойде главният полицейски служител. Казах му какво се е случило с мен и кой държи паспорта ми. Той каза на друг полицаи "пуснете тази стара жена да си върви. Тя не е крадец и не трябва да се държи тук". Казаха ми да отида, където си пожелае. Опитах се да им обяснява, че не мога да отида никъде, тъй като дори не знаех къде се намира и къде да отида. И главният полицейски служител нареди да оставят там, откъдето ме бяха взели. Така те отново ме оставиха там на милостта на съдбата. Стоях там и плачех. Къде можех да отида? Без пари, без паспорт. Вечерта дойдоха собствениците и всичко започна отново по установения ред. Страхувах се да избягам, защото собствениците ме заплашваха със смърт. ... Разказвах историята си много пъти, дори когато бях експлоатирана от полицаите. Но те не си признаха, че бях експлоатирана. Само тук в този приют, те ме разбраха и започнаха да ми помагат.

По същия начин един мъж, трафикиран в чужбина за полагане на труд, обяснява, как е бил спрял от полицаи в страната на крайно предназначение, който не е проявил интерес към неговото преживяване във връзка с експлоатацията:

[Бях спрял] от полицията на автогарата в [столицата на страната на крайно предназначение], когато отивах да си купя билет за [моята страна]. Транспортната полиция ни спря и поиска нашите регистрационни документи, но ние нямашме такива у себе си. Те не се интересуваха от подробностите [около нашата експлоатация]. Интересуваха се най-вече от това, защо сме нарушили закона за регистрацията ... Искане от нас да платим глобата.

Правоприлагащите органи не са единствените, които не са успели да идентифицират жертвите, търсещи намеса. Един мъж обяснява как, след като е бил хоспитализиран, лекуващият го лекар не му предоставил никаква помощ за бягство от положението на експлоатация:

Знаете ли, когато бях експлоатиран там [в страната на крайно предназначение], веднъж припаднах и собственикът ме заведе в болница. Там лекарят ме попита защо нямам регистрация. Казах му, че моят собственик не ме пуска да напусна територията, на която работех. Той изглежда разбра в каква ситуация бях попаднал ... В този момент се почувствах в безопасност. Мислех, че ще остана там дълго време и ще

мога да си отида вкъщи. ... Останах три дни. На третия ден лекарят ми каза, че лечението е приключило и разходите са поети от благотворителна организация. Когато излязох от болницата, видях че собственикът ми ме чака. Тогава той ме отведе обратно на мястото, на което работех преди.

Друг мъж, който избягал, взел автобус, за да отиде възможно най-далеч от мястото на експлоатация и едва тогава потърсил помощта на полицията. Въпреки това тяхната намеса била ограничена:

Но това било полицията, далеч от мястото на експлоатация и те казаха, че трябвало да се върна обратно на мястото, където съм бил експлоатиран и да отида в местната полиция, тъй като те не отговаряли за това и не могли да ми помогнат. Нямах паспорт у себе си ... Страхувах се, че трафикантите ще ме хванат ... Нямах нито документи, нито пари.

Да, но те не искаха да ми помогнат. Попитах ги какво мога да направя, за да си получа паспорта. Казаха, че мога да отида в [моето посолство в столицата] и там да помоля за нов паспорт ... Бях изтощен. Нямах никакви документи и пари. Нямах какво да ям. Трябваше да прося от село на село, докато стигна до [столицата].

В някои случаи жертвите са разказали своята история на граничните служители, които са им разрешили да преминат без документи, но не са успели да ги идентифицират като трафикирани или да ми предложат някаква помощ. Една жертва, трафикирана в бившия Съветски съюз, обяснява какво би могло да бъде различно в нейния случай:

Ако митничарите на границата се бяха отнесли по-сериозно с мен и ми бяха казали, че съм жертва на трафик, бих могла да се обяда на телефона за помощ, веднага след пристигането си и да поискам помощ. Нямаше да загубя толкова много време в търсене на човек, който би могъл да ме разбере и да ми помогне.

Вместо това, в този случай тя и нейното дете били свалени от влака и разпитвани:

Държаха ни в митническата зона, разпитваха ни. Аз се разплаках. Разказах им за всичко, през което бях преминала ... умолявах ги да ме пуснат да си отида [вкъщи]... Държаха ме там доста дълго време, докато случайно не влезе началникът на митницата. Той им нареди да ме пуснат да си вървя и аз си тръгнах.

Въпреки че накрая била освободена, тя се върнала въпреки неподпомогнатата (и следователно незащитена) и известно време след връщането си въпреки не е била информирана за никаква помощ. Едва когато била арестувана за кражба (единственото средство за оцеляване за нея и трите ѝ деца), тя най-накрая била идентифицирана като жертва на трафик:

За първи път бях установена като жертва на трафик, от директорката на детското сиропиталище [у дома]... Случи се да извърша кражба, защото няхах друг избор. Бях на улицата. Когато бях арестувана, децата ми останаха сами. Децата бяха насочени от държавата в детското сиропиталище. Директорката на това сиропиталище дойде да говори с мен в затвора. Разказах ѝ за живота си и защо съм влязла в затвора.

До известна степен въпросът изглежда е в това, че на някои жертви не е повярвано, че са жертви на трафик и затова те не са били установени. Макар това да е проблем за много жени, жертви на трафик, изглежда че е твърде срещано и сред трафикирани мъже. Пропускът да се установят (и подпомогнат) жертвите мъже, е довел в някои случаи до удължаване на техния трафик или е до арест или задържане, като и двете задължително са оказали дългосрочно въздействие върху тези мъже. Едни мъж ни разказа как след четири години на положение на трафик в държавите от ОНД, той е успял да стигне до съседна столица, където бил задържан от полицията, но въобще не бил установен:

Дойдох в [столицата] с влак. След няколко седмици бях задържан от полицията, тъй като няхах документи. Обикновено прекарвах нощите на жп гарата. Една нощ на жп гарата имаше внезапна полицейска проверка. Бях отведен в полицията заедно с още един човек [чужденец], който имаше газов пистолет. Той каза, че е купил този пистолет от мен. В резултат и двамата бяхме арестувани. Така прекарах четири месеца в полицейския участък. Полицаяте ме биеха, опитвайки се да ме накарат да призная, че газовият пистолет е мой. Бях в много тежко положение, защото няхах никакви документи. Разказах им историята си, но те не ми повярваха.

По същия начин друг мъж жертва описва как, въпреки че са обяснили положението си и са помолили за помощ, те не са били установени и на практика са били вкарани в затвора като нелегални имигранти:

Някои от полицаите ни се смееха, като казваха, че сме идиоти, че само глупаци могат да свършат така в ситуация на експлоатация като тази... Някои полицаи не разбираха, че ние сме били принуждавани да работим,

че са ни заплашвали със смърт ... не вярвах, че нашите паспорти са били взети от експлоататорите... Много от ченгетата мислеха, че сме крадци, че се опитваме да избягаме от страната, и че затова прикриваме истинската си самоличност ... Само един полицай взе на сериозно цялата информация, която предоставихме ... Подозирам, че полицията дори не си направи труда да провери отдалеченото място, където бяхме експлоатирани ... Мисля, че причина за това би могла да бъде намесата на местните полицаи в цялата афера с трафика.

Интересно е също така да се отбележи как се извършила скорошна идентификация на "потенциални жертви" или "лица в риск" (тези, за които се предполага, че са в процес на трафик), макар, че пример за такова проактивно установяване има и своите проблеми. Все по-голям брой жени и момичета в ЮИЕ се установяват в процес на транзит и когато показват сериозни сигнали че са в процес на трафик, им се предлага възможност за помощ в рамките на помощта за борба с трафика. Въпреки това, установяването на потенциални жертви е до голяма степен свързано с пола и мъже, които пресичат границата, рядко се разглеждат като "потенциални жертви", дори когато са малолетни. В хода на изследването бяха интервюирани две малолетни момчета, които са били засечени, докато са се опитвали да пресекат границата с ЕС, за да работят там. Макар ясно да са били изложени на риск от трафик и очевидно с уязвимо семейно положение, тези малолетни са били счетени за нелегални мигранти (а не "потенциални жертви") и върнати вкъщи. Това контрастира с установяването на момичета и жени, на които в подобни ситуации, най-общо се предлага помощ. По същия начин, някои жертви (основно мъже) на трудов трафик, засечени в същата държава, също не са били установени като трафикирани, нито дори като "потенциални жертви", а по-скоро са депортирани като нелегални мигранти.

В някои случаи, пропускат да се установят жертви е довел до повторен трафик или повторение на експлоатацията. В някои случаи, жертвите са приключили с трафика, само за да попаднат накрая в друга ситуация на експлоатация. Когато нямат пари, нямат информация за помощ и средства да се върнат у дома, те имат много малко възможности за помощ:

Срещнах един [местен] гражданин... Той ме заведе в неговия апартамент ... За него беше много удобно, защото вършех домакинската работа – гладене, чистене, миене. Не можех да напускам дома... Тогава забременях... Бях бременна в четвъртия месец, когато моят "съпруг" отиде в затвора и аз бях освободена ... Обърнах се към полицията и те ме насочиха към приют за самотни майки.

В друг случай, един мъж, подложен на трудова експлоатация, е бил "подпомогнат" от друг мъж да избяга от това положение, но след това същият го експлоатира като работник в неговата селска ферма, буквално далеч от други хора и пътища за изход. Мъжът бил държан там месеци наред, принуден да работи, нямал възможност да напусне и не получил заплащане.

Задържане и арест вместо установяване

Опасение се поражда и от това, че в някои държави трафикираните лица продължават да се третират като престъпници и нарушители, вместо като жертви на престъпление. Във впечатляващ брой случаи жертвите съобщават, че са били задържани и дори вкарани в затвора в резултат на положението си на трафик. Някои са счетени за престъпници, поради своя нелегален статут или дейност в страната, като често са арестувани или депортирани за извършване на проституция, незаконен труд или нарушение на имиграционни закони, вместо да бъдат установени като жертви. Някои са били вкарани в затвор за притежание на фалшиви документи. Това се е случило в ЮИЕ, но важно е също, че се наблюдава и в ЕС, Турция и бившия Съветски съюз. Една жена обяснява как е била арестувана в държава от ЕС, в която е била трафикирана:

Бях доведена от трафикантите и те ме заведоха в [друга държава]. Имах подправен паспорт. Полицията ме свали от влака. Бях придружена от сводница и тя ми нареди да не казвам нито дума. Но полицейският служител ме отведе в отделна стая и ме накара да кажа истината, защото вече е имал такива случаи, когато момичета не си признават и си тръгват със сводниците, а после биват намерени мъртви в горите ... или стават наркомани ... Бях толкова изплашена, че казах всичко ... Лежах в затвора три месеца. Бях разпитвана. С мен се отнасяха доста добре. Те отхвърлиха обвинението за преправен паспорт. Но това отне три месеца. Тогава бях освободена и ми дадоха малко пари за влак до [столицата], където можех да си извадя паспорт в [моето посолство].

Жертвата е била много наясно за това какво би следвало да се случи в нейния случай:

Те не трябваше да ме обвинят, че съм с подправила паспорта си ... Отне им толкова време да се изчисти този въпроси ... Те трябваше да задържат сводницата (те я оставиха да си тръгне от влака) и да я накажат за нелегална дейност. Трябваше да ме изпратят в специален приют за жертви на трафик и трябваше да ми помогнат да получа спешно паспорт и да ме изпратят направо вкъщи.

В други ситуации, жертвите са били установени като трафикирани, но въпреки това, са били задържани и арестувани, а често и депортирани. В някои случаи те са били държани в затвори и места за задържане преди да бъдат прехвърлени в приют или да бъдат върнати вкъщи. Една жена описва как е била задържана за няколко дни в помещенията за предварително задържане, въпреки че е била призната за жертва на трафик. Властите не са я насочили за помощ, а вместо това са я арестували и в следствие са я депортирали. Друга жена описва как е била държана в апартамент и освободена едва след като полицията пристигнала, поради изтичане на газ в сградата. Но когато полицията дошла, тя все още не била идентифицирана; "Вкараха ни в затвора и вследствие бяхме депортирани". По същия начин група жени, трафикирани за сексуална експлоатация, са били държани в затвор, докато са давали свидетелски показания и едва след приключването на тези правни процедури са били прехвърлени в приют за трафикирани жени:

Вкараха ни в затворническа килия. Тя имаше малък прозорец. Понякога той беше отворен навън и полицаите се взираха в нас и ни сочеха с пръст с думите, "Вижте тези момичета ... вижте колко са хубави". Имах чувството, че съм в зоологическа градина. Затова, когато ни закараха на заседанието на съда, наистина не се почувствах много сигурно, защото бях чувала за отвлечени момичета, дори от полицейски участъци. Имах чувството, че ще бъда отвлечена и убита. Беше ми трудно психологически.

В други случаи трафикираните лица са били държани отговорни за своите "престъпления", докато са били трафикирани, и едва по-късно, признати за жертви:

Без паспорти... ние минахме през митницата през нощта, нелегално. Слязохме от влака в близост до границата и тръгнахме. Преминахме през горите. Когато най-накрая стъпихме върху територията, бяхме задържани от граничните служители, които ни върнаха обратно на митниците. Задържаха ни там три дни. Ние им казахме истината. Те се отнасяха добре с нас. Донесоха ни храна. Казаха, че трябва да почакаме пристигането на правоприлагащия офицер. ... Ние имаме доверие в майора, който разбра нашата ситуация. ... Заведоха ни при един полицейски служител в града, където още веднъж разказахме нашата история. Служителят разположи екип на федералното бюро за сигурност на мястото, където бяхме експлоатирани. За съжаление, след като пристигнали на споменатото място, те не намерили никого, нито нашите паспорти ... Заведоха ни в "център за детоксикация". Там бяхме държани два дни. Храниха ни. След това ни отведоха в следствена изолационна затворническа килия. Там

останахме три месеца ... Бяхме наказани ... Те казаха, първо нямали доказателство, че аз съм жертва и второ, аз съм нарушила закона.

Най-общо жертвите определят времето в затвора и/или мястото за временно задържане като травматично:

Не е добре да се лежи в затвора ... това имаше отрицателно въздействие върху мен ... престоят ми в затвора за мен беше свързан с чувство на безизходица. Мисля, че жертвите на трафик трябва незабавно да се настаняват в приют, на сигурно място, но не в затвор.

Би трябвало веднага да бъде отведена в приют. Важно е на жертвата на трафик да бъдат дадени два или три дни, само за нея и или за него, за да се почувстват в безопасност. Важно е това да се направи в полицейския участък. В моя случай аз се страхувах, че ще ме вкарат в затвора за фалшифициране на паспорт. Това ме изнерви крайно много.

Искам да се успокоя, говорейки психологически. Аз съм психологически съсипана, защото трябваше да прекарам известно време в затвора. Това беше травма, равностойна на травматичното преживяване на експлоатацията. Когато бях експлоатирана, бях във виртуално робство, докато когато бях зад решетките, душата ми беше тотално болна. Чувствах се напълно отчаяна.

Това че някои жертви са били допълнително подложени на лоши условия и лошо отношение, докато са били задържани, е послужило за усилване на техния стрес и травма:

Условията в полицейския участък бяха ужасни. Бяхме седем момичета в една стая. Хранеха ни като кучета. Бяхме заключени, като в затвор. Момичета, които имаха някакви пари, ги дадоха на полицаите и те ни купиха храна. Момичетата ме съжалиха и ми дадоха храна. Ако не беше храната, която получих от момичета, основно стоях гладна.

Обикновено не ни биеха. Само когато намереха цигари. Тогава те ни слагаха белезници и ни провесваха с белезниците, с ръцете горе.

Езикови бариери

Езиковите бариери представляват съществена пречка за ефективната идентификация, както посочват много от интервюираните жертви:

Полицаят ми говореше нещо, но аз не разбирах ... Дори не разбрах, че трябваше да остана и да почакам малко, докато дойде една жена от неправителствена организация... Бях под стрес, защото стоях и чаках почти два часа без да разбирам какво става.

Все още не разбирах добре (езика им) тогава. Само знаех, че съм в кризисен център (emergency centre) и хората щяха да говорят с мен какво мога да направя оттук насетне.

Фактът, че полицаите ми говореха само на [местния език], много ме притесняваше.

Към момента на идентификацията исках да говоря с някого, който знаеше [моя език]. Някой, който да говори на моя език ... Не схващах докрай какво точно става около мен.

Помислих си, че пак ще ме препродават. Не разбирах нищо от техния език ... Не се чувствах в безопасност... Трябваше ми преводач.

Не се страхувах, когато чух да говорят на [моя език]. Като чух да се говори на [езика на страната-дестинация], тръпки ме побиха... Затова се радвам, че полицаите откриха хора [които говорят на моя език].

Когато е бил осигурен превод, той не се е оказал панацея сам по себе си. Едната от причините е била свързана с практическите съображения: цената и наличието на такава услуга. Освен това има проблеми, свързани със степента на комфорт на жертвата. Някои от жертвите обясниха, че са се чувствали неудобно да работят през п превод и са изпитвали срам от преводача (като представител на тяхната общност), който ще разбере за тяхното положение.

Те искаха да общуват с мен, но аз не исках. Все още изпитвах страх. Толкова много преживях. Не исках да го споделям с никого. Това беше моят живот, още повече, че преводачката беше [от моята страна]. Реших, че животът ми не е нейна работа.

В други случаи жертвите са почувствали лошо отношение и дори осъждане от страна на преводача. Едно от момичетата, което е било идентифицирано със своята приятелка, обяснява колко зле са се отнесли с приятелката ѝ, която не изтърпяла и поискала друг преводач:

[Приятелката ми], обаче, доколкото разбрах от нея, е станала обект на неприязнено отношение от страна на преводача, доведен от полицията.

Полицаят не е разбрал какво казва преводачът. Но проблемното положение не е продължило дълго, защото [тя] казала на полицаите и те сменили преводача.

И други жертви са съобщили за негативен опит:

[Полицаите предоставиха преводачка] но тя не превеждаше какво казват те. Когато аз кажех нещо, тя започваше да се смее и им казваше нещо друго, след което се смееше с полицаите.

В някои случаи езиковите умения на лицата, извършили идентификацията, са били ограничени, което е довело до недоразумения. Една жена, прехвърлена чрез трафик в ЕС, обяснила, че първоначално не е могла да разбере действията и намеренията на правоприлагащите органи, които са я идентифицирали:

Полицаите ни посещаваха редовно [в приюта] и наистина ни помагаша ... Когато ни даваха пари за храна, аз първоначално ги отказвах, защото не знаех за какво са.

Сходно на предишните случаи, малолетно момче, идентифицирано по време на транзит, обяснява за преводача, нает от полицията:

Той работеше в полицията, беше преводач. Говореше [моя език], но недотам добре. Като пишеше, допускаше грешки. Не беше ясно.

Някои от жертвите разказаха как те самите е трябвало да превеждат по време на разпита на други лица, с които те са били идентифицирани, което има сериозни отражения както върху жертвите, така и върху останалите интервюирани лица. За жертвата, която е била принудена да превежда, този опит може да се окаже много стресиращ и плашещ.

След това те нахълтаха изведнъж и започнаха да ме разпитват. Тъй като другото момиче не знаеше нашия език, през цялото време разпитвах само мен. Притесниха ме. Сякаш казваха: „Тя е наше момиче и разбира езика“. Така че ме разпитвах през цялото време. Бях уплашена.

По отношение на останалите жертви има рискове, свързани с качеството и компетентността на превода, които могат да доведат до погрешна идентификация или недоразумение. Друг възможен проблем е, че жертвата/преводачката не е обективна в това си качество и може да предаде разговора неточно. В редица случаи жертвите са идентифицирани и задържани групово, включително и жени,

които доброволно работят като проститутки, жени, които имат връзка с “шефа” и/или жени-сводници или надзиратели. В случай че преводът се повери на тези жени-съучастнички, жертвите няма да се чувстват в безопасност да преразкажат опита си и /или има вероятност съучастничката да не преведе правилно какво се казва. Поради това жертвите може и да останат неразпознати.

Лошият превод може да има много сериозни последици, включително неправилна идентификация или погрешно представяне на положението на жертвата. За жертвите резултатите от този неуспех могат да се окажат дългосрочни и продължителни:

Казах им всичко. Казах им всичко на [моя език]. Не говорех [местния език]. Там беше и онзи преводач... Разказах му цялата си история. Трябваше да говоря, в противен случай животът ми беше в опасност ... Нямах навършени осемнадесет години. Тези процедури [за малолетни и лица-жертви на трафик] не бяха спазени, защото преводачът не беше много добър. Той не превеждаше всичко, което казвах.

Аз предадох [трафиканта], но очевидно преводачът не преведе добре онова, което казах. Ако го беше направил, те щяха да ме оставят там [в страната-дестинация].

И аз имах проблем с преводача. Тъй като говоря много бързо, преводачът беше изнервен, не ме разбираше и не превеждаше правилно. Това много ме затормози, но не можех да говоря по-бавно. Когато съм напрегнат(а), говорът ми става много забързан.

Неблагоприятна среда при идентификацията

Средата на идентифициране в някои от случаите е допринесла за уплахата на жертвите и вероятно е възпрепятствала или затруднила правилната идентификация и намеса.

В традиционните места за трафик, като барове, клубове и ресторанти, понякога усилията за идентификация са били повлияни от близостта на експлоататора / трафиканта. Например, в определени ситуации, правоприлагащите органи, натоварени с наблюдението на тези обекти (като потенциални места за проституция и трафик) са разпитвали жени на бара в присъствието на техните експлоататори. При такива условия за жертвите е било трудно да говорят, като често са били прекалено уплашени да кажат каквото и да е в присъствието на своя работодател /експлоататор. Доклад на „Амнести Интернешънъл“ за положението в Администрираната от ООН

територия Косово констатира, че много жени твърдят, че са се страхували от полицията, защото са сметнали, че нейните служители поддържат приятелски отношения с техните „собственици“. Наблюдението на една от трафикираните жени илюстрира и двете гледни точки;

Всеки ден идваха много полицаи, които бяха приятели със собственика на заведението. Два пъти дойде полицията на ООН. През останалото време патрулираха предимно KPS [местните полицаи]. Един полицай дойде и ме помоли да излезем. Задаваше ми въпроси, но аз нищо не можех да кажа, поради заплахите на собственика. Неговата приятелка говори моя език и той ме накара да напиша всичко, което съм казала на полицията. Имаше процедура по регистрация. Собственикът, момичетата и полицаят, всички [седяха] заедно, така че чухме всичко, което се каза от всички (AI 2004: 24)

В други места за извършване на трафик, присъствието на експлоататорът също се е оказало проблем. Една от жените, изведени в чужбина, обясни как е успяла да се обади вкъщи и да даде местоположението си, за да я спасят. Началният разпит, обаче, се провел пред сводника, което попречило на идентификацията.

На следващата вечер дойдоха полицаите. Видях ги от терасата, откряхнах моята врата, за да мога да ги видя незабавно. Когато полицията пристигна, всички бяхме събрани в една стая – всички момичета и сводника, и бяхме разпитани. Аз се страхувах да отговарям и единственият отговор, който им дадох, беше: „Вземете ме със себе си.“ Те вероятно се досетиха за какво става дума и, най-вече, разполагаха с фамилното ми име. Изведоха ме от това място.

При други ситуации, начинът на провеждането на внезапната проверка от полицията в бордея се е оказал успешен за анкетираните, но неблагоприятен за жената, тъй като не ѝ е създал усещане за доверие и комфорт при идентификацията:

Изплашихме се, като видяхме пистолети, докато ни приближаваха. [Имаше полицаи], много. Имаше служители на федералната полиция, а също и такива [от столична дирекция] и [друго полицейско управление], както и инспектори, и прокурор. Ние бяхме по стаите си с клиенти. Те дойдоха, потропаха на вратите. Ние не искахме да отворим. Внезапно, обаче, те избиха вратата и ни хванаха в действие. Направиха снимки.

В подобен случай друга жена, изведена като "съпруга"/домашна прислужница – описва как са я прибрали от полицията и са я превозили до полицейското управление заедно със "съпруга" ѝ/експлоататора и неговото семейство.

Там беше този мъж, жена му, сестра му, племенникът му, момичето му и аз... Много се страхувах... И тази жена, нещата, които ми каза в колата, какво да излъжа. Само казах: „Добре“, и дори не я слушах. Тя искаше да излъжа, но аз не го направих... Да, този мъж ме гледаше злобно, сграбчи ме за ръката и каза: „Ще измислиш нещо“. Бях уплашена и приех.

При недотам традиционни обстоятелства на трафик този проблем също е възникнал. При един от случаите жена, която е била държана от своя трафикант /съпруг, е била интервюирана от полицията след особено жесток побой на обществено място. Това, че интервюто се е състояло в дома ѝ, в присъствието на съпруга ѝ, я е възпрепятствало да говори свободно както по въпроса за домашното насилие, така и за трафика. В друг случай жена е споделила с подробности своето завръщане от чужбина, като е споменала за идентифицирането ѝ като жертва на трафик на пристанището в транзитна страна, но е обяснила, че не желае да говори за своята експлоатация на този етап и в тази среда:

Като цяло се страхувах да не ме срещнат трафикантите, но не бих казала, че съм много уплашена... Не исках да разговарям с никого... Бях в състояние на депресия, нямаше с кого да говоря. Но не исках да говоря за това, което ми се беше случило [в чужбина].

Други жертви споделят, че присъствието на прекалено много хора се е отразило на желанието им да споделят какво им се е случило. Една непълнолетна жертва обяснява как е трябвало да даде показания в присъствието на петима полицейски служители и това ѝ се е сторило плашещо и смуцаващо. В друг случай една от жертвите обяснява как интервюто ѝ е било проведено на отворена врата, като всички служители на полицията и дори пътните полицаи са могли да я слушат. За щастие намесата на държавни социални работници е сложила край на това: „[Социалните работници] казаха веднага: ‘Всички навън, на какво прилича това? Тази работа не може да се върши така.’“

Някои от жертвите обясниха как те самите са излъгали по време на идентификацията, тъй като не са разбрали какво се случва и са се чувствали несигурни в обстановката на идентификация:

Ами, той ме разпитваше през цялото време и аз започнах да лъжа. Трябваше да постъпим така. Така че му казах: „Това не е вярно, защото

трябва да давам показания”. Той каза: “Ще ви депортирам”. Казах му: “Депортирайте ме, щом искате, аз не се страхувам от вас. Не ме е грижа”. Ядосах се. Всичко започна с такъв гняв, със сълзи. Нямам представа какво съм наговорила в този момент. И после – нищо. После пак трябваше да даваме показания какво сме правили там. Не знам. Накрая му казах да се маха. След това той ми каза, че ще отиде в [столицата]. Това много ме стресна.

И така, казаха ни, че ще ни разпитат там, така че трябвало да си помислим дали сме се занимавали с проституция или не. Ние отричахме постоянно: “Не, не, не се занимаваме с проституция”. Заради шефа, знам ли. Защиствахме шефа, откъде да знам кого защиствахме.

В този смисъл за повечето жертви създаването на благоприятна и предразполагаща среда означава да бъдат разпитани лично, в отделно помещение, далеч от експлоататора и не в тон на разпит. Има и други средства, чрез които лицата, ангажирани с идентификацията, могат и успяват да създадат атмосфера и контекст, които предразполагат към излагане на фактите и сътрудничество. Доста от интервюираните жертви смятат, че ако присъства някой, на когото се доверяват, като например социален работник, това може да облекчи доста от проблемите и съображенията, които ги притесняват. За по-голямата част от жертвите проявата на уважение и чувствителност се оказва най-същественият фактор за създаване на предразполагаща и благоприятна обстановка. Непълнолетно момче, което е било сексуално експлоатирано, сподели, че за него опитът по идентификацията му не е бил толкова труден, колкото при други случаи, точно заради средата, създадена от правоприлагащите органи (специализирано звено за борба с трафика), които са разследвали по неговия случай. По-конкретно,

Един полицаи дойде с кола, за да ме закара до този център. Там присъстваше психолог от [НПО]... Хората от центъра се отнесоха с мен много добре. Психоложката говори с мен, след което разговаряха с майка ми. Казах ми също, че този чужденец е експлоатирал много момчета и за да приключат случая успешно, се нуждаят от малко информация. Увериха ме, че ще запазят тази информация в тайна. Много лесно разговарях с психолога ... Хората, които ме разпитаха, бяха много любезни и дружелюбни към мен.

При въпрос дали е важно да има някой, на когото да се довери, като например психолог, който да присъства в момента на идентификацията, той

обясни: „Да [важно е], особено в полицията. Защото човек е под стрес, страхува се от полицията и, не стига другото, ами се срамува да говори за някои неща“.

По време на идентификацията жертвите се чувстват като на разпит

Според много от жертвите процедурата по идентификацията е била враждебна и агресивна. Те споделиха, че са преминали през нещо, което описват като „разпит“. Лицата, изведени чрез трафик, изразиха своето смущение от начина, по който са разговаряли с тях и от проявеното отношение на етапа на идентификацията:

Направо се побърках с толкова много въпроси. Искяха да знаят всичко и ми казаха, че съм напуснала още много млада: „какво съм правила там“, „кое момче ме е пратило“, „колко съм печелила на нощ“. Накрая се уморих и им казах всичко и че не искам да се прибера у дома.

При мисълта да кажа истината, се почувствах много зле. Бях на 22 години към момента на експлоатацията, това го разбрах дори и аз. Но човек се чувства зле, когато околните му го казват. В стаята имаше много полицаи и те се държаха грубо ... Малко грубо се държаха, за да мога да говоря истината. И всичките въпроси и изрази, които използваха: „кой беше този“, „по колко пари печелеше“, такива работи.

Някои от жертвите споменаха и липсата на чувствителност по време на интервюто от страна на хората, които са ги идентифицирали:

На тях очевидно не им пукаше как се чувствам. Всъщност никой не може да разбере какво се случи с нас и как се чувстваме. Само хората като нас знаят какво е мъка и колко сме изстрадали.

Отчасти усещането за разпит е създадено поради факта, че много от интервютата са се насочили веднага към въпросите за трафика и експлоатацията. Анкетиращите веднага са започнали да задават въпроси, поради което жертвата се е почувствала като под обсада и на разпит. Един по-внимателен подход към процедурата по задаването на въпросите според жертвите би бил от ключова важност при създаването на усещане за безопасност и комфорт, които от самото начало да ги предразположат към откритост.

Мисля, че момичетата като нас не трябва да ги чакат полицаи, а социални работници, които знаят как да подхождат към нас. Защото, като се връщаме [след трафик], ние сме развалини. Не се доверяваме и на собствената

си кожа. [Трябва] да има някой, който мисли преди да ни пита [с въпроси], а не да започне да ни разпитва само щом пристигнем.

Жертвите описват ситуации, когато процедурата на идентификация е протекла по-безпроблемно и безболезнено, именно заради положителното отношение на асистентите – както от правоприлагащите органи, така и от социалния сектор. Онова, което е най-поразително, е не е било трудно да се изрази тази чувствителност, като понякога за това са били необходими дребни жестове, които са създавали усещането за безопасност, комфорт и увереност. При много случаи това е постигнато с въпрос как се чувства жертвата, даване на известно време да се отпусне преди да се пристъпи към въпросите, предлагане на нещо за хапване или напитка и пр. Усещането за загриженост към тях и съзнанието, че някой разбира, че са пострадали, е важно за някои от жертвите.

От практическа гледна точка трябва да се отбележи, че освен подлагането на жертвите на допълнителен стрес, подходите на разпит често са давали отрицателен ефект и не са разкривали полезна информация. Една от жертвите обяснява как в нейния случай разпитването се е оказало безрезултатно:

Той разбра, че не може да ми направи нищо и започна да говори с мен по-грубо, да ме разпитва. “Как така стана, че приятелят ти плати напитките? Как стана това, как стана онова?”. Казах му: “Защо ми задавате един и същи въпрос по хиляда пъти?” Тогава той разбра, че съм ядосана. А аз наистина го предизвиках, словесно. И той се разсърди, защото разбра, че нищо не може да направи.

Струва си да се отбележи какво мислеше тя за този полицаи след преживяното, когато вече беше разбрала, че е работил за интересите на трафикираните хора – “По-късно разбрах, че не е лош човек и наистина иска да помогне на тези жени. Докато не опознаеш човека отсреща, обаче, не можеш да го прецениш”. При все това намеренията му са компрометирани от маниерите за разпит, които е използвал. Този пример също демонстрира напрежението между намеренията на правоприлагащите органи да идентифицират жертвите и факта, че някои жертви – на различни етапи и при определени обстоятелства – може и да не искат да бъдат разпознати. Намирането на баланса и договореностите, които разреждат това напрежение с цел подходящо установяване на самоличността на жертвите и проява на чувствителност, е доста сложно.

Не знам към кого да се обърна за помощ

Една от системните констатации по време на интервютата е, че жертвите не са знаели към кого да се обърнат за помощ при излизането от мрежата на

трафика. Този факт е налице, независимо от пола, възрастта и гражданството на жертвата, формата на трафика или страната дестинация. За много от тях обръщането към полицията или други правоприлагащи органи за съдействие е невъзможно, защото нямат доверие на полицията, както и поради нелегалното им пребиваване в страната или незаконна дейност – проблеми, на които вече се спряхме в тази глава. Някои от жертвите, които са потърсили помощ от правоприлагащите органи, нито са били идентифицирани, нито им е оказана помощ – проблем, разгледан по-горе.

Страхувах се, защото не знаех дали полицаите са дошли да кажат на собственика ми, че ме търсят или са дошли, за да ме спасят.

Изобщо не знам към кого да се обърна за помощ ... Нямах доверие на полицията... Мислех, че освен полицията, няма кой друг да ми помогне.

Според анкетираните възможностите за идентификация и помощ не са били много:

Изобщо не знаех, че на жертвите на трафик се предоставя помощ. Не знаех как да се обърна към властите на страната-дестинация, ако трябва да поискам помощ. Мислех, че единствената възможност е да отида в полицията. А там не ми достигаше смелост да отида в полицията, защото [трафикантите] казваха, че подкупват полицаите. Заплашвах ме със смърт, ако отида в полицията. Страхувах се.

Не, изобщо не знаех за каквато и да е възможност за помощ.

Достъпът до помощ в особено голяма степен е "невидим" за жертвите, докато пребивават в страната-дестинация. Голяма част от жертвите всъщност са се обаждали на горещи телефонни линии за помощ в собствената си страна, защото не са знаели къде да потърсят помощ в страната-дестинация, дори при наличие на такива телефони за помощ.

Част от проблема в някои страни е, че агенциите за помощ имат органичен ресурс да достигнат до жертвите, поради конкретната законова или правителствена рамка за борба с трафика. Например, в някои страни на доставчиците на услуги не им се позволява достъп до затворите и ареста, за да следят за нередовни преселници, малолетни без придружител и арестувани проститутки като потенциални жертви на трафик. В подобни случаи, при липса на разяснителни програми (например за работа с децата на улицата, проститутки, и др.), това също възпрепятства възможността за идентификация.

Подкрепата на НПО, международни агенции, правителствени структури и други се оказа приятна изненада за много от жертвите, произхождащи от многобройни страни.

Не изпитвах никакъв страх, докато бях с тези гранични служители ... Те ми казаха да не се притеснявам и че ще уредят пътуването ми до дома ... Казах ми, че мога да остана за няколко дни в специален приют за жертви на трафик, който се намира в [транзитната държава], който се поддържа от една НПО.

Не искат да бъдат идентифицирани и не желаят помощ

Друг елемент, който заслужава внимание, е преживяването и разбирането на самите жертви за процедурата по установяване на самоличността им. Възможно е някои от тях да не сметнат, че това ще разреши житейските им проблеми и да не възприемат "спасението си" положително. Това в особена степен важи за случаите, когато жертвите са намерили начин да постигнат договорки по време на трафика, напр. да спестяват пари и да ги пращат в родината си, да правят планове за бягство, но да останат в чужбина, да изградят връзка с клиент, да се омъжат и да останат в чужбина – като "спасението" и идентификацията биха попречили на тази стратегия. Една от жените каза, че последното нещо, което е искала, е да установят самоличността ѝ. На въпроса къде иска да отиде в този момент, тя отвърна просто: "Нито на гарата, нито в убежище или нещо такова". Искях да се върна обратно на работа тук или в [столицата], или нещо подобно. Изобщо не исках да ме разпитват, но това им беше задължение".

Друга жена, идентифицирана в чужбина, обясни как е планирала не след дълго да се завърне в родината си и разпознаването ѝ е провалило всичките ѝ планове. Първоначално е била изведена чрез трафик, но след това се е договорила да замине със своя "работодател"/трафикант и скоро е трябвало да се прибере в родната си страна с определена сума пари. След като я идентифицирали, обаче, нейният работодател /"трафикант" не ѝ платил, а завръщането ѝ се отложило значително поради продължителния ѝ престой в приют. По време на интервюто тя все още е била в приюта и е очаквала пътуването си до дома – някъде около четири месеца по-късно от месеца, в който е планирала да се прибере:

Защо всичко трябваше да свърши така? Те всичко ми объркаха. Аз имах намерение да се прибера през август. Не исках да оставам повече. Но всичко се случи толкова внезапно... Да, това осуети плановете ми. Планирах да остана малко повече... Но полицията откри първо мен.

Освен това е вероятно жертвите да не приемат условията след спасяването си за по-добри от тези, които им предлага трафика. Този довод с особена сила важи за ситуациите, в които жертвите биват задържани и разпитвани, вместо да им бъде взето интервю, както се полага, или когато ги настаняват в центрове или ги включват в програми, които не отговарят на потребностите им. Жертвите могат да оценят критично възможностите, които идентификацията и помощта им предлагат и, ако те не ги устройват, да откажат да бъдат идентифицирани (Бруновски и Съртийс /Brunovskis and Surtees, 2007 година). Липсата на сигурност за това къде ще ги заведат също се оказва проблем за повечето от тях:

Да, предимно се страхувах [при идентификацията], защото повече не можехме да се върнем там, където работехме досега. А и защото не знаехме къде ни водят и какви са тия места изобщо.

Друго обяснение, дадено от жертвите на това, че са се опитали да избегнат идентификацията, беше, че установяването на самоличността ги поставя под стрес и нарушава неприкосновеността им:

Когато полицаите на пристанището ме попитаха какво съм правила в [чужбина], им отговорих, че съм работила като проститутка доброволно... Бях уморена до смърт, гладна, не ме интересуваше нищо. Просто не исках повече да ме тормозят с въпроси.

Също така, някои от жертвите не се преживяват като жертви на трафик, а по-скоро като несполучили преселници и отхвърлиха класификацията като „жертва на трафик“ (Бруновски и Съртийс /Brunovskis and Surtees, 2007 г.; Пиърсън, 2002 г., Съртийс, 2005 година). В едно от интервютата от самото начало стана ясно, че анкетираната не се възприема като жертва на трафик и дори се опитваше да убеди проучващия, че просто имала проблеми в семейното обкръжение. Един от доставчиците на услуги каза, че такова поведение не е необичайно:

По-обичайната е ситуацията, в която ние и прокурорът гледаме на една жена като на жертва на трафик, но тя не се смята така или не го съзнава. Току-що говорихме с една такава... Прекарала е тук девет месеца. Всички факти в показанията ѝ сочат, че е била изведена чрез трафик и е била експлоатирана, макар че е възможно в един момента да го е приела, за да печели. Тя изобщо не се е възприемала като жертва на трафик – до самия край на престоя си тук и при отпътуването за родното място.

Други жени – например такива, които са държани от някой мъж като “съпруги” – също може да не припознават в собственото си положение случай

на трафик и е възможно да изпитват чувства на привързаност и зависимост от своя "съпруг"/експлоататор, което им пречи да потърсят изход от положението (Съртийс, 2005 г.; Андреани и Равив, 2004 година).

По същия начин, в интервютата с трафикирани мъже (момчета) терминът "жертва на трафик" и социалният статут, свързан с тази формулировка, създаде неимоверни проблеми и те почти не спряха да го отхвърлят:

Как да се изразя, аз не намирам, че съм жертва. Направо ми се струва абсурдно да се смятам за жертва.

Аз мисля, че нито един мъж не би искал да го квалифицират с такава дума. Сякаш човек е за присмех. Хората могат да започнат да те подиграват, особено ако са млади мъже без житейски опит и не си представят възможността мъж да бъде експлоатиран.

Поради всички тези причини, някои от жертвите на трафика не възприемат идентификацията като панацея. Възможно е дори да изпитват гняв, защото са изгубили доходите си. Възможно е да съжаляват и дори да се страхуват от предстоящото им завръщане вкъщи. Възможно е да се чувстват тревожни поради отделянето им от трафиканта,²⁸ особено, когато трафикантът им е както експлоататор и любовник/съпруг. В резултат на това жертвите могат да се държат само по начин, по който антитрафикантите очакват от тях. Вместо да бъдат благодарни и облекчени, е възможно да се окажат враждебни, подозрителни, уплашени и недоверчиви, както вече видяхме от предишния раздел. Това че идентификацията не винаги се приема положително е важно да се отчете от органите/лицата, ангажирани за борба с трафика, за да знаят как да се държат и да реагират на трафикирани лица, които могат да проявят враждебност и съпротива на идентификацията, като това може да се очаква и на по-късни етапи от техния живот след извеждането от трафика.

Дори и когато жертвите не искат да останат в схемата на трафика, това не винаги означава, че те искат да бъдат идентифицирани и насочени за помощ.

²⁸ Връзката между трафикантите и трафикираните лица е безкрайно сложна и се отразява не само на икономическото положение, но и на личното състояние на жертвата. Неотдавна в някои страни трафикантите са се опитали да се свържат с жертвите в много личен план, като 'съпруги' и 'любими', което усложнява бягството и спасението. Например, в различните страни в ЮИЕ, включително Албания и Сърбия, жертвите са били подбирани и /или експлоатирани от лице, с което поддържат интимни отношения, включително приятели, годеници и съпрузи. В други страни, като Косово, Босна и Херцеговина и Македония, жените са били държани индивидуално от мъже, като 'съпруги', и са били задължени да се занимават както с домакинска работа, така и да предоставят сексуални услуги (Съртийс, 2005 година).

Една жена описа как тя и приятелката ѝ са били идентифицирани от полицията и са насочени към приют за помощ. Полицаяте им казали, че са извадили голям късмет:

Те само ми казаха: “Блазе ви, че отивате там. И на нас ни се иска да останем там за по няколко дни, защото това е една много красива вила...”
Но аз не исках да отида, исках да бъда свободна и да остана сама.

Като се има предвид всичко казано дотук, отказът от установяване на самоличността може да се окаже само временен избор на жертвите. Бруновски и Съртийс (2007 г.) установяват, че на различни етапи, като реагират на различни фактори, жертвите вземат различни решения относно идентификацията и помощта. А именно,

Решенията да за приемане или отхвърляне се влияеха от времето, ситуацията и степента на ангажимент, която се изискваше. Жертвите вземаха различни решения на различни етапи от своя живот след трафика, с развитието на личната им ситуация и като реакция на нивото на ангажираност, което се изискваше при различните форми на помощ. Това налага извода, че процесът на вземане на решение е доста по-сложен от предварителните представи. В този смисъл, когато говорим за ‘отказ от помощ’, е по-подходящо да имаме предвид поредица от решения, които съпътстват жертвите, както и комплексните фактори, които обуславят процеса на вземане на решение, предложените услуги и личните им интереси и потребности (Бруновски и Съртийс, 2007 година).

Това означава, че първоначалният отказ от идентификация може да не е окончателен и е важно да се помисли за възможности впоследствие (етично и поверително) на трафикираните лица да се предложат варианти за идентификация на по-късен етап, както в родината, така и в чужбина.

Предразсъдъци, коравосърдечност и лошо отношение

Много от жертвите споделят опита от установяването на самоличността си като положителен, именно поради факта, че не са наблюдавали пристрастия или предразсъдъци по време на взаимодействието си с органите за борба с трафика. Както беше посочено в предходните раздели, ролята на лицата в процеса по идентификация е била от съществена важност, за да се създаде усещане за безопасност и комфорт, като това често се е отдавало на тяхната чувствителност и безпристрастност.

В тази връзка, обаче, някои от жертвите споделят, че са били обект на предразсъдъци, пристрастия и негативно отношение от страна на органите за борба с трафика по време на идентификацията. В някои случаи жертвите приписват това на факта, че са се занимавали с проституция:

Те ни затвориха в килия. Имаше малко прозорче... Полицайте бяха невъзпитани. Отнасяха се с нас като с проститутки.

Полицаят [който ме идентифицира] не беше много учтив... Не, не, но аз го срещнах преди три седмици и му го казах ... Бях със служителите на [организацията] и той нямаше представа, че ще дойда ... Така че отидох при него и му напомних коя съм и казах пред всички как ме е изправил в ъгъла. Но сега той вече говори по друг начин... Защото сега вече има хора от организацията, различно е. Но тогава се държа с нас сякаш не сме хора.

В края на нашия разговор и на моите показания, една жена [полицай] дойде към мен и постави едната си ръка на една малка масичка ..., а с другата се подпря на стола ми. Обърна се към мен, погледна ме в лицето и каза: "Познаваш ли още някое момиче, което беше там? Наясно си, че всички сте свързани, всички сте една стока"... [Почувствах се] ужасно. Някой ти лепва етикет, че си проститутка.

Те не използваха унижителни думи, но казваха неща от типа: "Всички сте еднакви. Прикривате се една друга. Пазите гърба на шефовете си." Мисля, че това дава достатъчна представа. Така е, когато някой смята, че вината е твоя. Аз не се чувствам виновна за случилото се. Знам кой е виновен. Но когато някой те обвинява по този начин, наистина се чувстваш ужасно. Тя ти казва в лицето, че си проститутка. Или в разговорна форма: "чанта". Мисля, че наистина е ужасно.

Такива наблюдения бяха проведени и в едно проучване за вътрешен трафик в Босна и Херцеговина, в което няколко анкетиранни потвърдиха, че едно от основните послания в средите за борба с трафика е било, че "на жертвите се препоръчва повече да не е предлагат като проститутки", с което на тази проституция се вменява доброволен характер (Райтер, Reiter, 2005: 18). Предразсъдъци и безчувственост по време на идентификацията са проявени не само от органите на реда, а и от други професионалисти. Една от жертвите описва как, още при първата среща със социалния работник, последвал въпросът дали тя е "болна" или "заразена" т.е. дали страда от болести, предавани по полов път, в резултат на своята сексуална експлоатация.

Необходимо е, обаче, да се отбележи, че предразсъдъците и негативните стереотипи не се отнасят само за проституцията. Един мъж разказа как той и приятелите му, с които са избягали от трафик, са били подигравани от властите, когато са потърсили помощ, за да се приберат вкъщи. Той разказа как полицаите са им се смели и са ги наричали какво ли не, като „идиоти“ или „глупаци“, затова че са прекратили положението си на експлоатирани. Не са показали никакво разбиране състоянието им и никакво съчувствие към страданието, което са преживели.

Освен коравосърдечността, жертвите споделят и за случаи на тормоз, заплахи и злоупотреба:

И така, те ни отведоха там, държаха ни там от сутринта, след което започнаха да ни задават въпроси. След това полицаят започна да ни заплашва ... Беше ужасен. Изправи ни в ъгъла. Останахме там от пет и трийсет сутринта до вечерта.

[В този момент имах нужда] от известно разбиране, исках те да имат поведение на човешки същества, да се държат по-различно ... Искаше ми се те да говорят с нас и да не ни заплашват с по пет години затвор. Знам, че това е невъзможно. Нашето посолство е там и те не могат да ни депортират. Можеха да ни затворят за месец, но не повече.

[Полцията] удари приятелката ми, защото тя каза, че го е видяла за първи път в деня, когато тръгнахме за страната-дестинация.

[Полцията] крещеше, "Кой те изпрати [в чужбина]?", "Какво си направила?", "Какво си търсила на границата, където са те заловили?" ... Дръпна ме за блузата и почти ме събори от стола; "Кажи ми кой те изпрати [в чужбина] или ще те ударя с радиостанцията по главата". В ръка държеше радиостанция, с която полицаите си говорят помежду си.

Да, разпитаха ни... Да, отне им доста време [над дванадесет часа]. Дори не ни дадоха по една чаша вода на гарата. Бяха ужасни, страшни.

Не ни биха. Просто ни разпитваха. Искяха да узнаят в подробности какво сме правили там в апартамента. Не можехме да откажем да говорим. Ако откажехме, започваха да ни крещят. Много бяхме уплашени... Не се чувствах спокойна. Разделиха ни и ни заключиха. Разпитваха ни последователно.

[Полицията се отнесе с мен] не дотам добре. Крещяха ми. Не разбирах нищо. Отговарях на собствения си език, но те продължаваха да ми крещят, а аз не разбирах [местния език]. Бях уплашена.

В някои случаи проблемът опира не толкова до недобросъвестно отношение, колкото до пренебрежение. Една от жертвите съобщава за случай, в който активно е търсила възможност да бъде идентифицирана, само за да може полицаят да я освободи, защото е бил прекалено зает, за да я изслуша:

Веднъж ни задържаха, един полицаи ни отведе от улицата и аз исках да му кажа за жената на сводника, която заплаши, че ще убие нас или семействата ни, ако нещо издадем. При все това, аз исках да говоря, но полицаят бързо ни отпрати. Споменах, че имам да му кажа нещо, но той каза, че моментът не е подходящ, бързал, така че не можах да кажа нищо.

Обезпокоително е, че срещите на някои от жертвите с лицата, натоварени да им помагат, са били толкова негативни. Трябва да се отбележи, че отношението по време на идентификацията може на по-късен етап да накърни желанието на жертвата да бъде идентифицирана или да сътрудничи на властите, както и да приеме помощ (Бруновски и Съртийс, 2007 година). Погледнато от този ъгъл, това поведение може да има сериозни и дълготрайни последици за трафикираните лица.

Корупция

За редица от жертвите, анкетирани в настоящото проучване, корупцията е съображение, актуално както за периода на трафика, така и след това. Тя често е била фактор в начина на извършване на трафика, възможностите им за бягство и времето и начина на идентификация.

Много от жертвите съобщават, че корупцията е станала част от техния опит в ситуацията на трафик, като често е възпрепятствала идентификацията им и е подпомагала за продължаване на трафика. Една от жертвите не е била идентифицирана в страна-членка на ЕС, където е била експлоатирана, независимо че е била непълнолетна по време на трафика и е била в контакт с лица, които потенциално са могли да я идентифицират:

Аз работех на улицата и там имаше момичета, които излизаха с полицаите. А имаше и полицаи, които бяха сводници и продаваха момичета.

Един мъж, който е бил в затвора за нелегално преминаване през границата, докато е бягал, за да се спаси от трафик, обясни че корумпиран служител му е поискал пари, за да го освободи от затвора:

Служителят на реда ми позволи да се обадя вкъщи. Каза, че ако всеки от нас му плати по 100 долара, ще ни пусне да си тръгнем. . . , но ние нямахме никакви пари. . . , нито пък родителите ни. . . Тъй като нямахме възможност да платим тази сума, трябваше да останем три месеца в ареста.

Въпросът за корупцията беше повдигнат и от други жертви:²⁹

Мисля, че полицията трябва да работи по-добре. . . Полицаяте от това село в [страната-дестинация] бяха корумпирани. В идеалния случай трябваше да ни изведат от това място [на експлоатация], да ни дадат документи и някакви пари.

Местните полицаи бяха корумпирани. [Трафикантите] даваха пари на полицаия който дежуреше на пазара. Полицаяте искаха от трафикантите подкупи, защото нямаш пълнолетие и беше забранено да работя на пазара. Когато майка ми се обадила на полицията в [моята родна страна], информацията достигнала до полицаия на пазара и [трафикантите] ме държаха под ключ в дома си за около една седмица. След което отново ме принудиха да работя на пазара.

Съветвам [жертвите на трафик] да не се обръщат към полицията, защото тя изобщо не помага. Те обръщат нещата по такъв начин, че трябва да доказваме невинността си. Напатих се както [в чужбина], така и в родното си село. Полицията работи повече за пари. Ако се обърнеш към тях и видиш, че не можеш да им платиш, просто не ти обръщат внимание.

Тъй като нямаш пълнолетие, заминах в [чужбина] без разрешението на родителите си. Хората, които ме заведоха, платиха на границата и така се озовах там.

Една жертва обяснява как нейният "работодател" е бил тясно свързан с полицията и тя от самото начало е била наясно, че каквито и показания на даде,

²⁹ Това съответства на констатациите при оценка на помощта за жертвите в ЮИЕ, където организации за борба с трафика са съобщили за същия проблем. Според едно мнение: "Нашите наблюдения обхващат опит от миналото, който сочи, че поради система, корумпирана до най-ниските нива на органите на реда, жертвите често са обект на неподходящо отношение и понякога биват връщани на своите 'собственици' от самите корумпирани полицаи." (Съртийс, 2006а: 25).

ефектът ще бъде нулев, което е повлияло на желанието ѝ да участва в правни процедури;

Няколко пъти дадох показания в [столицата]. Те ми задаваха въпроси и аз им казах. Но не съм започвала никакви действия срещу [трафиканта], защото той има приятели в полицията... Знаех, че нищо няма да му се случи и всичко ще остане така. И там казах същото. Той има приятели и това е положение, нещо не можеше да се направи по въпроса. Доколкото знам, все още работи с момичета, но не [чужденки], само [от тук].

В един от случаите, когато жертвата всъщност е била идентифицирана и освободена в резултат на полицейска намеса, корупцията отново е била фактор. След като се обърнала към полицията в родната си страна за помощ, местните полицаи наистина се намесили, но не направили много, за да пресекат трафика в действителност. Полицията влязла в апартамента, където държали жената и предупредила трафиканта, че може да бъде арестуван: "[местните полицаи] дойдоха в апартамента и казаха на моя собственик, че ще си има много неприятности". Независимо от това, обаче, трафикантът не бил задържан, а просто пуснал конкретната жена, като ѝ дал пари, за да се прибере у дома. Съществено е, обаче, че не само органите на реда се поддават на корупция. Една от жертвите споделя как, след като е потърсила помощта на посолството на своята страна в чужбина, от там и казали да дойде пак, когато има достатъчно пари, за да подкупи служителите на посолството.³⁰

Корупцията като цяло оказва голямо влияние върху идентификацията. Дори там, където не са отчетени случаи на корупция, опитът на жертвите от миналото или предварителните им представи за корупцията – въз основа на опита им в родината или в чужбина – се е отразил на желанието им да търсят и да приемат възможности за идентификация.

4.4. Резюме

Жертвите са били идентифицирани от множество органи и лица, ангажирани в борбата с трафика (органи на реда, работници в кампании за обществена

³⁰ За някои от жертвите корупцията също е изиграла своята роля на по-късни етапи от помощта и закрилата, която им е оказана. Една от жертвите отбеляза доколко корупцията е засегнала съдебната система в собствената ѝ страна;

От самото начало тя искаше да ми стане адвокат, като ме убеждаваше да не храня големи надежди, тъй като в нашата страна има корупция и [съдията] може и да е подкупен, поради което няма да иска да въздаде правосъдие.

просвета, служители на посолства, НПО, МО, социални работници, клиенти и жертви като самите тях), както и хора и професионалисти, неангажирани пряко с идентификацията, като служители от транспорта, частни лица и религиозни организации. В същото време са налице редица случаи на пропуснати възможности за идентификация, което е допринесло за удължаване на експлоатацията и злоупотребите, свързани с трафика.

За множество жертви идентификацията е била стресиращо преживяване, повлияно от редица емоции и реакции. Жертвите споделят както позитивни, така и негативни реакции към различните служители, ангажирани в тази връзка на различни етапи от процеса. Не е необичайно, например, жертвите да изпитват както облекчение от това, че са били идентифицирани, така и страх и подозрение към идентифициращите ги служители. Също не е необичайно отрицателните емоции (страх и подозрение) да отстъпят място на облекчението, след като жертвата веднъж се е почувствала в безопасност и е изпитала доверие към лицата, които са я идентифицирали..

Освен начина, по който са се чувствали, жертвите споделят и проблеми, с които са се сблъскали в процеса на идентификация, както на родна земя, така и в чужбина. Тези проблеми са свързани предимно с достъпа на жертвите до пълна и изчерпателна информация за положението им и възможностите при идентификацията; ограничените понякога способности за идентификация на някои от структурите, действащи в борбата с трафика; проявата както на чувствителност, така и на коравосърдечност към жертвите при идентификацията; провеждането на разпит и задържане, вместо идентификация като лице – жертва на трафик; отделни примери за корупция; случаи на недобросъвестно отношение и злоупотреби; проблеми, свързани с езикови и културни бариери в процеса на идентификация; това, че идентификацията се е състояла в неблагоприятна за някои жертви среда; също, че много от жертвите не са знаели към кого да се обърнат за помощ; както и проблеми, свързани с нежеланието на някои жертви на трафик да бъдат идентифицирани.

5. Завръщане и опит на жертвите на трафик в процедурата между институциите

Процесът на завръщането – когато се провежда правилно – предвижда няколко етапа, предназначени да гарантират безопасното и достойно прибиране на всяка жертва. В идеалния случай завръщането включва изготвянето на документи, организиране на пътуването, уведомяване на трафикираните лица за етапите на отпътуването и възможностите за помощ на родна земя, оценка на риска (при транзита и в страната по произход), комуникация и координация между страните по произход и страните на транзит/дестинация, транспортът, който е на разположение и организация на пътуването (включително придружаване по време на пътуването според случая и помощ при транзит), приемане и предаване при пристигането, както и пътуване на територията на собствената страна. Пренебрегването на мерките за безопасност по време на завръщането може в крайни случаи да доведе дори до (повторен) трафик.

В хода на интервютата, трафикираните лица бяха запитани за опита си при завръщането – какво са отчели като положително и какво – като отрицателно, за да се установят потенциалните грешни ходове в действащите вътрешни и трансгранични процедури по завръщане и сътрудничество между институциите при трафик на хора. В този раздел се разглежда не само обратният път, но и как са се чувствали трафикираните лица по време на завръщането и на какви проблеми са се натъкнали.

5.1. Как е протекло завръщането на трафикираните лица

Трафикираните лица са се завърнали по родните си места по различен начин – някои са били подпомогнати, но мнозина не са били. При завръщането на жертвите по домовете им чрез програми за подпомагане, процедурата е била осъществена по различен начин от различните ангажирани структури. Степента на подкрепа, помощ и сътрудничество зависи от типа на транспорта, както и от възможностите за посрещане и препращане към други институции в родните им страни. В някои от случаите завръщането е било подпомогнато така, че не само да обезпечи безопасността на жертвите, а и да затвърди чувството им за сигурност. Това като цяло предвижда не само съпровождането им до родните места или посрещането им на местоназначението, а и пълното им информиране и консултиране в хода на процедурата. Една от жертвите обяснява как е била върната вкъщи по начин, който е оценила като безопасен и уместен:

Там, в полицейското управление, се почувствах в безопасност в момента, в който актът ми за раждане беше в ръцете ми. Така разбрах, че тези хора не са корумпирани... Казаха ми да не се притеснявам, защото ще изпратят информацията за това, че съм спасена от полицията. И ми казаха, че няма да се наложи дълго да остана там... Бях ескортирана от полицаи до следващия голям град. Там ме заведоха в полицейското управление, откъдето ме пое друг полицаи. След това се качихме на друг влак, който пътуваше за [моята родна страна]... Когато пресякохме границата на [моята страна], на митницата ме посрещна представител на [центъра за борба с трафика от полицията] от [столицата] и с влака пристигнахме в [столицата]... Той ме придружи до дома ми. Той ме предупреди, че [трафикантите] вероятно ме търсят и ме посъветва да остана за известно време при някои по далечни роднини. Освен това ми каза, че мога да остана в специализиран център в [столицата], който оказва помощ на жертвите на трафик. Каза ми, че там ще ми окажат помощ по всичките ми проблеми. Заведе ме в този приют. Не, не ме беше страх изобщо, защото ме полицаят ме придружаваше. Знаех, че майка ми ме чака вкъщи и това стопли душата ми.

При други случаи, обаче, наличието на пропуски в подпомогнатата процедура по завръщането оставя у жертвите усещане за уязвимост и тревога. Понякога това се дължи на липсата на лице, което да ги посрещне на родна земя, отсъствието на адекватни гаранции за сигурността им, усещането, че нямат достатъчно информация за самата процедура или че не знаят какво могат да направят, ако срещнат трудности:

[Относно пътуване без придружител] Много се страхувах да не би някой да дойде и да ме свали от самолета. Не говоря английски. Това натовари обстановката с напрежение.

Когато се прибрах, никой от [организацията] не ме чакаше. Оглеждах се да видя дали някой не е дошъл да ме посрещне.

Също така, пътуванията с придружител не винаги са протичали при опазване на личното достойнство на жертвата. Един непълнолетен младеж е съпроводен от полицаи по обратния път до родната му страна и той описва процедурата като задоволителна – “Видях, че е сериозен човек и му гласувах доверие”. При пристигането в собствената му страна, обаче, полицаите, които го посрещнали, му сложили белезници:

В [столицата], отново бяхме отведени в [центъра за прием на непълнолетни], където останахме около три часа. След това дойде полицейски служител...и сложи на ръцете ни белезници... Стори ми се странно. Той каза, че се притеснява да не избягаме. Казах му, че нямам нито къде да бягам, нито къде да отида, точно обратното, просто исках безпрепятствено да се прибера при родителите си. Дори нямах представа къде да отида. Освен това нямах никакви пари.

Когато завръщането не е било с придружител, то е протекло под различна форма, като понякога жертвите са били изложени на допълнителен риск. В определени случаи на жертвите е оказана подкрепа в страната-дестинация – с документи и закупуване на билети за път – но тяхната сигурност не е била взета предвид и са пътували без придружител. Някои от жертвите са отпътували за родните си места на собствени разноски, без никаква подкрепа. Много от жертвите споделят, че са пътували до дома с влак или с автобус без законни документи, а често и без пари за път. Една непълнолетно момиче обяснява как се е завърнало у дома от бившия Съветски съюз:

[Пресякох границата] без паспорт. [Човекът, който ми помогна] разговаря с някакви хора от митницата и им обясни какво е станало с мен. Митничарите ме пуснаха да мина границата без паспорт. Човекът ми даде [малка сума пари] и така успях да се придвижа до столицата с автобус.

При някои много динамични ситуации жертвите са се завърнали при направо непосилни условия. Група жертви от мъжки пол, които са били изведени чрез трафик до страни от бившия Съветски съюз, буквално са преходили пеша стотици

километри към родните си страни, защото са били с неустановена самоличност и им е била отказвана помощ, когато са я търсили в страните на дестинация.

5.2. Как лицата, изведени чрез трафик, са възприели завръщането си и насочването им към съответните структури

Разказвайки своите преживявания за обратния път от чужбина, жертвите споделят множество емоции и реакции. Много от чувствата им са негативни – страх, тревожност, разочарование, стрес и безизходица, припряност и объркване – като те са били породени не просто от процедурата по завръщането им, а и от нейното провеждане. Едновременно с това жертвите отбелязват и много положителни емоции, свързани с прибирането им у дома, включително вълнение и облекчение, както и чувство за безопасност и възвръщане на увереността. Подобно на процедурата по идентификацията, много от жертвите са били обхванати едновременно от противоречиви чувства. Една от тях обяснява, “Изпитах смесени чувства. От една страна се радвах, че най-после ще се прибера у дома. От друга – нямах никакви заработени пари”. Друга жертва даде подобно описание: “Заля ме смесица от тревога и щастие”. Много от жертвите са изпитали чувства на доверие и недоверие на този етап от живота им – след излизането от схемата на трафика. Следващият раздел описва някои от основните чувства, които жертвите са изпитали при завръщането си у дома и след насочването им към други лица и организации.

Страх и тревожност

Някои от жертвите на трафик описват своето завръщане като доста плашещо преживяване. В някои случаи това се е дължало на риска от намеса на техните трафиканти (и възможен повторен трафик), както и на страха да не срещнат трафиканта пак при пристигането си; “Притеснявах се, че [трафикантите] ще ме намерят по пътя или ще ме пресрещнат у нас”.

В други случаи жертвите са се страхували да не бъдат арестувани от властите. Една, жена, изведена в бившия Съветски съюз е пътувала към дома си без каквито и да е пари или документи. Пресякла е четири граници, като навсякъде е обяснявала какво ѝ се е случило и защо е без пари и документи: “Трябваше на всички да обяснявам какво съм преживяла и защо съм без паспорт. Нямах избор.” Друга жертва отбелязва: “Малко бях притеснена. Страхувах се, че полицията ще ме свали от автобуса, а нямах пари да си купя друг билет.”

Много от жертвите са притеснени за завръщането си, точно защото възможностите им са били ограничени и са се чувствали несигурни при пристигането. Много от тях са се разтревожили от проблемите по връщането, включително необходимостта да се върнат с пари, липсата на възможности на родна земя, повторни срещи с трафикантите и възможност семейството им и/или тяхната общност да ги отхвърлят.

Случи ми се за първи път, когато разбрах, че нямам документи за престой в страната и трябва да напусна центъра [в чужбина]. Припаднах и когато се свестих, започнах да пищя, да псувам и да чупя всичко, до което се добрах. Не исках да напусна центъра, нямаше къде да ида.

Не, не исках да се връщам, вече ви казах. Не се чувствам добре в семейството си. Тогава тя ми каза, че това е организация за жени и момичета и ще остана там ... Честно казано, не ѝ повярвах.

[Емоции при завръщането] Побиваха ме тръпки, треперех... изпитвах страх как ще започна този нов етап от живота си ... Бях на прага на нервен срив ... Трябваша ми няколко дни, за да дойда на себе си... Изпаднах в депресия.

Изпитвах страх... Не знаех как ще ме посрещне майка ми. Помолих ги да не ме пращат у дома, не исках да живея с майка си.

Не знаех какво ще стане, просто се мотаех и нямах представа какво ме очаква – кой ще ме вземе, къде ме водят, ще се намесва ли полицията, какво ще стане по-нататък. И така – седях и не знаех какво ме очаква след пристигането, трябваше да кацнем след деветдесет минути и единственото, което ми оставаше, беше да плача в самолета.

Плаках [по време на полета], защото не знаех какво ще се случи и дали полицията няма да дойде на летището и да разиграе сцена пред народа.

Усещане за сигурност и увереност

Някои от жертвите споделиха много положителни отзиви за завръщането и предаването им на местните органи, защото са могли да усетят загриженост за своето спокойствие и увереност. Получаването на пълна информация за цялостната процедура по завръщането, както и за възможностите в собствената им страна са допринесли съществено за това да се почувстват в безопасност.

Например, интервютата с малолетни младежи, които е трябвало да бъдат върнати по домовете си на следващия ден, дадоха да се разбере, че процедурата по завръщането не им е била обяснена и не са знаели какво предвижда тя. Това накара анкетиращия да им даде информация, съобразена с възрастта им, не само за процедурата по връщането им, а и за транспорта, който ще ползват. Изследователят им описал усещането при полет (защото трябвало да се върнат със самолет), какво могат да хапнат и пийнат в самолета, че могат да си спуснат сенника на прозореца, ако се страхуват. Получаването на тази съвсем проста информация, която често се приема за даденост, възвръща увереността на момчетата в процедурата по връщането им.

За много от жертвите пътуването до дома с придружител също е допринесло да се почувстват сигурни и в безопасност, което им е възвърнало увереността:

Един полицаи... ме придружи до [родната ми страна]... Той дойде специално, за да ме заведе вкъщи ... Пътувахме с влак... С него се чувствах в безопасност.

Това беше особено важно за жертви, които са се чувствали застрашени от трафикантите, както и за тези, които не са пътували много и пътуването ги е притеснявало.

Разочарование, стрес и безизходица

Някои от жертвите са били под стрес при завръщането, защото необходимостта да пътуват обратно ги е разочаровала. Много от жертвите са споделили, че просто не искат да се върнат в собствената си страна.

Ако можех да направя този избор самостоятелно? Честно казано, не че не съм довольна, че съм тук, но ако имах изготвени документи в Западна Европа, щеше да е по-добре. Тук дори и да работи човек, не може да преживява с една заплата. Работи се много, а заплащането е недостатъчно.

Една от жертвите, която е била изведена от ЮИЕ в страна от ЕС се е завърнала в родината си с голяма неохота и дори след завръщането си е изглеждала особено привързана към живота си в страната-дестинация. Към момента на интервюто, проведено в собствената ѝ страна, току-що я бяха поканили в страната-дестинация за участие в кратка програма и тя беше толкова развълнувана, че не можеше да мисли за нищо друго освен за това временно връщане обратно в другата страна. При друг случай, жертва, която е останала в ЕС почти година и е започнала да изгражда живота си там, е изпаднала в стрес и се е разочаровала от необходимостта да се върне в собствената си страна:

Те се държаха безчовечно, не ми позволиха да остана [в чужбина], макар да знаеха, че нямам къде да се върна... Въпреки, че лекарят ми им каза, че не мога да се върна. Изпитах такова разочарование. Тя каза, че психически и физически не съм готова да се върна. Каза, че се нуждая от професионална помощ и много се страхува за мен... тя каза това на служителя, който водеше случая ми... Но те не се съобразиха с това. Те не взеха моя случай предвид. Толкова съм разочарована.

Принудителното завръщане въкъщи се оказва трудно и поради други причини. Жертвите, които се завръщат след продължително отсъствие, са се чувствали несигурни в онова, което ги очаква, включително как ще ги приемат семействата им и /или общността, както и какви са възможностите им за стабилен и здравословен живот. Непълнолетните младежи, прекарвали своето юношество в друга държава често са се дезориентирали от завръщането си в страна и общност, която не познават. За мнозина собствената им страна се е оказала по-чужда отколкото страната-дестинация, където вече са били изградили живота си и са имали достъп до помощ и подкрепа.

Изнервени и объркани заради пътуването

За някои от жертвите, които са били придружени или напълно осведомени за процедурата, етапът на пътуването е приключил с незначителен стрес. Други, обаче, са били доста изнервени поради завръщането от страната-дестинация. Някои от жертвите са били нервни и тревожни, независимо че са пътували законно, с редовни документи.

Никой не ме придружаваше... Това ме тревожеше малко. Страхувах се да не би полицията да ме свали от влака. Стори ми се, че граничната охрана ще намери документа, издаден от посолството, за съмнителен. Струваше ми се, че ще ме свалят от влака и полицията ще ме изтезва. Пътувах към дома дълго, без да мигна... Кондукторът във влака каза, че ако ми зададат въпроси за паспорта, трябва набързо да им кажа всичко. Освен това той ме успокои, като каза, че граничната охрана няма право да ме свали от влака. Тези думи бяха голямо облекчение за мен.

В обратния полет до дома никой не ме придружи... Социалните работници ми казаха да бъда спокойна и да не се тревожа, че ще пресека границата с временни документи за пътуване. Освен това ми казаха, че гранична полиция няма право да ме задържи заради това... Обясниха ми това, защото бях притеснена. Смятах, че временното удостоверение за пътуване не е подходящ и сериозен документ.

За много от трафикираните лица, процесът по отпътуването е бил нещо непознато, на което до голяма степен може да се отдаде тяхното напрежение и объркване. Повечето от тях не бяха пътували много в собствената си страна или в чужбина преди трафика. Организацията на пътуването, когато става дума за трафик, по принцип е била поемана от трафикантите и посредниците, като за много от жертвите процесът е бил източник на смущение и дезориентация. Тъй като много от тях, поне до един момент, са се придвижвали незаконно или с нередовни документи или визи, процедурите по преминаването на границата са им непознати. Не им бяха познати и пътническите процедури, като прехвърляне или чекиране, или основни аспекти на пътуването със самолет, като турбулентността:

Не ме оставиха да пътувам самостоятелно, особено като се имаше предвид, че за първи път ще летя със самолет. Това много ми помогна.

[Относно инструкциите при пътуването] Нищо особено не ми казаха. Облякоха ме, дадоха ми обувки. Дадоха ми и 300 долара и ме заведоха до летището. Полетът минаваше през [друга държава]. При [прехвърлянето] ни посрещна човек за контакт, той ни качи на самолета. Но не беше с мен през цялото време.

[Безпокойства при връщането] Малко. Не съм пътувал(а) със самолет досега... Притеснявах се за бордната карта.

Малко се страхувах в самолета, като започна да се тресе. Но се прибрах в [родната си страна] доста бързо.

Развълнувани и облекчени

Много от жертвите са се почувствали щастливи и облекчени поради завръщането си. Изпитвали са облекчение, че са извън властта на трафикантите, щастливи, че напускат страната, в която са били експлоатирани, развълнувани да се видят с близките си и радостни, че се прибират вкъщи. За много от жертвите облекчението, че се прибират у дома е било преобладаващо като емоция:

Не ме информираха за никакви рискове ... Толкова се вълнувах, че не можех а мисля за никакви рискове.

Бях безкрайно, неописуемо щастлив(а). Не беше за вярване... Спомням си как стоях в затвора, как гледах небето през металните решетки, виждах птиците, които летяха високо горе.

Някак, ... не мога да опиша това чувство. Изпитвах щастие, разбира се, защото се прибирах вкъщи и че накрая успях да се измъкна от всичко това, след като разбрах какво е могло да ми се случи.

Да, с нетърпение очаквах да се прибера в [моята страна] в този момент.

При все че много (ако не и повечето) от жертвите са изпитали доволство и възбуждане, че се прибират у дома, не е било необичайно тези чувства да се съпровождат и от отрицателни емоции, като страх и напрежение.

Доверие и недоверие

За много от жертвите липсата на доверие е преобладавала по време на обратния път до дома. Някои от тях споделят, че са изпитвали несигурност какво ще се случи по време на връщането, някои от тях дори са се страхували да не бъдат трафикирани отново. Дори когато на жертвите е била дадена пълна информация, те не винаги са били склонни да ѝ вярват:

Те ми дадоха информация. Но аз не повярвах, докато не се качих на самолета.

Една от жертвите, идентифицирана в собствената си страна, е трябвало да бъде превозена с кола до приюта и придружена от социални работници. Независимо, че са ѝ дали пълна информация на родния ѝ език и пътуването е било на територията на страната, тя не се е доверявала на властите. От една страна тя разказва как е приела предложената помощ и е прегърнала възможността. От друга – сподели колко страх и недоверие е изпитвала по време на превоза. За нея завръщането е станало прекалено скоро след идентификацията и тя не е била напълно убедена, че агенцията за помощ ще я заведе на безопасно място:

Но тогава отново изпитах съмнение къде ще ме заведат. Опасявах се да не ме заведат в някой апартамент и пак да ме принудят да върша всички тия неща.

От друга страна много от жертвите гласуват пълно доверие на агенциите, които ги подпомагат при завръщането им и съобщават за незначителни безпокойства относно възможни проблеми или рискове. Чувствата на доверие (и недоверие) бяха много индивидуални.

5.3. Проблеми на връщането и насочването на лицата

Процедурата по връщането и насочването към ангажираните структури предвижда няколко етапа, за да осигури безопасното и достойно завръщане на трафикираните лица. Опитът на трафикираните лица разкрива редица проблеми, с които са се сблъскали по време на предварителните действия и самото завръщане – преди отпътуването, на път и/или при пристигането си вкъщи.

Информация за завръщането и процедурите по насочването

Получаването на пълна и полезна информация относно завръщането и следващите процедури на насочване за помощ е било съществено за жертвите. На една млада жена е била предложена помощ от организация в собствената ѝ страна, докато е пребивавала в приют в чужбина. Независимо че била малко уплашена и подозрително настроена, тя приела това предложение, защото била напълно информирана за завръщането и следващите процедури по пренасочване, което ѝ е дало усещане за сигурност и увереност:

Преди да си тръгна се обадох по телефона [на служителката в моята родина] и като ѝ казах на коя дата пътувам, тя ме чакаше на летището. Тогава тя ми обясни по-подробно какви са възможностите и аз разбрах... Персоналът на приюта плати билетите, заведоха ни до летището и ни качиха в самолета.

Други жертви на трафик също не са били обезпокоени при завръщането, именно защото са разполагали с пълна информация относно етапите и процедурата:

Никой не ме придружаваше. Социалните работници ме заведоха на летището, след което преминах регистрационната процедура и после летях за дома... Социалните работници ме предупредиха да внимавам, като пристигна на летището [в моята страна]. Казаха ми да се обърна към полицията, ако има някаква опасност. На летището няха никакви проблеми... Да, изпитвах някакво притеснение, но не и страх.

Много от жертвите споделиха, че не са имали достатъчно информация за самата процедура по завръщането – как ще се осъществи тя и също какво да очакват в родната си страна като помощ и пренасочване към дадени организации.

[Относно агенциите в собствената ѝ страна]... Не, абсолютно нищо не знаех.

Не. Нищо не ми беше известно за оказването на помощ. Споменаха за тази помощ, едва когато ме върнаха в [родната ми страна].

За мнозина тази липса на информация е превърнала обратния път в стресиращо и дори плашещо преживяване. Това е характерно не само за страните от ЮИЕ, но и за тези от ЕС.

Някои непълнолетни младежи от ЮИЕ, с които контактът е осъществен при прехвърляне (от един полет на друг), са разполагали с минимална информация относно прибирането си у дома (включително възможностите за насочване) и към момента на интервюто са знаели само, че утре вечер летят за вкъщи. Тяхното завръщане е било отложено вече веднъж без обяснения от персонала на центъра, където са ги настанили. Беше странно също, че никой не си е направил труда да ги информира как ще протече завръщането и какво е да летиш със самолет. За тези младежи пътуването вероятно е станало причина за доста объркване и стрес.

Макар много от жертвите, идентифицирани в чужбина, да са били информирани за услугите и помощта, които се предлагат за тях в собствената им страна, информацията не винаги е била пълна:

Не знаех нищо за услугите, които се предлагат. Хората от [организацията в страната-дестинация] ми казаха, че има такива организации [у нас]... но не ми дадоха никакви телефонни номера и адреси. А и аз не ги попитах, защото не мислех за бъдещето. Само се молах на Бог да стигна [у дома].

[За завръщането ѝ] Представител на [тази организация] дойде и ме взе със себе си. [Служителката в страната по местоназначение] само ми каза, че ще пътувам с кола с този представител и като се прибера, ще ми окажат помощ... Повече подробности не ми съобщи.

Да, те ми говориха за връщането, казаха ми, че от летище то ще ме посрещнат трябваше да ме вземат две жени от [една организация] и да ме отведат някъде за настаняване... Но наистина нямаха много информация. Не знаеха, че има такива охранявани домове и приюти. Те нищо не знаеха за това.

Информирането на жертвите за техните права и възможности в родната им страна, включително съобщаването на имена и данни за контакт на организации, които могат да им помогнат при връщането, е минималното изискване (Квинофорум 2003: 15). Ангажиментът да се улесни и организира

насочването на жертвите за помощ, ако това е уместно и жертвата го изиска, следва да се поеме от органите, извършили идентификацията, независимо дали са органи на реда или доставчици на услуги. Важно е също да се отправи предложение за посрещане в родната страна от НПО или МО.

Има също индикации, че много доставчици на услуги разпространяват информация за помощта и услугите, които се предлагат в тяхната мрежа от организации-партньори, вместо да съобщят за пълния набор от възможности за помощ в страната по произход. На лицата често се дава информация относно организация (партньор), която се ангажира да ги посрещне и подпомогне, вместо да им се предостави списък с различните ангажирани структури и агенции, с които могат да се свържат, ако имат затруднения или изпитват различни потребности за помощ. Освен това, в по-голямата си част информацията за помощта обхваща само агенции, специализирани в областта трафика, а не предвижда услуги и агенции с по-общ профил, независимо дали са НПО или ПО. Разширяването на мрежата от възможни агенции за помощ би било полезно, особено когато лицата не са от големите градове или столицата и за тях е по-малко вероятно да имат достъп до специализирана помощ. За тази целева група информацията относно държавни услуги или НПО, неспециализирани в областта на трафика, ще има по-съществено значение в дългосрочен план. Важно е също на жертвите да се дадат данни за контакт с полицията или други компетентни органи, в случай че трафикантите отново им създадат проблем след завръщането им.

От интервютата стана ясно, че жертвите имат нужда психологически да се подготвят за връщането при семействата/общността си, за възможните въпроси и проблеми, с които могат да се сблъскат, като обмислят начини да се справят с тях. В тази връзка предоставянето на информация е от ключово значение. Една от жертвите описва своето притеснение, че се връща:

Не, никой не го беше грижа за нас, поискаха ни документите, вписаха ни имената, казаха ни, че ни изпращат до [името на мястото], разделиха жените от мъжете и това беше всичко. Три пъти на ден ни даваха нещо за ядене – само студена храна. А и кой го интересуваше храната? Притеснявах се какво ще правя, като се прибера, къде да отида? Не можех да се прибера в дома на родителите си, защото си тръгнах без нищо да им кажа.

В някои случаи си струва да се отбележи, че е била предоставена информация, но стресът и травмираното състояние на жертвата са ѝ попречили да усвои подробностите по завръщането и възможностите да получи помощ след това:

Казаха ми да не се притеснявам. Подробно ми обясниха как да се държа на летището. Казаха ми, че в случай на опасност мога да се обърна към полицията. Не се притеснявах, че мога да срещна трафиканти на летището. Притеснявах се много, защото не знаех как ще ме посрещне съпругът ми... Казаха ми, че ще ме посрещне социален работник и организацията ще ми предложи помощ по-нататък. Обясняваха ми каква помощ ще ми предложат, но, честно, толкова бях притеснена, че въобще не ги слушах. Само се молах да стигна до вкъщи.

Това очертава необходимостта от писмени материали (поднесени на родния език на жертвата, в стил, достъпен за възрастта, и предназначени за лица с основно образование), които жертвата може да прегледа както преди, така и след завръщането си на родното място.

В тясна връзка с необходимостта да се информират жертвите е изискването за точност на сведенията и въздържане от обещания за възможности, които няма как да се осъществят в родната им страна. Например, даването на реалистична информация относно броя на дните, необходими за обработката на документите, е важно, за да не се почувстват жертвите излъгани и да могат психически да се подготвят за своето завръщане. При интервютата се установи, че някои от доставчиците на услуги в страната-дестинация са дали на жертвите обещания с цел да ги успокоят и да им дадат повече увереност за прибирането у дома. При все това, щом се окаже, че такива възможности в родната страна липсват, проблемите ескалират и се поражда недоверие у доставчиците на услуги (вж. Бруновскис и Съртийс, 2007 година).

Пътуването и завръщането наподобяват трафика

Много от лицата обясняват как пътуването на моменти им е напомняло за преживяванията, свързани с трафика. Точно както при набирането и трафика на жертвите, при завръщането си те е трябвало да се придвижат от едно място до друго, което е било съпроводено с обещания за помощ и добър живот. В резултат на това много от тях твърдят, че са били под стрес по време на пътуването, дори когато са разполагали с пълна информация за процедурата.

Една от жертвите, изведена чрез трафик и впоследствие подпомогната в ЕС, се е завърнала и е получила помощ от организация, на която тя твърди, че се е доверила напълно. Независимо от това, тя е изпитвала подозрения до отпътуването си и по време на пътя:

Когато пристигнах на другото летище, ме очакваше един човек с табела, който ме запита дали аз съм жената, която трябва да отиде в центъра

в [столицата]. Отговорих утвърдително. Едва тогава се успокоих. Той ми каза къде трябва да сменя самолета, защото полетът не е директен и едва тогава повярвах, че не ме мамят.

По същия начин една жена, която е била придружена до приюта обяснява, че е изпитала страх при процедурата – да не би отново да я трафикират. Тя приела предложената помощ и била изчерпателно информирана какво ѝ предстои при пристигането. При все това, тя обяснява как не е била напълно сигурна, че нещата ще протекат така:

Притеснявах се къде ще ме заведат. Опасявах се да не ме заведат в някой апартамент и пак да ме принудят да върша всички тия неща. В главата ми отново изплуваха онези сцени. И сърцето ми пак започна да бие ускорено, уплаших се за кой ли път. Казаха ми, че мога да поспя в колата, ако искам.. Болеше ме глава и ми дадох хапче. Тогава започнах да си мисля, че са ми дали сънотворно, така че да могат да правят с мен каквото си поискат... Искаше ми се да избягам от тях по пътя за [столицата]. Спряхме на една бензиностанция. Имах цигари, но попитах дали не мога да изляза, за да си купя. Те ме пуснаха. Излязох навън, но се оглеждах от коя страна мога да избягам. Едва тогава си дадох сметка, че полицията ме изпрати при тях. А и къде можех да отида, ако избягам?

Друга жертва, изведена в чужбина чрез трафик, е била уплашена по време на пътуването си от полицейското управление до приюта, където е трябвало да ѝ помогнат, защото се е усъмнила, че може да я върнат обратно на мястото на трафика:

Страхувах се в [полицейското управление], но просто седях там тихо и се молех на Бог. След две седмици един полицай ми каза, че ще ме преместят на друго място. Уплаших се. Помислих, че ще ме върнат на собственика ми. Тогава ме посети социален работник, който ми обясни, че ще ме заведат в специализиран приют за жертви на трафик.

Подобни наблюдения са направени и при друго проучване, което до известна степен обяснява защо има случаи, когато жертвите отказват предложенията за помощ. А именно:

Обикновено жертвите на трафик с цел сексуална експлоатация биват примамени с лъжливи обещания да отпътуват до мястото, където се извършва експлоатацията. Самото пътуване може да събуди съмнения

у жертвите. Една от тях сподели, че е била съпроводена от една гара до следващата от полицейски служители. На въпроса как се е чувствала и какво си е мислила по време на пътуването, тя обясни, че се е страхувала да не я трафикират отново; "След това ме откараха до полицейското управление в [близкия град] и аз дори тогава нямах доверие в тях. Кой знае къде ме водят. Когато видях надписите, че това е полицията, ми олекна. Казаха ми, че ще ме отведат до гарата, където мога да се освежа с напитка, храна и да си почина, и да не се притеснявам – те ще заловят тези типове" (Бруновски и Съртийс, 2007 година).

Анонимно завръщане

Важно е по време на завръщането си положението на жертвите да не може видимо да се установи. Уведомяването на властите в страната по произход не е безпроблемно, ако жертвите могат да бъдат заклеимени като незаконни изселници или жертви на трафик или да бъдат принудени да участват в съдебни производства. Статутът на едно лице като жертва на трафик не трябва да се разкрива от страната-дестинация към страната по произход без съгласието на жертвата, особено когато има проблеми с корупция или обществено дамгосване, което може да има дълготрайни последици за жертвата.

Интервютата разкриха, че жертвите са могли да бъдат разпознати като такива по време на пътуването, като при повечето от тях това в най-голяма степен е предизвикало смущение от процедурата по насочването им за помощ.

На полицейския пункт, когато пресякохме границата... Искане да разпитат за нас: "Вие сте момичета, жертви на трафик? С кого отидохте там?" Но другото момиче каза, че това не ги засяга и тогава дойде [директорът]. И те млъкнаха окончателно.

По отношение на идентификацията им по време на обратния път, най-често отправяната критика беше използването на чанти с инициалите на МОМ, за да може персоналът на МОМ да ги разпознае при пристигането в родната страна и по време на пътуването. Независимо от това обаче, това също се оказва свързано с рискове, защото така могат да бъдат разпознати от трафикантите или като жертви на трафик (Квина тил Квина и Квинофорум 2003; Квинофорум 2003: 16). Поради възможни проблеми, политиката на МОМ се промени през 2004 г. и ползването на такива чанти е прекратено.³¹ Независимо от това, обаче,

³¹ Кореспонденция по електронна поща с Ричард Данзигер, Началник на Службата за борба с трафика, МОМ, м. януари, 2007 година.

в интервютата жертвите посочиха някои НПО, които използват сходни механизми, за да могат да идентифицират жертвите при пристигането им – тениски на организацията, значки и пр. Тъй като много НПО по принцип са известни със своята дейност за борба с трафика, тази практика потенциално излага жертвите на риск от неволна идентификация.

Има други начини да се установява самоличността на жертвите при процедурата на завръщане, като например обозначения или бележки по пътните документи. Депортирането (придружено със съответния печат) за определени страни означава, че лицето е жертва на трафик. Жените, депортирани от Италия за Нигерия, обикновено се приемат за проститутки или жертви на трафик, като в Нигерия ги задържат, подлагат ги на тестове за HIV, а личните им данни се снемат, за да не могат да пътуват в чужбина за в бъдеще (Пиърсън, 2002: 60-61). Изследването показва, че повечето жертви са знаели, че трябва да избегнат поставянето на печат за депортиране в своите пътни документи:

Подкупих граничаря, който искаше да ми сложи печат “депортиран”. Извадих си джобните петдесет долара и казах: “без депортиране”, и той не удари печата. Бившият ми собственик ми каза, че ако ми издадат заповед за депортиране, повече никога няма да мога да напусна [страната си]. Тогава все още мислех да замина за някоя нормална страна и да си намеря нормална работа.

Жертвите могат да бъдат “разпознаваеми” по дрехите, които носят по време на обратното пътуване. Когато жертвите се завръщат у дома с дрехите, които са ползвали докато са били сексуално експлоатирани, това може да се набива на очи за останалите наблюдатели – на граничните контролни пунктове, за транспортните служители и членовете на тяхната общност. Възможността да бъдат разпознати при завръщането си може да има дълготрайни последици за тяхното възстановяване и реинтеграция, като се има предвид заклеяването на проституцията сред повечето общности. В много страни от региона са се установили социални практики, които заклеяват проститутките и, по аналогия, лица, които са били сведени до проституция чрез трафик. Например в Молдова има практика да се бележат “проститутките” (които често са и жертви на трафик) като портата на дома им се боядисва в черно. Традицията е тясно свързана с проституцията и представата, че жените, работещи проститутки, са “мръсни”, като много завърнали се жертви са били подложени на такова низвергване (Бруновски и Съртийс, 2007 година). Връщането въщи в “улични дрехи” може да възбуди такива обществени реакции.

В някои случаи жертвите могат да бъдат разпознати като жертви на трафик (или престъпници), ако ги ескортира (униформен) полицаи. Доста от жертвите

са чувствали, че униформените придружители ги издават и това е обусловило необходимостта от недотам забележими форми на придружаване, с цивилни дрехи и обикновен транспорт:

Двама полицаи ме придружиха до самолета. Закараха ни – мен и едно момче. Но на мен това не ми допадна, защото полицаите ме съпроводи́ха в униформи през летището. Хората на летището ме гледаха, сякаш съм престъпник(ца). Гледах в земята. Изпитвах отвращение, все едно съм убил(а) някого.

Нуждата да се обмисли по-добър камуфлаж при завръщането може да се окаже важна първа стъпка към процеса на възстановяване и реинтеграция. Освен разглеждането на проблемите, посочени дотук, е от значение да се обмислят и някои не дотам видими, но, при все това, важни аспекти на "идентификацията". Например, една от сигурните последици на повечето случаи на трафик е, че жертвите се връщат у дома без никакви спестявания за семействата си. Закупуването на дребни подаръци за членовете на семейството на жертвата, която се завръща, може поне временно или частично да облекчи последиците от разпознаването, отколкото ако жертвата се върне с празни ръце.

Същественото значение на помощта при завръщането

Много от жертвите са оценили важността на придружителите и помощта по време на завръщането си, особено ако не са имали опит в пътуването и пресичането на граници. Оказването на помощ при завръщането е създало у тях усещане за безопасност и сигурност в процедура, която иначе би могла да ги подведе и обърка. В някои от случаите това означава жертвата да бъде придружена през целия път или за част от него:

Не, [монахинята, която ме идентифицира] и още едно лице ме придружиха. Пътувахме с автобус. По пътя [монахинята] ми каза какво мога да правя в приюта, да се занимавам с курсове или с училище и след известно време вероятно ще си намеря работа.

Един полицай... ме съпровождаше до [родната ми страна]... Не знам как щях да мина границите, ако той не ми помагаше. Той обясняваше, че съм жертва на трафик и нямахме никакви проблеми с пресичането на границите.

От [страната-дестинация] до летището в [съседната страна] пътувахме с кола и бях само с шофьора. Шофьорът показваше своето разрешително

на всеки полицейски пост и няхахме никакви проблеми. Беше много любезен, непрекъснато ме насърчаваше да не се страхувам. Шофьорът ми купи билет и изчака, докато се кача в самолета.

Дори когато им се оказва помощ по време на завръщането, жертвите понякога се натъкват на проблеми, които са им причинили голям стрес. Такива са случаите, когато жертвите не са получили подкрепа по време на пътуването или на местоназначението. Една от жертвите от ЮИЕ се е завръщала от ЕС, но е била насочена през друго летище. Тъй като не е била с постоянен придружител по време на пътя, трябвало е да я посрещнат и да ѝ помогнат в страната на транзита.

Никой не ме придружаваше. Трябваше да ме посрещне някой от [организация] в [страната на транзита], но никой не ме посрещна. Обзе ме паника и не знаех накъде да тръгна... Купих си телефонна карта и се обадох на [организацията] в [страната дестинация]. Те ме успокоиха и ми казаха как да си заверя билета. Имах късмет, защото едно от момичетата беше от [страната дестинация] и ми каза накъде да вървя.

Голяма част от анкетираните жертви са били подпомогнати при завръщането си, но е голям и броят на тези, които не са. Те са се завърнали самостоятелно и без помощ, което е свързано с многобройни рискове и уязвими пунктове. Фактът, че това е доста разпространена практика, трябва да се подчертае. По време на своето завръщане (без оказано съдействие) жертвите се натъкват на редица рискове и проблеми. Договарянето на транспорта и пътните условия, включително закупуването на билети, изготвяне на документи и работа с длъжностни лица, може да причини значителен стрес. Дори когато са пътували с редовни документи и билети, трафикираните лица са се сблъскали с някои проблеми. Една от жертвите е пътувала с влака без придружител и на гарата група мъже са започнали да я тормозят, което наложило намесата на полицията:

Едно нещо не ми хареса. [Директорът] ми купи билет и ме остави на гарата. Там някакви типове ме доближиха и започнаха да настояват да отида с тях в хотел. Уплаших се и започнах да крещя. Полицаяте на гарата дойдоха към нас и ме поканиха да поговорим. Там за първи път дадох някакви показания... [Директорът] ми каза да не се страхувам от никого. Ако нещо станеше, трябваше да отида в полицията... Да, притеснявах се [за връщането]. Опасявах се, че мога да срещна хора, които въртят бизнес с момичета по влаковете.

Когато на жертвите се е налагало преговарят при проблеми, поради незаконното си пребиваване в чужбина, незаконно влизане/излизане от страната, пътуване на малолетен, са се чувствали още по-притеснени и изложени на риск. Малолетно лице, изпратено от социалните работници да пресече границата със съседната държава без придружител, обяснява колко е било напрегнато от процедурите: "Притесних се, че тръгвам, изпитвах страх и притеснение. Най-много се страхувах как ще мина границата, ако вуйчо не е там, само от това се страхувах". Както го описва друга жертва: "Да, страхувах се да не ме свалят от влака. Нямах представа как да отговарям на въпросите на граничната охрана. Нямах и пари за още един билет".

Някои от жертвите наистина са имали такива проблеми. Връщането без придружител означавало, че някои жертви са били квалифицирани като престъпници, а не като жертви, което е довело до наказания и проблеми.

Не ми съдействаха. Докато се прибирах от чужбина, имах в себе си само едно удостоверение от [полицията в чуждата държава], че нямам документи... на границата ме свалиха от влака заедно с детето ми. Оставиха ни в зоната на митницата, разпитваха ни. Разплаках се, разказах им какво съм преживяла, умолявах ги да ме пуснат да се прибера... задържаха ме там дълго, докато началникът на митницата не дойде. Той им нареди да ме пуснат и аз тръгнах. [Отнесоха се с мен] зле. Убедена съм, някои от тях ми се подиграваха, присмиваха се и на моята националност. Аз съм [от етническо малцинство]. Митничарите ми казаха: "Я стига си ни разправяла приказки, оставаш тук и ще заработваш пари на митницата".

Там имаше едно гише [на летището], където си подадох декларацията... [После полицаите] ме повикаха. След всичко, което съм преживяла, ми наложиха и [300€] глоба... Отнеха ми паспорта за една година.

Други жертви, които са възнамерявали да пресекат международни граници по обратния път, са били арестувани и задържани. Един мъж обяснява как след като се е избавил от трафика, е бил арестуван докато се е опитвал нелегално да пресече границата по пътя към дома. Арестували са го и е прекарал три месеца в затвора за незаконно пресичане на границата. Независимо че разказал какво му се е случило пред различни органи на реда и държавни власти, към него не е проявена никаква снизходителност. Независимо от това, на някои жертви е било позволено да пресекат границата, макар и без документи, след като са разказали за своите преживявания и експлоатация. Макар да не са били

спрени, не им е била оказана и никаква помощ: “Той [услужлив непознат] поговори с някои хора от митницата и им обясни какво ми се е случило. Митничарите ми разрешиха да пресека границата без паспорт. Този човек ми даде [някакви пари] и така успях да стигна до [столицата] с автобус”.

Завръщането без придружител може да се усложни, когато на риск е изложена безопасността на лицата. Някои от жертвите разказват как са се страхували от трафиканта и са направили всичко възможно да се приберат у дома незабавно. Преследването на жертвите от трафикантите е било свързано с риска от отмъщение, залавяне и повторен трафик. Бягството на една от жените, изведена чрез трафик за проституция в ЕС, е било подпомогнато от клиент.

И така, една вечер избягах и прекарах една седмица в дома му. [Трафикантите] откриха, че живея с него, а аз нямах паспорт, но отидох в посолството, снабдих се с документи за път и се прибрах вкъщи с автобус... Клиентът ми плати разноските. Аз бях без пари, когато избягах. Този клиент ми даде пари и ми купи дрехи. Не исках да ходя в полицията, страхувах се. И все пак си мислех, че по един или друг начин те ще ми напакосят. Ако знаеха, че си отивам вкъщи щяха да поискат да ме приберат обратно и да ми напакосят.

При някои видове завръщане без подкрепа – по-специално депортирането – степента на уязвимост може да се увеличи допълнително.

Наблъскаха ни като животни в полицейските коли и ни оставиха в полицейското управление.

Никой не се занимаваше там с такава работа [подпомагане на жертвите]. Това не беше център за помощ, а бежански лагер. Изпращат те с полицаи до летището и това е всичко. Документи, паспорт – всичко дадох на пилота и му казах, че трябва да си ги получи обратно на [летището].

Доставчиците на услуги от ЮИЕ, както и самите жертви отбелязват случаи на депортирани жертви на трафик.³² Проблем, който е свързан със завръщането без подпомагане – независимо дали е депортиране или самостоятелно

³² Например, били са екстрадирани голям брой българки; 2978 са били депортирани от страни в ЕС през 2003 г. и 2908 са били депортирани през 2004 г., като известна част от тях вероятно са били жертви на трафик. Гранична полиция смята, че около десет на сто от депортираните жени вероятно са жертви на трафик, но не са били идентифицирани като такива преди да бъдат депортирани от ЕС (Съртийс 2005: 167).

пътуване – е фактът, че жертвите често не знаят какви са каналите, по които да потърсят помощ и може да не са информирани или да нямат достъп до тези структури. Доста често жертвите от страните в ЮИЕ, които се завръщат самостоятелно, прекарват известно време въщи, преди да потърсят помощ.

Организирането на една окуражаваща и закриляща процедура по завръщането налага внимание към потребностите на всяка от жертвите индивидуално, включително психическото състояние на тези лица и възможностите им да се договорят за отпътуването. Когато се касае до непълнолетни, връщането винаги трябва да бъде подпомогнато и с придружител.

Разпит и лошо отношение

За повечето от жертвите пресичането на границите е било свързано с най-голям стрес при връщането им. Някои от тях са били спирани и разпитвани на граничните пунктове, което ги е разстроило и объркало. Нужно е да се отбележи, че такива "интервюта"/"разпити" са били провеждани дори, когато жертвите да били идентифицирани като такива и са пътували с редовни документи и при нормална пътна организация:

Когато пристигнах в [дестинацията], полицията ме задържа. Започнаха да ми задават въпроси и ме накараха да напиша какво се е случило. Заведоха ме в една военна база и отново ме накараха да напиша всичко. Това продължи половин ден. Дадох ми храна, но нищо не ми се ядеше. Обадох се на брат си, който е военен и го помолих да дойде и да ме вземе. Тогава той дойде и ме взе.

Не знаех, че трябва да премина през полицейска проверка на [летището]. Помолих жените на самолета да ми дадат паспорта, а те казаха, че полицаите са го взели. Попитах полицаия в края на стълбите, той ме запита за името ми, съобщих му го. Той каза да го последвам, защото трябвало за мен да се попълнят някакви документи. Последвах го, той ме изпрати в местното управление. Там започнаха да ме разпитват, "какво ти се е случило" и куп други неща, "кой те прати в [чужбина]", "какво си правила там". Не исках да отговарям, защо трябваше да отговарям? А трябваше ли да им казвам какво ми се е случило преди десет години?... [Той] крещеше, "Кой те прати в [чужбина]", "какво си правила", "какво си търсила на границата, където са те заловили".

Слязох от самолета и там беше този полицаи... Той ме отведе настрана от останалите пътници. Чудех се накъде отиваме. Полицаят

даде документите ми на един мъж. Уплаших се. След това дойде... един полицаи. Той ми взе документите и каза: "Елате с мен!" Попитах: "Къде ме водите?"... Казах му, че не съм направил(а) нищо. "Станала е грешка, нищо не съм направил(а), не знам какво си мислите за мен, но не съм направил(а) нищо наистина". Той каза: "Знам, че не си искал(а) да го правиш, като всички останали! Знам къде си бил(а) и какво си искал(а)!" Бях подпухнал(а) от плач. Не знаех какво друго да му кажа. Как да го убедя да ми повярва? Как да му обясня какво му се е случило? Той ме водеше, като през цялото време мърмореше: "Ще видиш". Той ме заведе до прозореца. Хората там ме питаха нещо. Подписах.

Още една жертва описва как е била задържана от полицията за три дни, където са я разпитвали за преживяното по време на трафика:

Полицията ни отведе. Разпитваха ни. Не само мен, а и всички останали момичета, с които бях в самолета. Когато дойде моят ред те ме попитаха как съм пристигнала в [страната дестинация], казах, че с кораб. Попитаха ме и с кого; не исках да отговарям на този въпрос. Казах им го. Реших, че ще застраша живота на много хора, ако им дам тази информация. Казах им, че не искам да отговоря на този въпрос и искам да си отида у дома при семейството. Всички ме бяха наобиколили за около два часа, и ме питаха как се казва човекът, който ме е завел в [страната дестинация]. Отговорих им "няма да ви кажа това". След това те се обадиха на полицията в моя град и им казах да уведомят родителите ми, че трябва да дойдат и да ме вземат. Баща ми дойде след три дни... Три дни полицаите бяха около мен и не спираха да ме разпитват. Единственото, което ги интересуваше, беше да изтръгнат от мен името на човека. Не ги беше грижа за мен, защото за полицията най-важното е да накара момичетата да издадат участниците. А какво ще се случи с нас, ако го направим – това не ги интересува. Но аз мислех за много повече неща от това. На първо място се тревожех за безопасността на собствените си родители.

Посрещането на жертвите от доставчици на услуги, като социални работници и персонал на приюта, често е способствало да се избегнат такива трудности:

Забелязах, че пред кабината на полицаи стоеше [директорката на НПО] и ни чакаше. Казах си, че няма как това да е тя. Тя попита дали ние сме момичетата, които пътуват от [страната-дестинация]. На полицейския пропуск, докато пресичахме границата, преди да дойде [директорката],

искаха да ни разпитват: “Вие сте трафикирани момичета? С кого отидохте?” Но другото момиче каза, че това не ги засяга и когато дойде [директорката], те повече не казаха нищо.

Още една жертва, която се е завърнала, обяснява, че намесата на служителите от приюта е била от ключово значение, за да може тя да се справи с властите на границата, като това съществено е променило отношението им към нея:

Тогава дойде моят ред, подадох пътните си документи на служителя и той само ме погледна. Тогава ме попита къде ми е паспортът, защо съм била в [ЕС] и аз му отговорих, че съм го загубила в [ЕС]. Той ми върна пътния документ и ме погледна подозрително, след което започна да ми задава въпроси – защо си била там – исках да го прекъсна. Отговорих, че не е нужно да обсъждам това с него и му казах да отиде и да потърси две момичета, които носят чанта с името на [НПО]. Казах, че те ме чакат. Тогава той отвърна, “Първо ще говориш с мен и след това ще се занимаваш с психиатрите и докторите, които те чакат”. Разплаках се и изпаднах в истерия... Междувременно онази жена [от приюта] дойде, представи се и каза къде работи, каза, че аз съм била при тях и ме водят къщи, като са поели цялата организация по пътуването. Тогава той разбра какво съм правила там и каза, че трябва да проведе интервю, но без ангажименти, няма нужда да говоря с имена, просто трябва да обясня защо нямам паспорт и защо съм прекарала там толкова много месеци. Тогава разговарях с тях.

Отлагане на завръщането на жертвите от чужбина

За много от жертвите периодът преди завръщането е бил продължителен; в някои от страните, лицата, въведени чрез трафик, е трябвало да чакат, докато се обработят документите им, докато се организира транспортът, вземат се показания и се извършат други процедури. За много от тях този период на изчакване е бил изпълнен с притеснения:

Чакането ме убива. От толкова време чакам. Те само казват „да, ще стане, ще стане“. Още малко, след още 20 дни, ще стане така, ще стане иначе.

Тревожех се, защото останах прекалено дълго.

Много от тези жертви са били държани в затворени приюти – без свобода на движение и редица други ограничения – което е подложило много от бенефициентите на още по-голям стрес.

Щеше да е добре поне да излизаме някъде за малко, но ако те затворят така за два месеца и половина, направо можеш да се побъркаш.

За някои от жертвите закъсненията изглежда са били свързани само с обработката на документите, като тази процедура е могла да се ускори със съдействието на служителите от родната страна и страната-дестинация.

Прекарах в този приют почти четири месеца. Твърдяха, че прокурорът е казал, че ще отпътувам след месец. Помислих си, ако наистина е така, един месец ще мине бързо. Мислех си, че първа ще изляза, защото бях от страната. Но излезе другояче... Момичетата от чужбина взеха да откачат, създаваха безредици. Тази жена от приюта вероятно имаше връзка с полицията, та успя да ги изпрати по-рано.

Когато вече не можех да издържам, казах на тези жени: "Хайде, проверете тези документи".

Както каза една от жертвите, на нея изобщо не ѝ е станало ясно на какво се дължат тези закъснения, тъй като никой не ѝ е дал обяснение – нито служителите на приюта, нито полицията:

Не, не беше [ясно, защо ме забавиха толкова]. Питам защо става така. Питам няколко пъти. Те казаха, че проверяват пътните документи, които не са готови. Отговорих, че това е абсурд – няма как да подготвят документи за път цели три месеца. За три месеца трябваше да са направили десет комплекта такива документи.

В други случаи отлагането очевидно се е дължало на участието на жертвите в съдебни производства, макар че не стана ясно защо така се е получило. При една от жените, прекарала в приют почти пет месеца, нито тя самата, нито персоналът можаха да обяснят защо отлагането е било толкова продължително. При друг случай жертвата е била в затворен приют в продължение на две години и половина с малкото си дете, докато са се обработвали документите за настояничество и са последвали правни процедури. И този път закъснението не съответства на сроковете за провеждане на процедурите.

Някои завръщания са били забавени от тежки бюрократични процедури. Един мъж – заловен и затворен, защото е пресякъл границата нелегално – е срещнал много затруднения, когато в крайна сметка са го освободили. Неговият случай илюстрира проблемите, свързани с бюрократични процедури, които неоснователно бавят и дори възпрепятстват връщането:

Не, не ми беше известно нищо такова [че мога да си издам нови документи]. Те казаха, че единствената възможност да си намеря паспорта е ако се открият хората, които са ни експлоатирали... Преди да ни пуснат от затвора, отново отидоха на мястото, където бяхме експлоатирани, но там не намериха никого. Освободиха ни от затвора. Според закона, държавата трябваше да ни отпусне малко пари, за да можем да се приберем в родината си. Получихме документи, с които трябваше да кандидатстваме в банката за пари в брой. В банката, обаче, отказаха да ни отпуснат парите, защото нямаше документи. Върнахме се обратно в затвора, но директорът каза, че няма с какво да ни помогне. Каза да се оправяме сами. Отново се озовахме на граничния пункт. От граничната охрана казаха, че ще се опитат да се свържат с колегите си на другата митница, така че да ни разрешат да преминем без документи за самоличност – въз основа на удостоверение за освобождаване от затвора. Чакахме два часа, след което от там отговориха, че няма да ни пуснат през границата без редовни документи.

Когато го попитахме дали се е сетил да се обърне към посолството, той отговори, че не е: "Дори не подозирахме, че такова нещо е възможно. Ако знаех, със сигурност щях да отида до [столицата], за да си взема документите. Но нямаше представа. А и никой не ни е казал". В крайна сметка той се е опитал още веднъж да пресече границата незаконно:

Отидохме на друг граничен пункт – на отсечката, където пресичаха всички автобуси и коли. Заобиколихме на около 14 км от митницата и пресякохме границата незаконно през нощта. Преплувахме един канал... Водата беше много студена, но успяхме... Страхувах се, но какво можехме да направим?

Закъснението на жертвите води до неоснователен стрес и напрежение и представлява проблем, на който трябва да се отдаде сериозно внимание. В последния цитиран случай закъснението е довело до сериозен физически риск и възможност за други правни усложнения.

Оценка на риска и съображения за сигурност

Жертвите на трафик може да бъдат преследвани от трафикантите с цел възмездие или за да бъдат върнати обратно в условията на експлоатация. В някои страни се случва трафикантите да пресрещнат жертвите *по пътя* – на граничните пунктове след депортиране или при пристигането у дома.

Завръщането може да представлява и опасност, ако членове от семейството или приятели на жертвата са били заплашвани, ако извършителят е кръга от социални контакти на жертвата и/или знае къде е постоянното местожителство на жертвата, ако лицето, претърпяло трафик, бъде социално изолирано, ако държавата не може или не желае да подsigури закрила, и пр. (OSCE/ODIHR 2004: 81). В някои случаи това означава, че жертвата не трябва да се прибира у дома си; в други случаи се налага жертвите да бъдат придружени по обратния път и в родната им страна да се вземат мерки за сигурността им. Много от жертвите са имали сериозни притеснения за пътуването и връщането у дома, поради страха да не бъдат пресрещнати от трафикантите по пътя, да не станат отново обект на контрабанда и насилие или пък да не би трафикантите да ги очакват на родна земя. Една от жертвите обяснява, "Какво мога да кажа, ужасих се. Не исках да се връщам обратно в [родната си страна]. Знаех, че хората, от които се опитвах да избягам, ще ме обезглавят".

Повечето от проведените интервюта разкриват, че жертвите са се прибрали у дома в безопасност. Много от тях, обаче, са имали проблеми *на път* и/или при пристигането.

Притеснявах се много, че има по-голяма вероятност да ме хванат в [столицата], на гарата. За да избегна риска [трафикантите] да ме заловят на гарата в столицата, слязох на предпоследната гара [на около 20 км от столицата]. Нямах в себе си никакви пари. Вървах дълго пеша и после се качих в тролея. Дрехите ми бяха мръсни, всички ме гледаха. Срамувах се... [Когато пристигнах у дома] трафикантите вече ме чакаха там. Крещяха по майка ми, по мен. Нищо не можах да кажа. Заплашиха, че ще ме убият, ако не се върна.

Някои от жертвите споделиха, че са били подготвени за възможните проблеми, с които могат да се сблъскат *в движение* и как да ги преодолеят. В тези случаи очевидно е била направена някаква оценка на риска (макар неформално) и жертвите са имали информация как да реагират, ако има проблем. Една от тях обяснява: "казаха ми да не се тревожа. Подробно ми обясниха как да се държа на летището. Казаха ми, че ако има опасност, мога да се обърна към полицията".

Оценка на риска е направена при много малко от жертвите, поне доколкото на тях им беше известно. Това се отнасяше дори за случаите, при които впоследствие се оказваше, че има сериозен риск. Ограниченият обмен на информация между много от агенциите в родните страни и крайните държави на трафика изглежда е една от основните пречки, които затрудняват

системния подход за оценка на риска. Освен това, липсват и стандартизирани протоколи за такава оценка, а и рядко се използват. Оценката на рисковете от завръщането е особено важна, когато жертвите могат отново да бъдат принудени към експлоатация и уязвимост или се завръщат при семейства, които са били съучастници в трафика. Една от непълнолетните жертви е върната у дома без никаква намеса на държавни или неправителствени социални работници, независимо че трафикът с нея е извършен от майка ѝ, а преди това вторият ѝ баща е блудствал с нея:

Исках да остана по-дълго [в приюта], но майка ми не ме пускаше... Щях да остана там по-дълго, след всичко, което [майка ми] ми причини... Със сигурност не бих се върнала вкъщи. Вторият ми баща ме тормозеше сексуално. Не бих се върнала обратно.

При все това, оценката на риска е от съществено значение и за пълнолетните жертви. Един мъж, жертва на трафик към ЕС, успява да избяга от трафика и отива направо в полицията. Той дава показания срещу трафикантите си, след което е върнат в родината си много бързо и без каквито и да е мерки за сигурност. Трябва да се отбележи, че от тогава този мъж е под постоянна заплаха от своите трафиканти, принуден е да живее на различни места и да се укрива от своите експлоататори.

Има случаи, когато жертвите не трябва да бъдат връщани в родните си страни, където ги грози лична опасност или ще бъдат заклеямени и дискриминирани. Някои от анкетираните жертви е трябвало да получат статут в чужбина, поне временно, поради проблемите и потенциалните рискове, свързани с тяхното връщане. Това, че някои от тях в момента са под държавна закрила в собствената си страна, а други очакват повторно установяване в чужбина, подкрепя необходимостта от цялостна оценка на риска и на възможностите за пребиваване в чужбина.

Посрещане в собствената страна

За много от жертвите приемът в родната страна не е бил радостно преживяване, макар причините за притесненията на всеки един да са различни. В някои случаи, жертвите са били разтревожени, че никой не ги приема – не ги чакат хора от някоя организация, а трябва да се занимават сами с властите без да имат възможности за подкрепа. В други случаи посрещането ги е разстроило, именно поради начина, по който са ги приели агенциите и институциите. Една от непълнолетните жертви обяснява как граничната полиция я е предала на отговорната НПО:

Този [полицай] на прозореца каза: "Всичко ще е наред, само подпиши тук". Подписах се. "Къде ще отида?" Той отвърна: "Ще те предам на тях". 'Кои са те?', попитах аз. Тогава се появиха четирима мъже в черни ризи... На ризите им беше изписано [името на НПО], но аз не го видях. В този момент вече нищо не виждах... Бях по средата – двама бяха пред мен, а двама – зад мен... Държаха ме. Отскубнах се от тази бъркотия и избягах при майка ми.

Друг проблем се оказва присъствието на членове от семействата на жертвите на посрещането. Както обясни един доставчик на услуги, "Понякога на летището има роднини и жертвите се смущават да говорят истината и отказват да дойдат с нас. Обикновено казват, че са били в затвора, защото как иначе да обяснят, че не са пращали пари или не са се обадили по телефона?" (Бруновски и Съртийс, 2007 година).

От съществено значение при посрещането е кой уведомява семейството за връщането и какви са правата на жертвите да запазят своето връщане в поверителност. Една от малолетните жертви се е изненадала, като е видяла майка си и роднините си на летището, тъй като никой не ѝ е казал за това предварително:

И в цялата тази бъркотия видях майка си... Нямам представа [кой е информирал семейството ми]. Знам само, че майка ми беше дошла да ме посрещне... Нямах представа какво са узнали.

Тъй като очевидно преди завръщането за това момиче не е била направена оценка на риска или на семейството (или поне жертвата не е била наясно с това), информирането на семейството би могло потенциално да я изложи на повторен риск. Макар семейството да не е било в схемата за трафик на това момиче, към момента на посрещането този факт не е бил известен на ангажираната агенция.

5.4. Резюме

Безопасното и достойно завръщане на жертвите на трафика е свързано с редица дейности и там, където процедурите не се съблюдават, връщането може да бъде рисковано. В крайни случаи дори е възможен повторен трафик.

При описанието на своето завръщане и насочване за помощ, жертвите изброяват негативни емоции и реакции – страх, тревожност, разочарование,

стрес и безизходица, напрежение и объркване – което се дължи не просто на завръщането, а по-скоро на начина, по който е организирано и проведено. Едновременно с това, жертвите съобщават за повече положителни преживявания, породени от завръщането – възбуждане и облекчение, както и чувство за безопасност и увереност. Много от жертвите често споделят едновременно протичащи и противоречиви емоции, като щастие и облекчение, че се прибират, но и страх и напрежение какво ще заварят у дома.

Жертвите са се натъкнали на редица проблеми по време на завръщането, такова, възникнали преди отпътуването, на път и/или при пристигането им вкъщи. Сред тях са липсата на достъп до пълна и разбираема информация относно процеса на завръщане и насочване за помощ; това, че самото пътуване на моменти им е напомняло пътуването по време на трафика; необходимостта да не бъдат разпознавани и да им се оказва помощ при връщането; разпити и недоброжелателно отношение от страна на властите, докато са били на път или при пристигането на родното място; отлагането на завръщането на жертви от чужбина; проблеми, свързани с адекватна и подходяща оценка на риска и съображенията за сигурност; както и незадоволителни и дори травмиращи преживявания при посрещането и насочването им за помощ в собствената им страна.

6. Впечатления от помощта и закрилата, оказана на жертвите на трафик

Отдаването на адекватна и подходяща помощ и закрила на жертвите на трафик е от съществено значение за тяхната непосредствена стабилизация, дългосрочното им възстановяване и ре/интеграция в обществото. По тази логика различните аспекти на помощта и закрилата заемат централно място в разговорите с жертвите, като специално внимание беше отделено на техните лични преживявания, както в чужбина, така и в родната им страна. В опита си да разберем по-добре смисъла на този опит, разгледахме три основни области: как на жертвите на трафик е оказана помощ и закрила, как са се почувствали те, приемайки тази помощ и кое, според тях е създавало проблеми, насочило ги е към пропуски или успешни практики. Целта беше да се гарантира, че наблюденията и препоръките относно помощта и закрилата са неразделно свързани с действителните преживявания и мнения на лицата, обект на трафик.

Лицата са били изведени чрез трафик в редица различни страни, като са преминали през доста страни, поради което техните преживявания бяха много разнородни и далеч не визираща положението само в страните от ЮИЕ. Освен това, техният различен произход и житейски опит, както и положението им по време на трафика определяха и различните им потребности от подкрепа и закрила. Интервютата се проведоха с жертвите на трафик на различни етапи от предоставянето на помощта – по спешност и в дългосрочен план, подкрепа за реинтеграция. Независимо от различията между различните страни –

социални, икономически, политически и културни – се очертаха някои общи проблеми, докато жертвите описваха как са възприели, разбрали и преживели помощта и закрилата.

6.1. По какъв начин на жертвите на трафик е била оказана помощ и закрила

Помощта и закрилата е била предложена в транзитните държави, страните – крайна цел на трафика, както и страните по произход от страна на НПО, МО и ПО. Една част от помощта е била предназначена за конкретния вид трафик (и се предлага от специализирани агенции за противодействие на трафика); а друга – не. Обхватът и качеството на услугите се различават за различните страни и дори за различните агенции.

Помощта в транзитните държави и страните на дестинация обикновено е била краткосрочна за жертви от чужбина, макар че това се е променило в известна степен с въвеждането на възможността някои страни да издават разрешителни за краткосрочно пребиваване. По принцип помощта се е оказвала предимно в приюти (обикновено, макар и не изключително, затворени приюти), като е било предвидено оказване на услуги по спешност с цел стабилизация и връщане на жертвите. И обратното, помощта, предлагана в страните по произход, по принцип предвижда както краткосрочно, така и дългосрочно подпомагане, с цел подкрепа към реинтеграция. Тази помощ обикновено се оказва в приюти – поне в началния етап, като дългосрочната перспектива е лицето да се (ре)интегрира в семейството или общността си.

За някои от жертвите услугите на родна земя често са идвали вследствие на помощта, която им е била оказана в страната на идентифициране. Въпреки това, много от жертвите не са били идентифицирани по време на престоя си в чужбина, поради което не са получили помощ и подкрепа. За тези жертви помощта в собствената им страна е поставила началото на опита им с доставчиците на услуги, като в този случай отново се е налагала краткосрочна кризисна намеса преди насочване към дългосрочните им потребности.

6.2. Как са се почувствали жертвите и как са възприели етапа на помощ и закрила

Относно начина, по който са възприели този етап от интервенцията, жертвите изразяват както положителни, така и отрицателни чувства, някои от които те

са изпитали едновременно. Лицата, обект на трафик, описаха негативни чувства – от страх до шок и объркване, от подозрение до стрес и срам. Важното е също, че споменаха как на този етап са изпитали положителни чувства – най-често на спокойствие и безопасност, усещане за принадлежност, че не са само, облекчение и благодарност. И, подобно на предишните етапи от техния живот след напускане на трафика, жертвите споделиха своите чувства на доверие и недоверие.

В много от случаите жертвите споделят повече отрицателни чувства от началния етап на помощта, когато са се чувствали по-неуверени и неспокойни от обслужването и доставчиците. Въпреки това, те бързо са преминали в положителни чувства след установяването на доверие. В този смисъл, емоциите, изследвани по-долу, често са характерни за отделни периоди на от живота на жертвите след трафика, като са се изменяли съобразно личните впечатления на жертвата за помощта.

Страх

Не бива да ни изненадва фактът, че жертвите често са изпитвали страх, когато за първи път са приели помощта, както в страната дестинация, така и в родната си страна. Почти без изключение страхът е преобладавал в чувствата на жертвите от началните етапи на помощта. За много от жертвите този страх е бил свързан със страха им от трафикантите, страхът да не бъдат заловени и върнати при тях, страхът от отмъщение срещу тях и семействата им, както и страх, че не са достатъчно защитени.

Исках да остана [в приюта] известно време, защото трафикантите ми отпразниха заплахи, че ще ме убият моментално, щом се прибера у дома, ако избягам.

Не мога да се върна вкъщи. Човекът, който извърши трафика и когото издадох, живее в съседната къща – точно врата до врата с дома на родителите ми.

Казаха ми за приемното семейство в [този град] и мен самата мисъл ме уплаши. Първо, защото шефът ми имаше сестра в [този град] и той непрекъснато ходеше там. Той ходи в [този град] през седмица. Щеше да ме види по пътя за училище.

Уплаших се [когато освободиха посредника на трафикантите]. В този момент не исках изобщо на напускам приюта... Осъзнах, че животът

ми е в опасност. Мисля, че до няколко месеца ще трябва да напусна приюта и смятам за няколко месеца да остана при едни познати в [друг град]. Сигурно ще мога да прекарам зимата при тях. Страхувам се, че посредниците на трафикантите ще ме намерят там и ще ме убият.

В някои от случаите страхът се пораждаше от общото им усещане за страх поради продължителната виктимизация и експлоатация:

В началото ми беше много трудно, тъй като имах навик да лъжа. Опасявах се да говоря истината, за да не ме пребият. Толкова дълго са ме пребивали – почти всеки ден, затова ме беше страх. Но когато разбрах, че никой нищо не иска от мен, се успокоих. След една година вече бях друг човек. Дори напълнях малко тук.

В някои от случаите този страх е подтикнал хората да отхвърлят помощта, а в други ги е мотивирал да я приемат (Бруновскис и Съртийс, 2007 година). Една от жените, изведена в чужбина, първоначално си е отишла у дома при семейството, след което приела да остане в приют заради страховете си:

Останах у дома от ноември до март, но повече не можах да издържа. Непрекъснато бях под стрес. Непрекъснато ми беше напрегнато и се страхувах. Полицията ми каза, че могат да ме пратят в център и аз приех.

При много от жертвите този страх постепенно е преодолян с времето – чрез изграждането на доверие, преживяването на шока и травмата, създаването на стабилност и комфорт, както и осигуряването на безопасна среда в някои случаи. Една от жертвите описваше как в началните етапи на помощта се е чувствала “Зле... несигурна... в безизходица”; но по-късно се е почувствала по-уверена:

[сега се чувствам] добре... сега вече разбирам, че има организации, които ми мислят само доброто... Вероятно проблемът е бил при мен. Бях много изплашена. Не вярвах във възможността за всеотдайна, безвъзмездна помощ... Просто ми трябваше известно време.

Независимо от това, обаче, жертвите са забелязали също, че страхът може отново да възникне в ситуация на промяна. Една жертва, която дълго време е била включена в програма за помощ в ЕС и е имала всички основания да се довери на модела на подпомагане, описва колко се е уплашила, когато за първи път са започнали да обсъждат планове за завръщането ѝ у дома.

Разговарях с [директорката на НПО в моята страна] по телефона. Тя ми обясни за програмата за помощ, която улеснява възстановяването на момичета с подобни преживявания и реинтеграцията им в обществото. Тя обясни всичко за помощта. Наистина бях уплашена в началото, но си казах, че ще отида и ще видя дали ще потръгне.

Разбирането, че е вероятно жертвите да изпитват страх известно време след напускането на трафика, е важна база при изготвянето на програмите и планиране на реакциите.

Шок, объркване и дезориентация

Много от жертвите на трафик описват първия етап на помощта – която по принцип, макар и не винаги, им е била оказана в чужбина – като момент на голям шок, объркване и/или липса на ориентация поради опита, който са преживели:

Честно казано, изпитвах крайна умора и не знам дали напълно разбиха какво става. Не можех да се съсредоточа. Беше март, беше студено и онова, което най-много исках, беше една гореща вана и да се наспя.

Първо ми помогнаха да преодолеем това. Беше състояние на шок, сънувах кошмари. Не смеех да остана там. Все ми се струваше, че трафикантите ме следят, че са по петите ми и ми беше полезно да говоря със [социалните работници].

Изненадващото е, обаче, че жертвите споделиха своето объркване относно модела на помощ, към който са ги насочили, като много от тях не са могли всъщност да разберат какво им се предлага и защо. Объркването е отчетено както в родната страна на жертвите, така и в страните на дестинация, като изглежда се е дължало на недостатъчна и объркваща информация, шок или травма, затормозено разбиране и ограничен опит с ползването на помощ (Бруновски и Съртийс, 2007 година).³³

³³ В подкрепа на твърдението, че жертвите са били объркани, на въпроса за очакванията й за приюта, една от тях обяснява, че си е представяла къща, пълна с хора, деца, момичета и много камери. Друга казва, "Там, откъдето идвах аз, нямаше как да добия представа за какво става дума. Разбрах, че е добро, но това не ми беше ясно преди пристигането. В [моя град] няма такова нещо и нямах представа, че е възможно". Други пък си представяха, че ще бъде "килия с решетки", "измама" или "дом с много хора". Поради това, в някои от случаите това объркване е накарало жертвите да отхвърлят предложенията за помощ (Бруновски и Съртийс, 2007 година).

Когато за първи път пристигнах в приюта в [града в чужбина], не можах точно да разбера защо съществуват такива приюти. Не знаех каква е целта на помощта и най-вече не разбирах, че съм жертва на трафик.

Като си спомням за онзи момент, наистина не знаех какво искат те от мен и не разбирах за какво ми се полага такава помощ.

[За услугите и помощта] Не помня точно. Тя ми обясняваше нещо ... настаняване... храна... Не помня какво друго.

Нищо не ми беше известно за такива центрове... Мястото ми изглеждаше непознато и в началото останах, защото не исках да се върна у дома. Първите три дни не разговарях изобщо, защото не всичко ми беше ясно. Не знаех какво става.

Други жертви споделиха, че са били както объркани, така и дезориентирани в началото и им е трябвало известно време, за да се приспособят към конкретния модел на подпомагане, като за един такъв случай получателката на помощта е отчита по-ниската ефективност и уместност на модела в сравнение с помощта, предложена ѝ в чужбина:

Когато пристигнах, честно казано, бях шокирана... Първо ме шокираха момичетата, т.е. поведението им... Все пак, знаете как е, като отивате някъде, трябва да се приспособите към обстановката. Разбирате ли, бях прекарала осем месеца [в приют] в чужбина... Там имах собствена стая, кухня и баня. Това не беше кой знае какво, но като затворех вратата, никой не влизаше.

Същественото е, че шокът, объркването и липсата на ориентация се оказват първоначална, краткосрочна реакция, която след време отзвучава, с нарастването на способността на жертвите да разберат помощта и закрилата, които им се дават. Нивата на шок и объркване също са се оказали дълбоко лични и обусловени от контекста, свързани със собствения опит от трафика и личното положение.

Подозрение към помощта

За много от лицата, обект на трафик, предложената помощ е била нещо ново за тях и е възбудила чувства на подозрение. В някои страни значителен брой жертви не са потърсили помощ до изтичането на определено време след периода на трафик, именно защото са се отнасяли с подозрение към

съществуващите организации за услуги и помощ. В някои от случаите това подозрение (което са изпитвали както жертвите, така и техните семейства) е накарало жертвите да откажат помощта (Бруновскис и Съртийс, 2007 година). В други случаи жертвите са приели помощта, но с вътрешно безпокойство и едва след известно време. Една от жените е получила помощ едва след няколко години, именно защото е изпитвала подозрение към помощта, предложена ѝ веднага след завръщането, поради което е приела да ѝ се помогне едва след като е изпаднала в крайна нужда: “Да, тогава за първи път чух за това. И не посмях, не знаех”. Същественото е, че тя обясни как най-вероятно е преодоляла това съмнение. Първоначално самоличността ѝ е установена от полицията, която не ѝ е дала никакви насоки, така че тя потърсила помощ от център за социална работа, откъдето я насочили към гореща линия за помощ на жертви, макар не точно на трафик. За тази жена – ненавършила пълнолетие при идентификацията – посредничеството на един социален работник, който да се свърже с доставчика на услуги от нейно име, щеше да ѝ помогне да разсее съмненията си и вероятно тя щеше да приеме помощта по-рано.

При някои тази подозрителност и неохота вероятно се дължи на липсата на опит с ползването на помощ в миналото – било от държавата, било от неправителствен доставчик. Много от анкетираните твърдят, че никога не са чували за такава помощ, особено в собствените си страни, и са били скептични и подозрително настроени към първото предложение в тази връзка.

Чувствах известно объркване, когато дойдох в приюта, тук в [родната ми страна]. Не ми се вярваше, че е възможно такава нещо... дори там [в страната дестинация] помощта не ми вдъхваше доверие... Нямах представа какво целят.

Все още не знаех какви дарителски и подпомагащи структури има [моята страна], защо ми помагат в приюта, защо ми дават пари, оказват ми подкрепа. Тогава още не вярвах, че има добри феи.

Имаше подозрения, насочени към определени форми на помощ, като най-изненадващият пример се отнасяше до психологическата помощ:

Нямах време да говоря с психолога. Честно казано, не разбирах за какво ми е психолог. В крайна сметка, аз не съм психиатричен пациент.

Не знам за какво да си говоря с психолога. Нямам представа с какво се занимава един психолог.

Разбрах, че само хората с психични увреждания ходят на психолог.... По принцип не знам с какво се занимават психолозите.

Поне на мен не ми беше ясно каква помощ може да ми окаже психоложката... Нямах голямо желание да говоря с нея за преживяванията си. Просто не исках. Чувствах се неловко, защото не можех особено да схвана какво иска тя от мен.³⁴

В други случаи подозрението се е събудило поради безвъзмездния характер на услугите, като много от жертвите отбелязват, че не се доверяват на нищо безплатно а и това не е прието в тяхната страна (вж. Бруновскис и Съртийс, 2007 година).

Да, когато ми казаха за съществуването на такъв център, където всички услуги се предлагат безплатно,... аз се уплаших... Не вярвах в дарителството... После разбрах, че центърът се спонсорира от някакви фондове в чужбина. Но хората в чужбина са много по любезни отколкото тук и като правят дарения не искат нищо в замяна.

Отначало не ми се вярваше. По принцип, мога да кажа, че не вярвам днес някой да е способен на безвъзмездна и всеотдайна помощ.

Казаха ми, че мога да остана там с децата за известно време. Ще ни лекуват и ще ни дават храна. В началото не повярвах. В днешно време рядко ти дават нещо безплатно. Помислих си, че по-нататък ще искат нещо от мен. Обясниха ми също, че една организация от чужбина осигурява помощ за такива момичета. Мислех, че сигурно ще искат да вземат някои от органите ми. За мен беше странно някой да ми помага безвъзмездно – беше ми за първи път в живота.

За мен това беше изненадващо. Не си представях, че нещо мога да получа безплатно... Никога в живота си не съм имала такава възможност... Дори бях шокирана, че нищо не се иска от мен в замяна.

Малко се изненадах [че помощта е безплатна], но той каза, че това е международна организация и аз моментално помислих, че е религиозна организация.

³⁴ Някои жертви с времето са започнали да разбират важността на психологичната помощ;

Не, смятам, че помощта на психолога е много важна. Осъзнах това едва след няколко срещи с психолога.

Едва по-късно разбрах от другите момичета, че можеш да се обърнеш към психолога, ако душата те боли.

[Социалният работник] обясни, че парите идват от страната, където преживях проблемите си и ги заслужавам. При все това не разбирам как някой може да ми дава пари без нищо насреща. Това нещо не можах да го схвана.

По този повод може да се каже, че подозрителността към безплатните услуги зависи (поне отчасти) от контекста. В някои страни жертвите изглеждаха по запознати с безвъзмездната помощ от държавата или от НПО в сравнение с други.

Една от значимите констатации беше, че някои жертви са изпитали подозрение, защото предложената помощ не се е различавала особено от начина, по който са били примамени и изведени в трафик. Проучване от три държави по въпроса защо жертвите отказват помощ установи, че някои от характеристиките на помощта са наподобявали на жертвите преживявания, свързани с трафика, което автоматично се е отразило на способността им да гласуват доверие на тези услуги и организации. Някои са се уплашили къде ги водят, когато са приели помощта, като не са били сигурни дали могат да се доверят на доставчиците на услуги или на полицията. Една от жертвите обяснява, че е била уплашена по време на пътуването; "След това те ме откараха до полицейското управление в [близък град] и в този момент аз не им вярвах. Кой знае къде ме водят". Интервютата с жертвите в това проучване отразяват тези констатации. Жертвите, които са били преместени от временни към постоянни центрове, са били тревожни и подозрителни по време на пренасянето.

В продължение на около два месеца прекарах в [този център]. След два месеца чрез преводач ми казаха, че трябва да се преместя в друг център, защото не мога да остана тук ... Казах им, че не искам да се местя, страхувах се, не знаех къде ме пращат ... Опитаха се да ми обяснят как действа тези центрове, какво ще правя там и че там ще се грижат добре за мен. Казах, че искам да видя мястото и да се уверя със собствените си очи, както и хората, които работят там. Ако това е невъзможно, няма да приема. Те ме придружиха до центъра, където трябваше да остана. Отидох дам със социалния работник и с преводач.

Освен това безвъзмездното обслужване и помощ до голяма степен са съответствали на обещанията, отправени преди трафика. Според един социален работник: "като им кажем, че [помощта] е безплатна, те отказват, защото трафикът се е разиграл при същите обстоятелства." (Бруновски и Съртийс, 2007 година).

Освен това, жертвите обясниха, че веднага са свързали предложението за помощ с възможността за повторен трафик:

Наистина бях малко уплашен(а). В един момент си мислех, че се връщам на изходна позиция... Когато видях тази голяма къща... и това беше приют, но аз не бях виждал(а) приют в собствената си страна. Уплаших се, мислех какво ли ще се случи с мен.

Там имаше компютър. Разполагаха с всички удобства. Но аз все още си мислех, че отново ще ме продадат.

Не можех съвсем да им повярвам. Майка ми ми каза да не разговарям много-много с непознати... Тревожи се. Дори сега понякога казва, че [асистиращият служител] иска да ме изведе в чужбина. Мака ми казва, че не вярва на никого и не вярва и на документите [за които той ми помогна], защото в днешно време всичко може да се фалшифицира.

Дори жертвите, които не са се страхували от повторен трафик, често са изпитвали подозрения относно помощта.

Бях много отчаяна. Нямах нищо и помня, че тя ми даде някакви пари, задето съм си изчистила стаята и тогава аз я изгледах. Не се доверявах никому... Усещах, че хората искат нещо от мен в замяна, така че само я погледнах и попитах: "Какво искаш да направя за теб?" А тя каза, че не иска от мен нищо, освен да уча и да се държа добре. Първоначално не ми се вярваше. По-късно тя каза, че трябва да излезем заедно и да напазаруваме някои неща за едно момиче. Погледнах я така, сякаш е полудяла, но отидох с нея и тя накупи само хубави неща. Попитах я: "А ти какво искаш от мен?" И тя отново отговори, че иска да уча и да се държа добре.

Честно казано, не им повярвах, защото не исках да се връщам. Те ми казаха, че ще остана в [столицата], в центъра и ще се чувствам добре, но аз не им вярвах. Мислех, че ме лъжат, защото ми бяха казали, че в тези центрове бият момичетата... Това ми го казаха момичетата, с които бях в лагера.

Макар получаването на първоначална помощ в чужбина да предразполага жертвите към доверие и да разсейва съмненията им до завръщането у дома, то съвсем не е панацея. Някои от жертвите са останали подозрителни към помощта в родната им страна, независимо от (положителния ефект на) помощта в чужбина, поради което са отказали (или са приели, но не веднага) помощ. Дори

тези, които са приели, често са изпитвали съмнения и притеснения още известно време. В тази връзка, доставчиците на услуги като цяло са се справили с тази подозрителност, след като веднъж им е станало ясно, че помощта е чистосърдечна и добронамерена. Преодоляването на съмненията, така че жертвите да приемат помощта, обаче, не е било нито директно, нито безпроблемно.

Стрес и тревожност след извеждане от трафика

След напускането на трафика много от жертвите са били шокирани и/или потресени. Тези чувства са се появили по различен начин – чрез гняв, раздразнителност и тъга и /или депресии. Описанието на една от жените на първите дни от помощта, илюстрира тези чувства:

...в общи линии, просто говорех, казвах им, че от това имам нужда. Бях вбесена, докато говорех, независимо колко ми казваха да се успокоя, не можех да сдържам гнева си. Плачех и не можех да спра. Толкова ме болеше. Опитах се да се самоубия, бях самотна, такива работи.

Както се вижда и от обясненията на останалите жертви, лицата, обект на трафик, реагират доста различно в зависимост от опита си и личното си положение, но стресът и възбудата не бяха необичайни състояния:

Бих казала, че е много трудно за персонала на приюта да работи с всички бенефициенти... Всяка от нас има особености на характера... Някои от момичетата се опитват да се свържат със собствениците си... За много от момичетата е трудно да започнат нов живот... Много от тях са свикнали да изкарват лесни пари... За тях е трудно да се възстановят физически и психически – особено през първия период.

Момичетата бяха нервни, превъзбудени, някои от тях бяха уплашени. Някои не говореха изобщо – други говореха прекалено.

Като дойдох тук, през цялото време псувах. Непрекъснато се забърквах в скандали и се държах истерично. [Директорката] каза, че това не е хубаво и аз се вслушах, защото тя каза, че постепенно нещата ще се оправят. След което аз си казах, че повече няма да правя така и всичко се нормализира.

Уморена съм от проблеми и сега непрекъснато мисля как да се отърва от тях. Чувствам се под стрес на работа, връщам се вкъщи, опитвам се да заспя, но всичко е някакъв кошмар. Иде ми да умра.

На никого не можех да се доверя. Говорех мърсотии. Дори вдигнах нож срещу някого.

Стресът и възбудата често са първоначални реакции, които отзвучават с времето поради инициативите и намесата на антитрафикантите и доставчиците на услуги. В краткосрочна перспектива, обаче, това често създава напрежение и трудности не само за персонала, а и за останалите бенефициенти по програмата.

Чувство на осъждане и срам

Някои от жертвите споделят, че са се чувствали засрамени и осъдени, поради което са изпитали угризение и притеснение по време на процеса на помощ и в останалото време. За мнозина от тях този "срам" се е дължал на преживяното по време на трафика, което често е било свързано с проституция.

Някои хора ти се присмиват и казват, че си била уличница. Но те не знаят какво става в сърцето ти и колко нощи не си мигнала, с колко мъже са те принудили да спиш или да правиш други неща. Други вероятно биха ни обърнали гръб. Като се приберем у дома, всеки ни сочи с пръст, а знаете колко е трудно да вървите с изправени глави и да се усмихвате, след като всички знаят какво сте направили.

Има хора, които казват, че по-добре [да се самоубият], вместо да носят този срам цял живот. Защото е срамно да висиш по улиците. Само аз си знам какво е да си навън и да гледаш как колите минават по улицата. Срамно е. И какво ще стане, ако мъжът ми разбере? Защото той рано или късно ще узнае.

Срамът се оказа проблем за жертвите и по отношение на споделянето със семействата им какво им се е случило, докато са отсъствали.

Отначало не исках да им кажа. Срамувах се. Дори се срамувах от себе си. Когато избягах от там, взех със себе си документите на трафиканта. Но не исках да се прибирам у дома, затова отидох в къщата на баба. Тя, обаче, откри документите и се обади на родителите ми. Докато разговарях с баща ми, се разплаках, той разбра, че ми се е случило нещо и тогава му разказах всичко.

За много от жертвите беше важно да се убедят, че нямат вина за това, че са били изведени чрез трафик. Когато ги попитахме какъв съвет ще дадат на останалите жертви, много от тях наблегнаха на необходимостта да се разсеят именно тези чувства на срам и вина:

Виждам момичета, които работят от другата страна на улицата – близо до нашия апартамент. Виждам ги, като изляза на терасата. Трудно ми е. Плача. Само аз си знам какво съм преживяла. Бих я посъветвала да се обърне към полицията. Вината не е нейна. Вината е тяхна. Например, не е моя вината, че съм направила това.

[Да, имаше резултат] от разговора ми със [служителката на НПО]. Тя каза, че онова, което ми се е случило, не е било, защото съм го искала и тогава почувствах, че някой, който е толкова далеч, е загрижен за мен и мисли за мен.

При други жертви приемането на помощта ги е накарало да се почувстват засрамени:

Аз все още се притеснявам да кандидатствам за помощ първа ... Майка ми също е разколебана и се срамува да го направи.

Никога няма да кандидатствам за помощ, защото се срамувам... Ще приема помощта, когато предложението дойде първо от организацията.

[Относно обаждането на гореща линия за помощ] Нямах никаква смелост. Срамувах се да се обадя и да поискам помощ... Не съм свикнала да моля за помощ... Затова братовчед(ка) ми го направи вместо мен... Да, предпочитам да не моля първа за помощ... Срамувам се, когато трябва да моля за нещо... Такава ми е природата.

Хареса ми начинът, по който социалният работник ми каза да не се колебая и да не изпитвам срам, ако имам нужда от помощ, и трябва направо да се обръщам към тях... Наистина имам нужда при събирането на известна информация за един документ, който се изискваше в училището и социалният работник ми помогна.

Не, не познавах други, освен [една НПО], след които открих и още една [друга НПО]. Знаех също и за Министерството на социалната политика, но не исках да се свързвам с тях за помощ, защото се срамувах да моля за помощ.

Чувство за принадлежност и усещане, че човек не е сам

Докато много жертви изразяваха предимно отрицателно чувства и емоции, други разказваха по какви начини моделът на помощта е изградил у тях чувство за

принадлежност, което те са намерили за важно в процеса на стабилизация и възстановяване. На въпроса кой според нея е най-положителният аспект на помощта, една от жените, изведена чрез трафик в ЕС, на която е била оказана помощ в собствената ѝ страна, обясни колко е важно, че не се е почувствала сама:

Казвам ви, по принцип, както тук, така и там, разбрах, че не съм сама, че има хора, които ме приемат такава, каквата съм. Преживях тези неприятни неща и намерих подкрепа. Забелязах, че винаги, когато се чувствах сама, до мен имаше някого, да каже: "горе главите, не сте сами", нещо такова. А имаше и кой да ме изслуша.

Други жертви са имали сходни преживявания:

Отидох, за да мога да общувам с хора. Освен това там можех да се изкъпя, защото у нас нямаме добри условия... Търсех социални контакти, исках да се почувствам по-добре и просто трябваше да прекарам известно време на някое място, където да спра да мисля за проблемите. Общувах с момичета, които са преживели същото. Имахме един час за себе си – да послушаме музика, да поприказваме, да се посмеем и да се откъснем от проблемите.

Да, разбрах, че не съм единствената, която... сега разбирам, преди доста време разбрах, че това може да се случи на всеки, без значение на раса и такива неща. По онова време мислех, че това ми се случва само на мен, защото съм си с лош късмет и ми идеше да потъна... А и фактът, че можехме да се забавляваме и да общуваме, като същевременно знаехме какво сме преживели.³⁵

Съществено е да се отбележи, че, макар за някои близостта с други жертви на трафик да се оказа полезна, за други средата се оказа още по-натоварваща.

Не можех да говоря с момичетата, независимо че те са преживели сходни неща. Понякога плачех, когато си спомнях за преживяното. Те

³⁵ Бйеркан и Дирлид (2006b: 19-20) също констатираха, че по принцип усещането за общност и съпричастност се приема добре от жените в програмите за реинтеграция. Много жени-бенефициенти оценяват възможността да се разтоварят чрез разговори и споделяне с останалите участнички в програмата:

Момичетата си споделяха преживявания от трафика – всяка от нас разказваше живота си на другите. Когато разказах на другите за своя опит, се почувствах много добре.

Момичетата в приюта общуваха и споделяха проблемите си. Почувствах се по-добре, като казах всичко пред хора, които могат да ме разберат, защото мога да споделя преживяното с някого.

ме питаха какво се е случило, но аз не можех да им кажа какво има в душата ми.

Всички момичета бяха напрегнати и не общувахме помежду си.

В известна степен потребността и желанието за общуване с други лица, обект на трафик, са ограничени във времето, като жертвите намират присъствието на околните за особено важно в началната фаза след излизане от трафика. Други решиха, че за тях е по-важно да скъсат с услугите към жертви на трафика и с останалите пострадали, като част от техния процес на реинтеграция и възстановяване. Общност, която се състои само от жертви на трафик, може всъщност да усилва възприятието на своите членове за тяхната "различност" и спомените за отминалите проблеми, като доведе до чувство за социална сегрегация, което противоречи на целите на възстановяването и реинтеграцията (Бйеркан и Дирлид 2006b: 10).

Комфорт и безопасност

Много от жертвите говорят за успокоителното въздействие, което доставчиците на услуги и подпомагащите организации са оставили у тях, както в началото, при първия досег с програмите за помощ, така и с течение на времето.

За първи път срещнах [социалната работничка], която дойде да ме вземе от полицейското управление. Тя ми каза, че отиваме в един център за помощ и ще бъда в безопасност. Почувствах се добре, тъй като тя не искаше нищо да ѝ разказвам за своя живот, а аз се чувствах изтощена и единственото ми желание беше да се изкъпя и да си почина. Тя ми каза, че точно това ще направя и аз изпитах спокойствие.

Там се почувствах в безопасност. Беше хубаво. А и след всичкия стрес, който преживях, беше добре внезапно да се озова на място, което беше спокойно, където можеш да се наспиш, има какво да ядеш, обясняват ти нещата и ти казват, че ще се прибереш въкъщи в безопасност. Почувствах се много умиротворена.

Обадих се и момичетата от горещата линия за помощ бяха толкова учтиви и спокойни. Поканиха ме в офиса, за да се срещна със социален работник, като ми казаха, че ще ми възстановят пътните разходи. Когато дойдох на първата среща със социалния работник, се страхувах. Мислех, че ще ме гледат така, сякаш съм чудовище. Но всичко мина добре. Хареса ми

поведението на жената – социален работник. Беше спокойна и благосклонна.

За някои постигането на този комфорт е било моментално, на други им е трябвало повече време. Времето, необходимо на жертвите да се успокоят, изглежда поне отчасти зависимо от конкретните случаи на експлоатация. При жертви, които са претърпели тормоз и/или злоупотреби с доверието в продължение на дълго време, постигането на спокойствие и комфорт е отнело повече усилие и по-дълготрайна намеса. Освен това, при жертвите, чието семейно /лично положение е било лошо и преди трафика, създаването на чувство за спокойствие и комфорт е било продължителен и усложнен процес.

За редица жертви структурата на програмите, независимо дали са интернатни или дневни, предлага безопасно място, където могат да разговарят и общуват. Една жертва, претърпяла както сексуално насилие, така и трафик, обяснява, че нейните посещения по програма за жертви на насилие, ѝ подсигурява спокойствието, което ѝ е липсвало в ежедневието:

Дължеше се на системата, която прилагаша. Всички говорят без прекъсване. Никой не ви прекъсва. Никой не пуши, никой не влиза и излиза, можете да отидете до тоалетната, ако се налага. Не присъстват други хора. Никой не осъжда останалите. Всяка жена приема останалите жени. Те разбират, че не е тяхна вината за онова, което са преживели и пр. По време на работните срещи имаше правила и това ми харесваше. Продължих да ходя там.

При все това безопасността не винаги означава чувство на комфорт и за много жертви се налага да се борят със самотата (липсата на семейство и приятели), докато ползват програми за помощ с пансионен характер, които по принцип ограничават контактите със семейството и общността им, както при получаване на помощ на родна земя, така и в чужбина:

Плаках в продължение на две седмици. Беше тежко. Въпреки че имаме проблеми въкъщи, много си мислех и продължавам да мисля за дома. Тук съм в безопасност и всичко е наред, но не спирам да мисля за семейството си.

Облекчени и благодарни

За много от жертвите получената помощ е от ключово значение и те споделят, че са изпитали голямо облекчение и благодарност. Много от анкетираните са

почувствали, че помощта – при всичките проблеми и въпроси, които отваря – е от съществено значение за тяхното възстановяване и са изпитали благодарност за помощта и подкрепата, които са им оказани както в собствената страна, така и в чужбина (вж. Бйеркан и Дирлид, 2005, Бруновскис и Съртийс, 2007 година).

Уговорихме се да се срещнем на едно място на автогарата. Притесних се, че няма да можем да се видим. Струваше ми се, че сънувам. Не можех да повярвам, че някой ще ми помогне.

В този момент имах нужда от приятел – някой, който да ме разбере, който да ме подкрепи, за да ме убеди, че животът не е толкова черен. Имах нужда от подкрепа и да не се обръщам назад.

Толкова се гордея с тези хора. Слава Богу, че има толкова добри хора. Благодаря на [директорката], много ѝ благодаря, че е организирала такова място, на което могат да останат хората като мен. Благодаря на добрите хора, които дават пари и мислят за нас. Наистина имаме нужда от помощ. И не само аз, а и всички момичета тук. Много съм доволна и ще бъда благодарна до края на живота си на [директорката] и на всички хора, които работят в организацията.

Благодарна съм на тази организация, че я има. Ако не беше така, нямам представа колко още ще трябваше да преживея в това [положение]. А и кой знае какво друго можеше да ми се случи.

Други проучвания също сочат, че жертвите изпитват голяма благодарност към онези, които са им предложили подкрепа и помощ след трафика. Бйеркан и Дирлид (2006b: 14) отчитат, че една от подпомогнатите описва категорично своето отношение към консултантите: “Те бяха толкова отзивчиви! Не знам какво щях да правя без тях, от кого можех да потърся съвет.” Аналогично, Бруновскис и Съртийс, (2007) констатира, че благодарността е преобладаваща реакция на почти всички лица, подкрепени в рамките на програмите, което се дължи поне отчасти на факта, че много бенефициенти не са имали много други възможности за възстановяване и често са разчитали на услуги за най-елементарна издръжка и дори за оцеляването си.

Доверие и недоверие

Тъй като жертвите са преживели измами и злоупотреби с доверието си, липсата на доверие е била системна пречка в предоставянето на помощ – проблем

повдигнат както от служителите за борба с трафика, така и от жертвите. Липсата на доверие се оказва мащабен проблем при оказването на помощ и се припокрива с широка гама от проблеми, като подозрителност и страх.

Когато за първи път говорих със [социалната работничка], не знаех дали да ѝ вярвам или не. Но тогава ѝ казах, че искам да се уверя с очите си и разбрах, че онова, което ми казва, е истина.

В този контекст става ясно защо изграждането на доверие е от съществено значение в работата по оказване на помощ и закрила. И в интервютата жертвите обясняват по какъв начин е било възстановено тяхното доверие и какво може да се направи в перспектива, за да се изгражда доверие. За някои това е било въпрос на време:

По време на първата среща със социалния работник говорих за много малко неща и онова, което казах, беше лъжа. Трябваше ми известно време, за да се доверя напълно и да им кажа истината. След това си спомням, че се чувствах облекчена и се надявах, че те ще ми помогнат. Служителите в центъра се свързаха с друг център в [столицата] и аз приех да отида там, защото знаех, че повече не мога да остана в [тази програма].

За други доверието е свързано с определени хора и в един случай – дори с определена националност:

[Социалната работничка] беше уравновесена и говореше със спокоен тон. Тя достигна до дъното на сърцето ми. Почувствах, че мога да излея душата си. Нямаше напрежение в обстановката. Хареса ми начина, по който ми говореше, тя наистина разбираше моя проблем. Тя не спира да се държи мило с мен, независимо че ме насочиха към [друга организация]. Тя много ясно ми обясни каква помощ се предлага и кой може да ми я предостави. Аз много рядко моля за помощ, но тя събуди доверието ми. Винаги устояваше на думата си.

Хареса ми. Бяха много гостоприемни с мен. Не разбирах [местния език], но там целият персонал и хората, които срещнах, се усмихваха непрекъснато. Но на мен все още не ми се говореше. Тогава няха доверие на хората.

Тъй като веднъж ми казах, че по [тази програма] работят [служители от моята страна], които ще се погрижат за мен и ще уредят пътните ми документи, аз им се доверих.

Някои от жертвите първоначално приемат помощта, защото са изпитвали принципно доверие към подпомагащата институция. Това е било типично, когато помощта се е предлагала от църквата или друга организация:

Един ден към мен се приближи една жена и ме попита как съм стигнал(а) до просия... Казах ѝ всичко. Тя каза, че е религиозна жена и това ми накара да ѝ се доверя повече. Тя ме заведе в дома си и предложи да ми помогне да се снабдя с документи. В нейния дом аз спах непробудно два дни. След това отидохме в тяхната църква и се срещнахме с пастора. Пасторът каза, че тя ще ми помогне.

В центъра видях дори монахини. Тяхното присъствие ме накара да се почувствам добре... Как да се изразя? Облеклото им, поведението, учтивостта, може би защото знаех, че вярват в Бог – това ме караше да се чувствам добре, в безопасност. Монахините не могат да направят нищо, с което да ти навредят.

Аналогично, когато жертвите са насочвани към някого, на когото имат доверие (включително други жертви на трафик), то е изигравало основна роля, за да могат те да приемат помощта и да се почувстват по-спокойни:

При връщането си обратно, срещнах една приятелка, която също е била експлоатирана. Тя също беше бенефициент на [тази организация] и ми препоръча да не се страхувам и да се обърна към тях за помощ ... Да [доверих им се], защото моята приятелка вече се беше възползвала от техните услуги.

За много от жертвите доверието е означавало изпълнение на обещанията³⁶ и се е пораждало едва след оказване на помощта. В много случаи изглежда, че истинското доверие е било съдържано за известно време:

Да се отнасят добре с мен... да не обещават много. Но ако нещо ми обещаят, трябва да го изпълнят.

³⁶ В друго случаи доверието е било сериозно потъпкано с нарушаване на обещанията;

Казаха, че нямат възможност да ми купят жилище... Казаха, че не е трябвало да ми дават надежда, че ще ми купят тук къща. Тези хора [в чужбина] не бяха почтени с мен... Много пъти ги питах дали това е възможно в [моята страна], защото не ми се вярваше. И те потвърдиха. Просто са искали да ме успокоят, но това ми навреди повече.

Те просто направиха каквото бяха обещали. Никога не обещаваха повече, отколкото могат. Винаги се радваха да ме видят, независимо колко големи проблеми имам.

Бяха откровени с мен. Удържаха на обещанието си. Уважаваха ме.

И така започнах да ѝ се доверявам, защото всичко, което ми каза, всъщност ставаше, а и аз също разбрах, че всичко, което тя иска от мен, беше да уча и да я слушам. Тогава реших, че може би ще имам втори шанс.

Някои от жертвите свързват доверието с това, че са били разбрани и с тях са се отнасяли добре:

Фактът, че те разбираха нашите проблеми, че обещаха помощ и в крайна сметка я предоставиха.

Те се отнасяха сърдечно с мен, с разбиране. Уважаваха ме.

Отношението им към мен, това, че ме уважаваха, зачитаха нуждите ми, помагаха ми.

За някои от жертвите поверителността е била най-съществена и те са се доверявали на някого, когато са разбирали, че той ще опази тяхната конфиденциалност и лична неприкосновеност:

Тя не е от хората, които ще разтръбят на всеки, онова, което съм ѝ казала.

След като доверието е било изградено веднъж, препращането към други организации и понататъшната помощ са били улеснени. Една от жените е била подпомогната по програма, която впоследствие се закрива и е била насочена към друга програма. На въпроса за доверието ѝ към новата организация тя обяснява:

Да, имах доверие. Ръководеше ме това, че се доверявах на центъра и исках и можех да продължа да им гласувам доверие. И ако те ми дадат информация към кого мога да се обърна, това беше 100% сигурно. Така че отидох да потърся тази [нова организация] по поставените въпроси.

Друга обяснява:

Аз не желяех да се обръщам към други организации в [моята страна], но [тази организация] ми беше препоръчана от [организацията в чужбина] и по един или друг начин, аз ѝ се доверявах.

По същия начин, мъж, жертва на трафик с цел трудова експлоатация, обяснява как е приел насоките към други институции от полицаи, който му помогнал да се завърне в родината си:

Когато дойдох в прокуратурата в [този град], полицаят ме представи на един [държавен служител] и ми каза, че [този човек] може да ми помогне с много неща ... [Този държавен служител] вече ми обясни, че работи за определена организация, която подпомага жертвите на трафик да се сдобият с документи, хранителни продукти, дрехи и образование... Не си представях, че в полицейската служба може да дойде някой мошеник и да ме подведе с нещо... Хареса ми това, че е сериозен... Държеше се с мен много приятелски... Винаги беше много любезен с мен... Доверих му се... Не се страхувах, защото полицаят ме запозна с него.

Трябва да отбележи, че при някои от анкетираните не е било изградено доверие и сред жертвите имаше такива, които казваха, че нямат доверие на хората и институциите, като разбират, че могат да разчитат само на себе си, за да продължат напред в живота. Сред анкетираните имаше такива, които са отказали някои форми на помощ поради липса на доверие. Една от малолетните жертви, на въпроса какво може да направи едно лице или организация, за да изгради доверие, се е изказала доста песимистично: "Не знам. Просто не се доверявам на никого... Вярвам, че само аз мога да си помогна". Освен това тя обясни как майка ѝ, която е изиграла основна роля в решението за отказ от помощта, е усещала, че помощта е "неприемлива"; "Тя смята, че ако човек получи помощ, после ще трябва да плаща за нея... не се доверява на непознати". Това изявление потвърждава едно от проучванията по въпроса защо жертвите отказват помощ, като проблемите на доверието и недоверието са силно подтиснати, но преобладаващи състояния във вземането на решения от жертвите и техните семейства (Бруновски и Съртийс, 2007 година).

6.3. Проблеми и пречки при оказването на помощ и закрила – дестинация, транзит и произход

В този раздел се разглеждат изявленията на жертвите по проблеми от критична важност при предоставянето на помощ и закрила в страните по произход,

транзитните държави или дестинациите. Наблюденията и изказванията не важат в еднаква степен за всички страни. Някои от проблемите по-долу се отнасят конкретно до интернатни програми, които, макар да са характерни в ЮИЕ, не представляват единствената налична помощ. Аналогично, някои от наблюденията са специфични за страните дестинации и вероятно не важат с такава сила за страните на произход. При все това, обаче, много от констатациите са актуални за голям брой организации в също така голям брой страни.

Културни и езикови бариери

За някои от жертвите помощта, оказана в чужбина, е била повлияна от различия в културата и езика, понякога със служителите, понякога с други бенефициенти по програмата. Понякога това може да се свърже и с известна носталгия – с желанието да поговориш с някого на собствения си език, в собствената си социална и културна рамка. Една от жертвите, подпомагана по програма с бенефициенти от различни страни, обяснява своето облекчение при контакта с хора от собствената ѝ страна:

След това дойдоха още две момичета и те също бяха от [моята страна], като много ми помогна това, че се видях с момичета от родната ми страна. Различно е да си с някой от твоята страна. Иначе през цялото време бях с впечатлението, че не ме разбират, щом са с друга националност, език.

Изводът, който се налага, е, че когато жертвите не могат да общуват с останалите, помощта може да ги изолира. Една от анкетираните описва как се е почувствала отчуждена, когато хората от една и съща народност в приюта са се събирали заедно и са разговаряли на собствения си език:

За мен беше много трудно, когато всички говореха. Аз не знам [техния] език. Те говореха на [своя език] и аз се чувствах сама. Като останех сама, си мислех, кога ще свърши всичко това? Беше лудост.

Езиковите бариери между служителите и бенефициентите също могат да се отразят на услугите. Една чужденка, подпомагана в ЮИЕ не е получила никаква психологична помощ поради липсата на превод и, както тя самата се изрази, е трябвало да преодолява трудните си състояния сама. Други жертви описаха своите непохватни усилия да общуват с персонала и другите бенефициенти, което сочи, че пропуските в общуването недвусмислено се отразяват на качеството и организацията на която и да било помощ:

Понякога има и лоши моменти. Но се справям с тях. Малко разбирам останалите и те малко ме разбират, така че общуваме. Постепенно те започнаха да ме разбират. Някак успяваме да се разбираме.

Първоначално беше трудно. Молях брат ми да превежда всичко, което кажех.

Макар че понякога са използвани и преводачи, това често се е оказвало лукс и не е било финансово оправдано за всички случаи или като в по-големи мащаби. Една от жените е имала ограничен достъп до превод, но се е справила благодарение на ограничените езикови познания на една от служителките: "Имаше и една жена, която работеше в [моята родна страна]. Тя говореше малко [моя език]. Те два пъти ми предоставиха преводач".

Също така, културата може да създаде пречки в програмите за помощ, като този проблем беше посочен от една от жертвите, подпомогната в чужда държава.

Не се чувствах комфортно. Нямах усещането, че те ще ме разберат и изпитвах необходимост да говоря с други хора. Но като дойдох тук, вече имаше с кого да говоря. Почувствах, че има кой да ме разбере. Чувствах се по-добре, като имаше кой да ме слуша. На [този език] не можех да кажа всичко. Не знаех всички думи. [А и не беше] само езика, вероятно беше и защото не съм [от тази страна].

Друга жертва подчерта колко е ценно да има преводачи, служители и бенефициенти от нейната страна или поне някой, който познава и е бил в досег с някои от културните и обществени нрави: "Тя се грижеше за нас и беше от [моята страна], но беше живяла в [тази страна от ЕС] в продължение на шест години... Наистина беше сладко момиче. Отнасяше се с нас наистина добре".

Както беше отчетено в редица програми срещу домашното насилие, интервенциите се разработват въз основа на житейските представи на (професионалисти от средната класа по принцип), което е ориентир за структурирането на програмите (съобразно нормализираните модели за хранене, език, отглеждане на деца, облекло и т.н.). Това може да означава, че предоставената помощ не винаги напълно отразява потребностите, ценностите и житейските представи на чуждестранните лица, които пребивават в страната и на бенефициентите. Освен това, бариерите възникват не само по отношение на езика а и поради средствата за общуване в различни културни среди (Arora 2004: 8). По същия начин, проучванията сред жени-имигранти и бежанци често са отчитали усложненията при предаване на информация и предоставянето на услуги, когато се налага преодоляване на езикови и културни бариери.

Например, едно проучване на услугите, доставени на малтретирани жени-имигранти в Канада, установява наличието на постоянни езикови и културни бариери, изпитани както от служителите, така и от бенефициентите. В някои култури споделянето на лични проблеми с непознати е неприемливо, но то все пак представлява фундамент на много програми за помощ. Освен това индивидуалистичната насоченост на някои програми може да се окаже проблемна за жени, които идват от общества и култури, изградили живота им в отношението със семейството и общността, като в този смисъл ориентацията към независим живот противоречи на представата им за себе си (Арора 2004: 13-15; Фулбрайт 2004). Съществено е, както беше установено при услугите в областта на психичното здраве, че желанието да се получи грижа се влияе от други културно приложими променливи, като възраст и пол. (Холифийлд, 2002: 421). Тези проблеми дават своето отражение и върху жертвите. Една от жертвите на трафик от ЮИЕ разказа за дистанцията, която е изпитала между себе си и служителите в чужбина, които е харесвала много, без изключение, и е почувствала подкрепата им. За нея, обаче, е съществувала една невидима културна разделителна черта, която е усещала между себе си и служителите в чужбина.

Като се има предвид, че културата дава обосновка на доставката на услуги, е необходимо да се обърне повече внимание на конкретната социална и културна динамика, която влияе на възстановяването и реинтеграцията. Като се има предвид, че много от жертвите остават временно и дори постоянно в страните на дестинация, това става все по-важно. В други области доставката на услуги предвижда помощ при справянето с различни видове стрес от живота в новата страна/култура, като например достъп до услуги, за които не са информирани, осведомяването им за нормативната база в страната, предоставяне на езиково и културно съобразени услуги, вземане под внимание на културни проблеми като лична неприкосновеност, заклеяване и срам, отчитане на контрола на семейството и общността при вземането на решения и пр. (Купър и др. 2004: 30-32). По отношение на някои специфични форми на помощ, културните бариери се очертават особено ясно. Психологичната помощ е такъв пример, при който културните променливи трябва да се вземат под внимание, както и възможностите за ефективна и подходяща връзка с лица от различни социални и културни среди (Холифийлд, 2002: 421).

Достъп до информация относно помощта и услугите

От ключово значение при подхода на упълномощаване (овластяване) е това жертвите да се ангажират активно да бъдат напълно информирани за решенията и възможностите след извеждането им от трафика. Това налага да

им се оповести пълната информация по редица проблеми, включително формите на помощ в родната им страна и в чужбина, техните възможности в рамките на тези програми, а също и начините за достъп до тази помощ, както понастоящем, така и на по-късен етап. Някои от жертвите съобщават, че са били напълно информирани и инструктирани относно възможностите за помощ. Една от жените, завърнали се от ЕС, е осъществила пряка връзка с програма за помощ в родната си страна и така е могла да вземе някои решения преди завръщането си:

Говорих с [директорката] по телефона. Тя ми обясни положението с програмата за помощ: тя подпомага възстановяването на момичета, преживели сходни ситуации, да се реинтегрират в обществото. Тя обясни всичко за помощта. Вярно е, че в началото бях уплашена, но си казах, че ще отида и ще видя за какво става дума.

По същия начин, една от жените, завърнала се от чужбина, се е свързала с една организация и също е останала доволна от получената информация: "Тя много ясно ми обясни какъв вид помощ се предлага и кой може да я предостави". Тази изчерпателна информация е била важна за стабилизирането на жертвите, а също и за начертаването на планове и вземането на решения за бъдещето.

В тази връзка, обаче, други анкетирани не винаги са имали достъп до информация относно възстановяването си, като този дефицит е обхващал възможностите за помощ както в чужбина, така и в родните им страни:

Преди да ме изведат чрез трафик, аз нямах представа за съществуването на такива услуги. Не знаех за това и при пристигането си. Имах късмет, че майка ми намери някаква информация по този въпрос. Когато попаднах в ситуацията на трафик, не мислех, че някой друг може да ме спаси, освен полицията, която е корумпирана.

Трудно е човек да открие тези услуги... Жертвите не знаят към кого да се обърнат за помощ.

В някои от интервютата, проведени в страните-крайни дестинации, жертвите са поискали от изследователите да им предоставят информация за възможната помощ и данни за контакт в собствените им страни, тъй като бенефициентите все още не са били информирани за този набор от възможности от структурите за противодействие на трафика. Не са били единични случаите, когато лицата, обект на трафик са получавали помощ в

продължение на месеци, без да имат информация за възможностите в родната си страна. Необходимо е да се подобрят процедурите, за да може на жертвите да се предостави повече информация относно възможностите за помощ в собствената им страна, за да се увеличат шансовете им за успешна реинтеграция (вж. Бруновски и Съртийс, Розенберг, 2006, Съртийс, 2005, 2006а).

Някои жертви са получили също непълна или недостатъчна информация, както в случая с чужденка, подпомогната в чужбина, чието връщане е било дълго забавяно. За нея е било важно споделяната информация да бъде точна и пълна, дори ако е представлявала „лоша новина“. За нея е било за предпочитане да знае какво е действителното положение, дори ако това е означавало възможно закъснение с месеци.

Попитах ги кога мога да си отида у дома. Казах: „Утре“. Останах две години... Да, запитах ги [защо съм останала толкова дълго]. Когато дойдох на сутринта ги попитах трябва ли да се подготвям за отпътуването. Те отвърнаха: „Няма да пътуваш за вкъщи, ще се върнеш тук“. Попитах: „Но нали казахте, че ще си вървя у дома?“ Те отговориха: „Няма да заминеш за дома, докато не видим какво можем да направим"... Казах ми, че ще има дело. Но нямаше никакво дело.

Дори когато е имало известна информация, на много от жертвите тя се е сторила недостатъчна:

Те не ми обясниха какъв е този център за безопасност. Само споменаха, че е някакъв частен дом и няма да оставам на хотел. Дори ми казаха, че не знаят къде е. Настоявах да не се страхувам. Казах, че всичко ще бъде наред с мен. Казах, че не е затвор; не е нещо против волята ми, съобразено е само с желанието ми. Казах, че ще разполагам с всичко необходимо – настаняване, храна, никой няма да ме изтезва – и мога да остана колкото искам.

Докато в някои страни на жертвите се дава ясна представа за програмата им за реинтегриране и те са били напълно ангажирани в процеса по вземане на решенията, за други това не е било така. Това се илюстрира от една жена, която, като са и задали въпроса колко ще остане в приюта, е обяснила, че доставчиците на услугата още не са ѝ казали; „Те знаят, но ние не знаем. Не знам дали ще остана там в продължение на два-три или на десет месеца“. Понататък в интервюто тя отбелязва също: „Знам, че не мога да остана тук дълго. Не знам колко дълго мога да остана тук, но знам че срокът е ограничен. Нямам къде да отида. Имам нужда от работа“.

Друг проблем е че жертвите са разполагали с ограничена информация за други програми и организации, които могат да им предоставят помощ – специализирани в областта на трафика и общо-профилирани, държавни или неправителствени услуги. Информацията, която са получавали се е предавала чрез посредничеството на доставчиците на услуги, вместо те самите да се ангажират пряко с различни схеми на помощ. Това означава, че в определени случаи жертвите са били ограничени до една организация и нейната мрежа, вместо да им се предостави пълен набор от услугите и възможностите (вж. Бйеркан 2005, Съртийс, 2006а). Мъж, изведен чрез трафик в бившия Съветски съюз, е бил идентифициран и подпомогнат от една църква, като след завръщането си у дома е бил запознат само с услугите, предоставени от тази мрежа:

Нямах представа към какви организации мога да се обърна за помощ. Знаех само за църквата, която ми показаха тези вярващи хора в [страната дестинация]. Не знаех, че освен държавните организации има и НПО.

Като се има предвид, че всички организации – държавни и неправителствени – работят с ограничени ресурси, сътрудничеството и координацията между организациите е съществена. Ангажирането на възможно най-голям брой професионалисти от всички сектори за противодействие на трафика е с цел разширяване на възможностите за идентификация, както и това, че жертвите ще имат достъп до по-голям брой услуги. В редица случаи сътрудничеството между агенциите не само увеличава възможностите за помощ за жертвите, а служи и за да се избегне дублирането на услуги. Немалко от жертвите обясняват, че доставката на услугите е била свързана с подкрепата на различни агенции. Случаят с една жена илюстрира това гледище. Тя е подпомогната да стартира малък бизнес от една организация, която специализира в тази работа. Бизнесът върви добре, докато член от семейството ѝ не заболява и на нея ѝ се налага да използва доходите си за медицинско обслужване. Тогава организацията я насочва към други организации, които подпомагат лечението, за да може тя да продължи дейността си, която е основно перо в личната ѝ издръжка и тази на семейството ѝ. Бенефициентите коментираха и върху важността на сътрудничеството и координацията (и достъпа до информация):

Забелязах, че [тази организация] и [онази организация] си сътрудничат много добре... Техният подход към мен беше много чувствителен и потребностите ми бяха взети предвид и от двете организации.

Харесва ми да виждам, че организациите си сътрудничат и че различните организации предлагат различни видове помощ.³⁷

Тук въпросът не се изчерпва само със сътрудничеството, и то на територията на една страна, а също и в международен план. Доставчиците на услуги в едно проучване от ЮИЕ отчитат липсата на пълна и актуална информация относно наличието и обхвата на услуги за реинтеграция в страните на произход, което ги възпрепятства да консултират жертвите за пълния набор от възможности: "Трябва да установим по-добри контакти с организации от други страни, особено в ЕС. Познаваме НПО в региона, но в момента трябва да установим контакти със страните от ЕС" (Съртийс, 2006а).

Наличието на по-подробна информация за услугите в страната по произход, означава, че агенциите могат да направят осведомен избор в процедурата по насочването на жертвата, като я информират за пълния асортимент от услуги, които могат да им се предоставят при връщането у дома, независимо дали те се предоставят от агенцията по посрещането или са част от механизма за сътрудничество между институциите. Ограничените комуникации между програмите означава, че жертвите могат да бъдат препратени без приемащата агенция да бъде консултирана по случая или да ѝ се предостави необходимата справка (Съртийс, 2006а).

Освен това, важен е и достъпът до информация относно помощта и подкрепата в общността като цяло. Жертвите бяха запитани в каква степен възможностите за сътрудничество са били видни или достъпни за хората – за жертвите или за общността по принцип.

Смятам, че жертвите на трафик не знаят къде да потърсят помощ. Сега в [този град] хората от [тази организация] ходят в училищата да обсъждат, разпространяват брошури... Това е полезно начинание... Жалко, че аз нямах такава информация, докато ходех на училище. Смятам, че това щеше да ми бъде полезно.

Нищо не знаех за това [за помощта]. Дори сега всъщност нищо не знам за помощта. Вкъщи нямаме телевизор или радио. И вестници не четем...

³⁷ В противовес, някои жертви отчитат липсата на сътрудничество между някои агенции, като понякога бенефициентите попадат в обсега на напрежението и конкуренцията между ведомствата;

Наблюдавах и една лоша практика. Те говорят лоши неща за другите организации в присъствието на бенефициентите. Казаха, че [тази организация] монополизира жертвите. И никой не може да достигне до нея или жертвите ѝ. Освен това [тази организация] принуждава жертвите да работят в замяна на помощта. Те затваряли своите бенефициенти като затворници и пр. Беше наистина изненадващо.

Не бих могла да открия нищо за помощта, ако [доставчиците на услуги] не се бяха обадили първи.

Не знаех нищо за предлаганите услуги [на родна земя].

На въпроса как самите жертви биха предали информация за помощта, те обикновено имаха много ясна представа как трябва да се прави това и особено как би могло да се извърши по-добре в техния случай:

Щях с много прости думи да ѝ обясня какъв вид помощ се предлага, да я хвана за ръката и да я отведа до организацията, в която работя... Ще я запозная с персонала на центъра... Ще и дам малко време да се запознае с обстановката в центъра, така че постепенно да повярва на думите ми.

Този подход е бил използван от някои организации, които канят жертвите на място, така че те да видят точно какво им се предлага, а и да се срещнат с останалите бенефициенти. По принцип едва на този етап се иска от тях да вземат решение и ако откажат, им се дава възможност да се върнат по-късно. За тази стратегия психологът каза, "Едно е да им се говори за помощта, друго е да им се покаже" (Бруновскис и Съртийс, 2007). При разговорите с жертвите относно информацията, от която се нуждаят, е необходимо да се обърне внимание на нейния формат, като езикът и стилът на изложението следва да се съобразят с възрастта и образованието им. Съществено е също да им се даде време да осмислят информацията, за да направят осведомен и внимателно преценен избор.

Достъп до правосъдие

Много от лицата, обект на трафик, приемат да участват в съдебни производства срещу своите трафиканти, макар причините за това да са различни. В редица случаи водещият мотив е била нуждата от справедливо възмездяване. Една от жертвите твърди, "Възнамерявах лично да свидетелствам срещу моите трафиканти. Искам да ми върнат парите, спечелени от това, че са ме експлоатирали. В [моята страна] човек може да си купи къща на село за 300-800 долара. Искам да получа тези пари". В други случаи отмъщението е най-важният аргумент на жените да свидетелстват срещу трафикантите. Бйеркан и Дирлид (2006а: 9) отбелязват:

Когато срещнахме "Жасмина" делото срещу нейния трафикант (жена) вече продължаваше една година и не се очертаваше да приключи скоро.

Независимо от трудностите и от продължителното производство, Жасмина настояваше, че не съжалява, че е приела да свидетелства. Тя каза, че основният ѝ мотив за участие в това производство е бил отмъщението. Жената, която я е изпратила в чужбина, не ѝ е позволила да се види с дъщеря си няколко месеца. Междувременно дъщерята на Жасмина остава при баба си, която е алкохоличка. Жасмина знаела, че извършителката на трафика също е майка на малко дете, поради което намира, че е напълно справедливо да си отмъсти, като я накара да се измъчва поради принудителна раздяла с детето си.

В други случаи жертвите приемат да свидетелстват поради загриженост за собствената си безопасност (и тази на другите) и да не се притесняват повече от отмъщението на трафикантите:

Не си промених мнението моментално, но като си помисля какъв ужас преживях, щеше да е по-добре тези хора да ги затворят.

Ако престъпниците влязат в затвора, щеше да ми е по-спокойно.

С "Юлия" се свързва местната полиция, която я призовава да даде показания срещу своите трафиканти непосредствено след пристигането ѝ в родината... Основният аргумент, с който тя приема, е желанието ѝ да спре дейността им. Тя е разбрала, че същите тези лица са успели да наберат и експлоатират голям брой момичета и се е почувствала длъжна да помогне на възможни бъдещи жертви да избегнат подобна мъчителна участ (Бйеркан и Дирлид 2006а: 10).

Ведна няколко случая жертвите са участия в съдебни производства и са били произнесени присъди. Една от тях обяснява: "Свидетелствах срещу [трафикантите] и спечелих делото. Почувствах се щастлива, че са наказани". Струва си да се отбележи, обаче, че достъпът до правосъдие е силно затруднен и често е свързан с действителни рискове за живота и последствия за жертвите. За жертвите, които са били ангажирани в наказателното преследване и съдебното дело, може да се каже, че мнозина са останали недоволни от развитието на процедурата. Една от жертвите обяснява какво трябва да се направи по различен начин: "Да се осигури по-квалифицирана правна помощ и да се предостави по-добра държавна защита на свидетелите, които дават показания срещу трафикантите". Друга жертва беше много разочарована от съдебната система, която не е наказала нито трафиканта, нито е осигурила защита за него и семейството му. Той изрази съжаление, че е дал показания пред полицията:

Трябва да помагат повече на жертвите. Най-малкото, трябва да гарантират, че защитата, предоставена от полицията, е действителна, защото, например, сестра ми получи няколко заплахи по телефона от трафикантите, които ѝ казали, че аз съм разорил техния бизнес за стотици милиони и това не може да се прости. Полицията трябва да има различно отношение към нас... Аз помагам на държавата за нищо. И си казвам, че не бих го направил отново. Мислех, че постъпвам правилно, защото този тип е извършил много злини срещу хора като мен и можеше да продължи така. Като свидетелствах срещу него, аз навредих на себе си, защото от тогава съм все в движение. Това е единственото, за което съжалявам... Макар [жена ми] да е по-млада от мен, тя излезе по-умна и ми каза да не свидетелствам пред полицията. Аз постъпих според собствените си виждания и толкова. Сега вече нищо не може да се промени.

Освен това, жертвите не винаги остават с впечатление, че адвокатите им водят делото добре. Да вземем, например, една от жертвите, която описва как адвокатът често ѝ е крещял, който ѝ казвал, че не става за нищо и той повече бил склонен да повярва на извършителката на трафика, отколкото на нея. Освен това, тази жена описва как адвокатът не е зачитал интересите и опита ѝ:

След известно време, когато делото вече вървеше от година и половина, той се опита да ме убеди да оттегля показанията си, като каза: "Все пак тя ти е роднина, не ти ли е жал за нея". Бях шокирана. Той ме подтикваше да го направя и в крайна сметка на процеса аз казах, че съжалявам за своята роднина.

Друго оплакване е свързано с това, че жертвите не са получавали информация за своето дело от органите на реда или от съда и не са имали предварителна представа по хода на делото:

[Отношението на полицията] беше... "Не ме занимавай, сега имам по-важна работа, отколкото да се занимавам с теб".

Единственото, което все още искам да направя и си казах, че един ден ще го направя, беше да се обадя на полица в [страната дестинация], който водеше нашата преписка, защото ми е любопитно какво се е случило.

Не, те не се свързаха с мен. Попитах дали има някакви новини. Казах къде отивам, с какво се занимавам. Те казаха, че няма развитие... Щели да ми се обадят, ако има нещо.

Също така, жертвите изразиха неодобрение, че разследването на трафика, както и на следващите го съдебни дела, се проточва дълго, като много от делата продължават с години.

Това продължава повече от година и края не му се вижда. Ту единият адвокат го няма, ту другият не идва.

Да, искам тези хора да бъдат наказани. При завръщането си [вкъщи], подадох жалба пред нашето местно полицейско управление. До този момент, обаче, нямам отговор. Социалният работник каза, че [полицейското звено за борба с трафика] може да се справи с моя случай. [Социалният работник] и аз дори отидохме заедно при тях и свидетелствахме, след което от местното управление ме викаха няколко пъти да давам показания и с това всичко приключи. Четири години минаха от тогава и няма никакъв резултат.

Други отрицателни впечатления постъпиха от много от жертвите, за които правната процедура е била объркваща, недостъпна и извън техния контрол:

Имам усещането, че съдията говори на друг език, използва думи, които не разбирам, но просто пропускам да питам адвоката си за тях. Когато дадох показания в полицията, ми взеха паспорта, но не са ми го върнали още.

Прокурорът върна моята преписка... Звеното за борба с организираната престъпност пое преписката и я приключи. От там казаха, че всичко ще свърши успешно, но когато делото стигна до съд, прокурорът го върна... обадох се на [служителката от полицията] веднъж, за да попитам за делото. Тя отговори, че е изненадана от връщането на преписката, защото си е свършила работата добре и е събрала достатъчно доказателства. Каза ми, че не знае защо прокурорът е върнал делото.

Макар това да се преживява особено болезнено от лица с по-ниско образование, то представлява проблем за жертвите на трафик по принцип и, по всяка вероятност, за населението като цяло. Подкрепата при разбирането и навигацията на правния процес е от ключова важност и може да се отрази не само на чувството за сигурност на жертвата, но и на нейното овластяване.

Според някои жертви в някои от делата липсата на правосъдие е била свързана с корупция. Една от жертвите посочи вероятността да е имало подкуп по делото, повдигнато срещу нейните трафиканти. Делото приключва с налагане на глоби, вместо с лишаване от свобода: "Присъдата според прокурора беше

18 години и половина лишаване от свобода, но съдията постанови решение всеки от трафикантите да заплати глоба от 1000 щ.д., след което те бяха освободени... дори не ги наказаха... за тях 1000 щ.д. са нищо”.

За някои от жертвите липсата на правосъдие е имала действителни последици за живота им, поради потенциалната заплаха от отмъщение. Много от тях споделиха, че през цялото време се страхуват, което има опустошително въздействие както за самите жертви, така и за семействата им:

Страхувам се,... защото хората, срещу които дадох показания, могат да научат, че съм там... Не е много трудно да открият... Вече са ме заплашвали преди това... Едно момиче от приюта ми каза, че трафикантите понякога плащат на момичетата от приюта, за да изведат момиче, свидетелствало срещу тях. Страхувам се. Братът на трафиканта вече излежа присъдата си в затвора. Очаквам всичко от тях. Страхувам се навсякъде: у дома, когато отивам да взема дъщеря си от детската градина, дори сега идвам на интервюто и ме придружава майка ми.

Не исках да ида в полицията. Страхувах се. Но мислех, че те така или иначе ще гледат да ми навредят. Ако узнаеха, че съм се прибрала у дома, сигурно щяха да ме върнат обратно и да ми напакосят. Затова реших да отида в полицията и да им кажа всичко. Направих го и те дори попаднах в ареста. Но след това ги пуснаха. Казах на полицията, че това са моите сводници, казах им всичко. Полицията ги задържа за един ден, но после дойде един техен приятел [чужденец] и разговаря с полицията. Той каза, че те работели за него и полицията ги освободи. След което полицията не предприе нищо.

Беше трудно и се страхувам да се прибера у дома. Страхувам се, защото те още са на свобода. Те все още имат момичета и проститутки със себе си. Знам това от приятелка. Седят си вкъщи и никой за нищо не ги закача, а момичетата се страхуват.

Не. Никак не се чувствам в безопасност. Всеки ден очаквам [трафикантите] ще се озоват по петите ми, цялото семейство на този, дето го арестуваха... Няма от кого да потърся помощ или укритие. Трябва да направя нещо самостоятелно.

Проблеми на сигурността и безопасността

Жертвите и структурите за противодействие на трафика подчертават необходимостта да се обърне внимание на рисковете за сигурността, когато

се предоставя помощ в страната дестинация или транзитна държава, както и при връщането у дома. Жертвите и техните семейства могат да станат обект на отмъщение от трафикантите, когато свидетелстват срещу тях пред полицията или дадат показания пред съда. Освен това жертвите могат да бъдат изложени на риск от насилие или повторен трафик при завръщането си у дома, особено когато трафикантът е от същия район.

Жертвите описват своите чувства на несигурност и усещане за заплаха при мисълта, че могат да се изправят отново лице в лице с трафикантите си (или с техните семейства или съюзници).

Когато ми казаха, че се връщам отново в [родината си], си помислих какво ли може да ми се случи. Знаех, че някои то тях все още са на свобода и се страхувах, че може отново да попадна в ръцете им.

Вчера говорих с моя съветник и му казах, че малко се притеснявам. [Трафикантите] знаят, че съм в [столицата]. Това е написано в показанията ми – че съм в приют в [столицата]. Не исках това да става известно на съда. Инспекторите ме изпратиха там, но те не знаят с точност къде съм. [Столицата] е голям град и все пак... Понякога, като мисля за това, докато ходя, обръщам глава и ми се струва, че някой от тях е зад гърба ми. Тревожа се.

Знам каква заплаха представляват, що за хора са и затова се страхувам.

Вече повече от две години непрестанно съм на път заради това. Живях под наем повече от година, след което се преместихме при тъща ми, но трябваше да се изнесем, защото трафикантите ни откриха. Отново се преместихме при една роднина на жена ми. Не знаем колко време ще можем да останем там. Мисля, че единствената възможност, която ни остава, е да напуснем страната. Сестра ми предупреди, че тези хора са заплашили да ме прегазят с колата, ако ме намерят.

Разбирате ли, аз живея много близо до [трафикантите]. Дели ни само едно село, а в тия села се знае всичко, което става. Трудно е, много е трудно. Всеки път, като се прибера вкъщи, независимо че толкова се радвам да се прибера в събота и неделя, изпитвам нещо в сърцето си и се страхувам да остана там. Човек не знае какво може да се случи. Дори да не ходиш до града или на дискотека, пак могат да те хванат, докато си за хляб или на пазар. Нищо сложно няма, просто те вземат с една кола. Те не се страхуват.

Той е в затвора, осъден е на 15 години лишаване от свобода, но обжалва... Не мога да кажа, че съм доволна, този човек има роднини навън и никога няма да съм 100% в безопасност. Някой ден ще изляза от [приюта], защото така трябва. Не че се страхувам, но знам, че там няма да съм в безопасност.

Много от тях също изтъкнаха опасения за проблеми, пред които могат да се изправят семействата им или тяхната общност.

Мисля си за майка ми и за сестра ми и се страхувам какво може да им се случи заради мен. Така както хванаха майка ми и я пребиха, така може да влязат в къщата през нощта, пак да ги пребият и никой няма да разбере.

Един от проблемите, които се очертах в интервютата, беше до каква степен са информирани относно рисковете за сигурността и безопасността, когато дават показания. Една жена, която беше приела да свидетелства пред съда беше твърде доволна по отношение на този проблем: "Да, с удоволствие ще свидетелствам срещу него. Нямам никакви причини да се страхувам. Не съм направила нищо лошо, за да се притеснявам. Справедливостта е на моя страна". Това беше независимо от проблемите, които останалите жертви са имали при съдебни производства срещу трафиканти в същата страна, което налага въпроса дали тя е била напълно и достатъчно информирана за рисковете и съображенията за сигурност.

Важно е да се спомене, че не всички проблеми на сигурността и безопасността са свързани с отмъщение и насилие от страна на трафикантите. Жертвите могат да бъдат обект на насилие от съсед и представители на общността след като се върнат и напуснат принудителната проституция. Една от жертвите описа как са я изнасилили няколко мъже от нейната общност на празненство в селото, защото, както се изразили те, тя е правила секс с мъже в чужбина, защо не и с тях (Бруновски и Съртийс, 2007 година). Друга жертва, изведена чрез трафик в ЕС, е обяснила как една от приятелките е била изнасилена в нейната общност, като се е прибрала: "Едно от момичетата, което се върна от чужбина, ми каза, че съседите са я изнасилили, казали: 'Щом можеш да спиш с [чужденци], на нас ще откажеш ли?'".

В редица случаи срещу жертвите са произнесени заплахи и проявено насилие, като рисковете за сигурността им са били доста реални:

Извършителката на трафика ме пресрещна по пътя към полицейското управление и ме заплаши с нож. Знаех, че не се шегува, защото беше намушкала с нож дори съпруга си. Тя заплаши, че ще ме убие ако не

оттегля показанията си. Информирах полицаия за заплахите и той ме накара да направя показания по въпроса и с това приключи всичко. Те обещаха да я задържат за няколко дни, но не го направиха, защото нямаше доказателства. В случай на спешност трябваше да се обърна към местната полиция. Когато ми назначиха личен адвокат, му казах за тези заплахи, но той не обърна внимание. Той каза: "Тя няма да те убие... не се страхувай... забрави го". Полицаят от местната полиция също ме заплаши с пистолет, като ми нареди да оттегля показанията си срещу извършителката на трафика. Жалвах се на адвоката си, той написа една бележка и ми я даде, за да я предам на местният полицай. Когато полицаят прочете така наречената „жалба“ (адвокатът дори не я беше подписал), се изсмя в лицето ми и ми каза да вървя по дяволите.

[Трафикантът] каза: "Ти вкара брат ми в затвора, но рано или късно, аз ще те убия".

[Когато се прибрах у дома] те вече ме чакаха. Бяха около седем [трафиканти]. Крещяха по майка ми, по мен. Не можах да кажа нищо. Заплашиха, че ще ме убият ако не се върна обратно. Казаха, че са ме купили и трябва да връщам пари.

Някои от жертвите споделиха, че имат проблеми със сигурността, и една от тях е претърпяла насилие вследствие на участието им в съдебни производства срещу трафикантите:

Не, [производството] не реши нито един проблем. Те всички са на свобода. Веднага след като изляза навън [от приюта], ще ме намерят и ще ме убият.

Това ме излага на голяма опасност. Имах толкова проблеми, когато отидох в съда. Всеки път трябва да влизаме през тайни врати, да излизаме с ескорт... Казах ви, всеки път имаше проблеми. На входа жена му ме нападна. Адвокатът ми ме спаси там. Бях толкова уплашена, объркана какво ли може да правя тя [там]. Там я видях само два или три пъти и се изненадах, че е [в града]. Тя ме дръпна за ръкава, но адвокатът ме защити. След това тя отново ме нападна пред вратата на съдията. Тогава ми позволиха да вляза вътре преди насроченото време, за да дам показания... Да, разбира се, знам, че нищо не може да ми се случи в съда. Но те ме заплашват на глас... Те говорят помежду си: "Виж колко добре я пазят. Това няма да е за дълго. Ще я открием и ще я убием". Знам, че в съда има охрана, но тези думи ме плашат.

[У нас] се страхувам. Защото участвам в дело срещу тях. Прокурорът върна делото, а [трафикантите] хванаха майка ми, пребиха я и я заплашиха и полицията нищо не направи.

Проблемите на сигурността са утежнени от принципната липса на закрила за жертвите, дори по време на съдебните дела. Някои от анкетираните са получили подкрепа.

Дори полицията не ни позволи да влезем в съдебната зала, защото не е безопасно... Винаги минаваме през някакви тайни входи в съда. Крийт ни някъде. Накрая, когато вече не успяхме да се справим, те извикаха главния инспектор от полицията и той ни възложи ескорта на инспектори.

Много други не са:³⁸

Когато отидох в полицията, направих го при едно условие. Знаех, че ако кажа нещо за това семейство, рискувах да ме последват. Затова казах на полицията, че ще дам показания, само ако полицията ми осигури защита. Казах ми, че ще го направят, но нищо не направиха след като дадох показанията. Казах им, че трафикантите ме преследват, а те ми отговориха да се обърна към тях, ако има нещо. Тогава ги попитах как да ида до полицията, ако ме блъсне кола? Тогава те пак ми казаха да отида в полицията, но аз вече не исках да ходя. Нямаше смисъл да го правя. Не трябваше да разкривам случая си пред полицията.

Най-малкото, трябва да гарантират, че защитата, предоставена от полицията, е действителна, защото, например, сестра ми получи няколко заплахи по телефона от трафикантите, които ѝ казали, че аз съм разорил техния бизнес за стотици милиони и това не може да се прости.

В един от случаите рисковете за сигурността на жертвата са се дължали на това, че органите на реда са нарушили анонимността на жертвата и са започнали да дават информация на медиите за случая:

³⁸ От 364 жертви на трафик, представлявани от Центъра за превенция на трафик на жени (ЦПТЖ) в Молдова само на 3 са осигурени мерки за защита от държавата по време на криминалното разследване и пред съда, като жертвите често са принуждавани да влизат в контакт с трафикантите по време на съдебното производство (ЦПТЖ 2006: 14-5). Други структури за противодействие на трафика също описват принципната липса на жертви /свидетели в някои страни, макар някои от тях да са получили закрила при *по-специални* условия, поради личната намеса на някой съвестен полицаи, юристи и съдебни специалисти.

[Полицейският служител] даде изявление за пресата. Бяха публикували пълното ми име... Всички вестници тръбяха за това. "Момиче измъкнато от престъпна група... Името ѝ е това и това ... тя живее еди-къде си... на толкова години... била е омъжена... има син... името на сина ѝ е..." Бях потресена. Не можех да продължа... Те ме тормозеха вкъщи, заплашваха ме. Много неща се случиха. Бяха в ареста само за 48 часа след което ги пуснаха. Нямаха доказателство.

При липса на лични и непрекъснати оценки на риска трудно може да се прецени до каква степен сигурността на жертвите е изложена на риск. Освен това няма реални изследвания върху действителния риск за жертвите и случаите на отмъщение и насилие срещу жертви, независимо дали са предприели действия срещу трафикантите или не. Онова, което е ясно, е, че много жертви, докато са в чужбина и при завръщането си вкъщи – не са се чувствали в безопасност. Мнозина са имали съвсем реални проблеми със сигурността, които полицията и доставчиците на услуги е трябвало да вземат под внимание на различни етапи след извеждането им от трафика. Оценките на риска трябва да се правят на непрекъснат принцип и в съответствие с развитието на положението на жертвите. Рисковете вероятно ще се изменят според ситуацията, времето, мястото и участието в наказателни производства. Важно е доставчиците на услуги и органите на реда също да очакват възможни бъдещи рискове, при предприемането на различни действия. Осигуряването на (временни и постоянни) разрешителни за пребиваване е едно от средствата, с които могат да се избегнат непосредствените рискове за сигурността,³⁹ като в някои страни от ЮИЕ са издавани временни разрешителни за пребиваване, докато се вземе решение какво да се предприеме по-нататък. В някои случаи това предвижда възможности за дългосрочно пребиваване, съчетано с програми за социално подпомагане.

Ефективната работа по проблемите на сигурността и безопасността представлява значителна пречка в региона на ЮИЕ. Възможно е правоохранителните органи да не разполагат със средствата да предоставят необходимата сигурност във всички случаи и /или да не поемат такива ангажименти. Често е необходима защита на свидетелите както в страната дестинация, така и в тази по произход преди, по време и след съдебното дело,

³⁹ Възможности за временни разрешителни за пребиваване се предвиждат в законодателството на седем страни от ЮИЕ и правото на ЕС, като Директива на Съвета 2004/81/ЕС за разрешителното за пребиваване изисква страните от ЕС да предоставят на лицата, обект на трафик, възможности за пребиваване.

макар тези нужди да са по-дългосрочни и интензивни при явяване на лице като свидетел в собствената страна.

За някои жертви решението да приемат помощ в програма с кризисен център е било пряко свързано със заплахите които те и семейството им са получавали или с по-обща съображения за сигурност:

Преди да постъпя в центъра [трафикантите] бяха пред дома ми всяка вечер.

И дори да се обадя на служителката и да ѝ кажа, какво може да направи тя, при положение, че аз съм тук на село, а тя е в града?

Ако имах някакви пари, щом изляза, наемам си специален полицейски агент да ме пази. Дори този човек да го вкарат в затвора, аз н се чувствам в безопасност извън центъра.

Макар много от жертвите да споменават, че са имали проблеми с безопасността и сигурността, трябва да се отбележи също, че много от жертвите не са били обект на заплахи и отмъщения и са се завърнали у дома в безопасност. При липсата на систематични оценки на риска е трудно да се установи степента на проблема със сигурността на жертвите. Видно е, обаче, че нивата на риск не са еднакви за всички жертви и при много от случаите сигурността не е проблем. Макар много от институциите за борба с трафика да твърдят, че е по-добре да избегнат по-опасната грешка и да очакват ситуации с повишен риск, това не е без известен ущърб за жертвите. При тези, за които безопасността и сигурността не са актуален проблем, прекаленото ангажиране с мерки може да възпрепятства възстановяването и стабилността им. Жертвите без проблеми със сигурността могат ненужно да се травмират и разстроят за своята безопасност, което да им попречи да се върнат по домовете си или към "нормален живот". Нужно е внимателно да се потърси баланса между възможните рискове за сигурността и ежедневието на жертвите, съобразено с потребността им да се върнат към нормите.

Модели на програми, правила и ограничителни мерки

Всички програми се изпълняват според определени правила и регламенти, разработени с цел да улеснят плавното протичане на съответната програма, т. е. да предотвратят възникването на проблеми във връзка със сигурността и безопасността на бенефициентите, както и на конфликти между тях, да способстват за коригирането на проблематично поведение и да предотвратят преследването на жертви на трафик от страна на техните трафиканти. Налице

са и обстоятелства, обаче, в които наличните правила и ограничителни мерки може да не съответстват на профила или нуждите на бенефициентите по програмата.

Напоследък се обсъжда необходимостта от преразглеждане и преоценка на някои от правилата и ограничителните мерки, прилагани по програмите за настаняване в приюти, чиито бенефициенти са жертви на трафик и други жертви на насилие (Brunovskis & Surtees 2007; Brunovskis & Surtees forthcoming 2008). В разговорите, проведени с жертви, правилата и ограничителните мерки, прилагани в приютите, постоянно се изтъкват като съществен компонент на програмите, който често пъти е и повод за загриженост. Настоящото проучване се съсредоточава върху това как се възприемат тези правила и ограничителни мерки от жертвите на трафик, както и по какъв начин са били прилагани те спрямо тях.

Споменатите правила и ограничителни мерки касаят редица проблеми, в това число дневния режим, общуването и контактите извън рамките на програмата и свободата на придвижване. Жертвите на трафик биват запознати с правилата за престой в приюта още в първите разговори след постъпването им в него по дадена програма:

[Социалният работник] влезе в приюта заедно с нас и там видяхме една жена, която се оказа, че работи в приюта и те поговориха за това как стоят нещата в приюта, за храната и всичко останало, за това как трябва сами да си готвим и чистим. Запознах ни с правилата на приюта... Нямах право да си използваш телефона и да внасяш алкохол. Не, не можем да внасяме алкохол, не трябва да казваме на никого къде е приютът и т. н.... Дадох [своя мобилен телефон] на служителите.

[Относно правилата] Никакви телефони, никакво излизане, никакъв алкохол. Това е за наше добро.

В следващите параграфи е представена реакцията на жертвите на трафик на някои от основните правила и ограничителни мерки, като се обръща внимание на това как те, в качеството си на бенефициенти, възприемат тези мерки и как са били прилагани те спрямо тях.

Дневен режим

Повечето приюти имат установен дневен режим – за хранене, осъществяване на дейности и лягане. Дневният режим, подобно на повечето правила, се въвежда с цел да се опази реда в приюта, да се осигури гладко протичане на дейностите в него, както и с цел да се избягват конфликти. Все пак, според много

от интервюираните жертви (повечето от които са пълнолетни лица) дневният режим ги ограничава, а и една част от дейностите в него са безпредметни. Според много от интервюираните някои от правилата са като за деца, например относно следобедния сън или относно това което бива или не бива да ядат.

Тя ми каза следното, "Тук само закусваме, обядваме и вечеряме. Трябва да ядеш, да не пропуснеш нито едно хранене. В противен случай – няма ядене".

В приюта беше време за вечеря. Но проблемът беше, че трябваше да се събудим и след това пак да легнем между 14 и 16 ч., когато е времето за почивка. Например, събуждахме се около 9-10 ч. После трябваше да лягаме между 14 и 16 ч. После се будехме и си лягахме отново в 23 ч. Ето това, например, не ми харесваше. Нямахме право да гледаме телевизия през времето за почивка. Това не ми харесваше.

Доста от интервюираните жертви на трафик посочиха като проблем режима на хранене и съответно достъпа до храна по някои програми:

Друго нещо, което ме потисна е, че един ден бях гладна, но вече бяхме приключили с храненето. Отидох и си взех масло, а едно от момичетата, които работеха в центъра, ми каза незабавно да го върна откъдето съм го взела. Създаде се напрежение. В крайна сметка момичето ми обясни, че първо е трябвало да поискам разрешение.

[Относно приготвянето на храна] И още нещо – и да не ни харесваше храната, трябваше да я ядем. Като го ям това нещо, ми става лошо. Не съм яла мазно от малка. Като видя някой да яде нещо мазно, ми се повдига.

Не ни даваха да пием повече от две кафета на ден. Това не ми харесваше.

Но ако ни се яде нещо, което го няма в дневното меню, социалният работник, който е на смяна, не ни дава да ядем нищо друго. Ядеш това, което е в менюто... Ако отидем да вземем бутилка вода, тя идва с нас да провери какво вземаме. Страхува се, че ще вземем нещо друго. Един ден броеше колко бутилки, буркани и други продукти са останали.

Оплаквахме се от храната. Искяхме нещо сладко. Дадоха ни малка купичка с шоколадов крем. Това е нищо за дванадесет момичета, нищо... Не, не ми харесваше храната.

Но ако се оплакваш, ти казват: "Ами че ти искаш кафе през половин час". Някои вече се оплакаха. Имаме правото да искаме. Храната беше за нас.

Програмите, чиито бенефициенти са разполагали с по-голяма свобода по отношение на дейности като готвене, спане и прекарване на свободното време, като цяло се радват на по-положителни отзиви от страна на жертвите на трафик.

Общуване и контакти извън рамките на програмата

Повечето програми, осъществявани както в страните на произход, така и в страните-крайна цел, налагат изключително строги ограничителни мерки по отношение на общуването и контактите с лица извън програмата. По много програми, например, мобилните телефони се конфискуват и остават при служителите на приюта в рамките на престоя на жертвите в него:

Първото, което ме попита [в приюта] бе дали имам мобилен телефон, защото първоначално ни бяха казали, че няма да можем да ползваме телефони. Това беше шокиращо. Какво щях да правя без телефон?

Телефонните обаждания са били сведени до минимум, като разговорите често пъти са се провеждали само в присъствието на социален работник.

Имахме възможност да се обадим в къщи три пъти [в рамките на два месеца и половина] по време на целия си престой там.

Имам само едно възражение – не мога да се обаждам на семейството си. Само един път месечно. Това не е достатъчно. Всичко останало е наред. Ще ми се да бе възможно да говоря по-често с децата и семейството си. Всичко останало е супер.

Имаме право да се обаждаме само веднъж месечно от приюта. Семействата ни могат да се обадят по-често, но ние на тях – само един път в месеца. Синът ми ми каза, че няма пари за да ми се обаждат.

[Относно контактите със семейството] Петнадесет дни преди да се завърна имах възможност да се обадя в къщи и да кажа на баща ми, че се прибирам.

Тази практика често пъти се обяснява с това, че жертвите на трафик не трябва да имат достъп до своя трафикант, както и с това, че телефонните комуникации застрашават безопасността на приюта.⁴⁰ И макар подобни

⁴⁰ Една от жертвите на трафик, която бе гражданин на чужда държава, ни обърна внимание върху следния парадокс – тя провеждала телефонни разговори в присъствието на социални работници, които не знаят родния ѝ език:

Да, разбира се, [винаги има някой]... Те трябва да знаят на кого се обаждаме... Това [не ми харесваше], но пък когато говоря на своя роден език, те не разбират всичко.

аргументи да имат голяма тежест в етапа непосредствено след постъпването в приюта, изглежда че правилата, които те предполагат, не се променят с течение на времето съответствие с конкретните нужди на всяка жертва. Все пак една от жертвите споделя, че правилата за ползване на телефон били облекчени с течение на времето в нейния случай. Подобен подход, ориентиран към реинтеграция на жертвите, се оценява като положителен от спомената жертва: "Да, сега мога [да ползвам мобилен телефон]. В продължение на месец-месец и нещо [не можех]... може би и по-малко".

Контактите с членове на семейството също подлежат на строго наблюдение по някои програми, а срещите с членове на семейството често пъти са се провеждали в присъствието на служители на приюта, а дори и на представители на правоприлагащите органи. В някои от случаите това е ставало по молба на бенефициента, а в други се е правело съобразно наличните мерки за сигурност. Все пак, прилагането на споменатите мерки не винаги е необходимо или желано и тук трябва да си зададем въпроса в каква степен се осъществява реинтеграция при наличието на подобен строг контрол. Жертвите на трафик споделиха своето мнение относно ролята на контактите със семейството през възстановителния процес:

Не можех повече да стоя там вътре [в приюта], исках да се върна [в моя град]. Исках да отида при леля ми и да се видя с баща си и по-малките си братя, които живеят с майка ми. Не исках повече да стоя там.

В момента се нуждая от близките си и от приятелите си. Изпитвам силна нужда да живея навън, за да се почувствам малко по-различно. Защото когато стоиш непрекъснато затворен в едно място, когато си по цял ден вътре, започваш да си мислиш за много неща. Страхотно се натъждавам.

Трябва да се обърне внимание на ролята, която биха могли да изиграят контактите (по телефона или лице в лице) на жертвата с нейното семейство за нейното стабилизиране и самочувствие. Заслужава си де се замислим върху факта, че някои жертви са преустановили участието си в програми или пък са отказали да получат съдействие именно поради налагането на ограничителни мерки върху контактите със семейства и приятели (Brunovskis & Surtees 2007).

Свобода на придвижване

В много страни-крайна цел жертвите на трафик биват настанявани в приюти, от които нямат право да излизат (т. нар. "затворени приюти") и обикновено това се прави заради причини от правно естество (жертвите на трафик, които са

чуждестранни граждани, не разполагат с необходимите документи, позволяващи свободно придвижване в рамките на страната-крайна цел)⁴¹ или от съображения за сигурност (поради риска от отмъщение от страна на трафиканта). Все пак, в много от случаите подобни ограничителни мерки се прилагат, дори когато не са налице съображения от правно естество и сигурността на жертвите не е изложена на опасност. Както сподели една от жертвите, "Нямам от какво да се оплача, освен от това, че не ме пускаха навън. Нямах причина да стоя затворена. Нямам проблеми, нито пък съм изложена на риск. Нямам провинения. Помолих за работа още от самото начало, тъй като вътре ми беше скучно". Повечето програми, осъществявани в ЮИЕ, се основават на подхода, който предполага настаняване в затворени приюти, дори когато програмите са ориентирани към реинтеграция. Подобни програми се провеждат наред с други, изпълнявани по-отскоро, които се основават на един "по-отворен" модел на настаняване в приюти.

Разговорите с жертви на трафик, които са бенефициенти по програми, изпълнявани както в страни-крайна цел, така и в страни на произход, показаха, че животът в затворените приюти е сред най-често цитираните проблеми, макар и отделните жертви на трафик да са стресирани в различна степен от този начин на живот.⁴²

Исках да напусна тази къща, дори да отида на улицата. Защото там беше като в затвор. Прозорците са с решетки. Чувствах се като в затвора. Не можеш да излезеш на балкона... Като в затвора. Навсякъде решетки. Седиш там като в затвор.

Ами, беше ми тъжно, знаете какво е да седиш затворен. Не правех нищо по цял ден. Но свикнах с правилата.

Например, имаше някои правила, свързани с излизането. Нямахме право да излизаме от приюта, а и не ни пускаха, освен ако не трябваше да ходим до центъра за професионално обучение. Чувствах се сякаш пак съм в полицията, като затворничка.

⁴¹ Правните съображения вече не са така силен аргумент, поради възможността за издаване на разрешително за временно пребиваване, която вече се предлага в седем страни от ЮИЕ, както и в редица страни-членки на ЕС.

⁴² Този проблем се отчита и в други региони, като например Азия, където жертвите на трафик изтъкват като проблем ограничителните мерки, налагани по програмите, в които участват: "След като бяхме спасени, ни държаха в приют в продължение на седем месеца. Трябваше да се подложим на медицински прегледи и лекарите се държаха доста недружелюбно с нас. Животът ни в приюта протичаше при строг режим. Даже няколко момичета помолиха да ги върнат обратно в публичния дом или в домовете им". (МОТ 2006: 8)

Нямахме право да излизаме от това място. Макар че там имаше удобства, се чувствах като птичка в златна клетка... Разбрах, че съм нарушила правилата на визовия режим, нямах паспорт... разбрах, че трябва да спазвам всички правила... тъй като пребивавах незаконно там.

Не беше зле. В началото имах проблеми с правилата, с това че не можех да излизам сама навън, както правех [извън тази страна]. Но скоро свикнах с това.

Нямахме право да излизаме... Това е огромно изпитание за психиката... Едно момиче направо полудя буквално пред очите ми.

Мисля, че на първо място е свободата... Два месеца и половина бях заключена между четири стени. Удрях главата си в радиатора, удрах с юмруци по стените. Просто полудях. Когато говорих с директорката и тя ми каза, че ще трябва да остана още два или три месеца, бях сломена. Започнах да протестирам.

Не ти дават да излезеш от двора, освен ако не те придружават. Точно като в затвора. Така че седяхме там по цял ден, ядахме, гледахме телевизия.

Едно момиче, което се включва в програма, когато е на 16 години, сподели, че за нея отиването на медицински преглед било от голямо значение, тъй като ѝ позволявало да излиза от приюта:

Ами, когато трябваше да отида на лекар бях щастлива, тъй като излизах навън и вдишвах свеж въздух. С нетърпение очаквах прегледите. Ходехме с такси и се връщахме с такси... Хубаво беше да се ходи на преглед. Толкова бях щастлива, че ще изляза навън.

Някои от интервюираните жертви твърдят, че "затвореният модел" ги е накарал да се усъмнят в правотата на решението да се включат в програма.

Беше точно като апартамент. Лошото може би беше, че нямаш право да ходиш никъде... Щеше да е добре, ако можехме да излизаме поне за малко, но да стоиш затворен в продължение на два месеца и половина е влудяващо. Можеше да не се съглася да дойда [ако знаех за ограниченията]. Може би, не съм сигурна.

Да. Казах: "Няма да отида в този приют; не мога да бъда в затворено пространство. До гуша ми е дошло от затворени пространства. До гуша

ми е дошло от лошо отношение”. Те казаха: “Това не е лошо отношение, в приюта е хубаво, ще останеш там колкото пожелаеш, след това ще те прехвърлят, ще решат къде да отидеш”. [Аз казах] “Не искам да ходя там”.

Тези наблюдения съвпадат с наблюденията по други проучвания, по които се установява, че ограничителните мерки, като ограничената свобода на придвижване, не само понякога водят до проблеми в програмите, но и до отказ от страна на жертви да участват в такива програми (Brunovskis & Surtees 2007). Други проучвания поставят под въпрос прилагането на “затворения модел” изобщо, особено в случаите, когато сигурността на жертвите не е изложена на голям риск и се прибегва до услуги за реинтеграция (Brunovskis & Surtees 2008; Reiter 2005: 17; Rosenberg 2006). Освен това е добре да се отбележи, че в *Препоръчителните принципи и насоки за правата на човека и трафика на хора*, разработени от ООН, изрично се подчертава, че трябва да се защитава на правото на жертвата на свобода на придвижване, както и да се гарантира прилагането на мерки за борба с трафика на хора, които не нарушават споменатото право (UNOHCHR 2002).

В някои страни настаняването в приюти се основава на по-облекчен подход, който дава по-голяма свобода на бенефициентите. Някои програми възприемат многоетапен модел, в който се разграничават отделни етапи на грижи за жертвите на трафик – приюти за спешен прием за кратък първоначален престой на жертвите и оказване на спешна намеса, приюти за първоначални грижи за престой от два до три месеца и автономен дом за жертви в процес на (ре)интеграция (Kvinnoforum 2003: 11). Гражданка на ЮИЕ, която попада в ЕС вследствие на трафик, била първоначално изложена на риск и затова не ѝ позволявали да се придвижва свободно, ограничителна мярка, която впоследствие бива облекчена. Тя споделя следното:

Мина бързо. Малко спортувах, правех упражнения, те предлагаха различни видове програми. Можехме да се разхождаме навън. Само трябваше да стоим там, където сме отишли и за колкото време сме отишли. Ако искахме да отидем в парка, казвахме, че отиваме в парка. Дълго време не ни разрешаваха, тъй като не беше безопасно. Трафикантите живееха там [в тази страна], затова така бе по-безопасно, за да не ни намерят. А ние казвахме на служителите на приюта къде отиваме и какво ще правим. Истината е, че всичко, което правехме, им беше известно.

Множество жертви на трафик, които са бенефициенти по програми, провеждани в чужбина, се радват на повече свобода, отколкото в съответните

страни на произход, когато целите на споменатите програми са реитерация на жертвите и преход към самостоятелен живот. Важно е да се отбележи, че съществува възможност за разминаване между споменатите цели и т. нар. затворен модел. Една от жертвите разказва за времето, прекарано по една програма в чужбина:

Правилата не бяха особено строги. Имахме право да излизаме два пъти седмично. Например, излизах и в събота, и в неделя заедно с моите приятелки от центъра. Даваха ни пари за навън. Само искаха да знаят къде отиваме, на кое място, с какво пътуваме, с автобус или с влак и трябваше да се върнем в определено време. Зависи кога излизахме. Ако имаше някакъв проблем или не можехме да се върнем, винаги имаше човек на разположение, който да ни прибере с кола.

Необходимостта от прилагане на различни модели на настаняване в приют (затворен, отворен или със специални условия) следва да се определя посредством оценка на риска, на който е изложена всяка отделна жертва на трафик, както и съобразно конкретната законова рамка. Все пак, моделът трябва да е съобразен в не по-малка степен с основната цел на дадената програма, която може да цели спешна намеса, намеса при кризисна ситуация или дългосрочна реинтеграция.

Прилагане на наказателни мерки

По редица програми са прилагани наказателни мерки при неизпълнение на установените правила. По отделните програми се налагат различни санкции, различават се и нарушенията, заради които биват наказани бенефициентите по всяка отделна програма.

Да, имаше наказания. Ако сториш нещо нередно, си оставаш в стаята цял ден... Ако не направиш нещо както трябва, например, или пък ако влезеш в конфликт с другите момичета. Сбих се с едно момиче.

Ами, например, ако счупиш нещо, ако откажеш да направиш нещо в къщата, трябва да си отидеш в стаята.

Всички ние получавахме наказания. Трябваше да си стоим в стаите или не ни разрешаваха да излизаме навън.

Закъснееш ли, няма излизане... докато не решат нещо друго.

Според някои от жертвите на трафик наказанията са основна предпоставка за ефикасното функциониране на приюта. Паралелно с това, обаче, не всички

правила се възприемат като наложителни и много от жертвите посочват, че са били наказани за неща, които според тях представляват незначителни простъпки или въобще не са простъпки:

Веднъж ме хванаха как гледам през прозореца и ми отправиха предупреждение. Странно беше да получа предупреждение за нещо толкова глупаво. Сега вече се поуспокоих. Не все пак не е честно. Това е само един прозорец и ти само гледаш през него. Дори когато трябва прозорците да са отворени, те си мислят, че гледаме навън. Това, че сме отворили прозорците, не значи че гледаме навън по цял ден.

Ако искаш да отидеш някъде, например, трябва да се запишеш в една книга и да отбележиш часа на прибиране. Дори да закъснееш само с няколко минути, поради натовареното движение, пак те наказват.

В други случаи наказанията се възприемат като прекалено сурови и създават проблеми на бенефициентите:

Наложи се да се сбия се с една, защото ме тормозеше. Сбих се и после ме наказаха с 200 коремни преси. И от това ме сви апандиситът.

Правилата са такива: ставаш сутрин, оправяш си леглото, метеш и подреждаш стаята, правиш сутрешните упражнения. Ако не направиш някое от тези неща, те наказват. ... Карат те да правиш нещо друго, което предполага повече усилия от подреждането на стаята и сутрешните упражнения; или задържат седмичната ти парична дажба.

Постигане на споразумение относно правилата

Бенефициентите са се противопоставяли на правила, които според тях са безсмислени или пък налагат ограничителни мерки, които не са наложителни. Например, правилата не позволявали на една жертва, чиято сигурност не била изложена на конкретни рискове, да прекарва известна част от времето си с майка си, която живеела в същия град, в който бил и приютът. Дори контактите по телефона били ограничавани – можела да се обажда на майка си само веднъж седмично. При положение, че програмата целяла реинтеграция, липсата на контакти със семейството изглеждала в противоречие със споменатата цел.

Можех да ходя при майка ми, но трябваше да се връщам в 22 ч. После се връщах в 22 ч. но това ме потискаше, защо в 22 ч.? Защо да не мога

да остана да преспя при майка си?... Не бях доволна, защото не можех да излизам, не можех да се обаждам на майка ми, когато искам и защото трябваше да си лягаме в 23 ч. Това ме потискаше. Това да не е казарма?

Друга жертва сподели, че ограничителните мерки са оказали пряко влияние върху нейните усилия да изгради отношения и са ограничили нейната свобода, а това са два от основните елементи на процеса на възстановяване.

Съвсем естествено е като се запозная с някой да му кажа, че живея в приют. Връщам се тук и казвам, че се виждам с един мъж и искам да излизам с него. Срегнах го във видеотеката, виждаме се с него от две години, той ме кани на срещи, но аз не мога да отида, защото трябва да съм се прибрала до 22 ч. Как да му обясня защо не мога да излизам и защо нямам телефон? Лишават хората от тези неща. Може да искам да се напия. Понякога имам нужда от това... Защо трябва да ни контролират в това отношение и да ни казват, че не можем да го правим? И въобще всички неща, които ни бяха забранени. Отидох [в един град наблизо], напих се и после се върнах в приюта и казах... дори не си спомням какви лъжи съм наговорила.

Важно е да има правила, за да се поддържа редът и да се избягват напрежението и конфликтите. Много от бенефициентите споделиха, че правилата са изиграли важна роля по време на участието им в програмите за домуване в приют. Една от домуващите сподели, че не ѝ харесвало, когато другите домуващи нарушават правилата на приюта; "[Социалните работници] се опитаха да им говорят, да им обяснят и да ги научат кое е правилно, но тези момичета просто нарушаваха правилата. Всички ние страдаме заради едно от момичетата и това не ми харесва. Ако исках да имам проблеми, щях да си остана в къщи. Беше ми дошло до гуша от проблеми, имаш проблеми всеки ден и дойдох тук, за да ми е спокойно и никой да не ме притеснява". Други домуващи споделиха, че правилата по програмите са им дали чувство за сигурност и не са се основавали на крайни мерки:

Никакъв алкохол, никакви наркотици... пазиш всичко в тайна. Нямах право да даваш телефонния си номер на никого. Имаме един стационарен телефон, но можем да се обаждаме по него, само на телефони, на които не може да се изпише номера, от който се обаждаме. Трябва да знаем на кого се обаждаме, имаме право да се обаждаме само на стационарни телефони, а нулата се блокира.

Първо, нямаш право да [проституираш], а за всички останало ти имат доверие. Единственото правило е да не проституираш. Можеш да започнеш да учиш или да си намериш работа или нещо такова.

Въпреки цитираните мнения според повечето от жертвите на трафик, които са предимно пълнолетни жени, някои правила и регламенти са проблематични и дори ограничават правата им.⁴³

В най-общи линии за бенефициентите е било важно правилата да не са прекомерно строги или несъстоятелни. Някои жертви на трафик споделиха, че нямат нищо против правилата, които съответстват на правилата, които човек най-общо спазва в собствения си дом:

Да, нормални неща... Същите правила – никакъв алкохол, никакви наркотици, пазиш адреса си в тайна, не излизаш навън прекалено често, уведомяваш някой, когато излизаш. В началото трябваше винаги да осведомяваме служителите, в началото, през първия месец и половина можеше само до 23 ч., но после можехме да излизаме от време на време ...най-общо правилата бяха същите, най-общо не трябваше да правим нищо по-различно от това, което се прави в къщи. Не беше толкова строго. В най-общи линии ограниченията бяха разумни, не като в приютите, в които се прекалява.

Правилата са си нормални. Никакъв алкохол в апартамента. Казаха ни какви са правилата преди да се нанесем. Трябваше да се прибираме до 23 ч. "Ако имате задължения сутрин, не ни интересува дали сте стояли до късно, задълженията трябва да се изпълнят." Беше за наше добро. Беше много добре. Даваха ни пари. [Задълженията ни бяха] учене, работа. Като пропуснеш едно от двете три пъти и си вън. Те работеха с нас. Изграждаше се доверие. За тях не беше важно да се прибираме до 23 ч.; искаха да видят дали спазваме правилата.

Донякъде е парадоксално, че често пъти правилата се прилагат по различен начин от различните служители в рамките на една и съща програма, което може

⁴³ Vjerkan & Dyrild (2006) също отбелязват, че според някои жертви на трафик правилата и регламентите са ги ограничавали,

Весна ни каза, че е понесла трудно престоя си в приюта. Имала чувството, че служителите на приюта искат да я контролират. Научила, че много от жените, които са били в този приют, в крайна сметка пак са отишли в чужбина и приела, че контролът се упражнява, за да не се случи това и с нея и останалите жени, настанени там.

да се тълкува като признание на това, че някои правила са прекалено строги или, както твърдят някои, ненужни:

Придружаваха ни в продължение на два месеца и после ни пуснаха. Полицията, който ни пазеше, просто каза "доверие". Излизаме и се връщаме, от 14 до 17 ч.

Взеха ни мобилните телефони. Нищо. Харесваха ми [двама социални работници] и [психологът]. Влизах в кабинета и си пускахме музика на компютъра. Даваха ни да си поглеждаме телефоните, ако се бяха получили обаждания. Даваха ни да изпратим по някое съобщение и после връщахме телефоните.

Някои жертви на трафик с опит от пребиваването в различни модели на приюти, както в родните си страни, така и в чужбина, коментираха различията между ограничителните мерки, налагани по различните видове програми. Една жена сподели, че правилата по една от програмите са били много строги и е имало множество ограничителни мерки:

Не, в началото не ни даваха телефони. Имахме право да включваме телефоните си веднъж седмично и да си проверяваме съобщенията в присъствието на някой от служителите. Нямахме право да отговаряме на съобщенията. Можех да се обаждам на мама или на един от родителите ми един път месечно или два или три пъти... Впоследствие ни разрешиха да се обаждаме на приятелка, на приятел и това беше всичко. Понякога работниците там ни вземаха телефоните.

Тя противопостави гореописаното на опита си от програма, провеждана съобразно един по-отворен модел:

Когато се включих [в тази програма], всичко се свеждаше до доверие. Даваха ни да се обаждаме по телефона, имаме стационарен телефон, имаме мобилни телефони, имаме всичко и ни имаха доверие. Даваха ни всичко, но го предлагаха така, че да си проличи дали ще злоупотребим с доверието им. Така че в началото нещата се свеждаха до това какво ще се случи и как ще се случи. Тъй че ние им се отплащахме по някакъв начин за всичко, което ни даваха, защото си казваш, "Преди това нямах нищо".

Друга анкетирана също направи сравнение между опита от затворен приют, в който била настанена веднага след като станала жертва на трафик и опита от преживяното в приют, функциониращ на принципа на отворения модел:

Можехме да излизаме свободно, да стоим навън колкото искаме, да си имаме гаджета. Но не беше разрешено да споделяме къде живеем или пък да водим някого в приюта... Но беше наистина хубаво, хубаво и спокойно. За разлика от [затворения приют]. Беше трагедия, истински затвор. Беше като дом, в който се чувстваш ужасно.

Нормално е да съществуват различия между необходимостта от правила и тази необходимост зависи от степента на сигурност на отделните бенефициенти и целта на програмата. Несъмнено има случаи, в които е наложително прилагането на затворения модел и на други ограничителни мерки. Все пак, в хода на разговорите стана ясно, че ограничителните мерки често пъти се прилагат повсеместно, без оглед на конкретните нужди и степента на сигурност на отделните бенефициенти. Въпреки това твърдение проучването установи наличието на модели, за които се твърди, че са пример за добра практика. Някои програми се осъществяват по многоетапен модел, като в първоначалните етапи се прилагат строги мерки за сигурност, за да се осигури необходимото време на жертвата за облекчаване на напрежението и за психологическа раздяла с трафиканта. В по-късните етапи, обикновено след период от 2-3 седмици или месец, някои от ограниченията се премахват, което позволява по-нормално протичане на процеса на възстановяване.

Една от анкетираните разказа как правилата по една програма са претърпели промени с течение на времето вследствие на дискусии с бенефициентите с оглед на техните нужди и обстоятелствата. Веднъж имало случай, в който няколко бенефициента нарушили правилата на програмата – прибрали се твърде късно след употреба на алкохол.

Служителите разбраха за това... По този повод ни събраха и си мислех, че ще ме изхвърлят, защото съм се прибрала късно. Но вместо това седнахме и обсъдихме нещата като нормални хора, за да споделим какво иска и от какво се нуждае всеки и за да ни кажат какво могат да направят те, за да задоволят нашите нужди. И аз ги попитах защо не мога да излизам, защо не ми дават да прекарам една събота и една неделя в къщи, защо всички хора от [столицата] можеха да излизат... Така че първо се разбрахме по този въпрос, можеш да си отидеш в къщи с преспиване. После [социалните работници] дойдоха на следващия ден и казаха, че са решили, че можем да излизаме, когато искаме, "ако искате да стоите навън до 4 ч. сутринта – добре". Единственото условие бе всеки да изпълнява своите задължения, което значи, че нямаш право да закъсняваш за работа и училище. И така работите потръгнаха наистина

добре. Това беше пробив. Важно е никой да не те контролира... Да разполагаш с тази свобода е наистина... ти си човек, независимо от това, което ти се е случило в миналото. Имаш някои проблеми, може би със себе си, но това е, от което се нуждаеш, да мога да излизам навън, да се социализирам, а не приютът да бъде целият ми свят.

Както бе отбелязано, приютите за жертви на насилие не се основават на единен модел, тъй като е възможно да се пренебрегнат нуждите на тези, които не харесват модела или не са в състояние да се приспособят към него. При някои жертви общото въздействие на рестриктивните мерки, взети заедно, може да предизвика смущаваща асоциация между контролираната среда в приюта и чувството за безпомощност в експлоататорската среда, от която са избягали. Някои жени се нуждаят от постоянно наблюдение, особено в етапите, когато са най-уязвими, докато други се повлияват по-добре от груповия модел, при който могат да получат подкрепа от други (Fulbright 2004). Всички тези съображения следва да се вземат под внимание при разработването и системното адаптиране на модели за полагане на грижи за жертви на трафик.

Сложният характер на реинтеграционния процес

Социално-икономическата среда, в която се реинтегрира (или интегрира) жертвата на трафик е изградена от различни слоеве – семейство, общност и общество, като всеки един от тях има различни интереси и ценности, които от своя страна оказват влияние върху реинтеграционния процес (Derks 1998: 15). Разговорите с жертвите показаха колко сложен би могъл да бъде този процес за много от тях, както и че (ре)интеграцията рядко протича гладко или безпроблемно.

В повечето случаи жертвите се завръщат към социално-икономическата среда, от която са се отделили и която е причина за тяхната първоначална миграция. И докато по програмите се оказва известна подкрепа на жертвите, насочена към преодоляването на проблеми, възникнали в периодите преди и след живота в трафик, тази помощ често не успява да спомогне за разрешаването на по-широката палитра от проблеми, пред които са изправени жертвите. Казано накратко, завръщането в къщи означава реинтеграция в среда, която може да е нестабилна и дори нездрава. Проблемите, породени от самия трафик, засилват стреса и напрежението върху жертвите и още повече усложняват ситуацията.

Израснах при много тежки условия. В къщата на баща ми и майка ми липсват елементарни условия за живот, има недостиг на храна, няма

топла вода, да не говорим за грижите, полагани от родителите ми, видяла съм само караници и бой. Майка ми е основната причина да стигна дотук.

Реинтеграцията и завръщането често пъти са съпроводени с голяма доза колебание и напрежение и те се дължат, поне в известна степен, на това, че жертвата се страхува да се завърне в къщи без да е изпълнила целта, която си е поставила при напускането на дома си. Един от основните проблеми при реинтеграцията е, че жертвите често пъти нямат основа, на която да стъпят – нямат работа и пари и следователно е възможно да заживеят в бедност (Bjerkan & Dyrliid 2006b). Особеностите на социалната среда, т. е. семейството и/или общността, от друга страна, може не само да не подпомогнат процеса на реинтеграция, но дори и да създадат пречки пред него.

В най-общ план следва да отбележим, че жертвите на трафик са изправени пред структурни проблеми като безработица, високи разходи за живот, липса на помощ от страна на държавата, които не могат да бъдат разрешени от (обикновено твърде маломасштабните) програми за подпомагане на жертвите.⁴⁴ Добре е да се отбележи, че въпреки удовлетвореността на много от жертвите от подкрепата, която са получили, те подчертават, че най-важните компоненти на реинтеграцията са заетостта и финансовото подпомагане, които в най-общи линии са основните причини за тяхната първоначална миграция.

[Относно необходимите услуги] Добре платена работа... в селото ми няма работа... Единственото нещо, което ме притеснява е фактът, че нямам работа. Щях да се чувствам далеч по-спокойна, ако можех да спестя малко пари за издръжка на семейството ми.

Сега съм със семейството си. За мен и за тях е важно, че вече не съм с човека, който ми причини толкова страдание. Помагам на майка ми в

⁴⁴ Програмите предлагат възможности за професионална квалификация, а понякога и за стартиране на малък бизнес. Но курсовете за обучение може да не са достатъчни за изграждане на необходимите умения за намиране на дългосрочна заетост и може да не са съобразени с нуждите на местната икономика, както и да не са конкурентноспособни в нейните условия. А и жертвите може да не са в състояние да приемат предложения за по-продължително обучение, в случаите когато е належащо да дават своя принос в издръжката на семейството. Що се отнася до възможностите за развитие на малък бизнес, жертвите на трафик не винаги се възползват успешно от тях, което понякога ги прави още по-уязвими. А натрупването на дългове около малкия бизнес може да доведе до завръщане към трафика с цел погасяване на дълговете. Предприятия, ръководени от жертви, дамагосани от обществото, може да се окажат неконкурентноспособни, тъй като членовете на общността може да откажат да подкрепят жертвата или пък да са омерзени от факта, че тя е получила помощ (Derks 1998; Somach & Surtees 2005; Surtees 2000).

къщната работа и идвам тук от време на време, за да се видя с момичетата. Все пак, не съм удовлетворена. Икономическото ни положение е много тежко и се нуждаем от работа, за да продължа да издържам себе си и семейството си.

Bjerkan & Dyrliid (2006b) установяват, че обучението, предлагано на жените в рамките на възстановителния процес може да допринесе за успешното им реинтегриране. В някои случаи жените, станали жертви на трафик, се радват на по-голямо уважение от страна на своите роднини и местната общност, ако се завърнат в къщи или с финансови средства, или с други "активи", като например умения за генериране на приходи. В такива случаи жените може и да отчетат, че опитът им като жертви на трафик, е довел до нещо положително. Независимо от това, дори тези, които са успели да си намерят работа, често пъти установяват, че заплащането не е достатъчно за посрещане на техните нужди или пък, че условията на труд не им позволяват да водят нормален живот със семейството:

Да, работният ми ден беше дълъг, между 12 и 16 часа. Искях да си намеря работа с нормално работно време, но не успях да намеря нищо.

Сега всичко е наред, като се изключат някои малки затруднения. Заплатата не стига. Казах ми да остана в центъра, когато помолих да изляза от него и да заживея в апартамент, тъй като така е по-добре. Но аз не исках. Когато бяхме в центъра, ядохме много добра храна, сега не можем да си позволим такава.

Ако могат да ми помогнат с нещо – с пари или с храна. Заплатата не достига за храна, независимо, че съм сама и не плащам ток, вода и наем. Но едвам изкарвам месеца. Отивам на работа в 18 ч., а вие знаете какви са заплатите тук.

В този ред на мисли трябва да споменем, че животът в чужбина дава възможност на някои лица да усетят какво е да имаш повече пари, нещо, недостижимо за тях в родните им страни. В резултат на това е възможно жертвите на трафик да стигнат до извода, че завръщането у дома – в тяхната родина, общност или семейство, не е приемлив или желан вариант за тях.

Исках да остана [в страната-крайна цел], но също така исках да се върна при детето си... Харесваше ми начина на живот [в страната-крайна цел] и не исках да си тръгвам.

Просто ми бе психологически трудно да приема различията в начина на живот тук и в едно обикновено село, в което няма елементарни условия и в същото време да си спомням луксозните условия на живот [в ЕС]... Мислех, че ако говоря с някой [от ЕС], ще имам някак по-голям досег с цивилизацията.

В забележително голям брой случаи жертвите се натъкват на временни пречки, а дори претърпяват и "провали" в рамките на участието си в програми за подпомагане и в процеса на реинтеграция. Реинтеграцията не върви по права линия или пък безпроблемно и затова жертвите може да изпитат необходимостта да се завръщат към програмата в различни етапи от периода след живота в трафик, за да потърсят помощ при възникване на кризисна ситуация или за да разрешат някакъв по-дълбок проблем. Някои от жертвите се завръщат временно към програмите, в които са участвали, след период на самостоятелен живот; след възникване на конфликт в семейството им, вследствие на финансови затруднения или вследствие на създадо се напрежение в личните им отношения с други хора. Някои жертви са потърсили помощ неколkokратно след като са приключили участието си в програмата. В много от случаите споменатата помощ играе ролята на защитен механизъм, какъвто е липсвал на повечето от бенефициентите в пошироката социална среда. Възможността за временно завръщане в програмата или за получаване на подкрепа се разглежда от много от жертвите като съществен елемент на тяхното трайно възстановяване:

Била съм и преди в този приют – прекарах шест месеца в него, след което пожелах да се преместя при приятеля ми. Прекарах там една година. Трябваше да подам ново заявление в полицията и отново се срещнах [с директорката] и тя усети, че нещо не е наред и затова ме попита дали искам да се завърна и ми каза, че мога да се върна. Това ме впечатли.

[Социалният работник] ми каза, че вратата винаги е отворена за мен... Казаха ми, че мога да се варна по всяко време. Приех това, защото не исках да се върна при майка ми така [след скандал].

[Майката на приятеля ми] е собственик [на магазина] и не може да приеме нашата връзка. Работех по цял ден, тъй като други момичета напуснаха, заради нейния нрав. Тя крещеше на другите, фучеше през цялото време. Тя уволни [приятеля ми и мене]. В този момент живеехме заедно. Но се карахме, защото той беше много ревнив. Затова напуснах апартамента и се върнах в приюта.

В други от случаите възникването на пречки не кара жертвите да се завърнат към програмите за подпомагане. Жертвите по-скоро говорят за завръщане към това, което са правили по време на живота си в трафик, в повечето случаи проституиране, и считат това завръщане за “разрешение” на проблемите, с които са се сблъскали в процеса на своята реинтеграция:

Имаше много моменти, в които исках да зарежа всичко и да се върна на улицата, където да се опитам да си изкарам пари. Имаш такива моменти, когато ми се струваше, че всичко в живота е лесно. Това с улицата беше в кръвта ми. Бях свикнала с него.

Когато бях в къщи с родителите си, нямаше достатъчно храна и аз все поглеждах към улицата и си мислех за възможностите, които стоят пред мен. И улицата ми се струваше като начин да изкарам пари.

От разговорите стана ясно, че жертвите на трафик са се сблъскали с множество неочаквани пречки от социално, икономическо и лично естество. И поради тяхната уязвимост, която се дължи и на живота в трафик, и, в някои от случаите, на обстоятелствата преди живота в трафик, една малка криза е в състояние да ги “изкара извън релси” и съответно да попречи на тяхното възстановяване и реинтеграция. Гъвкавостта на програмите, която се изразява във възможности за завръщане на жертвите в дадена програма, в желание за предоставяне на подкрепа в един по-късен етап, в обръщане на внимание на индивидуалните потребности на бенефициетите, се дължи, поне в някаква степен, на факта, че (ре)интеграцията не протича гладко, бързо и безпрепятствено.

В разговорите с жертвите непрекъснато се споменава колко е важно да има на кого да разчиташ в процеса на реинтеграция. Това е и един от факторите за успешната реинтеграция на някои от интервюираните жертви. Много от жертвите намират подобна опора, поне временно, в служителите на програмите за подпомагане, които се явяват представители както на НПО, така и на правителствени институции.

Чувствам се добре, когато идвам да си говоря [със социалния работник]. Мисля за всичко, случило се през седмицата и после идвам и говоря с нея. Казвам ѝ всичко и започвам да се чувствам много по-добре. Тя ме разбира и аз не крия нищо от нея. Защото нямам приятел, с когото да споделям и на когото да имам доверие.

Да, тя [социалният работник] ме пита, когато се прибирам, “Как мина училището, да видим какво има за домашно”. Тя проявява загриженост,

като всички останали, пита ме дали имам нови оценки в училище. Дали имам за учене, аз винаги казвам, че има, след което тя казва "Ще те изпитам, научи си до тогава и тогава и ако не съм тук в този ден, можеш да накараш някой друг да те изпита".

Когато се карах с момичетата, психологът ме викаше в кабинета си и говорехме с часове. Тя говореше с мен, когато виждаше, че съм в лошо настроение. Даваше ми морална подкрепа. Това ме караше да се чувствам по-добре.

Сега съм щастлива, че казах всичко [на социалния работник], защото тя ме разбира и ми дава морална подкрепа. И съм сигурна, че ако имам проблеми или се нуждая от закрила, винаги мога да разчитам на подкрепата на [тази организация].

И макар предоставянето на продължаваща подкрепа по програмите за подпомагане да играе важна роля при реинтеграцията на жертвите, то не представлява дългосрочно решение и затова вниманието следва да се съсредоточи върху разработването на и прехода към други механизми за оказване на подкрепа. За жертвите на трафик е не по-малко важно да разчитат на подкрепа и извън рамките на програмите за подпомагане. В най-добрия случай това е подкрепата на семейството, приятелите и общността, които най-вероятно ще играят важна роля в бъдещия живот на жертвите. Програмите за оказване на подкрепа следва да обмислят начини за активиране и укрепване на отношенията между бенефициентите и тяхното близко обкръжение, които може да се изразяват в посредничество между жертвата и семейството, консултации, повишаване на осведомеността на общността или предоставяне на различни форми на подкрепа на семейството (а дори и на общността) като цяло. Самите жертви се спряха на решаващата роля на отношенията с близки хора в процеса на тяхното възстановяване:

Мисля, че животът в трафик е нещо, което не се забравя. Помощта и подкрепата на съпруга ми са много важни за мен. Ако той не ме беше подкрепил, може би щях да полудея. Много е важно да имаш близък човек, който да те разбира и да ти помага.

Поддържане на баланс между автономността и зависимостта

Един от най-сложните аспекти на програмите за подпомагане касае предоставянето на подкрепа на жертвите по начин, който не ги прави

зависими. Когато жертвите не разчитат на алтернативни форми на подкрепа, а това се случва често, особено в периода, непосредствено последващ живота в трафик, не е никак лесно да се постигне подобен баланс. Много от жертвите развиват силна зависимост от лицата, ангажирани в борбата с трафика, както и от предлаганите от тях услуги. Много от жертвите споделиха, че служителите по програмите са били тяхното “семейство”, че са обичали и са разчитали на тези хора.

Когато се запознах с тази жена от приюта, тя бе всичко за мен в този момент. Майка и баща, в нея виждах всичко.

Да, казаха ми, че ще бъда посрещната от социален работник от [организацията в родната ми страна] и ще ми бъдат предоставяни всички видове помощ, от които се нуждая, докато се стъпя здраво на земята.

И ако имам проблем, мога да дойда [при служителката от приюта] и да говоря с нея, защото тя ми е като майка. Нямахме какво да науча от майка си. Всичко, което знам, дължа на нея.

Усилията за насърчаване на автономността на жертвите се ограничават в голяма степен от средата, в която се намират социалните работници и жертвите. Социалните работници следва да предоставят подкрепа на жертвите без да стигат до крайности; да бъдат приятели и семейство на жертвите, но само в краткосрочен и средносрочен план; да им помагат да разрешават проблемите си, без да се създава зависимост на жертвата от социалния работник; да имат желание да разрешават техните проблеми, но да си дават сметка, че това може да ограничи автономността им. Bjerkan and Dyrild (2006b) установяват, че много от бенефициентите по програми за реинтеграция разчитат в голяма степен на социалните работници, когато се нуждаят от съвети и подкрепа по различни въпроси, което прави социалните работници изключително влиятелни и използването на това влияние по конструктивен начин предполага едно много предпазливо и внимателно отношение към жертвите.

Някои от интервюираните лица съвсем очевидно бяха развили зависимост от предлаганата помощ и затова социалните работници са срещнали сериозни трудности в опитите да насърчат тяхната автономност. Да вземем като пример изказването на жена, която изрази своето желание да получава подкрепа в дългосрочен план:

Бих искала да ви помоля да изпратите моето послание до хората, тъй като аз не мога да вляза в контакт с тях. Особено до [координатора на

съответното НПО]. Бих искала да ми помагат известно време, след като изляза от приюта, за мога да заживея самостоятелно.

Коментарите на други жертви също са отражение на подобна зависимост:

Не ми харесваше това, че подпомагането си имаше граници. Не е възможно да ми осигурят жилище.

Все пак, добре е, че получавам помощ, нуждая се от помощ ежедневно. Понякога се обаждам на линията за помощ и им казвам, че спешно се нуждая от мляко за бебето ми и те ми казват, че няма как да стане.

Искам да получавам помощ постоянно, когато пожелая.

Важно е също така да се отбележи, че условията на експлоатация също допринасят за изграждането на усещане за зависимост у жертвата. Една жена, която е била жертва и на домашно насилие, и на трафик, сподели, че е била под чужд контрол толкова продължително, че ѝ е трудно да си представи как би могла да започне самостоятелен живот: "Така или иначе пропусках нещо от живота, винаги съм била в нечий ръце. Бях така да се каже негова робиня. Иди там, направи това, не прави онова, това се прави така или така. Ето така живееш. Само с команди".

Един от ключовите аспекти на изграждането на автономност е ангажирането на жертвите в дискусия относно техните бъдещи планове и намерения. Все пак, служителите по програмите не винаги са обръщали внимание на този аспект. Една от интервюираните жени изглежда не беше наясно със своите планове за бъдещето и когато я попитахме колко време ще остане в приюта или относно плановете за следващия етап от живота ѝ, тя очевидно нямаше ясна концепция по тези въпроси: "Нищо не знам. Никой не е говорил за това". Други жертви също споделиха, че не са участвали във вземането на решения относно техния живот след живота в трафик. Една жена, която попада в ЕС вследствие на трафик, сподели, че полицията я изпратила в приют, след като дала показания. Когато я попитахме дали са обсъдили това с нея, тя каза: "Не, не ме попитаха. Казаха ми, че това е добре за моята безопасност. Не знаех нищо. Можеха да ми кажат нещо. Нямах никаква представа". Друга жена ни каза, че била пратена насила в приют след като, както тя самата се изрази, била подложена на "разпит": "И тогава [полицията] ме принуди. Полицията буквално ме принуди да отида в приюта. Плюя на този приют... Винаги ще плюя на него". Някои жертви били принудени да свидетелстват по съдебен процес, без да им бъде разяснено какво предполага това и какви са евентуалните последствия, както и без да е поискано тяхното съгласие: "Ако някой ми беше казал, че имам

право да откажа да свидетелствам, щях да го направя. Щях да се чувствам в по-голяма безопасност. Да, свидетелствах и сега съжалявам за това. Защото нямам чувство за сигурност. Притеснявам се за детето си и за себе си”.

И все пак доста организации са възприели подход, който насърчава стремежа към автономност и независимост. Този подход помага на жертвите на трафик да възвърнат контрола над живота си и третира пълнолетните мъже и жени като към независими хора (Jordan 2002: 30). Много от жертвите са категорични, че програмите за подпомагане са им дали самочувствието и силата, необходими за воденето на самостоятелен живот.

Напълно съм удовлетворена. Всичко беше много хубаво... Сега всичко зависи от мен.

Срещах се по-често с психолога. Това много ми харесваше. Психологът ми помогна да си създам по-ясна представа за себе си. Да си възвърна самочувствието ... Чувствам се много по-добре, когато говоря с психолог. Много е важно... дори е необходимо... психолозите те научават как да бъдеш силен.

Но [социалният работник] не ни поднася всичко на тепсия. Знам, че трябва да уча. Трябва да съм дисциплинирана, иначе ще трябва да напусна.

Много от жертвите казаха, че са играли основна роля при вземането на всички решения, касаещи необходимостта им от подпомагане и закрила и са били наясно с това, че крайната цел на програмата е те да преминат към самостоятелен живот:

Ще си тръгна, когато съм в състояние и когато почувствам, че мога да се оправям сама. Това значи, че трябва да съм търпелива и да работя.

И тогава те ми предложиха решение... Казаха, че не е задължително. Че не ме принуждават. Че зависи от мен.

Нямаше нещо конкретно, което да не ми харесва. Всички правеха нещо, докато ме консултираха. Питат ме дали искам нещо.

[Социалният работник] ме попита какво искам да правя и аз й казах, че искам да продължа с училището. Сега ходя на училище и всичко е наред.

Жертвите споделиха, че когато са се сблъсквали с проблеми, служителите са им помагали да ги осмислят, вместо просто да им дават съвети или да

разрешават проблемите вместо тях. Осмислянето на проблемите е било от голямо значение за изграждането на автономността и самочувствието на жертвите:

Първо искам да завърша училище и после ще видя какво ще правя. Първоначално исках да стана фризьорка, но [моят социален работник] каза, че ще е най-добре за мен да продължа с училището. Тя ми каза, че няма да ме принуди да го направя, просто ме помоли добре да си помисля за своето бъдеще. Прекарах три седмици в училище, но после исках да си отида в къщи. Майка ми ме баламосваше с много неща, но [социалният ми работник] ме помоли да помисля внимателно и да не слушам много-много майка си. И като се замислих, реших, че моят сводник може би е говорил на майка ми да ме върне обратно [към трафика] и затова не се върнах в къщи.

Веднъж се обадих на линията за помощ и помолих [социалния работник] за съвет. Точно тогава мъжът ми бе престанал да пие за малко. Мъжът ми настояваше за още едно дете. Попитах [я] “какво да правя?”. Те не каза “направи това или онова”. Просто ме попита дали съм готова да отгледам и издържам второ дете, ако мъжът ми отново се пропие. Това ми хареса много. Тя ме накара да разбера, че не бива да бързам, че е важно да си уверен, когато вземаш такива решения.

Често пъти се нуждаеш само от едно малко побутване от организацията, което да те разбуди, за да започнеш нов живот. Тези организации не са длъжни да ни помагат... Всъщност, доста зависи от нас.

В момента, в който се провеждаха интервютата, някои жертви очевидно бяха на път да изградят своята автономност или вече я бяха изградили. Когато ги попитахме дали биха приели още подкрепа, те отговориха по начин, който говореше за изградена автономност и самочувствие:

Не мисля. Сега вече трябва да се справям сама. Вярвам, че всички организации ми оказаха достатъчно съдействие.

Не мисля, че организациите са длъжни да ми помагат дълго време. Мисля, че имам крака, ръце. Някои жертви се завръщат със страшни проблеми, може би имат по-голяма нужда от помощ. А аз дори не смея да си помисля за още помощ. Чувствам се добре само при мисълта, че тези организации ги има, дори да не предлагаха помощ в натура.

Много се надявам бизнесът ми да се разрасне. Щастлива съм, че мъжът ми ме подкрепя. Сигурна съм, че най-лошото е вече в миналото и че сега много неща зависят само от мен, от нас... Мисля, че помощта, която получих дотук от организациите, е достатъчна. Много съм им благодарна.

Дамгосване, вменяване на вина у жертвите и дискриминация

Много жертви на трафик посочиха, че са се сблъскали с проблеми като дамгосването и дискриминацията в процеса на своето възстановяване и реинтеграция. В най-общи линии тези проблеми възникват, когато социалната среда, т. е. семейството или общността, не одобрява поведението или дейностите на даден индивид. В случая с жертвите на трафик, често пъти дамгосването и дискриминацията имат връзка с неодобрението на проституцията. Много от интервюираните жертви говориха по този въпрос. Това, че те не са започнали да се занимават с проституция доброволно или пък че са били експлоатирани по време на живота си в трафик, не са фактори, които пречат на това да им се вменява вина:

Не ми го казват в лицето, но чух, че в селото се разпространяват лоши слухове за мен.

Хората в нашата общност са склонни да критикуват. Те не разбират тези неща и са по-склонни да те винят, отколкото да ти съчувстват.

Не, те не знаеха [че съм жертва на трафик], но имаше слухове, че там съм работила като проститутка, щом като съм се върнала оттам с дете.

Имаше проблеми в училище... Някои момичета казваха, че съм курва... Има едно момче, но като съм с него, директорът ме пита защо го правя. Но аз не мога да стоя сама. Останалите ме избягват. Директорката казва, че съжалява. Всички ми казват, че трябва да остана още един срок. Като си отида на село, ме наричат курва, като ходя на училище, ме наричат по същия начин и е много трудно да преглътнеш такова нещо.

Не ми беше комфортно [в къщи], като си помислех какво съм правела и къде съм го правела и се чувствах зле. [Семейството ми] се правеше, че не ме забелязва... Стоя в една стая, стоях сама и много плачех. [Майка ми] ме избягваше. Знаех, че дори да опитам да говоря с нея, няма да ме разбере. Майка ми и баща ми са родени и живеят на село. Хората в селото говорят. Не исках да излизам от дома си, стоях вътре по цял ден

и само понякога излизах на двора... Родителите ми не искаха да излизам. Не ги виня. Малката ми сестра се върна от училище разплакана. Малките ѝ приятели и казаха, "Сестра ти правила това и онова".

Ако ще ме сочат с пръст, нека го правят. Вероятно такава ми е съдбата... Знам, че започнах да работя като проститутка не по свое желание... Тук хората не правят разлика между принудителна и доброволна проституция.

Трябва да отбележим, че жертвите на трафик биват винени и дамгосвани от непосредствено заобикалящата ги среда, в това число от семейството и приятелите, при които жертвите се завръщат след периода на експлоатация. Тази среда, както и общността като цяло им вменява вина и ги дамгосва най-вече заради проституирането.

Дори баба ми ме нарича [курва], а да го чуеш от толкова близък човек е болезнено.

Семейството ми ми каза, че вината си е само моя. Те не ме разбираха. Брат ми ме обвиняваше. Майка ми е стара, тя не разбираше добре за какво става въпрос. Имаше моменти, когато исках да си тръгна от къщи. Вярвам, че е много важно да получаваш подкрепата на семейството. Трудно е да разчиташ на непознат човек, защото си мислиш, че ако родителите ти не те разбират, тогава кой би могъл?

Имам малък племенник и когато съм на улицата, сестра ми ми забранява да го виждам. Дори сега, когато се разбирам по-добре със сестра ми, племенникът ми не знае, че съм му леля.

Все пак членовете на семействата на жертвите често пъти реагират и по друг начин. Някои жертви споделиха, че отношенията със семействата им са се подобрили, без да се стига до дамгосване и вменяване на вина:

Преди не се разбирахме особено добре. Карахме се, биехме се. Сега е много по-добре. Пак се караме, но не е като преди... Когато се карам с някого, се разплаквам и майка ми идва при мен и ме подкрепя. Говорят ми.

Сигурна съм, че майка ми се радва да ме види, баща ми също. Но от друга страна те се опитваха да избягват всякакви разговори за това какво се е случило там, избягваха да задават и въпроси... Да, казах им всичко и

те бяха разочаровани и разстроени, но не от мен. Те се разстроиха, заради това, което се бе случило. Не очаквах да са толкова добри с мен.

Имам доверие само на мъжа ми. Много ме подкрепя... Грижи се за детето ми.

В някои от случаите жертвите биват подкрепени от част от своите роднини или членове на семейството:

Родителите ми не ме обиждат, обиждат ме баба ми и дядо ми и лелите ми. Майка ми винаги се застъпва за мен, но не и баща ми.

Брат ми и сестра ми още ме обичат. Мъжът ми винаги ме унижава, нарича ме проститутка. Винаги ревнува, макар и без причина.

Имах намерение да отида да живея при леля ми, защото проявява по-голямо разбиране от майка ми. И аз обясних [на леля ми] защо искам при нея. [Леля ми] би ме разбрала, ако ѝ кажа какво се е случило, но майка ми никога няма и да ме погледне.

Фактът, че някои жертви на трафик са участвали в програми за подпомагане, понякога допринася за още по-негативно и дискриминационно отношение от страна на приятели, съсед и членове на общността. Някои гледат с омерзение на факта, че се предлага помощ на "проститутки", а други очевидно са на мнение, че помощ се оказва само на "социални маргинали", каквито са алкохолиците например. Нуждата от помощ кара някои хора да гледат с пренебрежение на нуждаещите се, особено ако нуждаещият се е мъж, тъй като според социалните норми мъжът следва да е в състояние да се грижи за себе си и семейството си.

Мисля, че нашата общност не разбира защо момичетата, които са били подложени на сексуална експлоатация, се нуждаят от помощ. Те мислят, че не трябва да се помага на проститутките.

Чух от други момичета, че в техните села, където хората знаят какво им се е случило, съселяните им не гледат с добро око на факта, че им се предоставя помощ от специализирани организации... Например, едно момиче, което отвори павилион в своето село с помощ, предоставена от една организация, бе отблъсната от хората в селото. Хората говореха против нея, казваха "че е по-добре да се помага на почтените, трудолюбиви хора, а не на тази проститутка". Мисля, че в едно малко село е невъзможно да опазиш в тайна това че някой ти помага.

Да, поне там, където живеем, хората не гледат с добро око на хора, които молят за помощ от държавни организации... Обикновено за помощ кандидатстват пияници или хора, които не искат да работят, за да се издържат.

Повечето хора не вярват, че беше наистина невъзможно да се отървем от робството. ... Те мислят, че щом ти се е случило такова нещо, значи си глупав. А хората нямат високо мнение за глупавите хора... Затова трябва сам да се измъкваш от заплетената ситуация.

... а и винят. Предполагам, че моите съселяни биха ме обвинили, ще кажат "след такова непристойно поведение, той не заслужава помощ".

Много мъже се срамуват да искат помощ, защото нашето общество не приема или не одобрява мъже, които искат помощ. Трябва да се справят сами.

В някои от случаите бе трудно да се прецени защо са били дамгосани жертвите – дали заради това, че разчитат на помощ, дали заради живота им в трафик или пък заради това, че принадлежат към група, която е дамгосана от обществото, т. е. заради това, че са били проститутки или заради етническата им принадлежност:

Мъжът ми непрекъснато ме обвинява. Казва "иди там, иди, помагат на проститутки, а защо помагат на проститутки? По-добре да помагат на нормални хора".

Ако хората от квартала разберат, че този апартамент ми е даден, сигурно ще кажат "е, [жена от етническо малцинство] е получила апартамент, а нормалните хора не получават помощ". Затова няма да казвам как съм се сдобила с апартамента. А познатите, на които казах за апартамента, още не ми вярват.

Дамгосването, вменяването на вина и дискриминацията в някои от случаите са зависими от фактора време. Някои жертви споделиха, че първоначалната отрицателна реакция на общността се е променила през седмиците, месеците и годините, последвали завръщането им в къщи: "Хората сплетничат и говорят лоши неща за мен. Мислят, че съм работила като проститутка, защото се завърнах бременна... После всичко се поуспокои". Brunovskis & Surtees (2007) също установяват, че приемането обратно в общността и възстановяването на нормалното отношение са въпрос на време, като понякога става въпрос за

години. Една от жертвите, завърнала се в родната си общност, бивала игнорирана от всички при всяко свое посещение в селския магазин и това отношение продължило две години, докато нещата накрая се нормализирали.⁴⁵

И докато вменяването на вина, дискриминацията и дамгосването със сигурност са голям проблем за мнозина, важно е да се отбележи, че той не е неизбежен резултат от трафика, независимо от целта на трафика (сексуална експлоатация и др.). В някои от случаите семейството и приятелите на жертвата се нуждаят от известно време, за да започнат да проявяват разбиране към жертвата и да я приемат, докато в други тя бива приета незабавно.

Мъжът ми и родителите ми знаеха за това... никой друг не знае... а и не искам да знае... В общи линии родителите ми, а дори и мъжът ми, ме подкрепят и ми съчувстват.

Сестра ми ме подкрепя напълно... тя ми съчувства.

Семейството ми прояви разбиране и не ме винеше.

Когато отидох с моя социален работник [в моя град] за нова лична карта, ме заведоха при сестра ми. Известно време не исках да ѝ кажа. Но когато разбрах, че ще остана в приюта за по-дълго време, ме заведоха при нея и аз ѝ обясних всичко. Първо тя реши, че я лъжа, че съм сторила нещо, че съм в затвора. После ми повярва и се разплака.

Начините за преодоляване на проблема с дамгосването и вменяването на вина в периода след живота в трафик не са предмет на особено много проучвания и дискусии. Brunovskis & Surtees (2007) твърдят, че някои видове поведение биха могли да спомогнат за смекчаване на дискриминацията и насърчат семейството или общността да "прости". Необходимо е по-задълбочено вникване в точните причини за дамгосването, нужни са и подходи за смекчаване на дискриминацията, които да са приемливи от гледна точка на съответната култура.

Лично пространство, анонимност и поверителност

Поради риска от дамгосване и вменяване на вина много жертви се опитват да запазят живота си в трафик в тайна от семейство и приятели, както и от общността, което може да се отрази на решението им да потърсят помощ:

⁴⁵ Подобна ситуация се наблюдава в Камбоджа, където първоначално всички говорят за жертвата след нейното завръщане у дома, но после вниманието към нея избледнява. Една жена споделя, "Където и да отидех, чувах как хората говорят за мен... След два-три месеца престанаха. Сега ходя на пазара да продавам дърва за огрев, както преди" (Derks 1998: 43, cf. Surtees 2000: 190-191).

Тази година през март един от доброволците [на организацията] дойде в нашето село, за да разпространява брошури с номера на линията за помощ. Майка ми отиде при доброволеца и му каза какво се е случило с мен. Тя взе една от брошурите и ми я даде. Първоначално не можех да взема решение и я препрочетох няколко пъти. Накрая реших да се обадя на тази организация, защото информацията щеше да остане поверителна и щях да си остана анонимна.

Други жертви от региона също споделиха своята загриженост относно поверителността:

Тъй като [това] е малка страна, се опасявах, че всички ще научат какво се е случило с мен.

Не бях уверена, че информацията ще се запази в тайна.... Опасявах се, че цялото село ще разбере къде съм била и какво се и случило с мен.

Жертвите на трафик се страхуват да питат къде да се обърнат за помощ. Страхуват се, защото не са сигурни, че информацията за тях ще остане поверителна. Нямах да потърся помощ, ако не беше моята приятелка, която също е жертва.

За мен е много важно тайната ми да не се разкрива. Не искам слухове за мен в моето село... Много от [жертвите] не искат да търсят помощ, защото се страхуват, че историята им ще се разчуе.

В някои случаи опасенията, че историята им ще стане достояние на обществеността, може да накарат жертвите да се откажат предлаганата помощ. Защото приемайки предлаганата помощ може да се самоизобличиш като жертва на трафик пред семейството и общността (сравни Brunovskis & Surtees 2007). Подобни опасения са особено актуални в случаите, когато за организациите се знае, че са агенции за борба с трафика с хора.

Дори и да знаят за [помощта], момичетата се страхуват да се обърнат към тях, защото ще тръгнат клюки из цялото село. Убедена съм, че ако предложи на някоя жертва от нашето село да получава помощ от [организацията], тя ще откаже, защото се страхува, че цялото село ще разбере. Дори не знам как получават помощ другите момичета. Много момичета нямат смелостта да кандидатстват за помощ, защото това е навлизане в личното им пространство.

Удовлетворението на някои жертви от програмите за подпомагане се дължи поне отчасти на гаранциите за поверителност, които са получили:

Никой не знае. Нито съседите, нито майка ми. И аз съм щастлива, че моята тайна се пази от тези организации. Просто ме е страх, че майка ми няма да може да опази тази тайна и селяните ще започнат да говорят... За съжаление информацията се разпространява много бързо в селата и не винаги се разбира, както трябва... Те са склонни да критикуват жертвите на трафика.

Много съм доволна [от услугите]. Харесва ми, че [директорката] пази поверителността на моята история. Наистина мога да ѝ се доверя.

Тя обеща да ми помогне и го направи. И запази историята ми в тайна.

Важно е да се отбележи, че има и случаи, в които поверителността бива нарушена в рамките на програмите за подпомагане и това води в много от случаите до сериозни и трайни последствия за жертвата на трафик и нейното семейство.

Когато се завърнах, си направих тест за HIV в местната клиника и се оказах серопозитивна. После цялото село разбра. Съседите ми научиха. Имах много проблеми. Не ми даваха да се доближавам до кладенеца. Отнасяха се с мен като с парцал. Унижаваха ме. Имах много проблеми с детето си в училище. Исках да го изключат от училището под най-различен претекст, независимо, че им показах негативния резултат от неговия тест. Страдах много.

Когато я попитахме дали е подала оплакване, тя каза, че опитала: "Да, на главния лекар в клиниката, но нищо не излезе. Сега вече е твърде късно. Как бих могла да променя отношението на общността? Никога не съм си мислела, че ще ми се случи. Мислех, че никога няма да преживея нещо по-лошо от живота в трафик".⁴⁶

⁴⁶ Случаи на нарушаване на поверителността има и при установяване на самоличността и завръщането в родния дом. Едно непълнолетно момиче описа разпита, на който е била подложена от полицията в нейната местна общност след като избягала от живота в трафик, разпит, който я 'разголил' пред семейството ѝ и местната общност:

Това което ме смущаваше най-много през цялото време беше една отворена врата и това, че през цялото време имаше полицаи и катаджии целите в слух, които слушаха моя разпит. Аз ги познавах всичките, те познаваха брат ми и се почувствах неудобно".

Някои жертви се сблъскват с проблеми, когато опитът им от живота в трафик става достояние на медиите:

Веднъж местният полицаи изпрати група журналисти в дома ми. Дойдоха, за да ме снимат. Помолих ги да ме оставят на мира. Тогава дойде адвокатът ми и аз го помолих да ми помогне да се отърва от тези тъпи журналисти, защото той ми е адвокат. Той не направи нищо, даже се смееше на моменти.

[Полицаят] даде изявление пред пресата. Там се появи цялото ми име... Всички вестници гърмяха... Не можех да повярвам, че историята ми е достигнала [до съседната страна]. Бях шокирана.

Подобни проблеми повдигат въпроса за начините, по които следва да се обменя и съхранява информацията относно жертвите в институциите, ангажирани в борбата с трафика. Независимо, че са налице основания различните агенции и институции да споделят подобна информация, има случаи, в които подобен обмен на информация може да притесни жертвите или пък да не им се понара.

Да, полицията на гарата [в този град] изпрати информацията в прокуратурата и на работниците от [НПО в този град]. Когато дойдох [в столицата] при мен дойде един адвокат от [представителството на тази НПО в столицата]. Бях неприятно изненадана от това, че показанията обикалят [страната]... Нямах чувство за сигурност. Чувствах се сякаш целият свят знае моята история... За мен бе много важно тя да е известна само на няколко човека.

Да, полицаят от [столицата] знаеше за моето пристигане, затова ми каза да дойда. Не знам как е разбрал за това. Може би защото ме търсеха [от полицията]... Разбира се бях неприятно изненадана от това, че полицията ме търси и ме карат да отида [в столицата].

Един адвокат от тази организация [за борба с трафика] ме попита кой и къде ме е експлоатирал преди да бъде купена от бащата на детето ми... Казаха ми, че това е в името на моята сигурност... Бях убедена, че тази информация не е предадена в полицията. Не бях съгласна да сътруднича на [местната] полиция... защото много от тях са свързани със сутеньорите.

Някои жертви споделиха, че имат чувството, че социалните работници са нарушили принципа за конфиденциалност, споделяйки информацията, която според жертвите е интимна и лична, с други доставчици на услуги:

Оказа се, че [социалният работник], когото харесвах много, когото обичах и на когото имах доверие е една двучлена жена. Разбрах това.... Разказвах ѝ някои неща за майка ми, за живота ми... Тя използва тази информация и я сподели с всички. Да, това бе катастрофа за мен... Тя бе мой наставник. Чух историите, които разказвала в кабинета си. Тогава разбрах, че тя не ми е приятел. Ако ви кажа нещо поверително, не можете да го използвате, за да се перчите. То за продан ли е? Има ли цена?

Защото говоря за някакви неща и после се появява някой като изневиделица и знае моята история. А тя е трябвало да си остане между теб и социалния работник.

Това не означава, че споделянето на информация между отделните доставчици на услуги не е необходимо или пък не е препоръчително. Необходимо е по-скоро информацията да се споделя (в ограничени мащаби) само когато се налага и по силата на стриктни правила за опазване на поверителността. Спазването на подобни правила ни позволи да запазим поверителността на споделяната с нас информация. Благодарение на тези правила бе избегнато повторното интервюиране на жертвите и евентуално – повторното нанасяне на травми и проявата на лошо отношение към жертвите. В случаите, когато са спазвани такива правила, практиката на ограничено споделяне на информация бива оценена от жертвите на трафик:

При пристигането ми [в столицата] отидох [в организацията]. Отидох там, за да им благодаря, че ме спасиха. Говорих [със социалния работник], казах какво съм преживяла. Нямаше нужда да преразказвам нищо на психолога в приюта, защото вече бяха запознати с моя случай.... Да, [тази практика е добра] но само при условие, че има поверителност.

Да има само едно лице, което да отговаря за това във всеки регион [покриван от центъра]. И да се прави така че никой да не разбере [за трафика], тъй като принципът на поверителност не се спазва съвсем стриктно в регионите.

Мисля, че [споделянето на информация по дадени случаи], да, това е нещо хубаво. Защо не? Защото няма да се налага да преразказвам всичко наново. Разбира се, че държа на поверителността. Не искам хората в моето село да научат за преживяното от мен. По-склонна съм да говоря за своя опит тук [в столицата], отколкото в [региона] или в моето село, където информацията се разпространява много бързо.

Специализирана помощ за различни и сложни случаи

Първоначално мрежата за подпомагане бива разработена, за да се откликне на нуждите на типичната жертва на трафик, а именно млада пълнолетна жена, станала жертва на трафик с цел сексуална експлоатация. В най-общи линии програмите за подпомагане включват настаняване в приют и се осъществяват в столиците на различни държави. Все пак, поради многообразието от жертви и случаи на живот в трафик в ЮИЕ, е необходимо разработването на подходящи програми за подпомагане, съобразени със специфичните нужди на различни видове жертви (жертви, които са граждани на съответната страна и жертви, които са чуждестранни граждани, непълнолетни и пълнолетни, лица от мъжки и лица от женски пол) и целите на трафика (сексуална експлоатация, полагане на труд, просия, престъпления, извършвани от малолетни, осиновяване). Жертвите, експлоатирани с цел просия и полагане на труд, може да не се нуждаят от помощта, предлагана на лица, подлагани на сексуална експлоатация, а и самите жертви установяват, че нуждите им не винаги са удовлетворени напълно или в достатъчна степен в рамките на съществуващите структури за подпомагане. Освен това, често пъти не се предлага специализирана помощ за по-трудните случаи, пример за които са жертвите с увреждания, с поведенчески разстройства или с пристрастявания. Подобни лица се нуждаят от помощ, която не се предлага от обичайния пакет от мерки за подпомагане и затова следва да се обърне повече внимание на адаптирането на услугите и формите на подпомагане спрямо нуждите на подобни жертви, в това число на развитието на умения за интервюиране, разработването на подходящи услуги и осигуряването на подходящи служители (Surtees 2005: 15). Жертвите посочиха някои от областите, в които е необходима специализирана подкрепа, съобразена с нуждите на бенефициентите.

Подпомагане на жертви с деца

Жертвите на трафик (мъже и жени), които са били с деца, са се нуждаели от различни видове помощ, съобразени с ролята им на майка (или баща), както и с нуждите на децата на тяхна издръжка. Предоставянето на възможности за настаняване на жени с деца е един от основните фактори, повлияли на решението на жертвите на трафик да се включат в програмите за подпомагане. Една от жертвите, която е майка, каза: „[Дъщеря ми] винаги е до мен. И аз съм благодарна на тази организация за това, че ми даде възможност да съм до нея. Това е най-важното нещо за мен“.

Все пак, настаняването на жени с деца в рамките на съществуващите програми за настаняване в приюти, не винаги е осигурявало максимален комфорт на майките, другите домуващи или децата.

Понякога се карах с момичетата от приюта, понякога заради децата ми, които не ме слушаха и плачеха в коридора.

Това, което най-много ме притеснява е детето... Тя все още не може да разбере за какво става въпрос. Но тя си е най-обикновено дете, обича да играе, смее се на висок глас, сякаш крещи, а това не е разрешено в приюта. Може би само това нещо, но всичко останало е наред. Например, когато вдига шум или крещи или прави нещо, което не е разрешено. Разбирам, но не мога да ѝ кажа да не крещи. А когато ѝ кажа, не очаквам да разбере, защото е дете. Това може да не им харесва. Може би не им харесва това, че крещи или че се смее на висок глас.

Фактът, че често пъти приютите са от затворен тип, т. е. жертвите нямат свобода на придвижване или пък тя е съвсем ограничена, допълнително стресира жертвите. Тук следва да се постави въпроса относно отражението на подобни условия, които предполагат, че децата не могат да играят навън, да си създават приятели или да ходят на училище, върху тяхното развитие, макар и да са задоволени всичките им основни нужди. Една жена е била в затворен приют заедно с дъщеря си в продължение на две години и половина, докато получи документите за родителски права и докато приключат свързаните с това законови процедури. Момичето, което сега е на 10 години, не можело да посещава училище или да играе свободно и е било образовано по импровизиран модел и на доброволни начала от служителите на приюта. Едната трета от живота ѝ, прекаран в приют и останалите две трети, прекарани с майката в условията на живот в трафик, неминуемо са дали отражение върху момичето.

Пред много майки стои проблемът за родителските права и затова оказването на съдействие във връзка със съответните законови процедури е особено необходимо и съответно високо ценено. Една жена, която става "съпруга" на своя трафикант, сподели, че е невъзможно да се върне в родната си страна, поради проблемите, свързани с родителските права върху детето:

Какъв е планът? Моят план е да помоля организацията да ми помогне да запиша детето ми в детска градина. С тяхна помощ е по-лесно. Те имат познанства, така че аз искам да уредя детето си в детската градина. Бих си отишла в къщи, но след като това няма как да стане, искам да си намеря работа, да уредя детето си в детска градина и да стана независима... По-скоро бих отишла при майка ми, но тъй като не мога, заради детето, ще остана [в тази страна]... Без подписа [на бащата] не мога да отида. Сега детето е с мен, но никой няма родителски права върху него. Чакаме съдът да реши.

Друг въпрос пред майките с деца е дали са в състояние да полагат грижи за децата си в дългосрочен план, предвид ограничените възможности за социална и икономическа реинтеграция. Някои жени разчитали на хуманитарна помощ, за да осигурят храна на децата си, други споделиха, че не могли да търсят работа, тъй като нямало кой да се грижи за децата им, а трети нямали постоянно местожителство. "Нормалните" пречки и усложнения, свързани с предоставянето на помощ и реинтеграцията, добиват още по-сериозни размери, когато става въпрос за родители с деца на тяхна издръжка. Предоставянето на помощ на родители естествено предполага обмисляне на нуждите на децата на тяхна издръжка, т. е. на нуждата от учебници, такси за детска градина и училище, медицинско обслужване и т. н., а не само на най-основните нужди на тези деца.

Сериозни здравни проблеми

Редица организации отчитат, че освен "обичайните" гинекологични проблеми, свързани със сексуалната експлоатация, жертвите на трафик имат и други сериозни и комплицирани здравни проблеми, при които е необходима специализирана и често пъти скъпо струваща здравна намеса. Едно седемнадесет годишно момиче имало нужда от специализирана намеса, поради наличието на бучки в гърдите, получени в резултат на боя, на който е подлагана в рамките на живота в трафик. В друг от случаите жертвата се нуждаела от спешна операция в чужбина, заради физически травми, нанесени в рамките на живота в трафик:

Малко ми се виеше свят и не можех да разбера за какво говорят. Разбрах, че има нещо, което е съвсем близо до гръбнака ми и че инфекцията може да стигне до гръбначната течност, което означаваше, че трябва да се действа незабавно. Все още не знам каква е причината за инфекцията, а те казаха, че може да се повтори.

Две от интервюираните жени бяха HIV позитивни, като заразата е резултат от живота им в трафик.⁴⁷ При една от интервюираните жени се оказа, че едно

⁴⁷ Други проучвания също се спират на HIV позитивни бенефициенти по програми, чийто брой е малък, но следва да се отбележи. HIV позитивните жертви, получили помощ в Албания са една през 2002 г. и две през 2004 г. Доставчици на услуги в Босна и Херцеговина съобщават за няколко HIV позитивни жертви на трафик, които са чуждестранни граждани. Международната организация по миграция (МОМ) с представителство в Молдова оказва помощ на 9 HIV позитивни жертви от 2000 г. насам. Проблемът HIV при жертвите на трафик застава в центъра на общественото внимание в региона, когато през 2004 г. украинка, която е жертва на трафик с цел сексуална експлоатация в Босна и Херцеговина, почива от СПИН (Surtees 2005: 74, 155, 361).

от децата ѝ също се е заразило с вируса на СПИН. От проведените интервюта не стана ясно дали HIV позитивните жертви винаги са имали достъп до необходимото лечение. Една от интервюираните жени е приемала медикаменти: "Редовно вземах лекарства. Трябва да го правя до края на живота си, за да попреча на вируса да се разпространява в организма ми. Винаги се моля на Господ да бъде измислено лекарство, което да убие този вирус". Друга жена, обаче, отговори отрицателно на въпроса дали е подлагана на специално лечение за поддържане на имунната система, тя каза, че взема само витамини и се храни добре. В много страни от региона на ЮИЕ не винаги е лесно да си осигуриш достъп до медицинска помощ и това касае третирането на широка гама от здравни проблеми.

Злоупотреба с вредни вещества и пристрастяване

Пристрастяването към алкохол и наркотични вещества също е проблем за много от жертвите, които в най-общи линии нямат достъп до програми за борба със злоупотреба с подобни вещества. Редица жертви посочиха, че пристрастяването към вредни вещества е основен проблем в периода след живота в трафик, други жертви споделиха, че са продължили да злоупотребяват с наркотични вещества и алкохол в продължение на известно време след живота в трафик:

В началото беше трудно. Когато бях със сводниците, те ми даваха лекарства, от които се замайвах. А когато дойдох тук, ми беше трудно без тях.

Беше ми зле. Не можех да стана от леглото, защото не ядях нищо, вземах само тези хапчета [с наркотично въздействие].

Злоупотребата с вредни вещества от страна на членове на семейство на жертвата, също е проблем за жертвите. За някои от тях тя е причина за напускане на дома на семейството, както и сериозна пречка в процеса на предоставяне на помощ и реинтеграция.

Ако мъжът ми можеше да се излекува от алкохолизма, щях да съм най-щастливата жена на света.

Вижте, [родителите ми] са алкохолици и не могат да анализират ситуацията особено добре, да разберат какво може да се случи с мен. Не ги виня. Още повече, че [трафикантът] им плащаше алкохола.

За жертвите, които нямат друг избор, освен да се завърнат при своето семейство, злоупотребата с вредни вещества от страна на членове на

семейството представлява особено голям риск и води до усложнения. Това показва колко е важно да се осигурява достъп до програми за борба със злоупотребата с вредни вещества не само на жертвите, но и на хората от тяхното непосредствено обкръжение.

Предоставяне на помощ на семейството като цяло

В най-добрия случай помощта следва да се предоставя с оглед на конкретната ситуация в семейството на жертвата на трафик и, когато това е възможно, така че да бъдат задоволени по-общите нужди на семейството. Една от жертвите обясни, че е приела помощта, най-вече защото нейните братя и сестри са се нуждаели от такава: “[Приех помощта], защото си дадох сметка, че по-малките ми братя и сестри се нуждаеха от предлаганата помощ”. Тази нужда е особено належаща, в случаите когато семейните проблеми (социални или икономически) са довели в известна степен до живота в трафик.

Важно е също така да се отбележи, че дори и при най-успешно протичане на реинтеграционния процес е възможно да възникнат проблеми в семейството, което всъщност се случва, а това пречи на възстановяването на жертвата. Една жена разказа как е създала свой собствен дребен бизнес и се е справяла добре с начинанието. Но се натъкнала на пречки, поради икономически проблем в семейството и тези пречки били преодоляни посредством предоставяне на целева помощ:

[Организацията] ми помогна да започна малък бизнес, който се изразява в продажба на дрехи-втора употреба. Този период от живота ми бе прекрасен. Бизнесът вървеше все по-добре и по-добре в рамките на година. Благодарна съм им, но не удържах на думата си да инвестирам спечеленото в бизнеса. Случи се така, че родителите на мъжа ми се разболяха. Нуждаех се от пари за тяхното лечение.

Благодарение на организациите, които откликват на спешната нужда на тази жена и семейството ѝ, предоставяйки медицинска и хуманитарна помощ, жената успява да възроди своя бизнес. Важно е да се отбележи, че подпомагащите организации координирали предоставянето на услуги за посрещане на различните нужди на жената, което в крайна сметка води до успешна реинтеграция. Подобни примери показват, че реинтеграцията често пъти не зависи само от жертвата и че проблемите, с които се сблъсква тя в семейството или в общността, могат да попречат на процеса на възстановяване и реинтеграция. Следователно възможностите за предоставяне на подкрепа на семействата на жертвите или на допълнителна подкрепа в кризисни моменти

за семейството биха могли не само да способстват за успешното възстановяване на жертвата, но и да предотвратят провала на реинтеграцията, а в някои случаи и завръщането на жертвата към живота в трафик.

Дългосрочни грижи за жертви, които не могат да се завърнат при своите семейства

Някои жертви произхождат от среда, която не благоприятства процеса на възстановяване и устойчивата реинтеграция. В редица случаи жертвите са от проблемни семейства и затова завръщането им у дома означава живот в неблагоприятна среда, в която се злоупотребява с вредни вещества, няма елементарни условия на живот и съществува риск от завръщане към живота в трафик. В някои от случаите жертвите просто нямат дом, в който да се завърнат. Дългосрочните грижи, в това число и предлагането на възможности за жилищно настаняване, представляват една сериозна празнота в програмите за подпомагане в много страни.

Възможностите за предлагане на дългосрочни грижи за непълнолетни жертви са съвсем ограничени. Там където не са се предлагали подобни възможности, някои от жертвите се завръщат към начин на живот, който крие опасности. Едно непълнолетно момиче, което било продадено от майка си, се завърнало при последната (и втория ѝ баща, който упражнявал тормоз над нея) след кратък престой в приют: "Щеше ми се да остана там по-дълго, след всичко, което ми стори [майка ми]... Сигурна съм, че нямаше да се завърна в къщи, вторият ми баща ме тормозеше, нямаше да се върна".

Специализирана психологическа и психиатрична помощ

В много страни, особено извън техните столици, е налице празнота в предлагането на специализирана психологическа помощ на жертвите. Поради липса на средства в много страни социалните работници са тези, които предоставят психологическа помощ на жертвите на трафик, в това число и на тези със сериозни психични проблеми. Достъп до професионална психологическа и психиатрична помощ се осигурява най-вече по програмите за настаняване в приюти, макар че видът и обемът на помощта зависят в голяма степен от продължителността на престоя на бенефициента в приюта. Затова помощта, предлагана в приютите за по-дългосрочна реинтеграция е по-всеобхватна в сравнение с тази, предлагана в приютите за кратък престой, която цели най-вече да стабилизира бенефициента. Тъй като престоят в приют на повечето жертви е кратък, те получават в най-общи линии основна психологическа подкрепа с цел "стабилизиране". Когато жертвите се завърнат у дома, предоставянето на подходящи психологически услуги се

усложнява, тъй като повечето специализирани доставчици на такива услуги се намират в столиците, а повечето жертви произхождат от и се завръщат в области извън столиците. Съществува необходимост от по-дългосрочно предоставяне на психологическа помощ, която би могла да се предоставя от специализирани НПО или от специално обучени здравни работници в родните общности на жертвите като елемент от програмите за реинтеграция. Освен това някои жертви са диагностицирани с психиатрични разстройства, в това число шизофрения, за чието лечение са необходими квалифицирани клинични грижи, до които няма широк достъп. Програмите за настаняване в приюти за полагане на психологически и психиатрични грижи са още по-рядко срещани (Surtees 2006b: 80).

Поради най-общата липса на специализирани услуги редица жертви били настанявани в приюти редом с жертви с психични заболявания. Това е не само стресиращо за жертвите без такива заболявания, но и означава, че специалните нужди на "проблемната" жертва не биват удовлетворявани. Една от жертвите описва впечатленията си от престоя в приют: "Да, и после ни настаняват в една къща... едно момиче не беше наред. Тя е луда, може да убие някой". Друга жертва описва ситуацията в приюта, в който била настанена, по следния начин:

Ето така бяха подредени леглата. Имаше пет легла. Там беше онова момиче, следващото легло бе празно, аз спях в това, [друго момиче] бе тук, а [друго] там... Една от домуващите имаше психични проблеми и беше на лекарства, които не искаше да пие. Имаше халюцинации и й се привиждаха неща насън. Често ходеше като сомнамбул.

Този случай онагледява трудностите, пред които са изправени много страни, които страдат от липса на подходящи база за настаняване на жертви, които се нуждаят от психиатрична или психологическа помощ. Когато, както е в този случай, лицето не може да разчита на подкрепата на семейството, то няма голям избор и трябва да се завърне в приюта: "Тя имаше халюцинации, тръгна си на няколко пъти и после се връщаше. Защото нямаше родители, нямаше си никой". Осигуряването на подходящи грижи за бенефициенти с подобен профил не е никак лесно нито в краткосрочен, нито в дългосрочен аспект.

Подпомагане на жертви с увреждания

Трафик на лица с увреждания се осъществява в посока от ЮИЕ към други страни, в посока към ЮИЕ, както и в рамките на този регион и това е документирано.⁴⁸

⁴⁸ Помощ за жертви с увреждания е била осигурена в Албания, България, Хърватия, Македония (Бивша Югославска Република Македония), Молдова, Черна Гора, протектората на ООН в Косово,

Услугите, от които се нуждаят жертвите с увреждания са най-разнообразни и следва да се съобразяват с индивидуалните нужди на жертвите, които трябва да се преценяват с оглед на всеки отделен случай. Тези услуги най-общо включват специализирани медицински услуги, специализирани правни услуги, назначаване на настойник на жертвите с умствени увреждания, предоставяне на възможности за дългосрочно жилищно настаняване, специализирано обучение, трудоустрояване в защитена трудова среда и дългосрочни последващи грижи. Жертвите с увреждания може да имат нужда от помощ и при осъществяването на контакт и общуването с доставчици на услуги и държавни агенции.

В настоящия момент възможностите, предлагани на жертви с увреждания, са ограничени. Една жена, станала жертва на трафик с цел просия, бе не само незряща и с леки слухови увреждания, но и възрастна. Възможностите, които можеха да ѝ се предложат, бяха съвсем малко – доставчиците на услуги срещнаха затруднения в опитите си да задоволят нейните нужди, които включваха жилищно настаняване и сложна операция на очите за частично възстановяване на зрението. Много трудно е и намирането на подходящи образователни услуги и възможности за заетост за лицата с увреждания. Една жена среща трудности в търсенето на стабилна заетост, поради това, че страда от епилепсия:

Имам сериозен здравен проблем. Страдам от епилепсия и никой не иска да ме вземе на работа. Дори и да го скрия, ме уволняват още след първия пристъп. Обикновено имам пристъпи, когато съм изнервена... Наистина не мога да си намеря работа. Бях готова да работя на полето, да ме наемат фермери, но не всеки има смелостта да ме наеме, след като разбере за болестта ми.

Нещата се усложняват допълнително от факта, че има вероятност специализираната помощ да е скъпа и да не е по силите на никоя организация или институция. Този проблем не се среща само в региона на ЮИЕ. В Канада, например, има съвсем малко програми и организации за подпомагане на жертви на насилие с увреждания. Липсва и яснота относно проблемите на

Румъния и Сърбия. В Молдова, например, от 672 жертви, получили помощ от МОМ, Кишинев между 2001 г. и 2004 г., 15% са били с психични увреждания в момента на включването в програмите за подпомагане, като делът на жертвите с увреждания, получили помощ е 9.9% през 2001 г., 9.3% през 2002 г., 14.5% през 2003 г. и 6.3% през 2004 г. Много от жертвите, получили помощ през 2003 г. били с физически увреждания. През 2004 г. в Сърбия една част от жертвите на трафик с цел сексуална експлоатация (8.3%) били с умствени увреждания. 28.6% от жертвите от сръбски произход, получили помощ през 2004 г., били с умствени или физически увреждания (Surtees 2005: 256, 344, 371, 501)

жертвите на насилие с увреждания, както и относно проблемите, свързани с отношението на доставчиците на услуги към споменатата целева група. (Cooper et al 2004: 35)

Жертви на трафик от мъжки пол

Жертвите на трафик от мъжки пол съставляват съвсем малък процент от общия брой на жертвите, получили помощ в ЮИЕ през 2003 г. и 2004 г.⁴⁹ Все пак, настаняването в приюти на жертви от мъжки пол не винаги е лесно, предвид съществуващите модели на предоставяне на помощ. Това се дължи отчасти на факта, че в повечето случаи предоставянето на помощ предполага настаняване в приют и е съобразено с нуждите на жените. Понастоящем използваната база не позволява смесено настаняване. Един от интервюираните, пълнолетен мъж, който попада в бившия Съветски Съюз вследствие на трафик, се завръща в дома си и установява, че в апартамента му живеят други хора и няма къде да отиде. Един шестнадесет годишен младеж, който става жертва на трафик с цел просия в рамките на ЮИЕ бива временно настанен в приют за чуждестранни жертви (от женски пол), за да изчака докато му бъдат издадени необходимите документи, но тъй като приютът не разполагал с необходимите условия за настаняване на жертва от мъжки пол без придружител и не бил намерен друг приют, той бил изпратен към дома му по влак без придружител само след няколко дни и без оглед на факта, че майка му е била замесена в подлагането му на трафик (Surtees 2005; cf. Surtees 2006b). Следователно липсата на помощ за мъже може да доведе не само до невъзможност да бъдат задоволени нуждите на жертвите от мъжки пол, но дори може да ги направи още по-уязвими към експлоатацията и дори да ги върне към живота в трафик.

Все пак, дори в случаите, когато е бил осигурен така необходимия достъп до различни форми на подпомагане, в това число медицински грижи, консултации, правна помощ, мъжете не винаги са били склонни да търсят помощ или да я приемат.

На първо място за тях това е много трудно от психологическа гледна точка... Те не споделят всички детайли относно това, което са преживели,

⁴⁹ Подпомагане на жертви от мъжки пол се е осъществило в Албания, България, Хърватия, Молдова, Черна Гора, Румъния, Сърбия и протектората на ООН в Косово. Тези мъже стават жертви на трафик с цел упражняване на труд, просия, извършване на престъпления от малолетни и осиновяване. В Албания, например, 70% от жертвите на трафик с цел упражняване на труд, просия или извършване на престъпления от малолетни през 2003 г. и 2004 г. са от мъжки пол, а през 2004 г. в Сърбия 47.8% от чуждестранните граждани, които са жертва на трафик с цел упражняване на труд, са от мъжки пол (Surtees 2005: 13).

макар, че някои мои колеги ми разказаха напълно ужасяващи неща. Например, много мъже били експлоатирани физически до почти пълно разбиване на здравето им. Но те не говорят за това и дори не търсят медицинска помощ.

И много от тях не отиват на лекар, [макар и] да страдат от хронични заболявания, макар и да имат проблеми с гръбнака, стомаха, херния.

Според интервюираните от нас жертви мъжете приемат помощ само в краен случай:

Само ако са налице сериозни проблеми със здравето или пък мъжът няма къде да преспи. Доколкото знам мъжете не обичат да си губят времето по доктори или пък да са далеч от семействата си. Както ви казах, те по-трудно приемат помощ и когато я приемат, тя трябва да им се предостави незабавно (преди да са променили решението си), съвсем скоро.

Това може би се дължи отчасти на факта, че да се представяш като "жертва" е далеч от представата на мъжа за собственото му "аз". В много общности да си мъж значи да си силен, да разчиташ само на себе си и да си в състояние да се грижиш не само за себе си, но и за семейството си.

Мъжете смятат, че са по-силни и че трябва да намерят изход от трудна ситуация сами, без да молят за помощ.

Много мъже не казват какво им се е случило. Те се срамуват от факта, че са били измамани и излъгани. Те никога не биха се обърнали за помощ към организации, защото роднините им ще им се подиграват и присмиват. Мъжът трябва сам да се справя с проблемите си.

Решението да се потърси помощ е свързано не само с представата на мъжа за себе си, но и с начина, по който го възприема обществото. Участието на мъжа в програма за подпомагане може да се изтълкува от членовете на неговото семейство/или общност като знак за това, че той е провалил се мигрант или жертва на трафик, а тези два варианта са социално неприемливи. Тук отново излиза на преден план обществената представа за мъжа:

Когато се приберат в къщи, те са доволни, че са донесли някакви пари. Как иначе биха обяснили своето отсъствие? И ако кажат на семействата си, че се нуждаят от пари за лечение, а разходите за лечение в нашата страна са доста големи, тогава тяхната тайна ще бъде разкрита.

Дори не вярвам, че хора като мен [жертви на трафик] биват подпомагани. . . Мислех, че няма организации, които помагат на хора като мен, още повече – на мъже. . . Знаете ли, хората в нашата общност мислят по следния начин: ако мъж попадне в такава ситуация, значи е глупав.

Най-общо погледнато в нашата общност мъжете не трябва да се оплакват за нищо. Мъжът трябва да е силен, да преодолява смело всички трудности.

Независимо от споменатите стереотипи, които битуват в обществото, институциите за борба с трафик отчитат факта, че мъжете също стават уязвими вследствие на живота в трафик и се нуждаят от помощ. Като се вземе под внимание и това, че все по-често се отчита, че мъжете също са предмет на трафик, е време да се съсредоточат повече усилия върху установяването на техните конкретни нужди, съобразно с които да им се предлага помощ. Настоящото проучване установи въз основа на ограничена извадка от дванадесет лица от мъжки пол (пълнолетни и непълнолетни), че освен от настаняване, този тип жертви се нуждаят най-вече от медицинска помощ, особено в случаите, когато жертвите са били експлоатирани с цел полагане на труд: "Някои от тях имат остри пристъпи на заболявания и ако си в чужда страна, а и работиш незаконно. . .". При други жертви проличаха и психологически белези и травми. В случаите с мъжете, които изхранват семейства, е вероятно да се наложи предоставяне на помощ на семействата като цяло (както бе посочено и по-горе в текста). Следващата важна стъпка е да се установят и други нужди на този тип жертви.

Освен на необходимостта от услуги, жертвите от мъжки пол се спряха и на начина на предоставяне на услугите. Поверителността е важен фактор за интервюираните по настоящото проучване жертви от мъжки пол и затова е важно да се обмислят оптималните начини за контакт с мъжете и момчетата-жертви на трафик, които гарантират спазване на принципа за поверителност:

Би било добре информацията, получавана по линията за помощ, да е поверителна. Например, достъп до линията да имат само организациите, които я поддържат.

Не мисля, че мъжете биха се обърнали към държавна организация, защото смятат, че тази информация лесно ще стане достояние на обществеността. Кметът на селото и полицаят ще научат за това.

[Помощта трябва да се предоставя] така, че никой да не разбере. Самият мъж трябва да отиде до мястото, където се предлага помощта. Колкото

по-далеч е това място от дома му, толкова по-сигурен ще е той, че никой няма да научи. Помощта трябва да се предоставя в дома на мъжа само в случай, че той е сериозно болен и не може да се движи, но никой няма да му завижда.

Не по-малко важно е да се обмислят оптималните начини за “пласиране” и “комплектоване” на услугите, за да може да се гарантира осведомеността на мъжете и достъпа им до услугите. Авторите на рекламните материали трябва да преценят кои послания са подходящи (и кои не) и достъпни за адресатите от мъжки пол с оглед на представите за мъжките отговорности и произтичащото от тях заклеймяващо отношение към мъжа, описано по-горе в текста. Използваната лексика е от особено значение. Тъй като понятието “жертва” може да не бъде добре прието от много мъже, може би е по-добре да се използват думи като “мигранти” или “работници”.

Мисля за реклама или обява, в която се казва, че мъжете имат право на помощ, например медицинска помощ (но не бива да се споменава психологическата помощ, защото много мъже се боят от тези думи) или други видове помощ като правна помощ... Мисля, че много мъже биха се съгласили да получават безплатна медицинска помощ, тъй като много от тези, които са били експлоатирани нямат пари за такова нещо. Рекламата може да се излъчва по радиото или телевизията, т. е. да се чува глас, който уведомява за възможностите за предоставяне на помощ за мъже, които са жертви на експлоатация (мисля, че е добре да се използва думата ‘експлоатация’, тъй като много мъже не разбират какво означава думата “трафик”). И ако е възможно, даже да се избегне думата “жертва”, защото мъжете не обичат да са жертви. Това е в противоречие с представата за истински мъж. Гласът трябва да е мъжки. Не мисля, че мъжете биха се доверили на съобщение, прочетено от жена. Това трябва да го направи мъж, може би дори мъж с подобен опит. Съобщението трябва да е кратко и убедително и да се набляга на възможностите за предоставяне на помощ.

Разбира се [да бъде] мъжки глас. Това вдъхва доверие у мъжете. Необходимо е да се направи рекламен клип, в който пострадалият разказва накратко за живота си в експлоатация. Мъжът може да е човек, който наистина е преживял това, което се разказва или пък актьор, но не много известен, иначе ще прозвучи изкуствено, мелодраматично... Не знам... най-добре е с реклама по радиото или телевизията. Но, както вече казах, най-важно е да се подберат думите, които ще се използват в съобщението.

Но [осведомителното] послание трябва да е кратко и убедително и не бива да се използват думи като 'жертва'.

Подпомагане на възрастни жертви

Съвсем малък брой от интервюираните жертви бяха възрастни, а дори и в по-напреднала възраст – някои от тях бяха над петдесет годишни, други над шестдесет годишни, а един бе на 75 г. Някои от тях бяха станали жертви на трафик, точно защото са възрастни и не са разполагали с достатъчно средства, за да се издържат и не са получавали помощи от държавата. Следователно осигуряването на помощ за тази целева група често пъти е свързано най-вече с предоставяне на финансови средства и възможности за жилищно настаняване.

Казаха ми, че ще ми помогнат да си получа паспорта и да си възвърна правото на пенсия. Ако не е възможно да живея в своята къща, надявам се да бъда настанен(а) някъде, поне в приют за възрастни [в столицата].

Мисля, че много възрастни хора не са доволни от грижите, които полагат за тях децата им, не гледат телевизия и не слушат радио. И те като мен не знаят към кого да се обърнат за помощ.

В добри отношения съм със сина ми... [синът ми и неговата жена] се грижат за мен. Но аз се чувствах виновна/виновен и не му казах, когато продавах апартамента си. А сега живея в неговия апартамент и съм в тежест на семейството му. Там е толкова тясно.

Други видове помощ, от които е възможно да имат нужда по-възрастните жертви, са специализираната медицинска помощ, правната помощ и настаняването в домове за възрастни хора. Освен върху специфичните форми на подпомагане е добре да се помисли и върху въздействието на живота в трафик върху възрастните хора в сравнение с въздействието му върху по-младите жертви. Специфичните проблеми и нужди на по-възрастните жертви на трафик, както и опитът им от живота в трафик и след него, са е една слабо изследвана територия.

Професионални умения, отношение към жертвите и качество на грижите

Широко прието е мнението, че услугите за жертви на трафик следва да са безплатни, достъпни и толерантни, както и че лицата, ангажирани в борбата

с трафика на хора, трябва да са подходящо обучени за работа с уязвими целеви групи, в това число и жертви на трафик, и съответно да имат толерантно отношение към тях. Много от интервюираните бяха особено доволни не само от качеството и обема на предоставената им помощ, но и от отношението на хората, ангажирани в борбата с трафика. Много от тях изтъкнаха, че това е било от особено значение за процеса на тяхното възстановяване.

Доволна съм от служителите, защото те проявяват голямо разбиране към нашите проблеми. Извеждат ни навън, на разходки. Харесва ми, защото имам всичко, защото всичко е безплатно. Трето, най-много се радвам заради училището. Никога не съм си и помисляла, че мога да завърша училище, да се ограмотя. Да не се срамувам, когато някой ме накара да се разпиша или да прочета нещо, а аз да кажа, че не мога.

[Харесваше ми] нейната човечност, непосредственост, бяхме нещо като сродни души. Аз по принцип трудно се доверявам на хората.

Положителното беше доброто отношение на служителите в приюта. Те се съобразяват с мен. Нямам лоши впечатления от приюта.

Въпреки казаното, някои от интервюираните се спряха на случаи, в които не са били напълно удовлетворени от услугите и отношението и посочиха някои доста сериозни проблеми в предоставянето на услуги. Тези проблеми включват липса на толерантност и дискриминация от страна на професионалистите, ангажирани в борбата с трафика; липса на единен стандарт на професионалните умения и условията за полагане на грижи; а дори и лошо отношение и тормоз. С други думи, липсата на наблюдение, контрол и система за осигуряване на качество в сектора за борба с трафика на хора е сред причините за възникване на споменатите проблеми.

Липса на толерантност и дискриминация от страна на професионалистите, ангажирани в борбата с трафика

Според много от жертвите един от най-важните фактори в процеса на възстановяване е доброто отношение, което предполага да не се "гледа отвисоко" на жертвите. Когато обсъждахме в какво се изразява доброто отношение, много от интервюираните казаха, че това означава да те приемат като "свой".

Всичко беше наред. Отнасяха се добре с нас, като със свои.

А служителите, които работят тук [в организацията], харесвам ги. Не гледат на тебе с укор, винаги можеш да говориш с тях за всичко. Разбират

те и ти разясняват нещата. Слушат те, казват ти как да правиш разни неща, винаги помагат.

Бяхме като равни помежду си. [Неравнопоставеност] – само с това съм се срещала преди.

Имаше обаче и жертви, които бяха силно наранени и засегнати от дискриминационното и нетолерантно отношение на професионалисти, чиято задача се е изразявала в това да им помагат;

Това момиче бе напълно откачено, не си спомням името ѝ. Отнасяше се с нас като с прокажени. Носеше си чаша от в къщи, знаеше се, че това е нейната чаша за чай, носеше си всичко от в къщи, въобще беше голям сноб, ужасна.

Не можеш да постъпваш така. Искам да кажа, че всяко момиче, което е преживяло, не знам, нещо лошо в живота си, се чувства добре, когато някой дойде при нея и ти правиш кафе за всички и даваш едно и на нея. А тя като започне, о, не, не, не, не мога да пия от вашите чаши, пия само от своята. Ами така кажи. Искам да кажа – какъв е проблемът, може би това е то. Тя просто не знаеше как да се държи с нас.

Да, така е, може да се каже, че не се отнасяха с нас като с равни. Да, да, определено.

Жертвите посочиха, че има и конкретни групи професионалисти, които имат нетолерантно и дискриминационно отношение. Една от тях е групата на здравните работници, за които се чува шокиращи коментари, както от жертвите, така и от доставчиците на услуги. Служителите на една НПО разказаха как се обърнали към един лекар във връзка с предоставянето на медицински услуги, а той отговорил най-категорично и по нетолерантен начин: “Не съм учил за лекар, за да преглеждам проститутки”. Жертвите споделиха сходни впечатления:

Заведоха ме при техния лекар. Тя ме попита, гинеколожката де: “Защо си правила това?”... Да, коментираше. И какво мога да направя, не съм единствената. Хиляди момичета са преминали през това. [Почувствах], че малко ме заболя. Не бива да съдиш някой, на който му се е наложило да премине през това. Това не е нейна работа. Нейната работа е да прави това, което трябва да прави, не да задава въпроси... Трябваше да ни приеме, защото беше позната с една жена от приюта, ние помолихме за преглед. Беше любезна, но правеше коментари.

[Лекарят] каза, “навий си ръкавите”. Навих си ръкавите, за да проверят дали вземам дрога. Тя каза: “Добре, вдигни си блузата, за да ти прегледам стомаха”. Добре, вдигнах си блузата. После започна да преглежда главата ми, да дърпа косата ми. Оня пич [полицаят] ѝ каза: “Хайде, стига, престани да я тормозиш. Вижда се отдалеч, че момичето е чисто”. Тя каза, че това ѝ е работата, че трябва. Той каза: “Стига си я човъркала. Не виждаш ли, че е уплашена? Спряла е да се храни”. Радвам се, че застана на моя страна... [Почувствах се] ужасно. Помислих си, почакай, какво съм аз? Животно ли, че да се отнася така с мен?

То се усеща. Когато тази лекарка ме преглеждаше, се държеше сякаш я е гнус да ме докосва.

Подобна нетолерантност кара доставчиците на услуги в някои страни да сключват договори с частни (толерантни) лекари, което, макар и да е скъпо и неустойчиво като дългосрочен вариант, облекчава и утешава жертвите в известна степен през първоначалните етапи на възстановяване.

Важно е да се отбележи, че проблеми в това отношение са създавали не само медицинските служители. Жертвите описват редица случаи на лошо отношение от страна на юристи, които често пъти биват техните собствени адвокати, натоварени със задачата да ги представляват в рамките на съдебни производства. Една жертва описа как нейният адвокат ѝ крещял и я обиждал:

Винаги ми викаше. Казваше ми какво да казвам в съда. В случай, че не му кажех каквото искаше да чуе, даже ми крещеше. Веднъж на излизане от съда дори ми каза, че не ставам за нищо и че е по-склонен да вярва на трафиканта, отколкото на мен.

Липсата на толерантност и дискриминационното отношение очевидно се дължат не само на факта, че става въпрос за жертви на трафик, но в някои случаи и на расизъм. Една жертва от ромски произход отдава лошото отношение към нея по-скоро на своя етнически произход, отколкото на факта, че е жертва на трафик:

Не им казах, че съм жертва на трафик. Трябваша ми пари, за да се сдобия с удостоверение за раждане на детето ми. В кметството се отнесоха лошо с мен. Присмяха ми се, че нямам [близо пет евро] за свидетелството. Беше унижително.

Друга от интервюираните жертви сподели, че дискриминационното отношение към нея като към човек [от етническо малцинство] се е отразило на достъпа ѝ до държавни услуги:

[Организацията] се обърна към кметството на селото, в което съм родена и ги помоли да ми помогнат, или по-точно казано, да помогнат на децата ми. Родната ми къща бе разрушена преди много време и на нейно място вече бе построена друга. Дадох ми една абсолютно разнебитена къща – без прозорци, врати, покрив. Половината от тази глинена къща наистина бе разрушена. Беше останала само една стая. Кметът ми бе обещал малко строителни материали за ремонт на къщата. Адвокатът [на организацията] трябваше да положи големи усилия за да уреди всичко това. Когато отидох в кметството [в моя град] жената започна да ми крещи и после ми затвори вратата пред очите. После я чух как се кара с някого по телефона. Казваше “тази [жена от етническо малцинство] иска прекалено много”. Адвокатът ми ми препоръча да отида [в отдела за закрила на детето], който трябваше да дава помощ на детето ми. Когато отидох там, ми отказаха. Казаха, че изобщо не могат да ми помогнат. Започнаха да ме питат сърдито кой ме е пратил при тях и аз им казах [за подпомагащата организация]. Дори се скарах с тях. Попитах ги са какво се занимават и как може да помогне държавата. Какво би се случило със самотна майка, която е в много по-лошо положение и от мен. Те ми казаха, “кой те е карал да раждаш толкова много деца?”

Една от жертвите се спря на случай, който говори за принципна предубеденост и негативно отношение към уязвимите групи: “Аз също мисля, че в нашите държавни организации, подпомагащи бедни хора, работят хора с лоши обноски. Образованието, което си получил, не е достатъчно. Възпитанието ти също има значение”. Друг отбеляза, “Държавните организации ми действаха доста потискащо. Ще ми се да бяха по-тактични с жертвите на трафик”.

Погледнато най-общо жертвите се сблъскват с нетолерантността и предубедеността на различни доставчици на услуги. Както бе посочено по-горе в текста, жертвите биват жестоко дамгосвани и дискриминирани, поради начина, по който гледа обществото на тези, които нарича “проститутки”, “чужденци” и “провалили се мигранти”. В някои случаи жертвите се сблъскват с предубеденост и в рамките на мрежата за подпомагане.⁵⁰ Една жена се спря

⁵⁰ Това не е характерно само за ЮИЕ. Според данни от едно проучване относно процеса на реинтеграция в Камбоджа някои доставчици на услуги също се отнасят с предубеждение към

на проблемите, които имала с един от социалните работници, работещи в приюта, в който била настанена. Една от домуващите се заразила със заболяване и споменатата жена се опасявала да не се зарази и тя, поради комуналния начин на живот. Когато помолила да се тества, социалният работник ѝ отвърнал с презрителни думи:

До момента, в който разбрах, че това момиче е болно, се чудех какво не е наред с нея. Попитах една от жените, които работеха там, защо не са ни казали. Аз съм си наред, нямам заболявания и ще взема да прихвана нещо тук и да се върна [в моята страна]. Искам пак да си направя кръвен тест... И после казах, че искам да се подложя на всички тестове, а тя каза да съм мислела за това, когато съм спала с мъже... Никога няма да го забравя. Щом една жена работи там, трябва да има различно отношение към тези неща.

Липса на единни стандарти в професионалните умения и условията на полагане на грижи

Много професионалисти в сектора за борба с трафика в региона имат високи професионални умения и са показали със своята работа, че осигуряват много компетентна помощ и закрила.

Независимо от това, жертвите остават с впечатлението, че служителите по някои програми не са разполагали с необходимите умения и опит за предоставяне на помощта, от която се нуждаят жертвите, а предлаганите услуги не са били достатъчно ефикасни и разнообразни:

Готини са, но все пак не чувствам, че могат да ме разберат. Те са млади, неопитни. Имам чувството, че бяха там, само защото им плащаха. Аз не можех да разговарям с тях.

Казаха, че това е къща за момичета като мен, точно като тази. Но беше зле. В различните смени застъпваха различни жени, наричаха ги психолози... Имахме възможност [да говорим със служителите], но ние не обичахме да говорим с тях. Просто ни ги харесвахме. Те не знаеха

жертвите на трафик. Един работник от НПО дели "жриците на любовта" на три групи – тези, на които това им е в кръвта, тези, които са принудени да упражняват професията против волята си и тези, които продължават да упражняват професията или се завръщат към нея, тъй като за тях тя е начин за бързо изкарване на пари. Според споменатия работник само втората група се стреми към промяна и може да бъде образована успешно за завръщане към предишния начин на живот, докато другите две групи не могат да бъдат образовани, така че да се разделят с тази професия (Derks 1998).

как да говорят или да се държат с нас. [Казаха], че ще останем там и ще ни помагат да работим. Но не го направиха... Нямахме отношения с персонала. Бяха много резервирани. Сякаш се страхуваха от нещо.

Проучване с цел оценка на подпомагането на жертви в ЮИЕ (Surtees 2006a: 24) установява различни нива на професионални умения и компетентност в различните НПО, ангажирани в борбата с трафика на хора, както и необходимост от изграждане на капацитет в много от тях и този проблем се отчита от НПО, международни организации (МО) и донорски организации (ДО):

Някои са отлични, други не. Налице са огромни различия в нивото на компетентност и професионализъм на НПО, работещи в сферата (представител на МО/ДО).

Тази НПО е най-старата НПО, която осигурява пряко подпомагане [в страната] и все още има проблеми с процеса на реалното възстановяване на жертвите. Наставниците не са напълно ангажирани с процеса на възстановяване на жертвите, а приютът е от затворен тип. Освен това служителите нямат идеи относно възможностите за обучение на жертвите или за придобиване на най-общи умения за самостоятелен живот (представител на МО/ДО).

... пряката работа с жертвите бе загърбена. Трудно е да се прилагат професионалните стандарти за работа с жертвите на насилие (представител на НПО).

За да наблегнат на прилагането на дългосрочни стратегии за борба с жертвите на трафик, професионалистите трябва да получават постоянна подкрепа и възможности за по-нататъшно обучение, както и да разчитат на непрекъснат обмен на информация на различни нива (представител на НПО).

Стресиращият ефект на работата води до силно текучество в някои програми, което се отразява на професионалния капацитет. Една от жертвите, прекарала години в програма за подпомагане, прилагана в ЕС, сподели, че е работила с много наставници: "Кой да ги помни, появяваше се нов на всеки пет месеца... Всеки път трябваше да започвам отначало. Въобще не им пукаше за теб, знаеха, че скоро напускат". В резултат на това е възможно подобни работни места, свързани с голяма доза стрес, да се заемат от професионалисти с по-малко опит.

Професионалният капацитет се отчита като проблем и в други професионални сфери. Една жена, която потърсила помощ в полицията след като избягала от своя трафикант, била изпратена на медицински преглед, тъй като скоро преди това била нападната и изнасилена. Лекарят не само се държал грубо с нея, но и не извършил медицинския преглед, който се прави рутинно в случай на изнасилване, така че да може да бъде повдигнато обвинение за престъпление. Както ни обясни самата жена:

После ме заведоха при лекаря, съдебния лекар. Но той бе безочлив човек. Ако ме беше прегледал както трябва, щеше да разбере, че съм изнасилена. Тук имах драскотини... Само погледна синините ми. Бях много подута. Имах синини. Дори премери колко са големи синините... Прегледа врата ми и ръката ми. Каза, че всичко е наред. Жената, която седеше до него и пишеше на машина му каза, че трябва да отида на гинеколог, тъй като съм била с много мъже. Той каза, че не е необходимо, защото това "вече се знае".

Според някои жертви липсата на професионални умения и ангажираност е характерна и за правната и съдебната системи. Една от жертвите, която била принудена да се омъжи за своя трафикант и впоследствие била подложена на домашно насилие от него, срещнала проблеми, когато подала молба за развод и съдила мъжа във връзка с родителските права върху тяхната дъщеря. Вместо да признае сериозността на ситуацията, предвид крайното насилие, което жената изтърпяла, съдията се опитал да сдобри двойката:

Заради детето и родителските права съдията се опита да ни сдобри. Аз казах "не", защото му бях дала хиляди възможности да се поправи и той така и не се възползва от тях. Не искам да се сдобряваме. Има една поговорка – вълкът кожата си мени, но нрава – никога.

Лошо отношение и тормоз

Независимо че повечето жертви споделят, че са били настанени в подходяща база с добри, а понякога дори и отлични условия, е добре да се отбележи, че някои от жертвите са живели при лоши условия и дори са били подлагани на тормоз през периода, в който са получавали "помощ". Едно непълнолетно момиче, станало жертва на трафик с цел проституция, било настанено в център заедно с непълнолетни без придружител и малолетни престъпници. В рамките на триседмичния си престой там върху нея било упражнявано насилие от другите непълнолетни, настанени в центъра, а служителите не реагирали по никакъв начин:

След като охранителят си тръгваше всички момчета започваха да скачат върху мен, за да им "пусна", а когато ни хванеха в тоалетната, се опитваха да ни изнасят. После казах на охранителя, но той каза, "е какво толкова ще стане?"... [Главният охранител] не направи нищо по въпроса. А на втория ден дойде друг мъж. Той беше добър човек и наказа другия, който не бе направил нищо. Но това беше напразно, защото той не си удържа на думата.

Тормозът продължил през цялото време докато била в центъра, а охранителят така и не се намесил: "Винаги ме беше страх вечер преди да си легна, стоях будна до 2-3 ч. през нощта, защото момчетата искаха от охранителя ключа от стаята и отключваха вратата и скачаха върху нас в леглата". Тя добави, "Беше ме страх. Когато охранителят излизаше навън за известно време, всички момчета скачаха върху нас, а той не правеше нищо, само клатеше глава". Освен това самият охранител подлагал на тормоз непълнолетните: "Охранителят само си седеше с палка в ръка и ни удряше, когато мислеше, че сме направили нещо. Само един от тях имаше милост, но останалите ни удряха, ако не стояхме мирно на столовете, ако говорехме... каквото и да правехме, ни удряха".

Тук следва да отбележим, че тормозът има дългосрочен ефект върху момичето, което все още е дълбоко травмирано и към момента на интервюто. Тя сподели, че условията, при които е получавала тази "помощ" са били по-лоши от живота ѝ в трафик.

Дори сега, след като е минало толкова време, страхът е още в мен. Все още не съм се отървала от него напълно. Опитвам се да го строя с молитви.

Трябваше да е по-добре. Не трябваше да ни бият. Не трябваше да обиждат момичетата. Не трябваше да ни викат в стаите си, за да ни "показват" разни неща. Не трябваше да ни карат да работим или пък да правим тези коремни преси. Караха ни да правим коремни преси всяка сутрин и вечер.

Споменатото момиче успява да напусне програмата едва след случайната намеса на една НПО. Както обясни директорът на програмата: "Във връзка със същия случай [същия трафикант] полагахме грижи и за други момчета. От полицията попитаха дали не можем да вземем и това момиче, за да не стои там". Тя описа пристигането си в центъра за малолетни, от който щяла да вземе момичето за подпомагане по нейната програма: "Имаше и малки деца, 5-6 годишни и когато отидох да взема момичето с ужас видях, че те са зад решетки..."

и когато се озовахме вътре видяхме, че всички ги държаха в една стая, голяма колкото тази, десет квадратни метра, цял ден зад решетки”.

За съжаление това момиче не е единствената интервюирана, настанена при небезопасни и нехуманни условия, за да получава “помощ” или “закрила”. Една от жертвите сподели, че е била подложена на тормоз, в това число и сексуален, от представители на правоприлагащите органи в един държавен център:

Там имаше една полицайка, която крещеше на момичетата. Дори имаше право да ги удря. Вътре имаше полицайки, а вън полицаи. Един ден тя пусна един от полицаите да влезе. Шокирах се от появата на мъж. Двамата заедно започнаха да ми се присмиват и да се подиграват с мен. Мъжът започна да намеква, че уж ме обичал. Беше болезнено. Почувствах се унижена, обидена. Надявам се да са взели мерки [срещу тях].

Друга непълнолетна жертва сподели опита от пребиваването си в центъра за непълнолетни, където получава първоначална “помощ” след като бива идентифицирана:

Биеха ни с пръчка. Нямаха смелостта да ме ударят, защото щях да им скоча. Бръснеха главите ни, казваха, че имаме въшки. Подиграваха ни се. Храната беше ужасна. Не ставаше за ядене. Сякаш беше за свине, а там беше толкова мръсно. Нямаше права на детето... Казаха ми, че съм курва и затова нямам права. Децата, които преди това просели по улиците, ги биеха толкова жестоко, че се напишкваха нощем.

Други жертви описаха не така сериозни нарушения в рамките на системата за подпомагане, които може най-добре да се окачествят като небрежност. Все пак, тези нарушения имат своето отражение върху жертвите:

Веднъж [организацията] ми осигури газова бутилка. Трябваше да представя бележка за нея. Оказа се, че бележката не е валидна. Социалният работник започна да ми крещи. Извиних се, че съм забравила каква бележка искат. Дори не се опитаха да обяснят.

Да ви кажа право, исках да избягам, заради една от тези, които работеха там... Тя не се интересуваеше въобще от нищо. Не й пукаше. Вземах едни хапчета сутрин, а тя не ми ги носеше навреме, същото се отнася за закуската, за всичко, можех да умра.

Едно момиче, което идва да ме наглежда по 5-6 пъти, извика социалния работник. А тя си беше качила краката на креслото, гледаше телевизия

и каза "За какво ѝ трябва, и мен ме боли. Няма лекар, къде да ѝ го намеря сега?" Аз повръщам, а тя си е в кухнята. Тя затвори вратата вместо да ми помогне. Не ѝ пукаше... А момичето отиде и започна да ѝ крещи: "Да не искаш момичето да умре? И после какво? Ще излезе, че аз съм виновна, задето не съм ти казала. Ти ще си виновна, защото не си стояла тук до нея". И тогава тя се разбесня и се обади на едни хора, няма лекар, а после се обади на някакви медицински служители. И те ме прегледаха и казаха, че със сигурност ми е спукан апандиситът. Тя изпадна в истерия и веднага намери лекар и ме закараха в болница [в един близък град].

Забележителен е фактът, че според интервюираните жертви на трафик лошото отношение и условия на полагане на грижи продължават да бъдат проблем не само в ЮИЕ, но и в страните-крайна цел. Осигуряването на подходящи и качествени грижи за жертвите на трафик, както и за уязвимите групи най-общо следва да бъде основен приоритет.

Липса на наблюдение, контрол и система за осигуряване на качество

Друг сериозен проблем се изразява в това, че в настоящия момент в повечето страни не са налице механизми за осигуряване на качество при предоставянето на помощ на жертвите на трафик, а в много страни липсват подобни механизми по отношение на социалното подпомагане и закрила въобще. Предоставянето на услуги рядко се подчинява на някакъв регламент и освен това начинът на предоставяне на услуги се контролира в съвсем малка степен. Механизми за подаване на жалби почти не съществуват, а там където е възможно да се подаде жалба, често пъти не се прави проучване във връзка с нея и съответно не се вземат необходимите мерки. Жертвите също споделиха, че нямат права и влияние по отношение на действията на служителите и начина на предоставяне на услуги.

Най-важният въпрос по отношение на качеството на услугите е как да се осигури качество. От решаващо значение тук са лицензирането на доставчиците на услуги, наблюдението, контролът и регламентирането на процеса на предоставяне на услуги. Не по-малко важни са механизмите за отзиви и жалби на жертвите на трафик, с които да се събират отзивите и впечатленията на жертвите относно съответната програма (под формата на проучвания за удовлетвореността на бенефициентите) от една страна, а от друга – да се вземат мерки при наличието на проблеми. Независимо че много програми и организации предоставят оптимални грижи на жертвите, съществуват и други, които не са на това равнище и затова следва да се обърне повече внимание на проблема за осигуряване на качество.

Предоставяне на помощ при изпълнение на определени условия

При някои жертви предоставянето на помощ било (или се възприело като) свързано с изпълнението на определени условия. Някои жертви споделят, че са усетили натиск от страна на правоприлагащите органи да им сътрудничат и че насочването към програми за подпомагане зависело от съгласието им за подобно сътрудничество. В някои от случаите натискът бил упражняван от самите правоприлагащи органи, а в други – от доставчиците на услуги:

Да, [полицията] каза, че ако дам показания, ще продължат да ме подпомагат... И аз самата вече исках да дам показания, защото предстоеше съдебен процес за компенсации, а аз исках да ми върнат паспорта и парите.

Да, [полицията] каза, че ако искам да ми съдействат да си възвърна паспорта, ще трябва да дам показания срещу трафикантите. В противен случай щели дори да ме пратят в затвора за фалшификация на документи.

[В приюта] не ми предложиха никаква храна (бях гладна), защото [социалният работник] започна веднага да ме разпитва за това какво се е случило с мен [в чужбина]. Беше неприятно да ме тормозят с въпроси. Исках да си отида в къщи. Но те ми обясниха, че трябва да остана там няколко дни, за да дам показания срещу мъжа, който ни продаде и станаме роби... Да, казаха ми, че трябва да съдействам на полицията.

Имало е ситуации, при които предоставянето на помощ не е било в замяна на сътрудничество, но жертвите останали с впечатлението, че биват подлагани на деликатен натиск да сътрудничат.

[Полицаят] каза, че става въпрос за медицинска помощ. Че ще мога да остана там докато излекуват главоболието ми. Той също така ме помоли да дам показания докато трае лечението. Доверих му се. Според мен той беше един "добър полицай", който искаше да промени нещо в света... Не ми се даваха показания, но се почувствах длъжна.

Те искаха да си свършат работата. Аз исках да приключа бързо с тях и затова [дадох показания].

Една жена от ЮИЕ, която вследствие на трафик попада в ЕС, обясни, че са й казали, че ще получи помощ едва след като дала показания. В този случай жертвата решава да сътрудничи доброволно на правоприлагащите органи, а помощта не била предложена веднага:

Казах им направо, че искам да дам показания, за да не изпаднат и други момичета в такава ситуация. Това отне няколко часа и след това ми казаха [за помощта]. В началото си мислех, че ще ме депортират, но след като дадох показания, те ми казаха, че отивам в приют и ще остана там известно време. Не казаха колко дълго, колкото е необходимо.

Обвързването на помощта с определени условия изглежда е често срещано и при някои религиозни организации. Един мъж, който в следствие на трафик попада в бившия Съветски Съюз, в крайна сметка бива идентифициран и получава помощ в споменатата държава от религиозна група, която улеснява завръщането му в родната страна, като го насочва към църковна група в страната на произход. И докато в страната-крайна цел той не остава с впечатлението, че получава помощ при дадени условия – “не искаха нищо от мен. Не ме караха да ходя на църква или да се моля, или пък да работя”, нещата придобиват други измерения в църквата, която го подпомага в родната му страна:

Първата организация, която ми помогна беше една църква [в столицата], към която бях насочен от един религиозни хора [в чужбина]. Когато дойдох при тях, те ми казаха, че ще ми помогнат, ако стана истински вярващ... Разбрах, че искат да посещавам редовно службите и срещите им.

Други жертви също посочват примери за предоставяне на помощ от религиозни групи срещу изпълнение на определени условия:

В [нашите] села има много представители на различни религии, които привличат хората и им предлагат помощ, при условие че приемат тяхната религия. Не е хубаво някой да те манипулира или пък да ти налагат условия, за да ти предоставят помощ. Трябва да става искрено, от душа.

Буди тревога фактът, че много жертви може да не са в състояние да устоят на предложението за безусловна помощ, поради своята крайна уязвимост.⁵¹

⁵¹ Тук не твърдим, че всички религиозни организации имат такъв подход. Други жертви говорят за безусловна помощ от подобни организации:

Тя никога не говореше за Господ или нещо такова. Изслушваше ме като обикновен човек. Усещах съчувствие. Независимо че не ме питаше какво ми се е случило, аз й казах всичко. Разголих душата си пред нея. Нейната душа е толкова отворена.

Центърът е религиозен и там има много религиозни книги... Не държаха да съм или да стана религиозна. Уроците по религия не бяха задължителни. Не ни задължават да се кръстим или да ходим на църковни служби.

Не, абсолютно [никакви условия]. Не бях длъжна да приема тяхната религия. Тя не ме посъветва да ходя в тяхната църква [в моята родна страна].

Това стана ясно от разговора с една от жертвите, която била насочена към религиозна организация за хуманитарна помощ заедно с дъщеря си:

Обади ми се [социалният работник] и каза, че има една религиозна организация, която предлага хуманитарна помощ и морална подкрепа на спешно нуждаещи се... Тя също така ме предупреди, че тази организация не [изповядва същата религия] и че социалният работник може да не накара да ходя на техните служби и да се моля и може би да приема тяхната религия. Казах, че този социален работник може да дойде в къщата ми и да види, че просто не мога да мисля за религия. Но честно казано бях готова да се отрека от вярата си, заради дъщеря ми.

Не всички условия за участие в програми са проблематични. Когато условията касаят спазване на разпоредбите на действащото законодателство на дадена страна или когато получаването на помощ предполага известна ангажираност от страна на бенефициентите, нещата не са проблематични. Все пак, има голямо значение какви са условията и как биват налагани. Изглежда някои организации имат условия, които са свързани по-скоро с техните цели отколкото с възстановяването и благосъстоянието на жертвите.

Недостатъчно подпомагане от страна на държавата и недостатъчно предлагане на основни услуги

Най-общо погледнато в повечето страни в ЮИЕ не се предвиждат достатъчно държавни средства за подпомагане на жертвите на трафика с хора.

Услугите и подпомагането се осъществяват основно със средства от международни донорски организации, като повечето услуги се предоставят посредством НПО и международни организации. Независимо от това, някои жертви посочват, че държавните организации са положили големи усилия, за да им предоставят подкрепа и възможности, но са били възпрепятствани от факта, че държавата разполага с ограничени финансови възможности. Благодарение на помощта на един социален работник една жена била освободена от затвора (била уличена в кражба, която извършила, за да осигури прехрана на децата си след раздялата с живота в трафик и завръщането си в родната страна), но социалният работник не успял да предложи на нея и децата ѝ почти никакви възможности за подпомагане от страна на държавата.

Тази жена не знаеше какво да прави с мен. Каза ми "и къде отиваш сега с детето? Не мога да те лиша от родителски права". А вече беше есен. Третото дете беше в ръцете ми. Преспях три нощи [в сиропиталището], докато тя проучваше къде може да ме настани.

Беше толкова мила. Мисля, че тя беше човекът, който ме накара отново да повярвам в живота... Под нейна закрила аз и децата ми имахме чувство за сигурност.

Въпреки това, за много от жертвите, които се завръщат в родината, е проблематичен достъпът дори до най-основни държавни услуги и дори до минимално подпомагане от страна на държавата. Една от жертвите губи достъп до апартамента си, тъй като в него незаконно се настаняват хора докато жертвата живее в чужбина в условия на трафик. Той споделя своето неудовлетворение от държавата по следния начин:

Не съм удовлетворен от държавната система за закрила на хората. Държавата не е в състояние да закриля своите граждани, които се превръщат в скитници, поради незаконни сделки с тяхното имущество. За четирите години, през които ме е нямало, апартаментът ми е препродаден седем пъти. Никой адвокат не може да ми помогне.

Други интервюирани споделиха, че държавните пенсии и помощите, които получават, са недостатъчни за посрещане на елементарните им нужди:

Пенсията ми е [около 22 евро] на месец... но какво значи тази сума за едно шест членно семейство?

Доколкото разбирам има някои държавни програми за подпомагане на самотни майки. Но къде са те? Къде са помощите? Тези, които се нуждаят от тях, не ги получават. Мисля, че помощите ги използват тези, които трябва да ги предоставят. А самотните майки получават само пакет храна веднъж годишно. Те сами трябва да се справят с трудностите. Получават [около шест евро] месечно на дете. Възможно ли е да храниш дете само с тези пари?

Там, където услугите са били налице, е бил усложнен достъпът до тях. Бюрократичните процедури са били пречка за много от жертвите. В много от случаите липсата на местни документи за самоличност е първата от множеството пречки пред достъпа до нужните услуги. Жертвите, завърнали се от чужбина са се сблъскали с големи трудности в опитите да си издадат паспорти и документи за самоличност.

Не знаех, че освен държавните организации има и НПО. Мислех, че ако имам проблем, могат да ми помогнат само от паспортния отдел. Когато

ми казаха, че не могат да ми издадат паспорт, защото нямам постоянно местожителство, много се потиснах. Мислех, че няма да получа паспорт до края на живота ми.

Неудовлетворен съм от помощта на държавните организации. Ако нямаш регистрация, не можеш да получаващ помощи нито от бюрата по труда, нито от организациите за социална закрила. Дори не можеш да си изкараш паспорт. В резултат на това хората, които наистина се нуждаят от помощ, не я получават, заради бюрокрацията.

Жертви, които разчитали на държавна помощ за издръжка на семействата си, от своя страна споделиха, че не са могли да я получат, поради бюрократични проблеми:

[получавам около 6 евро] на месец. Но не съм получавала нищо от три месеца. Защото ми объркали презимето. А и помощта мога да получа само там, където живея, където ме познават.

Трябва да ме закарат в санаториум, да ме лекуват. Синът ми ме вписа в списък от инвалиди, които чакат за безплатно лечение в санаториум. А там му казали, че трябва да чакам пет години. не знам дали ще съм жив(а) след пет години. Навремето социалните служби работеха много по-добре.

Питайте сина ми колко изтощително беше да се ходи от институция на институция... да се попълват всички тези документи, бюрокрация... безразличие, особено от страна на държавните организации ... тяхното нежелание да разрешат проблемите на някой човек.

Казах [на сина ми] да ме настани в приют за инвалиди, но той не искаше в началото. Сега иска, но се оказва, че е много сложно. Искат толкова много документи.

Някои жертви са останали с усещането, че отговорността за полагане на грижи не се приема на сериозно от държавните организации, които винаги препращали жертвите към хуманитарни организации, от които да искат помощ:

Не ми хареса само едно нещо. Социалният работник [от НПО] се обади на държавен социален работник в моето родно село и го помоли за помощ. Когато отидох в отдела, ме гледаха с лошо око... попитаха ме защо съм отишла при тях, какво искам от тях. Накараха ме да се чувствам

сякаш им дължа нещо... [Социалният работник] ги помоли да осигурят необходимата помощ на мен и детето ми. Въсъщност, човекът, на когото се обади, живее наблизо до дома ми. Веднъж се срещнахме на пазара и тя ми каза, че няма с какво да ми помогнат. Помолих я да ми даде удостоверение, че нямам доходи, за да ме освободят от данъци. Имам малък бизнес – продавам разни неща на пазара, но се нуждая от този документ, за да не ме глобят. Тя каза, че не може да ми помогне и че трябва да отида при този, който ми е помогнал да започна бизнес.

6.4. Обобщение

Осигуряването на подходяща и качествена помощ и закрила на жертвите на трафик е от съществено значение за тяхното стабилизиране в периода, непосредствено последващ живота в трафик, както и за тяхното дългосрочно възстановяване и социална (ре)интеграция. Независимо от различията между отделните страни и разнообразието от впечатления на жертвите на трафик, успяхме да набележим някои повтарящи се теми и проблеми в хода на разговорите с жертвите, в които те споделиха как са видели, разбрали и изживели периода на подпомагане и закрила.

Жертвите на трафик описаха голямо разнообразие от емоции, свързани с периода на подпомагане и закрила. Естествено много от емоциите бяха отрицателни – от страх до шок и объркване, от подозрения до стрес и срам. Независимо от това, спомените от изживяването на положителни емоции бяха не по-малко – чувство за комфорт и сигурност, за принадлежност, облекчение, благодарност и чувството, че не си сам. Много от жертвите споделиха, че отрицателните чувства са избледнели с времето и са се превърнали в по-позитивни емоции благодарение на появата на доверие и увереност. Освен това емоциите се свързват не само с определени периоди, но и с индивидуалните впечатления на жертвите от програмите за подпомагане.

Въпросите, повдигнати от жертвите, относно подпомагането и закрилата бяха много и най-разнообразни и засягаха широк кръг от проблеми. Става въпрос за проблеми, възникнали поради наличието на културни и езикови бариери между бенефициентите, както и между бенефициентите и служителите по програмите; проблеми и емоции, породени от правилата и ограничителните мерки, прилагани по програмите за подпомагане; за ролята на широко достъпната, уместна и изчерпателна информация относно възможностите за получаване на помощ както в чужбина, така и в родните страни на жертвите;

за участието на жертвите в процеса на вземане на решения относно възможностите за подпомагане; за достъпа на жертвите (а понякога и за липсата на достъп) до правосъдие; за проблемите, пораждани от дамгосването и дискриминацията на жертвите на трафик; за безопасността и сигурността на жертвите; за трудностите при постигането на баланс между автономността и зависимостта на жертвите в процеса на предоставяне на помощ и услуги; за личното пространство и поверителността на информацията относно жертвите на трафик; за посрещането на специалните нужди на жертвите на трафик; за безусловното предоставяне на помощ; за липсата на държавна помощ; за сложния характер на реинтеграционния процес; както и за оптималните начини за осигуряване на висококачествени професионални грижи и високи професионални умения, в това число и на подходящо подпомагане.

7. Изводи и заключения

Целта на настоящото проучване е да се опише, и то от гледна точка на жертвите на трафик, как протича процесът на идентификация, завръщане и подпомагане на жертвите в посока към и в рамките на ЮИЕ. За да постигнем тази цел организирахме проучването въз основа на следните три принципа – 1) да установим как е протичал процесът на практика; 2) да научим как са се чувствали жертвите по време на процеса и какви са техните впечатления от него 3) да установим кои са най-сериозните проблеми, с които са се сблъскали жертвите според тяхното собствено мнение. Интервютата с жертвите на трафик представляват един обемен материал, който може да е от полза при адаптирането на понастоящем прилагани подходи и дейности. Макар интервюираните лица да бяха като цяло позитивно настроени спрямо и благодарни за подкрепата, която са получили в различни етапи на живота си след живота в трафик, те се спряха и на области, в които са се сблъскали с проблеми и са имали притеснения. Констатациите не са конкретно относно дадена страна, организация или сектор. Те по-скоро представят в цялата им широта проблемите, повдигнати от жертвите в рамките на интервютата, проведени за целите на настоящото проучване. Става въпрос за жертви, участвали в програми за подпомагане, изпълнявани в ЮИЕ, ЕС, бившия Съветски Съюз, Близкия Изток и Турция от НПО, правителствени и международни организации.

Една от важните констатации на проучването е че процесът не винаги протича гладко и според набор от стандарти и принципи, разработени на национално или международно равнище. В системата продължава да има празноти, като се започне от идентификацията, мине се през завръщането в родните страни и се стигне до етапите на подпомагане и закрила. Интервютата доказаха наличието на някои доста професионални процедури за идентификация, както и намесата на лица, които по принцип не са ангажирани с идентификация и това хвърли светлина върху потенциалната полза от широк кръг лица, които могат на практика да подпомагат процеса на идентификация. В някои от случаите идентификацията е правена по толерантен и подходящ начин, което подсилва чувството за сигурност и комфорт на жертвите, както и тяхното желание да се включат в програми за подпомагане на жертви на трафик. Но паралелно с това са налице и множество примери за пропуснати възможности за установяване на самоличността на жертвите, което води до удължаване на живота в трафик и до засилване на психологическото и физическото въздействие на експлоатацията върху жертвите. Макар че много жертви се радват на помощ в процеса на завръщането си и са се завърнали в родните си страни без риск за своята сигурност и с необходимото самочувствие, други попадат в ситуации, които застрашават тяхната сигурност и унижават достойнството им, като тези ситуации включват разпити на гранични пунктове, въпроси от страна на различни държавни институции, задържане заради непритежание на законни документи за самоличност, риск от това да бъдат заловени от своя трафикант и т. н. Опитът на жертвите от преживяното в програмите за подпомагане е богат и разнообразен. Обемът и качеството на предоставената помощ са различни във всяка от страните, най-разнообразни са и впечатленията на жертвите. Някои участват в отворени програми за подпомагане, други биват настанени в приюти от затворен тип. Някои програми са краткосрочни, други са дългосрочни и целят реинтеграция. Някои от жертвите участват в програми за подпомагане в родните си страни често пъти след участие в подобни програми в страните, в които е била установена тяхната самоличност. Но жертвите, които не са били идентифицирани в чужбина, се "срещат" за първи път с доставчиците на услуги в съответните страни на произход. И докато участието в програми за подпомагане определено има положително въздействие върху жертвите и допринася в голяма степен за тяхното стабилизиране, възстановяване и реинтеграция, те все пак посочват ситуации, в които са се сблъскали с трудности през някои от етапите на живота си след живота в трафик. Докато сравнявах различните услуги и видове помощ те посочваха съвсем ясно факторите, оказали силно и съответно слабо влияние при тяхното възстановяване.

Важно е също така да се отбележи, че начинът, по който се чувстват жертвите не винаги съвпада с очакванията или намеренията на институциите, ангажирани в борбата с трафика на хора. Когато от жертвите може би се е очаквало да почувстват облекчение и да са спокойни, те всъщност са изпитвали страх и безпокойство. В случаите, когато се предполагало, че се чувстват в безопасност и им е комфортно, те са изпитвали съмнения и са били отчаяни. Фактът, че чувствата на жертвите биха могли да се различават коренно от това, което се очаква, следва да се подложи на сериозна дискусия и оценка. Отрицателните емоции не са били превъзможвани лесно или бързо и от интервютата с жертвите стана ясно, че за да преодолеят страховете, съмненията, възбудата и отчаянието си жертвите са се нуждаели както от време, така и от ясни доказателства за надеждност и искреност. За много от жертвите съгласието да бъдат идентифицирани, върнати в домовете им и подпомагани е било "съдбовен скок" и те често пъти са правели този скок с много страх и притеснение. Ето съобразно такъв фон следва да се адаптират действията и реакциите в сферата на борбата с трафика на хора.

Що се отнася до установените проблеми, разговорите с жертвите ни запознаха с множество успешни практики, но и с много погрешни подходи. В хода на разговорите се откриха някои повтарящи се теми, които биха могли да послужат като барометър при предприемането на бъдещи стъпки в борбата с трафика на хора.

Достъп до информация: Жертвите споделиха, че през всички етапи на процеса са се нуждаели от повече информация относно предлаганите възможности и процедурите, свързани с тях. Информацията следва да е достатъчно конкретна, достъпна, разбираема, съобразена с възрастта на целевите групи, да е на подходящ език и да е съобразена с културните особености на целевите групи. Тя трябва да е съобразена и с характеристиките на отделните жертви и с опита им от живота в трафик, т. е. с това дали са от женски или мъжки пол, дали са местни или чуждестранни граждани, пълнолетни или непълнолетни и т. н. Много от жертвите посочват времето като важен фактор при предоставянето на информация – тя трябва да се предоставя в подходящия момент, нееднократно и по начин, който позволява на жертвите да асимилират информацията и да вземат съответното решение. И това, което е особено важно – жертвите искат да имат дял в решенията относно цялостния процес на подпомагане, да могат да избират измежду палитра от варианти и възможности, а не просто да бъдат осведомявани относно следващите стъпки, които ще се предприемат.

Безопасност и сигурност: Подходът към осигуряването на безопасността и сигурността на жертвите на трафик често пъти не е единен, като спрямо някои жертви се вземат строги мерки за сигурност, които включват настаняване в затворен приют и ескортирано завръщане в родината, докато спрямо други, както и спрямо много свидетели по съдебни дела, се прилагат незначителни мерки за закрила. По всичко личи, че се обръща ограничено внимание на провеждането на задължителна периодична оценка на сигурността и риска в рамките на ЮИЕ и извън региона. Освен това правилата и процедурите за провеждане на подобна оценка не са достатъчно усъвършенствани и не се прилагат системно. Степента на сигурност следва да се оценява с оглед на всеки отделен случай, като оценката се прави периодично през всички етапи на възстановяване на жертвата с цел да се прецени реалният риск, на който е изложена тя, ако изобщо има такъв, и да се подберат оптималните начини за действие. Когато сигурността на жертвата е застрашена, какъвто е случаят с много от жертвите, рисковете трябва да се подложат на сериозен анализ и въз основа на това да се вземат необходимите мерки. Паралелно с това не бива да се забравя, че мерките за сигурност следва да са съобразени с факта, че жертвите трябва да водят нормален живот и че им предстои възстановяване в по-дългосрочен план и затова прекалените мерки за сигурност, тогава когато не е налице риск, могат да попречат на възстановяването и реинтергацията на жертвите.

Езикови и културни бариери: Ефикасното общуване и добрите взаимоотношения с лицата, ангажирани в борбата с трафика на хора е особено важен фактор, оказал сериозно въздействие върху чувството им за сигурност и процесите на идентификация, завръщане в родината и предоставяне на помощ. Езиковата бариера (която е налице в много от случаите) е сериозна пречка, която оказва въздействие върху процеса като цяло, а в някои случаи дори води до понижаване на качеството на услугите. От не по-малко значение са културните съображения, които също биха могли да поставят бариери, макар и не така очевидни като езиковите, в общуването с жертвите. Според много от жертвите, озовали се в чужбина вследствие на трафик, езиковите и културните бариери са оказали известно влияние върху процесите на идентификация и предоставяне на помощ. Поради споменатите бариери някои от жертвите не биват идентифицирани точно. Идентификацията и подпомагането на други жертви се усложняват поради езиковата и културната пропаст, която дели лицата, ангажирани в борбата с трафика и жертвите. Запълването на тези празноти с помощта на преводачи, служители, владеещи повече езици, културни посредници и т. н. може да окаже положително въздействие върху всички етапи на процеса, макар и всяко от тези "решения"

на проблема да има своите недостатъци, т. е. да струва скъпо или да е по-трудно достъпно. Това предполага, че възможните решения следва да бъдат внимателно обмислени и прилагани.

Модели на подпомагане и качество на полаганите грижи: Видът и качеството на интервенциите – като се започне от идентификацията, мине се през завръщането в родината и се стигне до предоставянето на помощ, се отличават с удивително разнообразие. Различия в уменията, качеството на услугите и нивото на професионализъм се наблюдават не само при сравнение между различни страни, а и в рамките на една и съща държава. Някои жертви са свидетели на професионални и толерантни процедури за идентификация, докато други се сблъскват със зле обучени и нетолерантни служители, ангажирани в процеса на идентификация. Някои процедури за завръщане в родните страни се изпълняват по стриктен протокол, който гарантира безопасността и опазва достойнството на жертвите, докато други се извършват *ad hoc* и, според някои, излагат жертвите на опасност. Докато някои жертви се радват на висококачествено професионално обслужване, съобразено с подходящи за жертвите модели на полагане на грижи, други нямат този шанс. Самите жертви поставиха под въпрос някои от прилаганите модели за полагане на грижи (т.е. затворени и отворени приюти, програми за настаняване в приюти и програми без настаняване в приюти), както и правилата и ограничителните мерки, възприети по много от програмите. Този проблем е непосредствено свързан с най-общата липса на системи за наблюдение и оценка на споменатите модели и професионални интервенции. Осигуряването на качествени услуги във всички етапи на полагането на грижи за жертви на трафик е сериозен проблем не само в ЮИЕ, но и във всички страни, разгледани в хода на настоящото проучване. И докато разработването на механизми за наблюдение и оценка е важен елемент от работата по този въпрос, не бива да се забравя не по-маловажната роля на високите професионални стандарти и отчетността. Важен принос в разработването, адаптирането и прилагането на програмите и мерките следва да имат и коментарите, отзивите и оценката на самите жертви.

Лошо отношение и проблематични взаимоотношения: Някои жертви съобщават за лошо отношение и дори тормоз от страна на лицата, ангажирани в борба с трафика на хора, което отношение се проявява в различни етапи и по различни начини. В други случаи може би е по-уместно да се говори за небрежност, липса на толерантност или дискриминация. Макар и лошото отношение често пъти да се свързва с представителите на правоплилагащите органи, особено през етапа на първоначална идентификация, жертвите

съобщават и за прояви на негативно отношение през етапите на подпомагане и реинтеграция от страна на различни лица, ангажирани в борбата с трафика. Особена загриженост буди фактът, че се съобщават и случаи на тормоз над жертвите в периода на полагане на грижи за тях. Лошото отношение (дори когато не е умишлено) има негативно отражение върху едни и без друго травмирани и експлоатирани хора и по-конкретно върху желанието им да бъдат идентифицирани и подпомогани. При умишлен тормоз следва да са налице механизми за подвеждане на извършителите под отговорност, както и за предотвратяване на бъдещи прояви на лошо отношение. Основна роля за изпълнението на тази цел играят механизмите за наблюдение и осигуряване на качество.

Необходимост от по-голяма държавна намеса и помощ: Тъй като в страните от ЮИЕ не се предоставят достатъчно държавни средства за подпомагане на жертвите на трафик, много от завърналите се в родните си страни жертви имат проблеми с достъпа дори до най-основни услуги и получават само минимална подкрепа. Макар и някои от жертвите да съобщават за държавни институции, положили големи усилия за да им осигурят възможности и подкрепа, тези институции често пъти биват ограничени от недостига на държавни средства. Освен това достъпът до услуги често пъти бива усложняван от бюрократични процедури. Жертвите се нуждаят от по-широк кръг от държавни услуги, както и от по-облекчени процедури за достъп до тях.

Участие на жертвите в разработването и осъществяването на интервенциите: Разговорите с жертвите насочваха не само към проблемите, с които са се сблъскали те, но и към размисли относно това, което е можело да бъде свършено по по-ефикасен начин в процеса на идентификация, при завръщането на жертвите или в контекста на подпомагането. Често пъти жертвите посочваха съвсем ясно какво е трябвало да се случи, за да се създаде усещането за безопасност и доверие и за да се подходи по-ефикасно към техния случай. Това показва, че жертвите често пъти имат ясна представа за своите нужди и начините за усъвършенстване на процесите и процедурите. Ангажирането на жертвите в дискусия относно техните нужди, както и в предоставянето на отзиви и коментари относно структурата и осъществяването на интервенциите може да спомогне за тяхното адаптиране съобразно преживяното от типа жертви, към които е насочена съответната интервенция. Системите за интервенции и подпомагане, разработени, прилагани и адаптирани съобразно мнението на бенефициентите, са по-ефикасни, по-ефективни и в крайна сметка – по-хуманни. Освен това, ангажирането на

жертвите в подобно начинание следва да бъде един непрекъснат процес, който позволява на жертвите да предоставят обратна информация относно програмите и интервенциите.

Празноти и проблеми в процеса на борба с трафика на хора и свързаните с него интервенции: В осъществяването на цялостния процес на идентификация, завръщане и подпомагане все още има сериозни празноти и проблеми, а именно:

- *Идентификация:* срещаните понякога недостатъчно добри умения за идентификация и пропуснатите възможности за идентификация могат да доведат до завръщане на жертвата към живота в трафик или до продължаване на експлоатацията ѝ. Някои жертви продължават да бъдат задържани/арестувани, разпитвани и третирани като престъпници и нарушители (поради факта, че пребивават незаконно в дадена страна или защото проституират), а не като жертви на престъпление.
- *Завръщане в родните страни и насочване към програми за подпомагане:* В много от случаите жертвите се завръщат в родните си страни без да бъдат придружавани, което е стресиращо за тях, създава им проблеми с правоприлагащите органи, в това число с граничната полиция и ги излага на риска от завръщане към живота в трафик или продължаване на експлоатацията. Друг проблем е забавеното завръщане на чуждестранни жертви на трафик – жертвите са в състояние на обърканост и несигурност, докато се обработят документите им, докато се уреди транспортирането им, докато се вземат показания и се изпълнят и други процедури. Проблем е и това, че процесът на завръщане и транспортиране според някои жертви наподобява процеса на трафикиране.
- *Подпомагане и закрила:* Що се отнася до етапа на подпомагане, жертвите отчитат като проблем ограничения достъп до правосъдие и липсата на удовлетворение от наказателната и съдебната процедури, както по отношение на резултатите, така и по отношение на начина, по който биват третирани от адвокати и съдии. За някои от жертвите липсата на правосъдие води до реалната възможност да станат жертва на отмъщение и затова много от тях се страхуват да се завърнат при своите семейства и общности. Друг проблем е безусловното подпомагане – някои жертви твърдят, че са били принуждавани да сътрудничат на правоприлагащите органи или пък че могли да получават помощ от социални организации само при условие, че изпълнят определени условия. Буди тревога и фактът,

че много жертви може да не са в състояние да устоят на предложението за безусловна помощ, поради своята крайна уязвимост. Друг проблем се изразява в това, че много от жертвите не знаят към кого да се обърнат за помощ. Разговорите с жертвите хвърлиха светлина и върху сложния характер на реинтеграционния процес, който включва предоставяне на помощ по начин, който не прави жертвите зависими от доставчиците на услугите. Дамгосването и вменяването на вина у жертвите също възпрепятстват реинтеграционните усилия, подобно на други фактори като високия процент на безработица сред жертвите и наличието на ограничени възможности за тях. Освен това, реинтеграцията не е процес, който протича по права линия – в хода на този процес жертвите се сблъскват с много проблеми, предполагащи различни форми на подпомагане и подкрепа в дългосрочен план, които са извън обсега на програмите за подпомагане.

- Всичко, изброено дотук, не изчерпва списъка от празноти и проблеми, но хвърля светлина върху това, което жертвите сами отчитат като най-сериозни проблеми в техния конкретен случай и може да послужи като отправна точка в процеса на усъвършенстване на транснационалния механизъм за рефериране на жертви на трафик.

Роля на индивидуалния подход, при който всеки случай се разглежда поотделно: Не съществува готова формула за разрешаване на случаите на жертвите на трафик. Всяка жертва и преживяното от нея носят нещо лично (както показват разговорите с жертвите) и затова нейните нужди в процеса на идентификация, завръщане и подпомагане също са индивидуални. Жертвите често пъти са с различен профил – мъже и жени, пълнолетни и непълнолетни, по-млади и по-възрастни, чуждестранни граждани и местни граждани, различават се и начините, по които се преживели периода на експлоатация. Не е задължително жертвите, експлоатирани с цел полагане на труд и просия да имат същата нужда от подпомагане като лицата, станали жертви на трафик с цел сексуална експлоатация. Самите жертви посочват случаи, в които нуждите им не винаги биват удовлетворени напълно или в достатъчна степен в рамките на съществуващата рамка за идентификация, завръщане и подпомагане. Изграждането на нови и нови профили на жертви предвид обстоятелствата, които често пъти биват уникални и нестандартни предполага, че лицата, ангажирани в борбата с трафика на хора трябва да проявяват гъвкавост и изобретателност. Това предполага и гъвкавост на самата система, за да може да се откликне не само на нуждата от идентификация и подпомагане, но и на

различните профили на жертвите. Разглеждането на всеки отделен случай като уникален и задоволяването на нуждите на индивидуален принцип е единственият начин да се обхванат всички случаи в цялото им разнообразие и сложност. По-задълбоченото разглеждане на по-малко популярните форми на трафик и съответно на нуждите на жертвите на тези форми на трафик, може да е от полза на лицата, ангажирани в борбата с трафика на хора. Все пак, не по-малко важно е да се предлага специализирана помощ при наличието на "по-трудни" случаи, каквито представляват жертвите с увреждания, с поведенчески разстройства, страдащите от зависимости, тези със специфични здравни нужди, жертвите с деца, които са на тяхна издръжка, жертвите с тежки психологически проблеми и т. н.

Проблеми, породени от половата принадлежност на жертвите: Тези проблеми следва да се подлагат на анализ в рамките на процеса като цяло – като се започне от идентификацията, премине се през завръщането в родните страни и се стигне до подпомагането. И мъжете, и жените могат да станат жертви на трафик. Често пъти опитът на двата пола от живота в трафик се различава, различават се и техните нужди и интереси. Мерките за борба с трафика на хора следва да се разработват и предлагат съобразно обществената представа за ролята на половете – на жените често пъти се гледа като на жертви на трафик, които се нуждаят от закрила и услуги, докато на мъжете често пъти се гледа отвисоко, защото биват възприемани като неуспели мигранти, независимо, че те биват подлагани на много от формите на тормоз, които се упражняват и върху жените. Необходимо е да се обърне много повече внимание не само на това как се гледа на жертвите на трафик от двата пола, но и на това как да се осигурят мерки, които подпомагат жертви и от двата пола. За този цел трябва да се обърне внимание на обществените представи за ролята на мъжа и жената, а отзивите на жертви от двата пола могат да предоставят информация относно това как се е отразила половата принадлежност на жертвите върху техния достъп до и опита им от процесите на идентификация, завръщане в родината и подпомагане.

Необходимост от проучвания, оценка и разработване на програми, ориентирани към жертвите: Едно от най-важните заключения на настоящото проучване е че начините, по които протичат процесите на идентификация, завръщане в родината и подпомагане могат да бъдат разбрани в пълна степен само в разговор със жертвите. Жертвите на трафик са тези, които могат най-добре да установят и посочат своите нужди, т. е. това, което искат и от което се нуждаят и това, което би било от най-голяма полза и значение за тях. Затова

разговорите с жертвите ни казват много относно работата, която предстои. Важно е, разбира се, жертвите да не бъдат "атакувани" с проучвания, да участват в тях доброволно, да разполагат с пълна информация относно съответното проучване (на каква тема е, с каква цел се прави), да бъдат осведомени относно начините за опазване на тяхната анонимност и поверителността на предоставената от тях информация и да бъдат интервюирани само след като е получено тяхното обосновано съгласие. Ако проучването се проведе съобразно споменатите условия, то може да послужи като източник на ценна информация за целите на разработването на мерки за борба с трафика на хора, както и като гаранция за това, че нуждите на жертвите са в центъра на дискусията, породена от усилията за борба с трафика на хора. Подобен подход би могъл да даде "правомощия" на жертвите, защото ще постави тяхното мнение наравно с това на професионалистите, а това би могло да изиграе важна роля в процеса на възстановяване. Очевидна е нуждата от включването на повече мнения на жертви в проучванията и при разработването на политика и програми за борба с трафика на хора.

Настоящите констатации, които са почерпени от прекия опит на жертви на трафик, са ценно средство за усъвършенстване на усилията, полагани в борбата с трафика на хора. Гореизброените заключения и препоръки са отражение на личния опит, впечатленията и предложенията на жертвите. Разказите на жертвите на трафик ни казват много за начините, по които функционират механизмите и процедурите за борба с трафика на хора и предлагат конкретни идеи и предложения, които надяваме се, ще допринесат за усъвършенстването на политиката за борба с трафика на хора и нейното прилагане.

Цитирани източници

ABA CEELI (2005) *The Human Trafficking Assessment Tool Report for Moldova*. Chisinau, Moldavija: ABA CEELI.

Alexandru, M. i S. Lazaroiu (2003) *Who is the Next Victim? Vulnerability of Young Romanian Women to Trafficking in Human Beings*. Bukurešt, Rumunjska: IOM.

Amnesty International – AI (2004) *'So does that mean I have rights?': Protecting the human rights of women and girls trafficked for forced prostitution in Kosovo*. London, UK: Amnesty International.

Andreani, A. i T. Raviv (2004) *The Changing Patterns and Trends of Trafficking in Persons in the Balkan Region: Assessment carried out in Albania, Bosnia and Herzegovina, the Province of Kosovo, The Former Yugoslav Republic of Macedonia and the Republic of Moldova*. Ženeva: IOM.

Arora, A. (2004) *Experiences of frontline shelter workers in providing services to immigrant women impacted by family violence*. Practice Based Research Paper, Graduate Programme in Social Work. Sveučilište York: Toronto, Kanada.

Bjerkan, L. (ed.) (2005) *A Life of One's Own: rehabilitation of victims of trafficking for sexual exploitation*. Oslo, Norveška. Institut Fafo.

Bjerkan, L. & L. Dyrli (2005) 'A sheltered life'. U L. Bjerkan (ed.) *A Life of One's Own: rehabilitation of victims of trafficking for sexual exploitation*. Oslo, Norveška: Institut Fafo.

Bjerkan, L. & L. Dyrli (2006a) *The courageous testimony: Trafficked women's motivations for and experiences from testifying against their traffickers*. Oslo, Norveška: Institut Fafo.

- Bjerkan, L. & L Dyrli (2006b) *The silence experience: reintegration of victims of trafficking for sexual exploitation*. Oslo, Norveška: Institut Fafo.
- Blitz, L., Madsen, L., McCorkle, D i P. Panzer (2003) 'Sanctuary in a domestic violence shelter: a team approach to healing'. *Psychiatric Quarterly*. 74 (2): 155-171.
- Brunovskis, A. i R. Surtees (forthcoming 2008) 'Agency or illness – conceptualizing trafficking victims' choices and behaviors'. *Gender, Technology and Development*. Vol. 1.
- Brunovskis, A. i R. Surtees (2007.) *Leaving the past behind: why some trafficking victims decline assistance*. Institut Fafo (Oslo) i Institut Nexus (Beč).
- Brunovskis & Tyldum (2005) 'Describing the unobserved: methodological challenges in empirical studies on human trafficking'. *International Migration, special issue on data research on human trafficking, a global survey*. 43(1/2): 17-34.
- Brunovskis, A. i G. Tyldum (2004) *Crossing Borders: an Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*, Institut Fafo, Report 426: Oslo, Norveška.
- Bump, M. & J. Duncan (2003) 'Identifying and Serving Child Victims of Trafficking'. *International Migration*. 41(5): 201-218.
- Cooper, M., I Hoffart & D. Warthe (2004) *Review of Best Practices in Family and Sexual Violence Programming, Family and Sexual Violence Sector Review, Companion Document 2*. Calgary, Kanada: Family and Sexual Violence Review Advisory Committee.
- CPTW (2006) *Preventing and fighting Trafficking in Human Beings: Legal and social assistance of victims of trafficking*. Chisinau, Moldavija: CPTW.
- Derks, A. (1998) *Reintegration of Victims of Trafficking in Cambodia*. Phnom Penh, Kambodža: IOM/CAS._
- Dottridge, M. (2006) *Action to Prevent Trafficking in South Eastern Europe: A Preliminary Assessment*. Terre des hommes Foundation and United Nations Children's Fund (UNICEF). Dostupno na: http://www.childtrafficking.com/Docs/tdh_unicef_06_atoptraise_europe_280806.pdf.
- Dottridge, M. (2004) *Kids as Commodities – Child trafficking and what to do about it*. Terre des hommes. (IFTDH) International Federation. Dostupno na: http://www.childtrafficking.com/Docs/tdh_2004_kids_as_commodities.pdf
- EC (2005) *European Commission on Fighting Trafficking in Human Beings – An Integrated Approach and Proposal for an Action Plan (COM (2005) 514 final)*. Brisel.
- ECPAT (2004) *Voices of victims*. Amsterdam, Nizozemska: ECPAT.
- EU (2005) *European Union Action Plan on Best Practices, Standards & Procedures for Combating and Preventing Trafficking in Human Beings (2005/C 311/01)*. Osmišljeno unutar haškog programa "Jačanje sloboda, sigurnosti i pravde EU" (Dio 1.7.1), pod pokroviteljstvom Europskog vijeća u studenom 2004. godine. Brisel.
- EU (2004) *European Union Council Directive 2004/81/EC on the Residence Permit*. Brisel.
- EU (2002) *European Union Brisel Declaration on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings*. Brisel.

- FATW, GAATW i IHRIG (1999) *Human Rights Standards for the Treatment of Trafficked Persons*. Bangkok, Tajland: GAATW.
- Fulbright, L. (2004) 'Abuse victims get chance for private shelter'. *Seattle Times*. Sranj 24.
- GAATW (2000) *Human Rights and Trafficking in Persons: a Handbook*. Bangkok, Tajland: GAATW.
- Handziska, M. & G. Schinina (2004) *Risk Assessment on Trafficking of Males for Homosexual Exploitation in the Republic of Macedonia*. Skopje, Makedonija: IOM.
- Hollifield, M. (2002) 'Accurate Measurement in Cultural Psychiatry: Will we Pay the Costs?' *Transcultural Psychiatry*. Prosinac. 39(4): 419-421.
- Hunzinger, L. & P. Sumner-Coffey (2003) *First Annual Report on Victims of Trafficking in South-Eastern Europe*. Beograd: RCP, IOM, ICMC & SPTF.
- ICCO (2004) "If our skirt is torn"...: *Safe Return and Social Inclusion of Victims of Traffic in Human Beings, An inventory of Neglected Areas in Ten European and Asian Countries*, ICCO: Nizozemska.
- ICMPD (2006) *Guidelines for the development and implementation of a comprehensive national anti-trafficking response*. Beč, Austrija: ICMPD.
- ICMPD (2003a) *Regional Standard for Anti-trafficking Police Training in SEE*. Beč, Austrija: ICMPD.
- ICMPD (2003b) *Anti-trafficking Training Manual for Judges and Prosecutors. Draft April 2003*. Beč, Austrija: ICMPD.
- ILO (2006) *Child-friendly standards and guidelines for the recovery and integration of trafficked children*. Bangkok, Tajland: ILO.
- IOM (2007) *The IOM handbook on direct assistance to victims of trafficking*. Geneva: IOM.
Dostupno na:
http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/books/CT%20handbook.pdf
- IOM (2005a) *Identification and protection schemes for victims of trafficking in persons in Europe: tools and best practices*. Brisel, Belgija: IOM.
- IOM (2005b) *Resource Book for Law Enforcement Officers on Good Practices in Combating Child Trafficking*. Beč, Austrija: IOM i austrijsko Ministarstvo unutarnjih poslova.
- Jordan, A. (2002) 'Human rights or wrongs? The struggle for a rights based response to trafficking in human beings'. In R. Masika (ed.) *Gender, Trafficking and Slavery*. Oxford, UK: Oxfam.
- Kvale, S. (1996) *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, Kalifornija: Sage.
- Kvinna till Kvinna i Kvinnoforum (2003) *Evaluation of IOM Counter-Trafficking Programme in Western Balkans*, SIDA: Štokholm, Švedska.
- Kvinnoforum (2003) *European Good Practice on Recovery, Return and Integration of Trafficked Persons: A Study Commissioned by the Swedish Ministry of Foreign Affairs*, Kvinnoforum: Štokholm, Švedska.
- La Strada Moldavija (2005) *Good Practice of Assistance to Trafficked People*. Chisinau, Moldavija: La Strada.

- La Strada Moldavija & OESS (2006) *Trafficking in Human Beings in Moldova: Normative Acts*. Chisinau, Moldavija: La Strada & OESS.
- Limanowska, B. (2002) *Trafficking in Human Beings in South-Eastern Europe: Current situation and responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Serbia and Montenegro, the UN Administered Province of Kosovo and Romania*, UNICEF, UNOHCHR i OESS/ODIHR.
- Limanowska, B. (2003) *Trafficking in Human Beings in South-Eastern Europe: 2003 Update on Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Serbia and Montenegro, the UN Administered Province of Kosovo and Romania*, UNICEF, UNOHCHR i OESS/ODIHR.
- OESS (2003) *OESS Action plan to combat trafficking in human beings*. Beč: OESS. PC. DEC/557
- OESS/ODHIR (2004) *National Referral Mechanisms: Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons*, OESS/ODHIR: Varšava, Poljska.
- Pearson, E. (2002) *Human traffic, Human Rights: Redefining Victim Protection*. London, UK: Anti-slavery International.
- Reiter, G. (2005) *Assessment on the situation of internal trafficking in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo, BiH: UNICEF & Ured državnog koordinatora.
- Rosenberg, R. (2006) *Shelter assessment in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo, BiH: USAID.
- Somach, S. & R. Surtees, (2005) *Anti-Trafficking Programmes in Albania – an Evaluation*. Tirana, Albanija: USAID.
- Surtees, R. (2008) 'Traffickers and trafficking in South and Eastern Europe: considering the other side of human trafficking'. *European Journal of Criminology, Special Issue on Organised Crime and Terrorism*.
- Surtees, R. (2007) *Labour Trafficking in SE Europe: Developing Prevention and Assistance Programmes*. Beč: Institut Nexus.
- Surtees, R. (2006a) *An Evaluation of Victim Assistance Programmes in SE Europe*. Belgija, Brisel: Zaklada King Baudouin.
- Surtees, R. (2006b) 'Child Trafficking: Different Forms of Trafficking and Alternative Interventions' *Tulane Journal of International & Comparative Law*. Vol. 14 (2).
- Surtees, R (2005) *Second annual report on victims of trafficking in South-Eastern Europe*. Ženeva: IOM.
- Surtees, R. (2003) 'Cultural Factors and Trafficking' In R. Rosenberg (ed.) *Trafficking of Women and Children in Indonesia*. Jakarta, Indonesia: ICMC, ACILS & USAID.
- Surtees, R. (2000) *Cambodian women and violence: considering NGO interventions in cultural context*. Macquarie University, Sydney, Australija. Dissertation.
- Tdh & ARSIS. (2006) *Transnational Protection of Children: The Case of Albania and Greece 2000-2006*. Terre des hommes Foundation & ARSIS. Dostupno na: http://www.childtrafficking.com/Docs/tdhfoundation_n_arsis06_ttpoc_tcoaag0006.pdf

- Tdh (2005) *Child Trafficking in South-Eastern Europe: The Development of Good Practices to Protect Albanian Children*. Tdh. Dostupno na: http://www.childtrafficking.com/Docs/tdh_2005_development_of_good_practices_to_protect_albanian_children_6.pdf
- Tozaj, D. (2006) *The state of efforts to combat trafficking of persons in Albania, 2005: An overview of government and civil society policies and programmes*. Tirana, Albania: Creative Associates and USAID.
- van der Kleij, A. (2003) *Provisions for Victims of Trafficking in Sexual Bonded Labour in six European countries*. Nizozemska: NOVIB & Humanitas.
- Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) (2003) *Ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women*. Ženeva: WHO.
- UNICEF (2005) *Guidelines of the Protection of the Rights of Child Victims of Trafficking, Updated 2005*. UNICEF: JIE.
- UNICEF (2004) *Trafficking in Children in Kosovo – A study on protection and assistance provided to children victims of trafficking*. Kosovo: UNICEF.
- Mitchels, B. (2004) *Let's talk: developing effective communication with child victims of abuse and human trafficking*. Kosovo: UNICEF & UNMIK.
- UNICEF & STC (2004) *Research on Child Trafficking in Bosnia and Herzegovina*. BiH: UNICEF & Save the Children-Norveška.
- UNOHCHR (2002) *Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking*. New York: Ujedinjeni narodi: E/2002/68/Add.1.
- Zimmerman, C., & C. Watts (2006) *Stolen Smiles: the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked to Europe*. London, UK: London School of Hygiene and Tropical Medicine.